

MAGYAR KÖZTÁRSASÁG
KATONAI FELDERÍTŐ HIVATAL

VII. évfolyam 3. szám

2008. szeptember

FELDERÍTŐ
SZEMLE

BUDAPEST

A Magyar Köztársaság Katonai Felderítő Hivatal folyóirata

Felelős kiadó

Madarász Károly mk. altábornagy
főigazgató

Szerkesztőbizottság

Elnök: Tóth András mk. vezérőrnagy

Tagok: Gulyás József mk. ezredes

Hajgató Zsolt okl. mk. ezredes

Dr. Magyar István dandártábornok

Dr. Sallai Imre ezredes

Seres Antal mk. ezredes

Svigruha Gyula okl. mk. ezredes

Vass Jenő ezredes

Dr. Vida Csaba mk. őrnagy

Lektorálták: Fülöp Imre okl. mk. alezredes

Gulyás József mk. ezredes

Lakatos Zsolt alezredes

Négyesi József mk. ezredes

Sóstói Gábor mk. ezredes

Szőke Mihály ezredes

Tóth András mk. vezérőrnagy

Dr. Tömösváry Zsigmond dandártábornok

A kötetet összeállította: Tóth András mk. vezérőrnagy

Olvasószerkesztő: Vass Jenő ezredes

Tördelőszerkesztő: Tóth Krisztina főtörzsőrmester

Készült 200 példányban, az MK KFH nyomdájában

Felelős vezető: Juhász József mk. őrnagy

ISSN 1588-242X

Felelős szerkesztő: Vass Jenő ezredes

TARTALOM

BIZTONSÁGPOLITIKA

BESENYŐ JÁNOS ŐRNAGY

**AZ AFRIKAI KONFLIKTUSOK ÉS KEZELÉSÜK
SAJÁTOSSÁGAI, A BÉKEFENNTARTÓ MŰVELETEK
SORÁN SZERZETT TAPASZTALATOK 5**

BARABÁS ANETT

**A KALINYINGRÁDI TERÜLET GAZDASÁGÁNAK
ÁTALAKÍTÁSA ÉS HATÁSA
A TÉRSÉG BIZTONSÁGPOLITIKÁJÁRA
A SZOVJETUNIÓ FELBOMLÁSA UTÁN 16**

DR. VIDA CSABA MK. ŐRNAGY

**SZLOVÁKIA ÁLLAMISÁGÁNAK KIALAKULÁSA
ÉS ANNAK KATONAI VONATKOZÁSAI, VALAMINT
A SZLOVÁK HADERŐREFORM FOLYAMATA – I..... 26**

DR. BÉRES JÁNOS MK. EZREDES –
TÓTH ANDRÁS MK. VEZÉRŐRNAGY

**A MUSZLIM TÁRSADALMI MOZGALOMBÓL
KINÓTT SZÉLSŐSÉGES IRÁNYZATOK
VISSZASZORÍTÁSÁNAK LEHETŐSÉGEI – I..... 53**

HÍRSZERZÉS – FELDERÍTÉS

KENEDLI TAMÁS R. ŐRNAGY

**A HÍRSZERZŐ ÉS BŰNÜLDÖZŐ SZERVEK
KÖZÖS INFOKOMMUNIKÁCIÓS LEHETŐSÉGEINEK
HATÉKONYABBÁ TÉTELÉRŐL 81**

KUTATÁS – FEJLESZTÉS

MAGYAR SÁNDOR MK. ŐRNAGY

**A MŰHOLDAS TÁVKÖZLÉS
ÉS ANNAK FELHASZNÁLHATÓSÁGA
A BÉKEFENNTARTÓ MŰVELETEKBEN..... 97**

ORSZÁGISMERTETŐ

BAGI JÓZSEF OKL. MK. EZREDES AZ OROSZORSZÁGI FÖDERÁCIÓ KATONAPOLITIKÁJÁNAK VÁLTOZÁSAI.....	106
--	-----

FÓRUM

VÁRHALMI A. MIKLÓS A HÍRSZERZÉS–FELDERÍTÉS SZEREPE ÉS JELENTŐSÉGE A 21. SZÁZADI NATO SZÁMÁRA.....	116
---	-----

BÁRKÁNYI PÁL MK. SZÁZADOS A CYBER-TERRORIZMUS – MIÉRT ÉS HOGYAN?	129
---	-----

AMACZI VIKTOR OKL. MK. ALEZREDES AZ AMERIKAI EGYESÜLT ÁLLAMOK NEMZETI KRIPTOLÓGIAI MÚZEUMA	140
--	-----

AZ OLVASÓHOZ

VASS JENŐ EZREDES – SZABÓ MIHÁLY EZREDES E SZÁMUNK TARTALMA	152
--	-----

BESENYŐ JÁNOS ŐRNAGY

AZ AFRIKAI KONFLIKTUSOK ÉS KEZELÉSÜK SAJÁTOSÁGAI, A BÉKEFENNTARTÓ MŰVELETEK SORÁN SZERZETT TAPASZTALATOK

Napjainkban az afrikai kontinens szerepe ismét felértékelődött a fejlett nyugati világ (Amerikai Egyesült Államok, NATO, EU) és a feltörekvő új nagyhatalmak (Kína, India) számára. Afrikát azonban mindmáig sok rendezetlen konfliktus terheli. A hidegháborús időszakban többnyire államok közötti és felszabadítási háborúktól volt hangos a kontinens, a hidegháború utáni Afrikára leginkább a „kisebb intenzitású” helyi (lokális) konfliktusok jellemzők. E konfliktusokban általában nem érvényesülnek azok a szabályok, amiket az államok közötti fegyveres összetűzések során a felek többnyire „jól vagy rosszul”, de mégiscsak betartanak (hadifoglyokkal való bánásmód, polgári menekültek kérdése stb.).

Ezért mehetnek végbe olyan konfliktusok, ahol a civil lakosság terrorizálása, beleértve a fajirtást (mint az minden kétséget kizárva az 1994. évi ruandai polgárháborúban is történt), a hadifoglyokkal való kegyetlenkedés, a rablások, fosztogatások a szembeálló felek eszköztárának legalizált részévé válnak. A helyi ellentétek kirobbanásának egyik oka a gyarmatosítókkal szemben folytatott függetlenségi harc, majd az azt követő időszakban a „forradalmi” vezetők közötti hatalommegosztásra való törekvés. Annak ellenére, hogy az afrikai országok felszabadultak a gyarmati elnyomás alól, az új elit gyakran még korruptabb és telhetetlenebb volt, mint az elődje. Így a gyarmati időszak viszonylagos stabilitása és kiszámíthatósága eltűnt. A hatalomba került személyek jelentős része nem az újonnan létrehozott állam, hanem saját, illetve szűkebb családi vagy törzsi érdekeket szolgált ki. A „fehér” gyarmatosítók ellen korábban létrehozott szövetségek az érdekellentétek miatt gyorsan felbomlottak, majd új csoportok alakultak ki, melyek egymás között folytatták a harcot. Így sok afrikai ország küzdött és küzd ma is belpolitikai problémákkal (a mostani időszakban történt események igazolják, hogy még a demokrácia afrikai fellegetvárának tartott Kenya sem úszhatta meg a választások kapcsán kirobbant konfliktust, melynek során ezernél is több ember vesztette életét).¹ Ez a folyamat oda vezet, hogy egyes afrikai országokat gyenge kormányok irányítanak, akiket alkalmi politikai „szövetségesek” érdekeiknek megfelelően zsarolnak, így az országban folyamatosan fennmarad a bizonytalanság, ami párosulva a kapzsi és korrupt politikai vezetőkkel, „biztosítja” a nyomor és szegénység fennmaradását. Ma Afrika az a kontinens, ahol csak keveseket érdekel, hogy a lakosság jelentős része elmenekül az otthonából (vagy kitelepítik onnan) és menekülttáborokban nyomorog, vagy minden különösebb ok nélkül embereket lehet elhurcolni, megkínózni, majd bebörtönözni, ha a fennálló rezsim érdekei azt úgy kívánják.

¹ Besenyő János: *Törékeny demokrácia Kenyában*. Magyar Honvéd, 2008. 02. 20.
http://www.hm.gov.hu/hirek/kulfoldi_hirek/torekeny_demokracia_kenyaban

Még 1994-ben az Egyesült Államok kormánya egy kutatást kezdeményezett az afrikai konfliktusokkal kapcsolatban. A kutatás-önnyomozás ténymegállapításai világosan rámutattak, hogy Afrikában 1960 óta több mint 20 jelentősebb polgárháború dúlt, és csak az utolsó évtizedben kettő-négymillió menekült, illetve 13 millió otthonából elűldözött ember volt a kontinens országában. A háborúk számtalan gazdasági és társadalmi kárt okoztak Afrika országainak, például az élelmiszer előállítására lehetetlenné vált a konfliktus által sújtott övezetekben, aminek gyakran éhínség lett a következménye. Az egyre nagyobb kiterjedésű konfliktusok számos afrikai gyermeket ítéltek nyomorúságos életre, és bizonyos esetekben a hagyományos afrikai kultúrát fenyegették.

Az afrikai konfliktusok gyökerei különféle tényezőkből tevődnek össze. Alapvetően ezek a következők:

- Faji/etnikai és vallási különbözőségek;
- vallási fundamentalizmus;
- vita a hagyományos határokról és erőforrás elosztásról;
- a politikai hatalom és a gazdasági erők méltánytalan elosztása;
- a politikai és gazdasági rendszerek demokratizálása és azok reformja körüli küzdelmek;
- a gyarmati uralkodás negatív tendenciájának öröklése.

Ezek azok a tényezők, amelyek leginkább egy-egy konfliktus kirobbanásához vezetnek. Sajnos a hagyományos, több száz éve működő kapcsolatok rendszerének (ami az együttműködés alappilléret képezte a különféle faji csoportok között) összeomlásából származó faji versengés még inkább lehetőséget nyújt a konfliktusok kiterjedésének, mivel megszűnt az a rendszer, amely hivatott megelőzni a konfliktus kialakulását, vagy pedig a már kialakult konfliktusra megoldást találni. Ez jól látható Dárfúr esetében is, ahol a fekete (földműves) és az arab (nomád) törzsek közötti évtizedes békét rúgta fel a kormányzat erőszakos beavatkozása, amelynek során politikai és katonai erővel támogatta (és aktívan buzdította is) a nomádoknak azt a törekvését, hogy a földművelésből élőkkel elűldözzék a földjeikről. Bár sokan szeretnék, ha a konfliktus levezethető lenne ebből az aspektusból, azonban ez sokkal bonyolultabb, mivel vallási, etnikai és gazdasági tényezők is befolyásolták a Dárfúrban történeteket.²

Némely konfliktust követően pedig borzalmas helyzet alakult ki, ami lefoglalta a béke fenntartásában az egész világon alapvető felelősséget vállaló nemzetközi közösség, az Egyesült Nemzetek Szervezetének (ENSZ) figyelmét.

Persze az afrikai békefenntartásba az elmúlt években más szervezetek is bekapcsolódtak, több-kevesebb sikerrel. Az afrikai országok által létrehozott gazdasági társulás – az ECOWAS – például Elefántcsontparton vett részt a franciákkal

² <http://www.globalization101.org/index.php?file=news1&id=82#conflict>

együtt egy sikeres misszióban.³ Az Afrikai Unió azonban csak kudarcokkal szembesült az eddigi misszióiban, mert sem Burundiban, sem pedig Dárfúrban nem volt képes békét teremteni, sőt pénzügyi és egyéb problémák miatt az ENSZ arra kényszerült, hogy mind a két missziót átvegye az AU csapataitól.⁴ Ezért az Afrikai Uniónak még várnia kell azzal a sokat hangoztatott törekvésével, hogy az afrikai kontinensen zajló békefenntartó, támogató vagy éppen kikényszerítő műveletek a szervezet kizárólagos irányítása alá kerüljenek úgy, hogy az ENSZ mellőzhetővé váljon („Afrika az afrikaiaké!”). A NATO és az EU szintén bekapcsolódott az afrikai békefenntartó műveletekbe, az EU pedig már saját műveletet is indított Csádban, ami komoly kihívás elé állítja a tagországokat.⁵ Azt látni kell, hogy az afrikai békefenntartás még sokáig az ENSZ „privilegiuma” marad, hiszen csak a szervezet rendelkezik megfelelő tapasztalattal, tudással, anyagi háttérrel a missziók hatékony működtetéséhez. Az ENSZ erői az afrikai békefenntartó műveletek során jelentős tapasztalatokat szereztek a konfliktus kezelésének módjára, a békefenntartó küldetések sikeres végrehajtásához vezető körülmények megteremtése és a missziók működtetéséhez szükséges rendszerek kialakítása területén.

Konfliktuskezelés és békefenntartás Afrikában

A viszályok kezdetén, amikor a konfliktus még kezelhető lehetne, a politikusok gyakran használják a „szuverén állam belügyeibe való be nem avatkozás” kifejezést, különösen abban az esetben, ha államon belüli konfliktusról van szó. Ennek következtében a szomszédos államok, az ENSZ, illetve a különböző nemzetközi és regionális szervezetek tétlenül nézik, hogy vajon a különböző érdekeket képviselő csoportok képesek lesznek-e önerőből megoldani a konfliktus kirobbanásához vezető problémákat.

A történelem során a legtöbb afrikai ország hagyományosan az uralkodókat és az adott társadalom által elismert emberekből álló szervezeteket (például Nyugat-Szaharában a saharávi törzsek közötti „nézeteltérések” feloldására a vének tanácsát, az „*Ait Arbaint*”, illetve a „*sorba*” néven ismert „speciális” közvetítőket kérték fel, és a szemben álló felek el is fogadták a tanács állásfoglalását, ítéletét), vagy a törzs öregeit „használták” az ilyen problémák békés rendezésére.⁶ A gyarmatosítók által bevezetett „igazságszolgáltatási” rendszer azonban szükségtelenné tette a problémák ilyen fajta megoldását (a helyieknek nem is volt joguk bírászkodni, az csak a gyarmattartó hatalom képviselőit illette meg), az emberek pedig így elveszítették a régi módszerek sikeressége iránti bizalmukat. A gyarmatosítók által kifejlesztett, a problémák kezelésére alkalmazott kevert kulturális megoldás nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket, a döntések végrehajtását sokszor a hatalom fegyveres erőinek kellett kikényszeríteni. Erre jó példa Szudánban az angolok által bevezetett

³ <http://news.bbc.co.uk/2/hi/africa/2727365.stm>

⁴ [http://ocha-gwapps1.unog.ch/rw/RWFiles2007.nsf/FilesByRWDocUnidFilename/AMMF-79BD5D-full_report.pdf/\\$File/full_report.pdf](http://ocha-gwapps1.unog.ch/rw/RWFiles2007.nsf/FilesByRWDocUnidFilename/AMMF-79BD5D-full_report.pdf/$File/full_report.pdf)

⁵ http://www.consilium.europa.eu/cms3_fo/showPage.asp?id=1366&lang=HU&mode=g

⁶ Tony Hodges, WESTERN SAHARA – The Roots of a Desert War, 12. oldal – Lawrence Hill & Company, Wetport, Connecticut 06880, 1983.

„closed district” rendszer, amely az északi araboktól (muszlimok) próbálta meg több-kevesebb sikerrel elkülöníteni és megoltalmazni a déli fekete (keresztény és animista) kisebbséget. Ennek a politikának az eredményeként, amikor az angolok elhagyták Szudánt, az északi arabok erőszakkal akarták arabizálni a fekete lakosságot, ami több évtizedig tartó véres polgárháborút robbantott ki. Ha a gyarmatosítás időszakában a tradicionális konfliktuskezelési módszereket működtették volna a két szemben álló csoport között, valószínűleg másképp alakulhatott volna a mai Szudán történelme.⁷

A konfliktusok pedig tovább folytatódnak, egészen addig, amíg a helyzet tarthatatlanná nem válik, amíg nem történik lépés a helyzet stabilizálására. A konfliktus kirobbanására figyelmeztető jeleket azonban sohasem elemezték, így a konfliktus újragenerálhatja magát. A békefenntartó műveletek főlegesen lehetnének, ha már az ellentétek kirobbanása előtt képesek lennének megállapítani, hogy mikor van szükség közbelépésre. Példa erre a Lesotho-i felkelés (egy időben törtek ki ellenzéki tüntetések a Lesotho-t vezető kormányzat ellen és lázadtak fel a hadsereg egységei is), amit a Dél-Afrikai Fejlesztési Közösség (SADC) támogatásával a dél-afrikai és botswanai csapatok levertek („Boleas” hadművelet). Habár sokan bírálták az akciót, mivel az nem kapott az ENSZ Biztonsági Tanácsától felhatalmazást, illetve mandátumot, később világosan bebizonyosodott, hogy az időben történt beavatkozás pozitív eredményeket hozott.⁸

A rossz időben történt beavatkozásra is van példa a ruandai konfliktus időszakából. Amikor 1994 áprilisában kitört a polgárháború, az ENSZ egy elhibázott döntéssel jelentősen lecsökkentette a misszióban szolgáló fegyveres katonák számát egy elfogadhatatlanul alacsony szintre, és csak akkor növelte a csapatok létszámát, amikor a népiertés már megkezdődött. Ez azért is meglepő, mert már a konfliktus kirobbanása előtt több jel is arra mutatott, hogy rövidesen történni fog valami a hutu és tuszi népcsoportok között.⁹

Hasonló hibát követtek el a szomáliai béketeremtő misszió idején, amikor is a haduraknak megengedték, hogy kiépítsék hadállásaikat, mielőtt az Egyesült Államok által vezetett koalíció megérkezett volna a helyszínre. A megérkező koalíciós csapatok így nem békefenntartó feladatokat láttak el, hanem sokszor inkább békekikényszerítést hajtottak végre, ami még inkább a békefenntartók ellen hangolta a helyieket. Az ENSZ által vezetett békefenntartók sem jártak sokkal jobban, mivel a Szomáliába küldött csapataik teljes kudarcot vallottak, legfőképpen azért mert nem becsülték fel kellőképpen az ország kulturális hátterét, így nem rendelkeztek valós, használható információkkal a velük szemben állók hátteréről, motivációjáról.¹⁰

⁷ Ibrahim A. Salam – Elfatih A.: *Politicization of Ethnic Sentiments in the Sudan*. Implications for Nation Building, *Journal of Third World Studies*, Volume XXV, Number 1. 2008. 04. 01. 121. o.

⁸ Juhász Adrienn Lilla: *Lesotho és Szváziföld: gyengeségre ítélve?* 247. o. Államok és államkudarcok a globalizálódó világban. Budapest, Teleki László Intézet, Külpolitikai Tanulmányok központja, 2006. június.

⁹ Des Forges, Alison, *Leave None to tell the Story: Genocide in Rwanda*. Human Right Watch, 1999. március (http://www.hrw.org/reports/1999/rwanda/Geno15-8-03.htm#P1040_320670)

¹⁰ Robert F. Baumann, Laurence A. Yates: *„My Clan Against the World” US and Coalition Forces in Somalia 1992–1994*. Combat Studies Institute Press, Fort Leavenworth, Kansas, 2004. 104. o.

Annak ellenére, hogy sok konferencián, biztonságpolitikai szimpóziumon folytatnak vitákat a konfliktusokat előrejelző, figyelmeztető jelekről, a nemzetközi közösség egyelőre még nem képes felismerni ezeket a jeleket, a közösség országai pedig nem rendelkeznek megfelelő felkészültséggel a konfliktusok kirobbanásának megelőzéséhez. Ez Burundi példáján is bebizonyosodott. A nemzetközi közösség ugyan sokáig tudatában volt annak, hogy Burundi a polgárháború szélén inog, mégsem sikerült úgy beavatkoznia a nemzetközi diplomácia képviselőinek, hogy elkerüljék a polgárháborút.¹¹

Az világos, hogy Afrika legtöbb konfliktusa kezelhetetlenül csúcsosodott ki, elsősorban a konfliktuskezelés gyenge és elégtelen módszerei, illetve ad hoc jellege miatt. Az ilyenféle összetűzések gyökereiben való elfojtása rengeteg életet menthetett volna meg, és lecsökkenthette volna a katonai beavatkozás költségeit.

Napjainkban az azonnali reagálás képességének hiánya és a mediálást végző szervezetek (ENSZ, AU, ECOWAS, illetve egyéb nem kormányzati szervezetek) felkészületlensége és késlekedése Afrika legtöbb konfliktusa esetében azt jelenti, hogy elveszítjük az időbeni figyelmeztetés, a megelőző intézkedések foganatosítása, és a béketeremtés általi megállításuk lehetőségét, így szükségszerűvé válik a békefenntartó csapatok bevonása a konfliktus utólagos kezelése érdekében.

Egyes biztonságpolitikai elemzők szerint a békefenntartás a konfliktuskezelésnek az a módozata, amit akkor alkalmaznak, amikor a konfliktus már túlhalad azon a ponton, amikor a megelőző intézkedés még sikeres lehet.

A „hagyományos” békefenntartás magában foglalja a főként könnyű fegyverzettel rendelkező katonai erő közbelépését annak érdekében, hogy megkönnyítsék a tűzszünet létrehozását, a csapatok kivonását, illetve egy megállapodás részeként a demilitarizált övezet létrehozását, miután a szembeálló felek beszüntették a fegyveres összeütközéseket. Normális esetben a konfliktusban érintett összes fél hozzájárul a békefenntartó erők jelenlétéhez, és támogatja a mandátumukat. Ennek megfelelően a „hagyományos” békefenntartók diplomáciai és katonai szerepet is játszanak. Béketámogató műveletek e formájának alapvető elve a felek hozzájárulása a békefenntartók tevékenységéhez, a békefenntartó csapatok pártatlansága, illetve a békefenntartók számára a fegyverhasználat csak önvédelmi célokra engedélyezett.

Az elmúlt években azonban a békefenntartó műveleteknek egy olyan többdimenziós másodgenerációja alakult ki, amely magában foglalja a komplex békeegyezmények kivitelezését is. Ez a fajta békefenntartási forma gyakran szükséges egy olyan belföldi konfliktusban, ahol maga az állam képtelen megoldani a belpolitikai válságot, így pedig az adott ország instabilitása már más országok, régiók biztonságát is veszélyezteti. A másodgenerációs békefenntartás során a békefenntartók a hagyományos katonai megfigyelésen és bizalomépítési funkción felül végezhetnek olyan különböző polgári feladatokat, mint például az állami és

¹¹ Juna Brachet – Howard Wolpe: *Conflict – Sensitive Development Assistance: The Case of Burundi*. Social Development Papers – Conflict Prevention & Reconstruction, Paper No. 27./june 2005, 7. o.

magánintézmények újjáépítése, aknamentesítési tevékenységek, a szemben álló erők lefegyverzése, a menekültek hazatérésének megszervezése, és társadalmi–gazdasági rehabilitáció.¹² A felek egyöntetű hozzájárulása, a békefenntartók pártatlansága, és a katonai erő alkalmazásának elmaradása jelenti az alappilléret ennek a békefenntartási formának. Ugyanakkor bizonyos esetekben ezek az elvek is megkérdőjeleződnek, például amikor egy humanitárius konvojt kísérő békefenntartó egységet támadás ér, vagy akadályozzák a szabad mozgásban. A békefenntartók reakciója sokféle lehet. Előfordulhat, hogy semmit sem tesznek arra hivatkozva, hogy csak önvédelemre van joguk, esetleg megpróbálnak tárgyalásos módszerekkel valamilyen eredményt elérni, de előfordulhat, hogy erőteljesebben reagálnak egy-egy ilyen esetben, és akár fegyverhasználatra is sor kerülhet (ami az önvédelem fogalmának kiterjesztését igényli, beleértve a békefenntartó erők mandátumának a védelmét). Amikor Nyugat-Szaharában (MINURSO) teljesítettem szolgálatot, ott a békefenntartók egyáltalán nem rendelkeztek fegyverrel, így a felmerült vitás kérdések során csak a tárgyalásos rendezés volt elképzelhető. Amikor azonban Dárfúrban az Afrikai Unió által vezetett műveletben (AMIS – African Union Mission in Sudan) vettem részt, ott több esetben is kénytelenek voltak a békefenntartók a saját védelmük érdekében fegyvert használni.

Az első kísérletre – egy afrikai konfliktusnak az ENSZ-békefenntartók részvételével történő megoldására – a függetlenségét frissen megszerzett Kongóban került sor. 1960. július 12-én a kongói kormány távirati úton kért sürgős katonai segítségnyújtást az ENSZ főtitkárától annak érdekében, hogy megvédjék az új ország területét a belgák ellen. Ebben az esetben az ENSZ békefenntartó erőinek felsorakoztatása egy „legális” kormány egyértelmű kérésére történt.¹³ Hasonló módon került sor beavatkozásra Ruandában is, az Arushai Béke Egyezség aláírását követően, amely az akkori Ruandai kormány és a Ruandai Hazafias Front között jött létre. Mindkét fél felkérte az ENSZ-et, hogy nyújtson segítséget a demokratikus átalakuláshoz, az ahhoz vezető átmeneti időszakban.¹⁴

Szomália esetében azonban az ENSZ nem kapta meg a konfliktusban érintett összes fél hozzájárulását a békeművelet megindításához.¹⁵ Hasonló eset történt Libériában is, az ECOMOG (Economic Community Cease-Fire Monitoring Group) misszióban. Amikor az ENSZ csapatai bevonultak a libériai Monrovia kikötőjébe, a konfliktusban érintett egyik fél ellenezte azt és nem járult hozzá a békefenntartó erők működéséhez, annak ellenére, hogy az ECOWAS (Economic Community of West African States) regionális szervezatként nem maradhatott tétlen, amikor az egyik tagországuk bajba került.¹⁶ Ami közös volt a műveletekben, hogy végül mind az ENSZ, mind pedig az ECOWAS megkapták a mandátumot a béketeremtéshez, ami bizonyos mértékű sikert is jelentett, az egyébként kudarcot vallott missziók számára.

¹² <http://www.unac.org/peacekeeping/en/un-peacekeeping/fact-sheets/from-peacekeeping-to-peacebuilding/>

¹³ <http://www.un.org/Depts/DPKO/Missions/onuc.htm>

¹⁴ http://www.un.org/Depts/dpko/dpko/co_mission/unamir.htm

¹⁵ Robert F. Baumann, Laurence A. Yates: „*My Clan Against the World*” *US and Coalition Forces in Somalia 1992–1994*. Combat Studies Institute Press, Fort Leavenworth, Kansas, 2004, 101. o.

¹⁶ <http://www.hrw.org/reports/1993/liberia/>

Kongóban ugyan az ENSZ képes volt sikerre vinni a küldetését, azonban Ruanda esetében a fellépése a mai napig vitatott. Tisztában voltak-e a probléma bonyolultságával mielőtt megkezdték a küldetést? Megfelelő létszámú, kiképzettségű és felszereltségű csapatokat küldtek-e a misszióba? Mindent megtett-e az ENSZ a misszió sikeréért? Megkapták-e a békefenntartók a szükséges logisztikai és közigazgatási támogatást? Miért vonták ki a békefenntartók jelentős részét a polgárháború kezdetekor, és mért csak azután bővítették a csapatok létszámát, miután már annyi ruandait meggyilkoltak? Ha sikerül megbízható válaszokat találni ezekre a kérdésekre, akkor azok a tapasztalatok sokat segíthetnek a későbbi békefenntartó műveletek megtervezésében és eredményes végrehajtásában.

Szomáliában az ENSZ több ezer fős kontingenst vetett be, jelentősebb eredmény nélkül. Ez csak azért történt, mert nem volt meg a misszió megindításához szükséges beleegyezés a konfliktusban részt vevő összes féltől, vagy elkövetettek más hibát is a misszió megindításakor? Elmulasztotta-e alkalmas időben meghozni a Biztonsági Tanács a szomáliai békefenntartó misszió létrehozásáról szóló döntését, illetve a referencia feltételei világosak voltak-e a végrehajtók számára?

Amikor pedig végrehajthatóvá váltak a nagy nehezen „összehozott” határozatok, a regionális szervezetek és a katonákat biztosító államok olyan döntéseket hoztak, amelyek jelentősen csökkentették a békefenntartó műveletek hatékonyságát, ami eszközként szolgál az afrikai konfliktusok kezelésében.

Az ENSZ tagállamai és a regionális szervezetek nem adtak elegendő katonát a missziók működtetéséhez, illetve az általuk küldött katonák kiképzettsége és felszerelése sok kívánnivalót hagyott maga után. Ez különösen jellemző Afrikára, ahol a békefenntartó missziók folyamatosan küszködnek ezekkel a hiányosságokkal. Például az ENSZ és az AU közös „hibrid” missziója (UNMIS) bár már közel kilenc hónapja működik, a szükséges létszám alig harmada tartózkodik a műveleti területen, ami igen negatívan befolyásolja a békefenntartók tevékenységét.¹⁷

Szintén gondok adódtak az ENSZ békefenntartó műveletek közigazgatási és üzemeltetési vezetésében és ellenőrzésében. Az összes ENSZ-missziónak van egy vezetője (SRSG), akit az ENSZ főtitkára nevez ki, s aki a misszió politikai irányítását végzi. Emellett van egy katonai és sokszor egy rendőri kontingensparancsnok is, akik a misszió katonai és rendőri tevékenységéért felelnek, de a politikai vezetőnek alárendelve végzik a tevékenységüket. Ezeknek a vezetőknek azonban nincs fennhatósága a misszió anyagi ügyei felett. Azokért egy olyan szakember felel, akit az ENSZ New Yorkban található központjának egyik igazgatója irányít és ellenőriz. Ez a pénzügyi szakember dönt a misszió költségvetési prioritásairól. Az ENSZ missziók működésének bonyolultsága, illetve annak „többnemzeti” természete miatt a katonai parancsnokok sokszor kényszerülnek egyeztetésekre és különböző alkukra, hogy a katonákat felajánló nemzetek egyáltalán hagyják dolgozni a misszióba kiküldött embereiket. Ezek a tanácskozások órákon, sőt sokszor napokon át tartanak, és ezalatt a misszió területén a biztonsági környezet jelentősen romolhat, ami újabb emberáldozatokat eredményezhet.

¹⁷ <http://www.commondreams.org/archive/2008/04/08/8159/>

Az irányítással kapcsolatos problémák egy része a nemzetek által kiküldött katonák kiképzetlenségi és nyelvi hiányosságaira (az angol nyelv nem megfelelő szintű ismerete) vezethető vissza. A kontinens országaiban lévő katonaság a korábbi gyarmatosítók nyelvét (angol, francia, portugál, spanyol, olasz, vagy éppen német) használja, hasonlóképpen a kiképzési szabványait és a katonai kultúrájukat is a gyarmatosítóktól örökölték. Ezt a sokszínű hátteret szükséges harmonizálni és koordinálni ahhoz, hogy a többnemzeti műveletek sikeresen végrehajthatóak legyenek. Az Afrikai Unió dárfúri missziójában komoly gondot okozott, hogy a katonák jelentős része, főként a volt francia gyarmatokon élők, képtelenek voltak angolul kommunikálni, ez pedig sokszor teremtett komikus, vagy éppen veszélyes helyzeteket. Sajnos a tisztek és a tiszthelyettesek egy része sem beszélt angolul, csak a saját nyelvén, vagy esetleg franciául, arabul. Volt olyan megbeszélés, ahol a szenegáli és mauritániai tisztek számára franciára kellett lefordítani az elhangzottakat, mivel közülük egy sem beszélt angolul. Meg kell említeni, hogy az ENSZ és a fejlett nyugati államok (beleértve a volt gyarmatosító hatalmakat) jelentős erőfeszítést tesznek néhány afrikai országban olyan kiképzési intézmények létrehozására és működtetésére, ahol egységes követelmények alapján folyik mindazok képzése, akik később békefenntartó műveletekben szolgálnak majd. Ilyen intézmény például a Maliban található francia bamakói kiképző központ¹⁸, vagy az ENSZ indiai kiképző központja.¹⁹ A nyugati államok emellett konferenciákat, szemináriumokat és különböző gyakorlatokat szerveznek az afrikaiak számára, annak érdekében, hogy később ők is képesek legyenek együttműködni a békefenntartó műveletekben.

Az irányítással kapcsolatos problémákat a hatékony felderítés hiánya tovább súlyosbítja. Ez az alapvető tudás, ami bármely művelet sikeréhez elengedhetetlen. Megfelelő felderítésre szükség van minden katonai műveletben, mivel az jelentősen elősegíti a tervezést. Csaknem az összes afrikai békefenntartó műveletre jellemző, hogy a békefenntartók csak nagyon kevés információval rendelkeznek az ott élő emberekről, kultúrájukról, hitükről, hagyományaikról és szokásaikról. Mivel ezeket az információkat nem kapták meg a felkészítés során, azokat a helyszínen kell megtanulniuk, sokszor kegyetlen leckék árán. Előfordul az is, hogy a missziók nem rendelkeznek naprakész adatokkal, frissített térképpel a műveleti területről (vagy egyáltalán nincs térképük). Dárfúban például előfordult, hogy az AMIS tervező tisztjei az egyes segélyszervezetek által készített térképeket töltötték le az Internetről, hogy képesek legyenek a járőrözési feladatokat végrehajtó katonák számára útvonaltervet készíteni (a parancsnokságon szolgáló több mint 600 tiszt és katona számára az AU mindössze kettő darab internetes vonallal ellátott számítógépet biztosított munkavégzésre és a családdal való kapcsolattartásra!). Később a Dél-Szudánban állomásozó ENSZ-csapatoktól kaptunk a dárfúri tartományokról igen jó, pontos adatokkal rendelkező térképeket. Egy biztos, a hatékony tervezéshez elengedhetetlen a naprakész, korrekt információkat tartalmazó térképek megléte.

Talán a legkritikusabb az összes akadályozó tényező közül az afrikai békefenntartó missziókban a békefenntartóknak nyújtott elégtelen logisztikai támogatás.²⁰ A legtöbb afrikai ország a belpolitikai instabilitás, a háborús viszonyok

¹⁸ <http://www.empbamako.org/>

¹⁹ <http://www.usiofindia.org/CUNP.HTM>

²⁰ <http://www.commondreams.org/archive/2008/04/08/8159/>

és a korrupció miatt még a saját lakosságának a szükségleteit sem képes megfelelően kielégíteni, nemhogy logisztikai támogatást nyújtson a békefenntartó műveletekbe érkező (esetenként több ezer fő!) katonára, rendőrré és civil számára. 1994-ben számos afrikai ország küldött úgy katonai kontingenst Ruandába, hogy nem biztosította számukra a szükséges logisztikai támogatást, márpedig ennek hiányában egyetlen katonai művelet sem lehet sikeres. Hat hónappal azt követően, hogy ezek a csapatok megérkeztek a műveleti területre, még mindig nem rendelkeztek olyan alapvető eszközökkel, mint például sátrak, repeszálló mellények, rohamsisakok, vagy éppen mentőautók, amelyekkel a sérülteket és a betegeket a tábori kórházba tudták volna szállítani.²¹ Hasonló helyzet alakult ki az AU által vezetett békefenntartó műveletben is, Burundiban. Az anyagi és logisztikai támogatás nagymértékű hiányosságai miatt a katasztrófa felé tartó műveletet az ENSZ-csapatoknak kellett átvennie az afrikai katonáktól. Sajnos az AU nem tanult a burundi misszió tapasztalataiból és ugyanazokat a hibákat követték el a dárfúri misszió során is, ezért ezt a missziót is az ENSZ vette át. Libériában az ECOMOG csapatok szintén komoly logisztikai, ellátási hiányosságokkal küszködtek. Látható, hogy az afrikai országok egyelőre képtelenek saját csapataik logisztikai támogatását egyedül biztosítani, ezért továbbra is a nehézkes (de azért működő) ENSZ-logisztikától, illetve a műveleteket „szponzoráló” nyugati országoktól várják a segítséget.²²

A logisztika pénzt konvertál, és ez fordítva is igaz. Az ENSZ néhány tagállama ugyanakkor (részben az afrikai országok, de a fejlett világ országai is ide tartoznak) nem fogadja el pénzügyi kötelezettségeit, és évek óta nem fizet hozzájárulást, bár csapatokat felajánl a békeműveletekbe. Azonban azok az elégtelen kiképzés, felszerelés és logisztikai biztosítás hiányában csak kérész életű sikereket képesek elérni. Látható, hogy az ENSZ egymaga, a tagállamaik hozzájárulása nélkül nem képes anyagilag finanszírozni a műveleteket. A fejlett világ néhány országa szintén nem hajlandó támogatni a béketámogató műveleteket, amíg nem történik egy valós tragédia egy rosszul kivitelezett katonai akció következtében, mint ahogy megtörtént Szomáliában, Ruandában, vagy éppen Dárfúrban. A ruandai polgárháborúban például hatalmas anyagi forrás állt a különböző civil segélyszervezetek (NGO), illetve az ENSZ-ügynökségek rendelkezésére humanitárius segélyműveletekre. Sokkal kevesebbe került volna a humanitárius katasztrófa következményeinek felszámolása, ha a békefenntartó műveletek kivitelezéséhez megadják azt a szükséges támogatást, ami megakadályozhatta volna a válság kirobbanását és eszkalálódását.²³

A legtöbb ENSZ-ügynökség, nevezetesen az UN Menekültügyi Főmegbízottja (UNHCR), az UN Gyermekekért Alapítványa (UNICEF), és a Világ Élelmiszer Programja (WFP), valamint számos civil szervezet valóban értékes partnernek tekintendő a katonaság mellett a békeműveletek során. Ráadásul ezek a szervezetek rendelkeznek azzal az anyagi és pénzügyi forrással, amivel a békefenntartó csapatok sokszor nem.

²¹ Des Forges, Alison, *Leave None to tell the Story: Genocide in Rwanda*. Human Right Watch, 1999. március (http://www.hrw.org/reports/1999/rwanda/Geno15-8-03.htm#P1040_320670)

²² William Durch – Victoria Holt – Caroline Earle – Moira Shanahan: *The Brahimi Report and the Future of Peace Operations*. (The Henry L. Stimson Center, Washington, DC), November 2003 at www.stimson.org/fopo.

²³ <http://www.africaaction.org/docs96/rwan9604.2.htm>

Éppen ezért számos ENSZ-műveletben súrlódások alakultak ki a békefenntartók és a civil szervezetek között. Megfelelő hozzáállással és korrekt együttműködéssel ezek a konfliktusok áthidalhatóak lehetnének, így ezek a szervezetek a béke helyreállítása és stabilizálása érdekében tevékenykedhetnek, aminek következtében az emberek visszatérhetnek egy normálisan működő életvitelhez.

Hasonló súrlódások alakulhatnak ki a békefenntartók és a média között. Azt mondják, hogy a média elfogultan és „fura” csőletésű felfogással ábrázolja a békeműveletek természetét, a körülményeket, a sikereket, és bukásokat, melynek eredménye gyakran a békefenntartók szerepének eltorzult megjelenítése a nyilvánosság előtt. Ennek viszont negatív kihatása van néhány nyugati ország nemzeti politikájára, így kevesebb támogatást biztosítanak (vagy éppen megvonják azt) a békefenntartó műveletek számára. Ezért a katonai vezetők gyakran semmibe veszik a médiát. Ez azonban igen veszélyes stratégia. A média kötelessége informálni és oktatni. Ha a tényeket eltitkolják előlük, találni fognak olyan információkat, ami akár hamis színben, vagy igen negatív szerepben tüntethetik fel a békefenntartók munkáját, hogy betöltsék eme űrt minden esetben és kielégítsék a „civiliek” információéhségét.

Másrésről viszont, ha megfelelően kezelik, a média igen hatásos eszköz lehet a parancsnokok számára egy ilyen helyzetben. Tudomásul kell vennünk, hogy a média egy olyan krokodil, amit etetni kell, de mi dönthetjük el, hogy milyen információkat osztunk meg a képviselőivel. Így korrekt tájékoztatással, jó szervezéssel jelentős eredmények érhetők el a pontos tudósítás területén is.

Afrikai békefenntartó műveletek során szerzett tapasztalatok

A konfliktuskezelés és az afrikai békefenntartás előző áttekintése kihangsúlyozza azokat a tapasztalatokat, amelyekből következtetéseket vonhatunk le, amelyek figyelembevételével a későbbi békefenntartó műveletek sikere biztosítható.

Mivel az afrikai országok egy részében gyenge kormányzati hatalom működik, illetve a politikusok és a kormányzati tisztségviselők jelentős része korrumpálható, nagyobb tér nyílik a nemzetiségek közötti egyenlőtlenségre, konfliktusra és államcsínyre.

A konfliktusra figyelmeztető jelzéseket figyelembe kell venni, és akár a hagyományos afrikai mediálási eljárásokkal, akár pedig másfajta módszerekkel megakadályozni annak kirobbanását és konszenzust teremteni a szemben álló felek között.

Békefenntartó küldetések létrehozásakor célszerű alaposan tanulmányozni és elemezni a konfliktus hátterét, mielőtt elfogadásra kerülne ezzel kapcsolatosan bármilyen határozat.

A békefenntartó műveleteket csak az ENSZ BT által hozott határozattal és világos mandátummal szabad megkezdeni.

A sikeres műveletekhez szükséges feltételeket alaposan mérlegelni kell. A különféle frakciók részéről hiányzó jóváhagyások ugyanis meghosszabbíthatják a békefenntartó műveleteket, patthelyzetet előállítva bizonyos esetekben.

A missziók anyagi háttérét már a műveletek megindítása előtt biztosítani kell úgy, hogy az legalább egy évre képes legyen a működéssel járó összes kiadást fedezni.

A hatékonyság érdekében célszerű a nagy nemzetközi szervezeteknek (ENSZ, NATO, EU és AU), illetve az ENSZ tagállamainak együttműködni kiképzési és oktatási projekteken, amelyek megvalósítása szintén jelentős eredményeket hozna a békeműveletek végrehajtása során.

Külön hangsúlyt kell fektetni a hatékony hírszerzésre és a tervezésre.

Hatékony logisztikai támogatórendszert kell kiépíteni a nemzetközi szervezetek segítségével úgy, hogy az az ENSZ meglévő rendszerére épüljön. Az ugyanis már létezik és jól-rosszul, de működik.

Az afrikai politikusoknak törekedniük kell a konfliktusok diplomáciai eszközökkel történő megoldására a kontingensen. Az összes problémát az ENSZ elé vinni, mivel „ez a testület felelős a világbékéért és a biztonságért” nem a legjobb hozzáállás.

A média szerepét meg kell érteni és soha sem szabad figyelmen kívül hagyni.

Az Afrikai Uniónak képessé kell válnia arra, hogy a kontinens problémáit saját maga oldja meg, illetve képes legyen önálló békefenntartó, béketámogató és kikényszerítő műveletek végrehajtására. Ehhez azonban nem elég csak a volt gyarmatosítókat szidni az elmulasztott lehetőségek miatt (esetleg a büntudatukat felkeltve anyagi támogatásokat és segélyeket zsarolni ki belőlük), hanem aktív szerepet kell vállalni ebben a tevékenységben.

Meg kell teremteni az együttműködést (közös képzések, szemináriumok), koordinálni a humanitárius és egyéb tevékenységeket a békefenntartó csapatok és a civil szervezetek között a jövőbeni műveletek sikere érdekében.

Következtetés

Vitathatatlan tény, hogy Afrika az a kontinens, amely a legnagyobb mértékben sújtott a konfliktusoktól. Afrikában valamennyi múltbeli és jelenleg is folyamatban lévő békefenntartó művelet során folyamatosan gondokkal küszködnek, különböző politikai és anyagi nehézségek miatt. Sajnos úgy tűnik, hogy a különböző szervezetek a jövőben is kénytelenek lesznek békefenntartó műveleteket működtetni a kontinensen, mivel a konfliktusok megelőzésére egyelőre még nem létezik használható „recept”, így további „háborús gócpontok” alakulhatnak ki, melyek jelentősen veszélyeztetik a környező országok, és ezzel együtt Afrika stabilitását.

Az itt tömören felsorolt tapasztalatok természetesen nem teljes körűek, másfajta megközelítése és megoldása is lehetséges ennek a témakörnek. Éppen ezért fontos lenne, hogy mind az ENSZ, az AU és az EU által működtetett afrikai békeműveletek tapasztalatait elemezzék, értékeljék és megosszák egymással ezek a szervezetek, illetve együttműködjenek a műveletek során és támogassák egymás erőfeszítéseit.

BARABÁS ANETT

**A KALINYINGRÁDI TERÜLET GAZDASÁGÁNAK
ÁTALAKÍTÁSA ÉS HATÁSA
A TÉRSÉG BIZTONSÁGPOLITIKÁJÁRA
A SZOVJETUNIÓ FELBOMLÁSA UTÁN**

Jelen cikkben a Kalinyingrádi Terület gazdaságát mutatom be, a Szovjetunió felbomlását követően. Elemzem a szabad és a különleges gazdasági zóna létesítésének okait, körülményeit, működését; feltárom azokat az okokat, amelyek a szabad és a különleges gazdasági zóna kényszerű megszűnéséhez vezettek.

1991-ben, a Szovjetunió felbomlását követően, megszakadtak a Kalinyingrádi Terület gazdasági kapcsolatai az anyaországgal, exklávé lett. A szovjet időkben a Kalinyingrádi Terület és a balti államok vállalatai között a regionális gazdasági tervezés következtében szoros kapcsolatok jöttek létre, amelyek a Szovjetunió felbomlása után elvesztek. Válsághelyzet alakult ki, a Terület nagyon nehéz helyzetbe került, kizárólag az anyaországra számíthatott. Nemcsak a balti importpiacot, hanem exportpiacait, a fejlődő és a volt szocialista országokat is elveszítette. Bevétele jelentős mértékben megcsappant.

Az Moszkva nem engedhette meg, hogy a Szovjetunió felbomlása következtében kialakult válsághelyzet hatást gyakoroljon a Kalinyingrádi Területre, amelynek hatékony működéséhez versenyképes gazdaság szükséges. Éppen ezért az orosz kormány több kísérletet tett a szabad és a különleges gazdasági zóna működését szabályozó törvény kidolgozására, gyakorlatba történő átültetésére.

A Szovjetunió felbomlása után az Oroszországi Föderáció elnöke és kormánya több törvényt, határozatot, rendeletet fogadott el, hogy enyhítse a Kalinyingrádi Terület gazdaságában és szociális szférájában kialakult válsághelyzetet. 1991. szeptember 25-én elfogadták a 497. számú rendeletet „*A Szabad Gazdasági Zónáról*”, 1992. augusztus 12-én az Oroszországi Föderáció kormányának 573. számú rendeletét „*A Kalinyingrádi Terület társadalmi-gazdasági fejlesztéséről*”. A „*Külkereskedelmi feltételek biztosítása a Kalinyingrádi Terület fejlesztéséhez*” című 1625. számú rendeletet 1992. december 23-án, „*A Kalinyingrádi Terület társadalmi-gazdasági fejlesztéséről*” szóló rendeletet pedig 1993 decemberében írta alá Borisz Ny. Jelcin elnök.¹ A „*Szövetségi program Oroszország kereskedelmi flottájának újrászervezésére 1993–2000*” dokumentumot 1993-ban hagyta jóvá az Oroszországi Föderáció kormánya. A dokumentum tartalmazza, többek között három új, modern kikötő építését a Finn-öbölben, konkrétan Primorszk városnál, a Batyereja-öbölben („Arany kapuk”) és Uszty-Luga tengeröbölben (közel Szentpétervárhoz).² 1995. december

¹ Билчак, В. С. – Захаров, В. Ф.: Региональная экономика. Калининград, 1998. с. 223–227.

² Билчак, В. С. – Захаров, В. Ф.: Региональная экономика. Калининград, 1998. с. 206–207.

11-én kormányzati döntés született egy bizottság felállításáról („Kormánybizottság felállításáról a Kalinyingrádi Terület fejlesztésével és életképességének biztosításával kapcsolatos munkák koordinálására” № 1128, 1995. 11. 20.). Az orosz kormány célja a Kormánybizottság felállításával az volt, hogy elősegítse a szövetségi politika minél hatékonyabb megvalósulását a Kalinyingrádi Terület irányába. A Bizottság elnöke A. A. Bolsakov, az Oroszországi Föderáció miniszterelnök-helyettese lett. A bizottság tagjai: húsz minisztérium és hivatal vezetői, a Kalinyingrádi Terület Adminisztrációjának vezetője és az Oroszországi Föderáció Határőrsége Kalinyingrádi Csoportosításának parancsnoka.³ 1996. január 22-én fogadták el „A Különleges Gazdasági Zónáról a Kalinyingrádi Területen”⁴ című törvényt, majd 1997-ben hagyták jóvá a „Szövetségi program a különleges gazdasági zóna fejlesztésére a Kalinyingrádi Területen 1998–2005” című dokumentumot.⁵ 2001 márciusában az orosz kormány ülésén elfogadták a „Szövetségi társadalmi-gazdaságpolitikai koncepció a Kalinyingrádi Terület irányába” és „A Kalinyingrádi Terület fejlesztése 2010-ig” dokumentumokat. Mindkét dokumentumban kiemelt helyen szerepel az infrastruktúra fejlesztése, amely a Kalinyingrádi Terület exklávé volta miatt is fontos, mert a regionális gazdaság hatékony működése az infrastruktúra minőségétől és fejlettségétől függ.⁶ 2006. januárban elfogadták „A Különleges Gazdasági Zónáról a Kalinyingrádi Területen”, majd 2006. december 28-án a „Program a Kalinyingrádi Terület társadalmi-gazdasági fejlesztésére 2007–2016” 115. számú törvényeket⁷, amelyek hosszú távra fogalmazták meg a Kalinyingrádi Terület fejlesztésével kapcsolatos szövetségi szintű kormányzati tennivalókat.

A mezőgazdaság helyzete

A Kalinyingrádi Terület alapvetően mezőgazdasági vidék, a szovjet időkben azonban az ipar fejlesztésének lényegesen nagyobb figyelmet szenteltek, aminek következtében a Terület mezőgazdasága kevésbé fejlett. A Szovjetunió felbomlását követően létrejött exklávé helyzet még inkább negatívan befolyásolta a mezőgazdaság helyzetét.

1991 után a mezőgazdaságban jelentős visszaesés volt tapasztalható, a mezőgazdasági termelés csökkenése igen drámai következményekkel járt. Exklávé helyzetéből adódóan a Kalinyingrádi Terület piaca sokkal határozottabban reagált a kereslet és kínálat változásaira, mint az Oroszországi Föderáció többi szubjektumáé. Amint a hazai élelmiszertermelés nem tudta kielégíteni a szükségleteket, a piacon megjelentek a külföldi termelők. Az olcsóbb és jó minőségű külföldi termékekkel a helyi kereskedők nem tudták felvenni a versenyt.⁸

³ Билчак, В. С. – Захаров, В. Ф.: Региональная экономика. Калининград, 1998. с. 230.

⁴ www.gov.kaliningrad.ru (letöltés ideje: 2006.09.01.)

⁵ Ревякин, Е.: Приоритеты экономической политики России в Калининградской области. с. 71. In Мировая экономика и международные отношения, 2002/12.

⁶ Жданов, В. – Кузнецова, О. – Мау, В. – Плюхин, В. – Приходько, С.: Проблема экономического развития Калининградской области как эксклавного региона. Москва, 2002. с. 92.

⁷ www.gov.kaliningrad.ru (letöltés ideje: 2007.01.10.)

⁸ Кнаппе, Э.: Трудное будущее. Сельское хозяйство и сельские районы в Калининградской области. с. 176. In Заппера, М. – Вайкселя, Ф. (ред.): Будущее Калининграда. От конфликтов к сотрудничеству. Москва, 2003.

A Terület nagyobb gazdasági felelték a szolgáltatói szféráért és az infrastruktúra megőrzéséért. Gazdasági helyzetük rosszabbodásával azonban ezeket a feladatokat már nem tudták ellátni. A falusi közösségek szintén szenvedtek a finanszírozás hiányától, melynek eredményeként vidéken is romlott az életszínvonal. A nehéz helyzet ellenére a falvakban és a községekben a lakosság létszáma nem csökkent, mert a nehéz gazdasági helyzet következtében a városi lakosság egy része vidékre költözött, hogy megélhetését természetes gazdálkodás segítségével tegye könnyebbé.⁹

Napjainkban a helyzet a mezőgazdaságban rosszabb, mint az iparban. A visszaesés felülmúlja az orosz átlagmutatókat. Annak ellenére van ez, hogy mezőgazdasági szektora fejlettebb, mint általában az agrárszektor az Oroszországi Föderációban.¹⁰ Ez – több ismert orosz szakértő véleménye szerint is –, alapvetően az exklávé jelleggel hozható összefüggésbe.

Megítélésem szerint annak, hogy az 1990-es évek elején visszaesett a mezőgazdasági termelés, több oka is van:

- mindenekelőtt kisebb lett a kereslet a mezőgazdasági termékekre, ami az életszínvonal jelentős csökkenésével magyarázható;
- megszűnt a termékek egy részének exportja Moszkvába és az Oroszországi Föderáció szubjektumaiba;
- a környező, fejlettebb mezőgazdasági országokból – Lengyelországból és Litvániából – érkező olcsó importtermékek komoly konkurenciát jelentettek;
- nem folyósították az állami segélyeket, támogatásokat, a mezőgazdasági termékek beszerzési áraihoz képest erőteljesen megemelkedtek a technikai eszközök, a kombinált takarmány, a műtrágya, az üzemanyag és a kenőanyagok árai;
- a parasztgazdaságok alacsony ártermelő-képessége;
- a piacgazdasági infrastruktúra fejletlen volta;
- a Kalinyingrádi Területen nincs közép- és hosszú távú mezőgazdasági hitellehetőség.¹¹

A magas munkanélküliség, a rossz ellátottság, a fejletlen infrastruktúra ahhoz vezetett, hogy a perifériális mezőgazdasági kerületek az átalakulási folyamatok vesztesei lettek.¹² A helyzet javulásához mindenképpen szükséges lenne az agrárszektor problémájának megoldása, összorosországi viszonylatban is.

⁹ Кнаппе, Э.: Трудное будущее. Сельское хозяйство и сельские районы в Калининградской области. с. 177–179. In Заппера, М. – Вайкселя, Ф. (ред.): Будущее Калининграда. От конфликтов к сотрудничеству. Москва, 2003.

¹⁰ Клемешев, А. П. – Козлов, С. Д. – Фёдоров, Г. М.: Остров сотрудничества. Калининград, 2002. с. 29.

¹¹ Фёдоров, Г. М. – Корнеев, В. С.: Балтийский регион: социально-экономическое развитие и сотрудничество. Калининград, 1999. с. 54-55.

¹² Кнаппе, Э.: Трудное будущее. Сельское хозяйство и сельские районы в Калининградской области. с. 187. In Заппера, М. – Вайкселя, Ф. (ред.): Будущее Калининграда. От конфликтов к сотрудничеству. Москва, 2003.

Szükség lenne a Kalinyingrádi Területen egy komplex szövetségi, és az ezen alapuló regionális mezőgazdasági fejlesztési programra. Az erre irányuló első lépésnek tekinthető „*A mezőgazdasági komplexum stabilizálása és fejlesztése a Kalinyingrádi Területen 2002 és 2005 között*” elnevezésű program, melyet a Kalinyingrádi Területi Adminisztráció dolgozott ki. E program keretében ötmilliárd rubelt fektettek a mezőgazdaságba. Ezt az összeget elsősorban technikai fejlesztésre, új technológiák meghonosítására, egyes termékfajták támogatására, talajjavítási munkálatokra, a termelékenység növelésére fordították.¹³

Az ipar helyzete

A Kalinyingrádi Terület legfontosabb ásványkincsei: a borostyán, a barnaszén, a kőolaj, a tőzeg, az építőanyagok, az ásványvíz és a gyógyiszap. A Balti-tenger kontinentális talapzatán és a tengerfenéken vasérc, színes- és ritkafémek, ceolit, vasmangán koncentrátum és „nehéz” homok található. A Kalinyingrádi Területen előfordul glaukonit, téglá- és kerámiaagyag, homokos-kavicsos anyagok. Tőzeglelőhelyek a Kurszki- és a Kalinyingrádi-öböl partmellékén, a Pregolja folyó völgyében, a Sesupe és az Insztrucs, illetve az Insztrucs és Pissza folyók találkozásánál találhatóak. Foszfort és borostyánt Primorszkban, barnaszén Grácsevi és Mámonovó kerületekben hoznak felszínre.¹⁴

Az ipari termelés a Kalinyingrádi Terület legnagyobb városaiban: Kalinyingrádban, Szovétzkban, Guszevben, Csernyahovszkban, Nyemánban, Mámonovóban, Bagratyionovszkban, Nyeszterovban és Krasznoznamenszkben összpontosul. Nyemánban cellulóz-papíripari kombinát, Szovétzkban cellulóz-papíripari kombinát, ruhagyár, húsfeldolgozó üzem, bútorgyár van. Több litván és orosz-litván – főként élelmiszeripari – vegyes vállalat került bejegyzésre. Szovétzkban sokkal fejlettebb a kiskereskedelem, mint Nyemánban. Mámonovóban halkonzerv-kombinát található és prémésállat-tenyésztéssel foglalkoznak. Bagratyionovszkban több húsfeldolgozó kombinát és bútorgyár került bejegyzésre. A kisvállalkozások adják az ipari termelés 40%-át és gyakorlatilag a teljes szolgáltatói szférát felölelik.¹⁵

A Szovjetunió felbomlása után az iparban is erőteljesebb visszaesés érződött a Kalinyingrádi Területen az iparban, mint az Oroszországi Föderáció más vidékein.

A visszaesés – megítélésem szerint – a következő okokra vezethető vissza:

- a szovjet korszakra a regionális gazdasági struktúra volt a jellemző;
- a Kalinyingrádi Terület ipara nagymértékben függ az Oroszországi Föderációból importált villamos energiától, nyersanyagoktól, széntől, kőolajtól és földgáztól;

¹³ Жданов, В. – Кузнецова, О – Мау, В. – Плюхин, В. – Приходько, С.: Проблема экономического развития Калининградской области как эксклавного региона России. Москва, 2002. с. 99.

¹⁴ Билчак, В. С. – Захаров, В. Ф.: Региональная экономика. Калининград, 1998. с. 153–157.

¹⁵ Фёдоров, Д. Г.: Состояние и перспективы индустриального развития приграничных городских поселений Калининградской области. с. 113–117. In Клемешев, А. П.: Российская Балтика: приграничное сотрудничество. Часть 1. Калининград, 2004.

- a Terület anyaországtól való elszigeteltsége;
- a szállítási költségek magasak, a Kalinyingrádi Terület és az anyaország közötti tranzitszállítmányok díjszabása diszkriminatív;
- az infrastruktúra nem elég fejlett;
- a különleges gazdasági zónáról elfogadott jogszabályokban foglaltak megvalósítására nem kap rendszeresen és elegendő pénzt;
- a Kalinyingrádi Területtel kapcsolatos szabályozórendszer és törvényi háttér nem tökéletes. Mindezek akadályozzák a Kalinyingrádi Terület társadalmi-gazdasági fejlődését.¹⁶

A Szovjetunióban a Kalinyingrádi Terület rendelkezett az egyik legnagyobb halászati flottával. Ennek a hanyatlása összefügg az üzemanyag és az energiaforrások erőteljes drágulásával, a központi anyagi–technikai ellátás megszűnésével, a halászati ipar állami támogatásának megszüntetésével.¹⁷ A két másik legfontosabb orosz halászati komplexummal, a Távols-Keletivel és a Murmanszkival összehasonlítva, a Kalinyingrádi Területen fejlett az infrastruktúra, és közelebb vannak a fogyasztók is.¹⁸

A szabad gazdasági zóna

Az Oroszországi Föderáció kormánya 1991. szeptember 25-én döntést hozott a „Borostyán” szabad gazdasági zóna megalakításáról a Kalinyingrádi Területen. Jelcin elnök 1993. december 7-i rendeletében pontosította a „Borostyán” szabad gazdasági zóna kedvezményeit, melyek eléggé jelentősek voltak:

A kedvezmények jelentősek voltak:

- az ipari vállalatok öt évig mentesülnek a nyereségadó fizetése alól;
- 50%-kal csökkentik a nyereségadót azon vállalatok számára, amelyek saját termékeiket exportálják;
- a Kalinyingrádi Területen gyártott termékekre nem kell exportvámot fizetni;
- a belső használatra beszállított termékek mentesülnek a behozatali vám és a hozzáadottérték-adó alól;
- a Szövetségi Vámhivatalnak nincs joga a Kalinyingrádi Terület adminisztrációjának beleegyezése nélkül olyan szabályokat, intézkedéseket kiadni, melyek a Kalinyingrádi Terület áruforgalmát szabályozzák.¹⁹

¹⁶ Жданов, В. – Кузнецова, О. – Мау, В. – Плюхин, В. – Приходько, С.: Проблема экономического развития Калининградской области как эксклавного региона России. Москва, 2002. с. 58-59.

¹⁷ Билчак, В. С. – Захаров, В. Ф.: Региональная экономика. Калининград, 1998. с. 96.

¹⁸ Фёдоров, Г. М. – Корнеевец, В. С.: Балтийский регион: социально-экономическое развитие и сотрудничество. Калининград, 1999. с. 51.

¹⁹ Штайн, С.: Подъём, падение и новое начало. Десять лет калининградской Особой экономической зоны. с. 192-193. In Заппера, М. – Вайкселя, Ф. (ред.): Будущее Калининграда. От конфликтов к сотрудничеству. Москва, 2003.

1994-ben 689 külföldi részesedésű vállalat került bejegyzésre a Kalinyingrádi Területen. 1995-ben Borisz Ny. Jelcin elnök felszámolta a szabad gazdasági zónát, emiatt az eredeti célkitűzéseket nem tudták megvalósítani, így a célját, amiért tulajdonképpen létrehozták, nem érte el.²⁰

A szabad gazdasági zóna megszüntetésének természetesen több oka is volt.

A behozatali vám és a hozzáadottérték-adó elveszett a szövetségi költségvetésből. A költségvetés kizárólag vámilletékekkel töltődött fel. Az áruk a Kalinyingrádi Területre vámmentesen érkeztek, majd azt követően adóki fizetés nélkül értékesítették őket az Oroszországi Föderáció szubjektumaiban. A nyereségkedvezmény nem működhetett a nyereség hiánya miatt. Mindez a feketegazdaság számára biztosított kedvező helyzetet. Az exportra való termelés csak illúzió volt, a vámtisztviselők csaknem korlátlan hatalommal rendelkeztek, ami megkönnyítette az áruk illegális behozatalát. A helyi gazdasági vezetők és politikuskok az 1990-es évek elején – az aktív privatizáció időszakában –, főleg azzal voltak elfoglalva, hogy a szovjet gazdasági rendszer értékes vagyonából minél többet megszerezzék. A vezetés nem volt hatékony. A felelősség a szervezésért és az ellenőrzési funkciókért a városi, a regionális és a szövetségi szintű hatalmi struktúrákon nyugodott. Mindegyik hatalmi struktúra a saját, gyakran a többivel ellentétes, érdekeit követte. Egyes korrupciós vámtisztviselők hozzájárultak ahhoz, hogy a rendszer még kevésbé legyen átlátható. A határőrség és a biztonsági szervek is igyekeztek mindent az ellenőrzésük alatt tartani.²¹

A Kalinyingrádi Területen a gazdasági és a politikai helyzet instabil volt. Az oroszországi törvények nem voltak képesek megvédeni a befektetők jogait, nem volt szabályozva a tulajdonjog kérdése sem. Kedvezőtlen volt az adólégi kör, hézagok voltak az adótörvények, gyenge volt az állampolgári adózási fegyelem, elhatalmasodott a bürokrácia és a korrupció. A szabad gazdasági zóna ágazati prioritásait nem határozták meg pontosan. Nem volt meg a megfelelő információs támogatottság és hiányzott a megfelelő intézményrendszer is.²²

A gazdaságfejlesztés politikája a vámkedvezmények nyújtására összpontosult, és elsősorban a belső befektetéseket ösztönözték. A kedvezményes rendszert azonban csak időszakosan vezették be, később eltörölték, majd felülvizsgálták. A gazdaságpolitika termelési prioritásai nem kerültek meghatározásra, és hiányzott a megfelelő állami befektetési program. A meglévő kedvezményeket nem tudták teljesen kihasználni, ami a csempészet és a feketegazdaság elburjánzásához vezetett. A rendelkezésre álló adatok szerint a Kalinyingrádi Területen a „feketegazdaság” a GDP kb. 60%-át adta. A kedvezményes rendszer bevezetése a Kalinyingrádi Területen a kezdetektől fogva politikai viták tárgyát képezte mind az Oroszországi Föderációban, mind pedig a határon túl, ami megnehezítette kidolgozását és megvalósítását.

²⁰ Штайн, С.: Подъём, падение и новое начало. Десять лет калининградской Особой экономической зоны. с. 193. In Заппера, М. – Вайкселя, Ф. (ред.): Будущее Калининграда. От конфликтов к сотрудничеству. Москва, 2003.

²¹ Штайн, С.: Подъём, падение и новое начало. Десять лет калининградской Особой экономической зоны. с. 193-195. In Заппера, М. – Вайкселя, Ф. (ред.): Будущее Калининграда. От конфликтов к сотрудничеству. Москва, 2003.

²² Ревякин, Е.: Приоритеты экономической политики России в Калининградской области. с. 69. In Мировая экономика и международные отношения, 2002/12.

„Technológiai hiba” volt, hogy a szabadkereskedelmi rendszert az Oroszországi Föderáció teljes szubjektumában és nem egy helyi területen hozták létre. Ennek következtében még jobban kiütköztek a Kalinyingrádi Területen az ágazati és intézményi struktúra hiányosságai.²³

A különleges gazdasági zóna

„*A Különleges Gazdasági Zónáról*” szóló törvény 1996. január 22-én lépett hatályba. A törvényben rögzítették, hogy a vállalkozói és a befektetői tevékenység különleges védelmet élvez az állam részéről. A jelenlegi törvény szükségessé teszi egy sor kiegészítő normatív okmány kidolgozását is, mivel jelenleg csak a vámszabályokat érintő 7. cikkely van érvényben, melynek értelmében nem kell vámilletéket fizetni az árukra, ha azokat:

- a különleges gazdasági zónában állítják elő (a termék származását hatósági bizonyítvánnyal igazolni kell) és utána más országba szállítják;
- más országokból a különleges gazdasági zónába szállítják;
- a különleges gazdasági zónában állítják elő (a termék származását hatósági bizonyítvánnyal igazolni kell) és utána az Oroszországi Föderációba szállítják;
- ha más országokból a különleges gazdasági zónába szállítják, és utána exportálják (feldolgozott állapotban, vagy feldolgozás nélkül).²⁴

A hatósági igazolást az áru eredetéről a Kalinyingrádi Kereskedelmi és Ipari Kamara állítja ki. A különleges gazdasági zónában előállítottnak tekinthető egy áru, ha feldolgozáskor az áru összértéke nem kevesebb, mint 30%-kal nő. Elektronikai és „nehéz” háztartási gépek esetében ez az összérték 15%. Az Állami Vámbizottság határozza meg, hogy milyen háztartási gép tartozik a „nehéz” kategóriába.²⁵

1996-ban, amikor életbe lépett „*A Különleges Gazdasági Zónáról*” szóló törvény, a külföldi befektetések összege valamivel több, mint 20 millió USA-dollár volt. Az Állami Statisztikai Hivatal adatai szerint a 2002. év első kilenc hónapjában 4,6 millió USA-dollár közvetlen külföldi befektetés érkezett a Kalinyingrádi Területre. Ezen összeg több mint a fele (2,9 millió USA-dollár) Ciprusról, csaknem 1/3-a (1,3 millió USA-dollár) a Man-szigetről (Nagy-Britannia), 314 000 USA-dollár Németországból, 8700 USA-dollár Litvániából és 2900 USA-dollár Lengyelországból.

²³ Ревякин, Е.: Приоритеты экономической политики России в Калининградской области. с. 69–71. In *Мировая экономика и международные отношения*, 2002/12.

²⁴ Штайн, С.: Подъём, падение и новое начало. Десять лет калининградской Особой экономической зоны. с. 198–200. In Заппера, М – Вайкселя, Ф. (ред.): *Будущее Калининграда. От конфликтов к сотрудничеству*. Москва, 2003.

²⁵ Штайн, С.: Подъём, падение и новое начало. Десять лет калининградской Особой экономической зоны. с. 200. In Заппера, М – Вайкселя, Ф. (ред.): *Будущее Калининграда. От конфликтов к сотрудничеству*. Москва, 2003.

Ciprus és a Man-sziget az orosz tőke kivétel ismert helyei, ezért joggal feltételezhető, hogy ezek a külföldi befektetések orosz eredetűek. Ausztriáról, Svájcra és Svédországról – bár kismértékben ezekből az országokból is nyomon követhető befektetés –, nem tesz említést a statisztika.²⁶

A külföldi befektetések alapvetően a kőolaj-kitermelésben és a cellulóz-papíriparban összpontosulnak. Jelentős összeget fektetnek a kohászatba (főként a színesfémkohászatba), a gépgyártásba és az élelmiszeriparba is. Nagy befektetés a „CEPRUSSZ” Zárt Részvénytársaság, „BÁLTKRAN” Nyitott Típusú Részvénytársaság (Németország), az AGA-KAZ Nyitott Típusú Részvénytársaság (ipari gázok – Svédország), „OSZTMARK” Nyitott Típusú Részvénytársaság (sörfőzés – Németország, Amerikai Egyesült Államok, Ausztria), az „ÉLELMISZEREK” kombinát (Horvátország és az Európai Fejlesztési és Újjáépítési Bank), valamint a „ROSSZBAN” Korlátolt Felelősségű Társaság és a „BALTI Gmbh”. A „ROSSZBAN” Kft. és a „BALTI Gmbh” orosz–német építőipari vállalat. Viszonylag nagy összegek irányulnak a termelési szférába, ahol alapvetően külföldi tőkével rendelkező vállalatokat találunk. A külföldi befektetések 85%-a Kalinyingrádban, 10,1%-a Nyemánban (cellulóz–papírkombinát), 4,9%-a Pionyérszkban, Szovétszkban, Baltijszkban, a Nyesztyerovi és a Bagratyionovi kerületekben összpontosul.²⁷

A Kalinyingrádi Terület Adminisztrációja törekszik a szövetségi és a regionális törvényi bázis tökéletesítésére, azért, hogy a külföldiek minél többet fektessenek be a Kalinyingrádi Terület gazdaságába. A Külföldi Befektetési Tanácsadó Szolgálat (FIAS) szakértőinek értékelése szerint a befektetések legkomolyabb akadálya, hogy az építési engedélyeket és a hosszú távú bérleti vagy tulajdonjogot a földre nehéz megszerezni, de a vám eljárások is komoly akadályokat gördítenek a befektetők elé.²⁸

A különleges gazdasági zóna tehát nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket, nem eredményezett jelentős gazdasági növekedést. Nehézségekkel kellett szembenéznie, amelyek jórészt abból fakadtak, hogy nem elég alaposan dolgozták ki a közös irányítás kérdését és a különböző szintű hatalmi szervek felelősségét a szövetségi programban foglaltak megvalósulásáért. „*A Különleges Gazdasági Zónáról a Kalinyingrádi Területen*” címen elfogadott törvény gyakorlatilag nem működött. Maga az ötlet is elhibázottnak bizonyult, hiszen más országok tapasztalatai is azt mutatják, hogy a kedvező földrajzi fekvés és a meglévő nyersanyagok még nem tesznek vonzóvá egy területet a befektetők szemében.

²⁶ Шгайн, С.: Подъём, падение и новое начало. Десять лет калининградской Особой экономической зоны. с. 202–204. In Заппера, М – Вайкселя, Ф. (ред.): Будущее Калининграда. От конфликтов к сотрудничеству. Москва, 2003.

²⁷ Жданов, В. П.: Трансграничное экономическое сотрудничество: иностранные инвестиции на территории Калининградской области. с. 11–12. In Клемешев, А. П. (ред.): Российская Балтика: приграничное сотрудничество. Калининград, 2004.

²⁸ Жданов, В. П.: Трансграничное экономическое сотрудничество: иностранные инвестиции на территории Калининградской области. с. 14–15. In Клемешев, А. П. (ред.): Российская Балтика: приграничное сотрудничество. Калининград, 2004.

Ez történt a Kalinyingrádi Terület esetében is. Az orosz exklávé akkor lesz vonzó a befektetők számára, ha (majd) fejlett banki, információs és közlekedési infrastruktúrával rendelkezik. A vámzóna akkor hoz hasznot, ha teljes mértékben megteremtik. A kívánt gazdasági hatást úgy is el lehet érni, ha kisméretű lokális szabad gazdasági zónákat hoznak létre. A szabad gazdasági zóna és a Kalinyingrádi Terület igazgatási szervei nem lettek elkülönítve, így a szabad gazdasági zóna és a Kalinyingrádi Terület költségvetése összemosódott.²⁹

Az 1996. évi, „*A Különleges Gazdasági Zónáról*” szóló törvényt módosították és kiegészítették, s a módosított törvény „*A Különleges Gazdasági Zóna a Kalinyingrádi Területen és változások az Oroszországi Föderáció néhány szabályozójában, intézkedésében*” elnevezéssel 2006. január 10-én lépett hatályba. Az új törvény tartalmilag megegyezik az 1996. évivel, néhány apróbb változtatástól eltekintve. A Kalinyingrádi Terület vezetése azt reméli, hogy az új törvény beváltja a hozzá fűzött reményeket, és elősegíti a gazdaság fejlődését, a szociális helyzet javulását a Kalinyingrádi Területen.

A Kalinyingrádi Terület megnyitotta határait a szomszédos államok előtt és különleges gazdasági zónaként függővé vált a külkereskedelemtől. A szövetségi kormányzat nem tudta megfelelő konkrét támogatásban részesíteni a Kalinyingrádi Területet, nem tudta végrehajtani a strukturális reformokat, magára vonni a befektetők figyelmét és az orosz exklávét az új feltételekhez hozzáigazítani. Erősödött, s egyre inkább teret nyert a feketegazdaság, a korrupció és a bűnözés. A Kalinyingrádi Területen a lakosság jobban szenvedett az életszínvonal visszaesésétől és a szociális problémák növekedésétől, mint az Oroszországi Föderáció többi szubjektumában. A külföldi befektetők előnyben részesítették a szomszédos államokat a Kalinyingrádi Területtel szemben, mivel a feltételek ott jobbak voltak. Az orosz exklávé lakosai többet utaztak a szomszédos államokba és Nyugat-Európába, mint Oroszországba. El voltak ragadtatva az ott tapasztalt fejlettségi szinttől, ami szöges ellentétben állt azzal, amit otthon tapasztaltak. Sokan a szűkös moszkvai támogatásra hivatkoztak, és a nagyobb autonómia mellett foglaltak állást.³⁰

Következtetések

• *A Kalinyingrádi Terület gazdasági helyzetét elemezve arra a következtetésre jutottam, fontos lenne, hogy a Terület elegendő pénzt kapjon a szövetségi költségvetésből a „Törvény a Különleges Gazdasági Zónáról” dokumentumban foglaltak megvalósítására. A befektetések ösztönzéséhez elengedhetetlen a törvényi háttér tökéletesítése, a banki és a közlekedési infrastruktúra modernizációja, kiépítése, a repülőtér, az úthálózat és a vasút modernizációja, a kikötők és a halászati flotta korszerűsítése.*

²⁹ Шахрай, С.: Калининград. В нашу гавань заходили корабли. с. 46. In Международная жизнь, 2001/11.

³⁰ Ольдберг, И.: Калининград в политике военной безопасности России. с. 106-107. In Заппера, М – Вайкселя, Ф. (ред.): Будущее Калининграда. От конфликтов к сотрудничеству. Москва, 2003.

- *Mivel a Kalinyingrádi Területen az éghajlat sokkal kedvezőbb a mezőgazdasági termeléshez, mint az Oroszországi Föderáció többi szubjektumában, ezért nagyobb hangsúlyt kellene helyezni a mezőgazdaság fejlesztésére. Kiemelt figyelmet kellene fordítani a talajjavító rendszer és a gátak felújítására. Hitelfelvételi lehetőségeket kellene biztosítani a magángazdaságok számára, hogy lehetőségük legyen mezőgazdasági gépek vásárlására, szakemberek képzésére, illetve továbbképzésre. Így fel tudnák venni a versenyt az élelmiszerpiacon a külföldi, elsősorban a lengyel és a litván termelőkkel.*

- *A Kalinyingrádi Terület kiváló természeti és éghajlati adottságokkal rendelkezik. Rendkívül jók a lehetőségek a gyógy-idegenforgalom megerősítéséhez. Ki kellene használni, hogy nagy mennyiségű gyógyiszappal, gyógyfürdővel és ásványvízzel rendelkezik. Építeni lehetne a konferenciaturizmusra, hiszen sok regionális állam- és kormányközi szervezet található a Balti régióban. Így egész évben, a turistaszazonon kívül is, bevételhez jutnának a szállodák. A turizmus fejlesztése maga után vonhatja a szálloda- és vendéglátóipar fejlődését. A Kalinyingrádi Terület a turizmusból nagy bevétellel tehetne szert, csökkenne a munkanélküliek száma, emelkedne az életszínvonal, s talán a feketegazdaság is veszítené dinamikájából.*

Vlagyimir V. Putyin elnökké választása után érezhetően megerősödött az anyaországi ellenőrzés a Kalinyingrádi Terület fölött. Alárendelték a hét orosz szövetségi körzet egyikének, nevezetesen az Északnyugati Szövetségi Körzetnek, kineveztek egy különleges megbízottat a Kalinyingrádi Terület kérdéseinek témájában, továbbá Putyin elnök támogatásáról biztosította a kormányzói választásokon Vlagyimir G. Jegorovot. Az 1998. augusztusi válságot követően újra erősödni kezdett az orosz gazdaság, melynek hatására „alábbhagyott” az autonómiára való törekvés és a szeparatizmus.

Mindez töretlenül folytatódott a Putyin–Medvegyev váltást követően is. A jelenlegi időszakban – jórészt az energiahordozók magas világpiaci árának eredményeként – nagyarányú gazdasági növekedés tapasztalható mind Oroszországban, mind a Kalinyingrádi Területen, a lakosság számára is érzékelhető volt a társadalmi-gazdasági fejlődés szintje, emelkedett az életszínvonal. A kérdés csupán az, hogy a kőolaj világpiaci ára mindezt meddig teszi lehetővé, és a jelenlegi világgazdasági válság negatív hatásait hogyan lesz képes kivédeni az anyaország és maga a Kalinyingrádi Terület.

DR. VIDA CSABA MK. ÖRNAGY

**SZLOVÁKIA ÁLLAMISÁGÁNAK KIALAKULÁSA
ÉS ANNAK KATONAI VONATKOZÁSAI, VALAMINT
A SZLOVÁK HADERŐREFORM FOLYAMATA – I.**

A tanulmány a 2008. február 18-án, a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem nyilvános védésén elfogadott doktori (PhD) értekezés szerkesztett változatának első része. A szerző „summa cum laude” minősítéssel kapta meg a hadtudomány PhD doktora címet.

A tanulmány közreadásával a Szerkesztőbizottság folytatja a megvédett doktori értekezések megjelentetését.

BEVEZETÉS

1. A témaválasztás indoklása

Az 1980-as évek végén, az 1990-es évek elején a bipoláris szembenállás megszűnésével bekövetkező paradigmaváltás jelentős biztonsági kihívást gyakorolt a Közép-Európa régióra. A szovjet befolyás megszűnése, annak meghatározó elemeként a szovjet csapatkontingensek kivonása, valamint a régió országaiban végbemenő demokratizálódási folyamatok alapjaiban változtatták meg az érintett országok biztonsági helyzetét, és a társadalmi–politikai rendszer átalakulásához vezettek. Felszínre kerültek a „szocialista korszakban”¹ évtizedekig mesterségesen „elnyomott” – zömmel a világháborúkat lezáró békediktátumok által előidézett – problémák², amelyek nem egy esetben konfliktushoz vezettek. A régióban az etnikai ellentétek következtében kialakult válságok³ miatt a Cseh és Szlovák Szövetségi Köztársaság felbomlása és a két új, önálló köztársaság megjelenése is biztonsági kérdéseket vetett fel. A Szlovák Köztársaság 1993. január 1-jén történt létrehozásával egy olyan új államalakulat jött létre, amely korábban nem rendelkezett a közép-európai történelmi nemzetekhez hasonló államisággal.⁴ Szlovákia politikai, gazdasági, katonai és biztonsági szempontból új szereplője lett a Közép-Európa régiónak, így meghatározó hatást gyakorolt a régió biztonsági struktúrájára is. Szlovákia 1993 és 1998 között, az ország euroatlanti integrációjának első szakaszában a régió országaitól eltérő – kiemelten oroszbarát – kül- és biztonságpolitikát valósított meg, amely jelentős kihívást jelentett a közép-európai országok biztonsága számára.

¹ Az 1945 és 1989 közötti időszak, amikor a kelet-közép-európai szocialista országok politikáját és mérvadó ideológiáját a Szovjetunió befolyása határozta meg.

² Ezek közé tartoztak a két világháborút lezáró békeszerződések és a közép-európai országokban egyes nemzetiségi közösségek ellen végrehajtott diszkriminatív intézkedések, amelyek etnikai, kisebbségi, vallási és területi problémákat indukáltak.

³ A régióban elsődlegesen a Jugoszlávia szétesése következtében kialakult etnikai indíttatású háborúk jelentettek biztonsági kihívást.

⁴ Az 1993 előtti időben a szlovák nemzet 1939 és 1945 között rendelkezett „önálló” államisággal, korábban a cseh nemzettel közösen alkotott államot, azt megelőzően pedig a szlovákok a Magyar Királyság területén éltek.

Azonban az 1998. évi kormányváltás utáni kül- és biztonságpolitikájának köszönhetően Szlovákia 2004-ben elérte a teljes európai és euroatlanti integrációt⁵, amellyel lezárult egy korszak. Ennek következtében – a régió biztonsági rendszerének szempontjából – szükséges áttekinteni Szlovákia 1993 és 2004 közötti kül- és biztonságpolitikáját, mert annak elemzésével értékes következtetéseket lehet levonni Magyarország biztonságára vonatkozóan. A Szlovák Köztársaság létrejöttével egy új haderő jelent meg a közép-európai régióban, így a régió országainak egy új, önálló katonai potenciállal is számolniuk kellett. A szlovák haderő az ország méretét és lakosságát figyelembe véve a környező országokhoz képest nagyobb erőt képviselt, kiemelten a légierő tekintetében. A szlovák haderő létrehozása és a megkezdett haderőreformok eredményei hasznosítható tapasztalatokat jelenthetnek a Magyar Honvédség átalakításához is. A szlovák haderő nemzetközi szerepvállalásának, az új biztonsági kihívások kezelésének, azon belül a terrorizmus elleni harcban való részvételének elemzése és felhasználása szintén értékes lehet a folyamatban érintettek számára.

Magyarországnak északi szomszédjával, Szlovákiával van a leghosszabb közös határszakasza. A két nemzet évezredes közös történelmi múlttal rendelkezik, de többnyire nagyon felszínes és néha téves ismereteink vannak egymásról, ami időnként vitákhoz vezet a két ország között.⁶ Számunkra általában nem ismertek azok a történelmi események és személyiségek⁷, amelyek/akik a szlovák történelem meghatározó elemei és szereplői. Mindezek ismerete azonban szükséges ahhoz, hogy megértsük a szlovák kormány kül- és biztonságpolitikai lépéseit. Értekezésemmel ezekre az összefüggésekre kívánok rávilágítani.

2. Elméleti hipotézisek

Kutatásom alaphipotézise, hogy Közép-Európa⁸ biztonságát egy egységként kell kezelni, amely a régió számos országának európai és euroatlanti integrációja után is fennmaradt. A régió viszonylag önálló biztonsági rendszerrel rendelkezik, amelyet a regionális biztonsági komplexum elmélete⁹ alapján Közép-európai Regionális Biztonsági Szubkomplexumként lehet meghatározni. A biztonsági rendszer, vagyis a szubkomplexum részes államai jelentős befolyást gyakorolnak egymásra, így Magyarország biztonsági problémáit sem lehet Szlovákia biztonsági törekvéseitől függetlenül vizsgálni.

⁵ Szlovákia 2004-ben nyerte el az Európai Unió és az Észak-atlanti Szerződés Szervezetének teljes jogú tagságát.

⁶ Erre a legutóbbi példa az Európai Unióban a német oktatásügyi miniszter által kezdeményezett közös történelemkönyvek létrehozására vonatkozó egyeztetések, amelyek a szlovák–magyar viszonylatban teljes kudarcot vallottak.

⁷ Az események közé sorolhatjuk a Szlovák Nemzeti Felkelést, a szlovákok 1848/49. évi tevékenységét, a Nagy-Morva Birodalom történetét, míg a személyek közé sorolhatjuk – többek között – Milan Rastislav Štefánikot, Milan Hodžát, Andej Hlinkát, Ján Goliant.

⁸ Közép-Európa területi behatárolásában jelentős különbségeket találhatunk a különböző szerzők műveiben. A régió behatárolását értekezésem második fejezetében részletesen elemzem. Értekezésemben a régióhoz tartozó államok közé – a történelmi határokat figyelembe véve – az Osztrák–Magyar Monarchia romjain létrejött országokat, valamint Lengyelországot sorolom.

⁹ Regional Security Complex Theory – Barry Buzan, Ole Weaver: Regions and Powers.

A kutatást megelőzően további hipotéziseket is felállítottam, amelyek közé tartozott az a megállapítás, hogy a Szlovák Köztársaság 1993. évi megalakulásakor rendelkezett azokkal a feltételekkel, amelyek egy állam létrejöttéhez szükségesek. Az új állam létrejötte a biztonság különböző szintjein – egyes nyugati értékelésekkel ellentétben¹⁰ – nem jelentett komoly veszélyt a biztonságra. A felmerülő problémákat a felek tárgyalásos úton oldották meg, igaz több esetben ez évekbe tellett. A csehszlovák szövetségi haderő felosztásának és az új szlovák haderő létrehozásának folyamata jelentős problémát okozott a szövetségi köztársaság és a létrejövő új állam védelmi képessége számára. A szlovák haderőreform során zömmel pénzügyi nehézségek merültek fel, hasonlóan, mint a szomszédos közép-európai országok esetében.

Kutatásom során azokat a tényezőket vizsgáltam meg, amelyek részei a Szlovákia által indukált biztonsági környezetnek. Ennek megfelelően a következő kutatási célokat fogalmaztam meg:

- megállapítani azokat a feltételeket, amelyek az államiság eléréséhez szükségesek;
- meghatározni azokat az eseményeket és tényezőket, amelyek a Szlovák Köztársaság államiságának megteremtését és létrehozását befolyásolták;
- elemezni a Szlovákia megalakulása által előidézett biztonsági kihívásokat;
- áttekinteni a Szlovák Köztársaság kül- és biztonságpolitikájának a Közép-Európa régióra gyakorolt hatásait;
- összegezni a szlovák haderő létrehozásának tapasztalatait, az esetleges hibák és problémák kiemelésével;
- feltárni a szlovák haderőreform sikereit és kudarcait a tapasztalatok levonása mellett;
- a biztonság területén „megalkotni” egy Közép-Európa jövőjével kapcsolatos forgatókönyvet.

3. Kutatási módszerek

A meghatározott kutatási célok elérése, valamint a felállított hipotézisek alátámasztása érdekében az alábbi kutatási módszereket alkalmaztam:

- nagy számú külföldi (kiemelten szlovák nyelvű) dokumentum áttanulmányozása és feldolgozása;
- a kutatási területtel kapcsolatos magyar nyelvű szakirodalom áttekintése;

¹⁰ Egyes nyugati kül- és biztonságpolitikai szakértők szerint Szlovákia létrejöttét fegyveres konfliktusoknak kellett volna követniük, amelyek között feltételeztek egy szlovák–magyar háborút is. Ezen elemzők közé tartozott Renée de Nevers, a Syracuse University professzora, valamint Zbigniew Brzezinski, egykori amerikai nemzetbiztonsági főtanácsadó is.

- az államisággal és az 1990-es években végrehajtott haderőreformokkal kapcsolatos nemzetközi és hazai tanulmányok feldolgozása;
- Szlovákiában folytatott személyes kutatás (személyes konzultációk, helyszíni kutatások);
- tudományos konferenciákon való részvétel.

A kutatási célok teljesítése során, a biztonságpolitikai elméleteken kívül figyelembe vettem más tudományágak eredményeit, mert azok is befolyásolták a vizsgált tényezőket és folyamatokat. Ebben az összefüggésben a történelem-, a politika- és a jogtudomány, valamint a szociológia megállapításait is megvizsgáltam. A kutatás során a több (szlovák, angol és magyar) forrásból származó szakirodalom áttanulmányozása mellett az adott témakörökben helyszíni (szlovákiai és levéltári¹¹) forrásokat is figyelembe vettem. A megállapításokat, valamint a feltárt folyamatokat mélyrehatóan elemeztem.

A nemzetközi kapcsolatok elméletével, valamint a biztonságpolitikai tanulmányokkal foglalkozó külföldi szakirodalom áttekintését és elemzését követően megállapítottam, hogy a Szlovák Köztársaság létrejöttének és annak biztonságpolitikai, valamint katonai hatásainak (részleges) elemzésével eddig elsődlegesen közép-európai (osztrák, cseh, szlovák, lengyel, magyar és ukrán) kutatók foglalkoztak. Más – főleg angolszász – szakirodalomban kevés azoknak a tanulmányoknak a száma, amelyek Szlovákia létrejöttének, valamint kül- és biztonságpolitikájának biztonsági hatásait elemezték. A nem közép-európai elemzők¹² általában nem a Közép-Európa régió egyes országainak eseményeit vizsgálták, hanem átfogóan a teljes régióét. Egy országgal részletesen csak abban az esetben foglalkoztak, ha az valamilyen biztonsági kihívást indukált a régióban. A kutatók általában egy-egy területet tanulmányoztak, és nem komplex módon vizsgálták Szlovákia által okozott biztonsági kihívásokat. A korábban Csehszlovákiával foglalkozó külföldi kutatók a szövetségi köztársaság felbomlását követően zömmel cseh-szakértőkké váltak. Közép-európai (nem szlovák) kutatók közül Csehszlovákia felbomlásának folyamatáról kiemelkedő tanulmányt készített Hamberger Judit és a cseh Jifí Musil. A nemzetközi szakirodalomban végzett kutatásom során megállapítottam, hogy még nem készült a Szlovák Köztársaság létrejöttének biztonsági kihívásaival foglalkozó tanulmány, ezért értekezésem hiánypótlónak is tekinthető.

¹¹ A levéltári kutatásokat a HM Hadtörténelmi Intézet és Múzeum Hadtörténelmi Levéltárában folytattam, ahol az I. fondfőcsoport, 31. Magyar Királyi Honvédelmi Minisztérium, b. Katonai Csoport 3151–3786 anyagai között kutattam az 1939. évi szlovák–magyar katonai konfliktust, amelyet a szlovák katonai tradíciók egyik központi elemének tartanak.

¹² Többek között: John A. Wiant (USA) a Joint Military Intelligence College vendégprofesszora, Kevin Deegan-Krause (USA) a Wayne State University professzora, Dr. Matthew Rhodes (USA) a George C. Marshall European Center for Security Studies professzora, Karen Henderson (GBR) a University of Leicester (UL) professzora és Renée de Nevers (USA) a Syracuse University professzora.

4. A tudományos problémák megfogalmazása

Magyarország biztonságának garantálása, a nemzetközi közösségben elfoglalt szerepének erősítése érdekében rendkívül fontos a Közép-Európa régió országainak biztonsági és katonai törekvéseinek alapos ismerete, valamint az országok által előidézett biztonsági kihívások felfedése és elemzése. Erre azért van szükség, hogy a döntéshozók valós információkhoz jussanak a megfelelően alátámasztott intézkedések meghozatalához. A Közép-Európa régió 1993. január 1-jével új szereplőkkel bővült, amikor a Cseh és Szlovák Szövetségi Köztársaság felbomlásával megalakult a Cseh Köztársaság és a Szlovák Köztársaság. A Szlovák Köztársaság létrejötte és fennállása számos biztonsági problémát vetett fel a régióban.

Kutatásom során az alábbi tudományos problémákat vizsgáltam meg:

- Közép-Európában milyen feltételrendszer mellett jöhetett létre egy új államalakulat?
- Az államiság megteremtése érdekében milyen lépéseket tett a szlovák politikai elit, hogy bizonyítsa az új állam létjogosultságát?
- Milyen változások következtek be egy (szomszédos) közép-európai ország haderejében az 1990-es évek biztonsági környezetének átalakulása során?
- Milyen feltételek miatt módosították Szlovákiában a haderőreform fő irányvonalait?

I. A SZLOVÁK KÖZTÁRSASÁG ÁLLAMISÁGÁNAK MEGTEREMTÉSE

1. Az államisághoz vezető út

A szlovák nemzet államiságához vezető utat a szlovák történelemtudomány a Szlovák Köztársaság államiságára vonatkozó kutatásai és eredményei alapján tekintem át, mert Szlovákiában ezeket az eredményeket tekintik az 1993-ban létrejött ország államisága alapjainak. Csak ezeknek az eredményeknek az ismerete biztosítja, hogy megfelelő módon elemezni tudjuk Szlovákia 1993-at követően kialakított regionális kapcsolatait és biztonságpolitikai törekvéseit. A szlovák történelemtudomány által képviselt események és tények megítélése, illetve értelmezése azonban nem minden esetben egyezik meg a nemzetközi szaktörténelmi – többek között a magyar történelmi – kutatások által elfogadottakkal. A hazai szakirodalom¹³ alapján Európában a nemzetfejlődést követően a modern nemzetek két fajtája alakult ki: az államnemzet, amelyben a nemzethez való tartozást a közös terület, a közös politikai és gazdasági rendszer jelenti, valamint a kultúrnemzet, amelyhez való tartozást a közös származás és a kulturális tradíciók határozzák meg. A közép-európai államokat zömmel azok a kultúrnemzetek hozták létre, amelyeknek az államisággal kapcsolatos tradíciói a közös kultúrával, nyelvvel, hagyományokkal és történelemmel azonosíthatók.

¹³ Romsics Ignác: *Nemzet, nemzetiség, és állam Kelet-Közép- és Délkelet-Európában a 19. és a 20. században*. Napvilág Kiadó, 2004. 9. o.

A Közép-Európában élő jelentősebb népcsoportok közül a szlovák nemzet érte el legkésőbb államiságát, annak ellenére, hogy az első szláv törzsek (a szlovákok ősei) már az 5-6. században megtelepedtek a jelenlegi Szlovákia területén.¹⁴ A szlovák történelemtudomány a Kárpát-medencében az első szláv államalakulatot a 7. századra teszi, amikor egy frank kereskedő létrehozta saját fejedelemségét, a Samo Fejedelemséget.¹⁵ A szlovákok államiságuk második lépcsőfokának a Nyitrai, majd a Nagy-Morva Fejedelemséget¹⁶ tekintik. Ezt a három államalakulatot a szlovákok (az államiságra vonatkozó) történelmi hagyományaik és tradícióik alapjainak tekintik, amivel azt akarják bizonyítani, hogy évezredes joguk van az államiságra. A szlovákoknak a Kárpátok északi völgyeibe történő megérkezését követő „gazdag” államtörténetét évszázadokig nem követte folytatás, mert a régióban letelepedett népek (köztük a magyarok), valamint a Kárpát-medencében létrejövő államok befolyása alá kerültek a régióban élő szlávok (szlovákok) is. Ennek köszönhetően a szlovákok nemzeté válásának folyamata a környező, államisággal rendelkező népcsoportoktól eltérően csak később, a 18. és a 19. században – a modern nemzetfejlődés időszakában – zajlott le. A nemzetfejlődésnek több gátja is volt, amelyek közé sorolhatjuk a szlovák népcsoport viszonylagos kis létszámát, valamint a régióban „uralkodó” történelmi (cseh, lengyel és magyar) nemzetek jelentős befolyását. A szlovákok így évszázadokon keresztül a Kárpát-medencében kialakuló államokban éltek. A Habsburg Birodalomban, illetve a Magyar Királyságban a nemesi nemzetet alkotó arisztokrata réteghez viszonylag kevés számú szlovák tartozott. A kialakuló városi lakosság, polgárság többsége még a szlovákok által lakott régiókban is németekből és magyarokból állt.¹⁷ A szlovákság ennek következtében a 18. század végéig nem rendelkezett olyan személyiségekkel, akik képviselték volna nemzetük érdekeit. A képviselet hiánya jelentette a legnagyobb problémát, mert a nemzetközi közösség számára ismeretlen volt a szlovák nemzet, pedig jelentős számú szlovák származású személy „öregbítette” államának, így a Magyar Királyságnak, illetve a Habsburg Birodalomnak a hírnevét.

A szlovák nemzetfejlődés egyik legfontosabb lépését az egyház tette meg, amikor a reformáció hatásaként a 16-17. századtól már anyanyelven történt a vallás gyakorlása, továbbá a szentmisék során a papok anyanyelvükön szóltak a híveikhez. Az egyházhoz köthető a szlovák nyelv kodifikációja is, ami a nemzeté válás meghatározó mérföldköve volt. A szlovák népcsoport nemzeté válásában így fontos szerepet kapott az egyház, amely évszázadokig (a 20. század közepéig) meghatározta a szlovák társadalmat. A nemzetfejlődést elősegítő egyházi személyek között találhatjuk Anton Bernolákot¹⁸, Andrej Hlinkát¹⁹, Miroslav

¹⁴ Dušan Kováč: *Kronika Slovenska* I. 22. o.

¹⁵ Samo fejedelem egy frank kereskedő volt, aki 623–658 között a jelenlegi Nyugat-Szlovákia területén létrehozott egy államalakulatot. A fejedelem halála után a fejedelemség megszűnt.

¹⁶ 791-től egészen a 900-as évek elejéig léteztek, amikor a Nagy-Morva Birodalom a honfoglaló magyarok támadásainak is köszönhetően összeomlott.

¹⁷ Az 1920. évi magyar statisztikai közlemények alapján a német és a magyar többségű jelentősebb szlovák városok – a teljesség igénye nélkül – Bratislava/Pozsony; Košice/Kassa; Banská Bystrica/Besztercebánya; Liptovský Mikuláš/Liptószentmiklós; Nitra/Nyitra.

¹⁸ Anton Bernolák (1762–1813) római katolikus pap, a szlovák nyelv kodifikálásában meghatározó szerepet töltött be, a modern szlovák nyelv megteremtőjének tekintik.

¹⁹ Andrej Hlinka (1864–1938) római katolikus pap, a Szlovák Nemzeti Párt (SNS) megalapítója és vezetője, a két világháború közötti szlovák politika meghatározó személyisége.

Hodžát²⁰, Ján Hollyt²¹, Ferdinand Jurigát²², Štefan Moyzest²³ és Jozef Tisot²⁴ is, de 1989-et követően a szlovák politikai életre nagy befolyása volt Ján Chryzostom Korec²⁵ bíborosnak is. Az egyháztól való függőség magában hordozta a szlovák nemzet megosztottságának egyik alapelemét is, mert az evangélikusok és a római katolikusok között a reformáció után kialakult ellentét kivetítődött a szlovák társadalomra is. Az egyház képviselői között nemcsak a reformáció miatt alakult ki vita, hanem a cseh nemzethez (nyelvhez, kultúrához) való viszonyban is, mert az evangélikusok a csehekkel való kapcsolatok szorosabbá tételét (talán egybeolvadását) szorgalmazták, míg a katolikusok inkább az önálló szlovákság megtartását helyezték előre. A cseh nemzethez való viszony mindvégig meghatározta a szlovák nemzet fejlődését és az államiságához vezető útját, mert a társadalom és a politikai elit egy része mindig is a csehekhez való közeledést akarta.

Eleinte a szlovák közösségekben szolgáló papság képezte a szlovák értelmiséget, de a 18. század végén a szlovák nyelv kodifikációjával²⁶ megkezdődhetett az egyháztól viszonylag független szlovák értelmiség kialakulása. Ugyanakkor ez a folyamat sem volt akadálytalan, mert a császári abszolútizmus erősödésével megnyirbálták a szlovák nemzeti törekvéseket is. A nemzeté válás folyamata megállíthatatlan volt a fiatal szlovák értelmiség küzdelmének köszönhetően, amelynek az egyik legnagyobb alakja Ludovit' Štúr²⁷ volt. A szlovák nemzeti ébredés korszaka a 19. század közepén fejeződött be. Kialakult az önálló szlovák értelmiség, lezárult a szlovák nyelv kodifikációja, lejegyezték a kulturális hagyományokat és tradíciókat, kialakult a szlovák irodalom, valamint megalakultak az első szlovák politikai mozgalmak, amelyek az Osztrák–Magyar Monarchiában a szlovák nemzet érdekeit képviselték. A szlovák politikai pártok a Monarchiában a korlátozott választójog ellenére elérték a parlamenti képviseletet a felvidéki vármegyék delegálásában²⁸. Az erős hazai szlovák politikai elit ellenére a szlovákok

²⁰ Miroslav Hodža (1811–1870) evangélikus pap, az 1800-as évek közepén Štúr és Hurban mellett a szlovák nemzeti mozgalom meghatározó alakja, részt vett a modern szlovák nyelv leírásában.

²¹ Ján Holly (1785–1849) katolikus pap, az egyik legjelentősebb szlovák költő, jelentős irodalmi művek (Vergilius, Ovidius) szlovák nyelvre történő fordításában vett részt, a szlovák történelem egyik leírója.

²² Ferdinand Juriga (1874–1950) katolikus pap, a Szlovák Néppárt (SES) megalapítója, a magyar parlamentben a szlovák érdekek képviselője.

²³ Štefan Moyzes (1797–1869) katolikus pap, az 1840-es években a horvát nemzeti mozgalom egyik meghatározó személyisége, de 1848-at követően vált a szlovák nemzeti ébredés egyik fő alakjává, 1863-ban a Matica Slovenska egyik újjáalakítója.

²⁴ Jozef Tiso (1887–1947) katolikus pap, az első Szlovák Köztársaság elnöke.

²⁵ Ján Chryzostom Korec (Pavol Hnilica) (1924–) bíboros, a nyitrai püspökség volt vezetője, 1950-ben lett titkos/fedett pap, majd 1951-ben XII. Pius kinevezte titkos/fedett püspöknek. 1950-től munkásként dolgozott, de titokban ellátta papi teendőit is. 1960-ban 12 év börtönre ítélik, de 1968-ban szabadult. 1991-től bíboros, 2005-ben visszavonult a nyitrai egyházmegye éléről.

²⁶ Az egységes szlovák nyelv írott változata a 18. század végén alakult ki, ekkor történt a szlovák nyelv kodifikációja és egységesítése, valamint a nyelvtani szabályok meghatározása. A szlovák nyelv kodifikációjának fő képviselője Anton Bernolák volt, akihez köthető az első szlovák írott nyelv. Fő műve 1790-ből a Grammatica Slavica.

²⁷ Ludovit' Štúr (1815–1856) politikus, nyelvész, író, a 19. században a szlovák nemzet egyik legkiemelkedőbb alakja, a modern szlovák nyelv megalkotója, a magyar parlament képviselője 1848 és 1849 között.

²⁸ Az 1901. évi parlamenti választások után a Szlovák Nemzeti Párt négy szlovák képviselője foglalhatott helyet a 415 fős parlamentben.

első (részleges) államiságát mégis a külföldi emigrációban élő csehek és szlovákok érték el. A világháború időszakában a csehszlovák állam megeremtésére az Egyesült Államokban, valamint Franciaországban élő cseh és szlovák emigráció gyakorolt nagyobb hatást, mert – a nagyhatalmak támogatásával – ezek a közösségek döntöttek a közös csehszlovák állam létrehozásáról. Az emigrációban a központi szerepet a Thomas G. Masaryk²⁹ által vezetett, Párizsban működő Csehszlovák Nemzeti Tanács³⁰ vállalta, amelynek meghatározó személyisége volt a cseh professzoron kívül Eduard Beneš³¹ és Milan Rastislav Štefánik³². A tanácsban is jelentkezett a cseh többség, mert a szlovákok érdekeit csak Štefánik képviselte, de korai halála meghiúsította, hogy az 1918-ban létrejött új államban a csehek és a szlovákok azonos képviselőt szerezzenek. Az első Csehszlovákia időszakában cseh túlsúly volt tapasztalható, amelyre jó példa a csehszlovák hadseregben a cseh és szlovák parancsnokok aránya.³³ A csehszlovák kormányban a szlovák nemzet érdekeit egy szlovák ügyekkel foglalkozó miniszter képviselte, tehát ebben is megjelent, hogy a szlovákok „másodrendű” állampolgárok voltak a cseh(szlovák) államban.

A szlovákok számára az államiságot a 20. század hozta el. Ebben az időszakban négy évszámhoz (eseményhez) is köthető a szlovák államiság megeremtése. Az első dátum 1919, amikor a Magyar Tanácsköztársaság időszakában a felvidéki műveletek során Eperjesen (Prešovban) kikiáltották a Szlovák Tanácsköztársaságot.³⁴ A második 1939-ben volt, amikor a Harmadik Birodalom támogatásával létrehozták a tevékenysége alapján „fasisztának” tekintett³⁵ Szlovák Köztársaságot. A harmadik 1969-ben történt, amikor az 1968-as csehszlovákiai eseményeket követően Csehszlovákiát szövetségi állammá alakították át és Szlovákia korlátozott autonómiát kapott. A negyedik 1993. január 1-je volt, amikor a Cseh és Szlovák Szövetségi Köztársaság megszűnésével létrejött a független és önálló Szlovák Köztársaság. A fenti négy esemény közül egyedül az 1993. évi jelentette a teljes államiság elérését, mert akkor teljesült az államisághoz szükséges feltételrendszer.

²⁹ Thomas Garrigue Masaryk (1850–1937) filozófus, egyetemi professzor, köztársasági elnök 1918–1935 között, az osztrák parlament képviselője 1891–1893, valamint 1907–1914 között, 1916-ban Benešsel és Štefánikkal megalakította a Csehszlovák Nemzeti Tanácsot, amely az akkor létrejött cseh-szlovák állam felső vezetése lett.

³⁰ Česko-slovenská Národní Rada – Cseh-szlovák Nemzeti Tanács, a tanácsot 1916-ban, Párizsban hozták létre, amely az 1918-ban létrejövő csehszlovák állam vezetését vette át.

³¹ Eduard Beneš (1884–1948) filozófus, politikus, külügyminiszter, köztársasági elnök 1935–1938 és 1945–1948 között, Csehszlovákia egyik megalapítója.

³² Milan Rastislav Štefánik (1880–1919) tudós, francia katona és tábormok, szlovák államférfi.

³³ 1922–1930 között a csehszlovák Katonai Akadémiát 1561 cseh hallgató mellett mindössze 74 szlovák hallgató végezte el. – Hronský – Krivá – Čaplovič: *Vojenské dejiny Slovenska IV.* 1996, MOSR. ISBN 80-88842-05-0

³⁴ A magyar Vöröshadsereg által elfoglalt felvidéki területen 1919. június 16-án kiáltották ki a Szlovák Tanácsköztársaságot, amelynek nem volt társadalmi támogatottsága, így a vöröskatonák július 7-ei távozása után az a tanácsköztársaság is megbukott.

³⁵ Ténykedése alapján „fasisztának” tekinthető az 1939–1945 közötti Szlovák Köztársaság, mert annak ellenére, hogy számos (közel 30) ország elismerte, a német birodalom bábállamának tekintették.

2. Államiság Közép-Európában

Közép-Európa a 20. században élte meg legnagyobb átalakulását, mert addig évszázadokon keresztül négy nagy (a Német-római, a Habsburg, az Oszmán-török és az Orosz) Birodalom határozta meg annak felosztását. A 19. századot követően, a régióban a birodalmak felbomlásának eredményeként új államok jelentek meg. Az adott nemzetközi helyzetben megvizsgálandó, hogy ezeknek, a többnyire többnemzeti országoknak³⁶ létrejöttét egy hosszú állammá válási folyamat előzte-e meg, vagy az az adott (geo)politikai helyzet eredménye volt. Megállapítható, hogy ezek a nemzetek kihasználták az első világháborút követően kialakult helyzetet és a győztesek érdekeit képviselve létrehozták államukat. Ugyanakkor ezek a nemzetek „évszázadokig” küzdöttek államiságukért, amelyet a kedvező helyzetet kihasználva viszonylag váratlanul értek el. Ez azonban nem csak a lehetőségen múlt, hanem az adott nemzetek felkészültségén is. Ezeknél a nemzeteknél – mint a nagy birodalmak területén élő kisebb népcsoportoknál –, később zajlott le a modern nemzetvé válás folyamata, mert az „otthont adó” birodalmak akadályozták a közösség fejlődését. Így a késői nemzetfejlődés miatt kimaradtak a történelmi nemzet³⁷ kialakulásának folyamatából. A modern nemzet létrejöttének feltétele az adott népcsoport által körülhatárolt terület meghatározása, valamint az önálló nyelv és kultúra kialakulása, amely egy közös azonosságtudatot feltételez. A 20. század elején azonban még nem zárult le a régióban élő nemzetek államisággal kapcsolatos fejlődése. A század közepétől a szovjet/országi befolyás következtében a Közép-Európát – egyes nemzetek államiságát – érintő átrendeződésre csak az 1990-es években került sor. A bipoláris világrend megszűnését követően csökkent a régióban az orosz befolyás, és az így „felszabadult” országokban újraéledtek az államalkotó nemzetek „félbeszakadt” függetlenségi törekvései, amelyeket felgyorsítottak a több évtizedes „kényszerházasság” során kialakult problémák és ellentétek. Ezek a nemzetek akkor érték el az állammá válás társadalmi, jogi, történelmi és geopolitikai feltételeit.

Az államiság feltételeinek áttekintése előtt meg kell vizsgálni azt a tényt, hogy csak a nemzetek, vagy azonos érdekek mellett szerveződött nemzetek közössége hozhat-e létre államot? Az állam és a nemzet fogalmának összemosása elsősorban a népszuverenitás doktrínájának megjelenéséhez kapcsolható³⁸. Minden nemzet saját államot akar magának, ami előrejelzi, hogy minden nemzet törekvése, hogy életét önállóan, saját területen és pedig lehetőleg kizárólagos „tulajdonosként” irányítsa. A nemzetet fel lehet fogni az államfejlődés részállomásának is. A nemzet fejlődése az állammá válás társadalmi és történelmi feltételeit teremti meg, tehát a társadalmi fejlődés során a nemzet és az állam között minőségi különbséget kell

³⁶ A térségben létrejött többnemzeti országok közé tartozott Csehszlovákia és a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság.

³⁷ Bibó István a történelmi nemzetek közé sorolja azokat a népcsoportokat, amelyek korábban – a modern nemzetvé válás folyamata előtt – már rendelkeztek államisággal, többek között Közép-Európában a csehek, a lengyelek a németek és a magyarok. Bibó István: *Válogatott tanulmányok*, Második Kötet, *Eltorzult magyar alkat, zsákutcás magyar történelem*. 589. o.

³⁸ Gángó Gábor: *Mi a nemzet? – A népek életéről és haláláról*. Mindentudás Egyeteme, előadássorozat, 2003. – előadás jegyzete 4. o. <http://origo.hu/mindentudasegyeteme/gango/20030317gango.html> (letöltés: 2005. január 5-én).

feltételeznünk. Itt ki kell térnünk azokra az államokra, amelyeket nem egy nemzet, vagy nemzetek közössége hozott létre, hanem „felülről szervezték meg” (többek között birodalmak és gyarmattartók által), valamint a különböző nemzetiségű személyek közössége által alkotott államokat. A „felülről szervezett” államok csak rövid ideig álltak fenn, vagy addig, amíg a támogató birodalom képes volt hatást gyakorolni annak mesterséges fenntartására. A különböző nemzetiségű személyek által létrehozott államra a legjobb példa az Amerikai Egyesült Államok, de ebben az esetben is egy nemzet – az amerikai nemzet – hozta létre az államot, amely az országban élő különböző nemzetiséghez tartozó közösségből alakult meg.

A közép-európai – államisággal nem rendelkező – népcsoportok nemzetfejlődése és államisága során hiányosságok „léptek fel” az önálló történelemtudatukban, hiszen történelmük nagy részét az „anyaországban” élték meg, amelynek történelme az uralkodó nemzeté volt. Így „történelem nélküli nemzetek”³⁹ gyakran filozófiai doktrínákban keresték létük igazolását, amelyre nagy hatással volt Johann Gottfried Herder német filozófus tanítása⁴⁰. Ezeknek a népcsoportoknak utólag kellett megteremteniük történelmüket, amelynek két forrását különböztethetjük meg. Az egyik az, hogy felnagyítják a régió történelmének olyan momentumait, amelyek az uralkodó népcsoport, vagy más nemzetek számára addig elhanyagolható tényezők voltak. A másik, hogy a történelmet a nyelvvel, az etnokultúrával, valamint a népi költéssel helyettesítették.

A „késői” nemzetek számára van még egy tényező, amely megnehezítette az állammá válás folyamatát, ez pedig a nemzetközi elszigeteltség. Ezek a nemzetek vagy népcsoportok ismeretlenek voltak a nemzetközi közösség, valamint a tudományos világ számára, mert nemzetközi sikert elért tagjaik csak az „anyaországuk” hírnevét tudták öregbíteni.

3. Az államiság feltételrendszere⁴¹

Egy nemzetnek az államiság eléréséhez több feltételt kell teljesítenie, valamint több feltételnek a nemzettől függetlenül adottnak kell lennie. Nem elegendő egy-egy feltételcsoport teljesítése, mert ezek a feltételek egy közös rendszert alkotnak, így minden feltételcsoport meghatározó elemének fenn kell állnia. Ezeket a feltételeket többféleképpen is lehet csoportosítani.

Az állammá válás feltételeinek csoportjai:

- történelmi feltételek;
- nemzetközi, politikai feltételek;
- társadalmi feltételek;
- jogi feltételek.

³⁹ Nem teljesen pontos megfogalmazás, mert ezeknek a nemzeteknek a történelme megegyezik az anyaország történelmével.

⁴⁰ Johann Gottfried Herder: *Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit (1784–1791)*. Forrás: <http://www.odysseetheater.com/goethe/herder/ideen.htm> – (letöltés: 2005. január 5-én).

⁴¹ Az államiság feltételrendszerének kidolgozott – bővebb – változata a Hadtudomány XVII. évfolyamának 3. számában (2007. szeptember) található meg.

4. A Szlovák Köztársaság államiségának alapelemei

A szlovák nemzet az állammá válás társadalmi feltételeit már a 19. század végére teljesítette, mert addigra megtörtént a szlovák nyelv kodifikációja, létrejött a nemzetet irányító értelmiségi elit, valamint a szlovák nemzetben kialakultak azok a kulturális, tradicionális hagyományok, amelyek meghatározták a közösséghez való tartozást. A szlovák közösség átélte azokat a történelmi eseményeket, amelyek befolyásolták a közösség tradícióit és hagyományait. A történelmi tradíciók közé sorolják a Samo és a Nagy-Morva Birodalom létezését, a szlávok mondakörét, a Magyar Királyságban az államalkotó nemzet, kiemelten a magyarság elleni küzdelmet, többek között az 1848/49. évi szabadságharc időszakában az osztrákok és a honvédek elleni harcot is, amelyben a szlovák szabadcsapatok is részt vettek.⁴² Ide sorolható a szlovák nemzeti ébredés időszakában, a magyar arisztokráciával szembeni politikai küzdelem is, amely részben már parlamenti keretek között zajlott. A szlovák politikusok az osztrák–magyar kiegyezést követően az Osztrák–Magyar Monarchiában élő többi, nem magyar népcsoporttal való kiegyezést, valamint részleges autonómiát követeltek. Ez határozta meg a századforduló szlovák politikai elitjének törekvéseit⁴³. Abban az időszakban a szlovák politikai elit még nem gondolkozott önálló állam létrehozásán. A közös katonai múltat az első világháborúban az Antant oldalán létrehozott Csehszlovák Légierő sikereiben találták meg, majd az 1939-ben létrehozott első szlovák állam katonai küzdelmeiben, amelyek közé tartozott az 1939. március 23. és április 4. között lezajlott szlovák–magyar fegyveres konfliktus⁴⁴ is. Ebben a „háborúban” alakult meg először az önálló szlovák haderő.

Az első Szlovák Köztársaság „fasiszta” múltja⁴⁵ megkérdőjelezi annak vállalhatóságát, de 1993-at követően az elítélve–elfogadva elv alkalmazásával a pozitív elemeket meghonosították a szlovák történelmi tudatban. A mai Szlovákia számára teljes mértékben vállalhatóvá vált a második világháború időszakában a Szlovák Nemzeti Felkelés (SNP), amikor a szlovák antifasiszta erők felkelést robbantottak ki a megszálló németek ellen. A világháborút követően ismét közös csehszlovák múltról beszélhetünk, amelynek inkább negatív elemei⁴⁶ voltak a szlovák területeken élők számára.

⁴² Imrich Sedlák: *Slováci v revolúcií 1848-1849*. Azonban Hermann Róbert az „1848-1849: A szabadságharc hadtörténete” című művében levéltári forrásokra alapozva kifejti, hogy a honvédcsoportok állományában jelentős számú szlovák harcolt a magyarok oldalán.

⁴³ Milan Hodža: *Szövetség Közép-Európában* – 1. fejezet.

⁴⁴ Mala Vojna – Kis háború, amelyet a magyar haderő Kárpátalja visszafoglalása után az Ung-völgyi katonai művelet keretében hajtott végre.

⁴⁵ Az 1939-ban létrejövő Szlovák Köztársaság a náci német birodalom aktív támogatásával alakult meg és működött, az új állam politikai rendszerére vonatkozó legújabb kutatások – Stanislav Kirschbaum: *The First Slovak Republic (1939–1945)* –, kiemelten Szlovákiában cáfolják az ország fasiszta jellegét és inkább autokrata berendezkedést helyezik előtérbe, de az ország megalakulásától fennálló erős német (fasiszta) befolyás, valamint a második világháborúban vállalt szerep és az országban bekövetkezett események az ország fasiszta jellegét tükrözték.

⁴⁶ Kitelepítés, lakosságcsere, erőszakos reszlovakizáció; a Beneš-dekrétumok; a kommunista Csehszlovákiában a társadalom elnyomása.

A történelmi feltételek beteljesülését az 1980-as évek végén, az 1990-es évek elején Közép-Európában bekövetkezett változások biztosították. A régió országaiban a bipoláris világrend felbomlása után megszűnt a szovjet befolyás és vákuumhelyzet alakult ki. Ebben a helyzetben a szlovák politikai elit szűk rétege meglátta a lehetőséget az önálló állam létrehozására, annak ellenére, hogy a szlovák társadalom nem támogatta azt.

A Szlovák Köztársaság nemzetközi jogi szempontból is teljesítette az államiság feltételeit. A csehszlovák föderáció szétválása után létrejött Szlovákia nemzetközi szerződésekben meghatározott keretek között alakulhatott meg, így adottak voltak a határai, lakossága, valamint környezete.⁴⁷ A Szlovák Köztársaság így rövid időn belül megkapta nemzetközi legitimitációját, amit az is mutat, hogy Szlovákia azonnal csatlakozni tudott az alapvető nemzetközi szervezetekhez, valamint diplomáciai kapcsolatokat létesített a Föld országainak többségével.

Következtetések

A szlovákok számára a történelem során, kiemelten a 19. századtól az államiság elérése létkérdéssé vált, mert csak egy önálló szlovák állam keretében volt biztosított a szlovák nemzet fennmaradása. A 19. század végéig a magyar nemzetbe történő beolvadás, míg ezt követően a csehekkel való egybeolvadás veszélye fenyegette a szlovákokat. Az államiság elérése más közép-európai népekhez képest a szlovákoknál sokkal hosszabb időt vett igénybe, mert jelentős akadályokkal kellett megküzdeniük. A szlovák nemzet a 20. század elejére teljesítette az államiság feltételeit, de akkor a nemzetközi akarat még nem tette lehetővé az önálló állam létrehozását. Ekkor a külföldről megszervezett Csehszlovákia megalakítására került sor. A szlovák társadalom zöme elfogadta a csehekkel való egybeolvadást és egy egységes csehszlovák nemzet megeremtését, de egyes szlovák közösségekben továbbra is fennmaradt az önálló szlovák nemzet fennmaradására való törekvés. A 20. században a csehek nagyobb akadályt jelentettek a szlovákok önálló államisága számára, mint más közép-európai nemzetek, így a magyarok is. Ez ellentétes a szlovákok történelmi tudatával, amely a magyar nemzetet tekintette az államiságuk akadályozó tényezőjének. Az önálló Szlovák Köztársaság megalakulásával a szlovák politikai elit évszázados törekvése vált valóra, azonban a létért való harc a Szlovák Köztársaság létrehozását követően is megmaradt, amely 1993-at követően jelentős biztonsági kihívást gyakorolt Közép-Európa más országai számára.

II. A SZLOVÁK KÖZTÁRSASÁG LÉTREJÖTTÉNEK BIZTONSÁGPOLITIKAI HATÁSA A KÖZÉP-EURÓPA RÉGIÓRA

1. A biztonsági környezet az 1990-es évek elején

A Szlovák Köztársaság létrejötté biztonságpolitikai hatásainak áttekintése érdekében szükséges az 1990-es évek elejének biztonságpolitikai elemzése, mert ezekben az években jelentős kihatású paradigmaváltás következett be a nemzetközi

⁴⁷ Milan Štefanovič: *Zrod Slovenskej Štátnosti a zánik Česko-Slovenskej Federácie*. IRIS, 1999. Első kiadás – ISBN 80 88778 88 3.

kapcsolatokban, amely nem csak nemzetközi, hanem nemzeti szinten is átfogó változásokat eredményezett. A paradigmaváltás nemcsak a biztonság alanyaira (a nemzetközi közösségre, a nemzetekre és az egyénekre) volt jelentős hatással, hanem a nemzetközi, azon belül a biztonságpolitikai tanulmányokban is meghatározó változásokat idézett elő. A hidegháború időszakában uralkodó politikai realizmus, majd neorealizmus mellett a 20. század végén jelentős szerepet kapott a neoliberális (liberális institucionalizmus), amely a két irányzat közötti viták eredményeiben is megjelent. A nemzetközi viszonyok elméletének egyik alapkérdésében, a biztonság fogalmának tágabb vagy szűkebb értelmezésében egyre inkább a tágabb értelmezés került fölénybe. A biztonságot már nemcsak a katonai és a politikai dimenzióban vizsgáljuk, hanem sokkal szélesebb kontextusban, mert a biztonság elemzése során figyelembe kell venni a gazdasági, a társadalmi és a környezeti dimenziókat is. A 20. század végén csökkent a katonai és a politikai dimenzió prioritása és előtérbe kerültek más dimenziók, míg jelenleg a gazdasági dimenzió elsődlegessé válásának lehetünk szemtanúi, mert a nemzetközi biztonságot befolyásoló nagyhatalmak a gazdasági érdekeiket helyezik előtérbe, a hidegháborúban tapasztalt ideológiai (politikai) vonatkozással szemben. A dimenziók rendszerére vonatkozó iskolák közül Barry Buzan⁴⁸ elmélete⁴⁹ a legkiforrottabb, amely öt dimenzióval számol: a katonai, a politikai, a gazdasági, a társadalmi és a környezeti.

A neorealista és a neoliberális iskola közötti másik jelentős különbséget a nemzetközi viszonyok alanyai között fedezhetünk fel, mert a realisták csak az államot tekintik a nemzetközi viszonyok szereplőjének, míg a liberálisok – a globalizáció következtében – a nemzetközi viszonyok sokkal több szereplőjét különböztetik meg, többek között a nemzetközi szervezeteket, a multinacionális vállalatokat és a nem kormányzati szervezeteket is. A 20. század második felében a globalizáció hatásának eredményeként az államok mellett megjelentek azok a biztonságot is befolyásoló szervezetek és magáncégek, amelyek figyelembe vétele nélkül már nem elemezhető objektíven a biztonság. Egyes multinacionális vállalatok – már a 20. században is – jelentős befolyással voltak a nemzetközi kapcsolatokra. Ezekhez a cégekhez sorolhatjuk többek között az olajipari vállalatokat, amelyeknek kiemelten a harmadik világban (Közép-Keleten és Dél-Amerikában) van jelentős befolyásuk, de ide lehet sorolni az áruház- és étteremláncokat, az autógyártó konszerneket, a pénzügyi befektető cégeket, valamint az alapítványokat is. Az 1990-es években Közép-Európában többek között a Soros-alapítványnak tulajdonítottak biztonság-befolyásoló szerepet.

Az 1990-es évek elejének biztonságpolitikai elemzését a különböző biztonságelméletek figyelembe vételével egy leírómátrix alapján készítettem el. Az elemzést a biztonság tágabb értelmezése, valamint a biztonság alanyainak szélesebb körének bevonásával végeztem el, mert ez ad szélesebb és pontosabb áttekintést arról az időszakról, amikor a Szlovák Köztársaság megalakult. Az elemzés során a mátrix sorai a biztonság szintjeit⁵⁰, míg az oszlopai a biztonság dimenzióit⁵¹

⁴⁸ Barry Buzan a Londoni Gazdasági Egyetem (LSE) professzora.

⁴⁹ Regionális Biztonsági Komplexum Elmélete – Regional Security Complex Theory (RSCT).

⁵⁰ A mátrixban a biztonság szintjei: globális, regionális, nemzeti és egyéni.

⁵¹ A mátrixban a biztonság dimenziói: politikai, katonai, gazdasági, társadalmi és környezeti.

tartalmazzák. A mátrix mezőiben pedig azok a főbb tényezők találhatók, amelyek meghatározzák a biztonságot az adott szinten és dimenzióban. A tényezők között szerepelnek a biztonságot negatívan vagy pozitívan befolyásoló folyamatok, események és szereplők is, amelyek a mátrix adott mezőjében legnagyobb hatást gyakorolják a biztonságra. A mátrixban a biztonság dimenziói azonos mértékben szerepelnek és nincs közöttük sorrend, mert egy-egy adott időszakban a biztonság valamely dimenziójának ugyan primátusa van, de nem állandóan, mert a jelentősebb változásokat követően más-más dimenzió határozza meg jobban a biztonságot. Az elemzést a legmagasabb szintről lefelé végzem, a globálistól az egyéni szintig. Az 1990-es évek elejének biztonságpolitikai mátrixát az időszak részletes elemzését követően⁵² vázolólok.

Globális szinten az 1980-as évek végén és az 1990-es évek elején tapasztalható paradigmaváltás a világréndben bekövetkező változás következménye volt, mert a hidegháborúban fennálló globális szembenállás megszűnt és helyette új világrénd kialakulása kezdődött meg. A Szovjetunió szétesésével és Oroszország globális befolyásának csökkenésével egy uni-monopoláris világrénd kialakulásának lehetünk szemtanúi. Ugyanakkor továbbra is jelen van egy multipoláris rendszer létrejöttének lehetősége. Ennek oka, hogy az egyedüli szuperhatalom – az Egyesült Államok – akarata ellenére sem képes minden esetben betölteni a világ vezető hatalmának szerepét, ezért egyes globális nagyhatalmak középtávon alternatívát nyújthatnak az egyetlen szuperhatalomnak.⁵³ A paradigmaváltás egy bizonytalanságot is indukált a biztonság globális, regionális, nemzeti és egyéni szintjén, mert a változás irányvonala és végkifejlete nem volt előre jelezhető, mint a bipoláris világrénd viszonylag váratlan összeomlása sem.⁵⁴ Ez a bizonytalanság az egyedülként fennmaradt globális biztonsági és katonai szövetség, az Észak-atlanti Szerződés Szervezeténél is megjelent, amelyet jól bizonyít az az útkeresés, amely az 1990-es évek elejét jellemezte.⁵⁵

A bipoláris világrénd megszűnésével a globális politikai folyamatok prioritása is megszűnt és előtérbe kerültek a regionális viszonyok. Az Egyesült Államok – mint egyedüli szuperhatalom, az 1990-es évek elején globális ellenfél hiányában, a republikánus George Bush vezetésével – „a világ csendőre szerepét” kívánta felvállalni. Ez megnyilvánult az első Öböl-háborúban is annak ellenére, hogy a háború a nemzetközi közösség aktív támogatásával zajlott le. A demokrata Bill Clinton elnöksége alatt az amerikai külpolitika intenzitása csökkent, ami jelentős gondot okozott a délszláv válságok rendezése során a késői nemzetközi beavatkozásban is. A Szovjetunió látványos szétesése után létrejövő Oroszország egyedül a közel-külföldre, az egykori szovjet tagköztársaságokra tudott csak nagyobb befolyást gyakorolni. A globális folyamatokat meghatározó nagyhatalmak csak a saját régiójukban őrizték meg befolyásukat, és nem törekedtek a globális folyamatok

⁵² A 1990-es évek elejének biztonságpolitikai mátrixa a 43. oldalon található.

⁵³ A globális nagyhatalmak közül Kína gyors (katonai) fejlődésével, Oroszország – az atomfegyverekre, valamint energiaforrásaira támaszkodva – ismételt megerősödésével, valamint az Európai Unió egységességének megteremtésével felvehetik a versenyt az Egyesült Államokkal.

⁵⁴ A Szovjetunió szétesését és megszűnését egyetlen titkosszolgálat, kutatóintézet sem tudta előre jelezni.

⁵⁵ Az 1990-es évek elejei NATO-csúcstalálkozók – 1990. július 6-án Londonban, 1991. november 7-én és 8-án Rómában – óvatos együttműködés kezdeményezésén kívül nem törtétek konkrét lépések a szabaddá vált régiók irányába, hanem inkább puhatolózás és kiütkeresés volt tapasztalható.

ellenőrzésére. Globális szinten a katonai dimenzióban is jelentős változások következtek be, amelyek központi eleme a dimenzió szerepének csökkenése. Megszűnt a két szuperhatalom közötti katonai szembenállás, valamint felszámolták az egyik legnagyobb katonai tömböt, a Varsói Szerződést.⁵⁶ Ezzel a globális katonai dimenzió elvesztette egyik meghatározó elemét. A globális katonai szembenállás megszűnését követően, valamint a leszerelési megállapodások után is megmaradt a garantált kölcsönös megsemmisítés (MAD)⁵⁷ képessége, azaz az atomhatalmak nukleáris tömegpusztító fegyvereikkel továbbra is képesek befolyásolni a regionális és a globális biztonságot. A tömegpusztító fegyverekkel kapcsolatban az 1990-es évek elején megfigyelhető volt az a tendencia, hogy a nukleáris technológia elterjedésével, valamint a tudományos világ fejlődésével egyre több ország törekedett saját atomfegyver kifejlesztésére.⁵⁸ A katonai dimenzióban megfigyelhető másik tendencia a hagyományos fegyverzetek és a fegyveres erők létszámának csökkentése. Ennek a tendenciának a biztonságra gyakorolt pozitív hatásai mellett számos negatív hatása is volt, amelyet az elmúlt másfél évtized tapasztalatai is bebizonyítottak. Többek között a haderőknél feleslegessé vált fegyverek egy másik régióban növelték a veszélyt, mert gazdasági szempontok miatt a kivont fegyvereket nem semmisítették meg, hanem értékesítették, zömmel a harmadik világ országokban, esetenként válságkörzetekben. A haderőknél végrehajtott létszámcsoökkentések következtében pedig jelentősen csökkent azoknak a szakembereknek és katonáknak a száma, akik szakmai tudásukkal és szolgálatukkal pozitív hatással voltak a biztonság katonai dimenziójára. A haderőcsökkentéseket nem csak a biztonság javítása, hanem főként gazdasági okok miatt hajtották végre.

Globális szinten a 20. század végén a biztonság gazdasági dimenziója vált uralkodóvá, mert a bipoláris – kiemelten politikai, ideológiai és katonai – szembenállás megszűnése után a gazdaság vált elsődlegessé. Ekkorra a nagyhatalmak törekvéseit – a korábbi ideológiai helyett – már a gazdasági szempontok irányították, és a gazdasági érdekek kaptak prioritást. A gazdaság primátusa már a hidegháború utolsó szakaszában is megjelent, mert a két szembenálló szuperhatalom közötti „háborút” is gazdasági kérdések döntötték el. Az Egyesült Államok által az 1980-as években a csillagháborús tervvel⁵⁹ felgyorsított fegyverkezési versenyt a meggyengült Szovjetunió gazdaságilag már nem bírta. A fegyverkezés már akkora összegeket vont el a szocialista társadalmaktól, hogy azok a rendszer (a kommunista diktatúrák) összeomlásához vezetett. A hidegháború alatt a társadalom fő feladata, a biztonság garantálása érdekében a katonai potenciál fenntartása volt, amelynek alárendelték a társadalom összes szegmensét. A globális szembenállás megszűnése után a társadalom „megszabadult” a biztonság garantálásának terhei alól, ennek következtében jelentősen csökkentek a katonai kiadások. A felszabadult forrásokat a

⁵⁶ A Varsói Szerződés (VSZ) 1955. május 14. és 1991. április 1. között működött katonai szövetség, amelynek alapvető célja a szovjet csapatok kelet-európai állomásoztatásának legitímálása volt. A Varsói Szerződés nyolc tagállamot tömörített, köztük hazánkat is.

⁵⁷ Mutual Assured Destruction – MAD.

⁵⁸ Az 1990-es években Pakisztán, India, Irán és Észak-Korea törekedett saját atomfegyverek kifejlesztésére.

⁵⁹ A csillagháborús tervet eredeti elnevezése Stratégiai Védelmi Kezdeményezés (SDI – Strategic Defence Initiative), amelyet 1983-ban indítottak el Ronald Reagan amerikai elnök kezdeményezésére. Az SDI célja a világűr felfegyverzése volt.

társadalom más dimenzióira tudták átcsoportosítani. Ennek következtében az 1990-es évek elején végbement változások a biztonság társadalmi szektorában is előidézték módosulásokat, mert a bipoláris világrend időszakában – politikailag és ideológiailag – elnyomott társadalmi problémák feltörték. Ezek közé sorolhatjuk az etnikai, a vallási, a szociális, valamint a szegénység-gazdagság közötti ellentéteket, amelyek az évszázad végén megjelenő új kihívások⁶⁰ jelentős részét indukálták. A társadalmi válságok a globális biztonságot is befolyásolták, mert eskalálódásuk miatt háborúk robbantak ki. A biztonság ötödik – környezeti – dimenziója az 20. század végén még nem kapott akkora jelentőséget, mint a 21. század elején, pedig már akkor is jelentkeztek azok a környezeti problémák, amelyek hatást gyakoroltak a globális biztonságra, azonban akkor még ezeket a hatásokat nem tekintették rövidtávon jelentős befolyásoló tényezőnek. A környezettel összefüggő biztonsági problémákat nemcsak a környezetszennyezés miatt bekövetkező éghajlatváltozás – felmelegedés, szélsőséges időjárás és természeti katasztrófák – okozta, hanem a nem megújuló energiaforrások kiapadása és az ivóvízkészletek feletti rendelkezés is.

Az elemzés során – a következő szintként – a regionális biztonság kérdéseit vizsgáltam meg. A Szlovák Köztársaság a tágabb régió szempontjából az európai nagyrégióhoz tartozik, míg a szűkebb régió szempontjából a közép-európai régióhoz.⁶¹ Az 1990-es évek elején a globális változások középpontjában Európa állt, mert ebben a régióban volt a globális szembenállás fő ütközővonalára. Ennek következtében a paradigmaváltás alapvető változásokat okozott a térségben. A közép-európai régióban a szovjet befolyás megszűnése jelentette a változások alapjait, így „szabaddá váltak” a volt kelet-európai szocialista országok. A szovjet kivonulás biztonsági vákuumot is okozott, mert a régióban néhány éven keresztül egyik nagyhatalom sem gyakorolt jelentősebb befolyást a régió országaira. A szétesett Szovjetunió „romjain” létrejövő Oroszország nem volt képes visszaállítani jelenlétét, mert az egykori szuperhatalom az országból kivált egykori tagköztársaságokban törekedett befolyásának fenntartására. A NATO pedig egy átalakulási folyamat közepén tartott, mert a katonai szövetségnek a hidegháborút követően meg kellett találni új helyét és szerepét. Az 1989 és 1994 közötti csúcstalálkozókon a közép-európai országokkal történő óvatos együttműködés kialakítására tettek javaslatot, de a hangsúlyt azok demokratikus átalakításának szorgalmazására helyezték. Az európai nagyhatalmak közül azok aktivizálták magukat a régióban, amelyeknek történelmi és tradicionális kapcsolataik voltak a régió országaival, de ez a behatás csak jelképesnek bizonyult. Egyedül az Egyesült Államok – mint az egyedüli szuperhatalom – törekedett behatolni a régióba, de fő célja nem a régió országaira való nyomásgyakorlás volt, hanem az országokban maradt szovjet titkok és eszközök megszerzése. A magukra maradt közép-európai országok az 1990-es évek elején – nyugati kezdeményezés alapján⁶² – a regionális

⁶⁰ Az új kihívások közé sorolhatjuk többek között az illegális migrációt, a nemzetközi terrorizmust, a globális járványokat, az aszimmetrikus kihívásokat.

⁶¹ A közép-európai régió földrajzi behatárolását a következő alfejezetben mutatom be.

⁶² Edouard Balladur francia miniszterelnök 1993-ban indított kezdeményezése, amely Balladur-tervként lett ismert, az európai biztonság fokozására irányul a kétoldalú barátsági és jószomszédi megállapodások rendszerén keresztül. A folyamat hivatalos elnevezése Európai Stabilitási Egyezmény (ESE) lett, amelynek zárókonferenciájára 1995-ben Párizsban került sor. A szlovák–magyar alapszerződés is az Egyezmény keretében született, meg szintén 1995-ben.

együtműködés kialakítását tűzték ki célul, amely többek között a visegrádi kezdeményezésben⁶³ is megnyilvánult. A szorosabb regionális együtműködés létrehozását azonban az országok történelmi traumái és érdeellentétei lelassították, vagy megakadályozták. Ebben az időszakban a közép-európai országok inkább a belső problémáikkal és átalakulásukkal foglalkoztak, mint a külkapcsolataikkal. A biztonság katonai dimenziójában több folyamatot lehetett megfigyelni, amelynek fő eleme a régióban a fegyverzetek jelentős mennyiségi csökkenése volt, amelyet három tényező határozott meg:

- a szovjet csapatok kivonása;
- a nemzetközi haderő- és fegyverzetcsökkentési megállapodások teljesítése⁶⁴;
- a túlméretezett hidegháborús tömeghadseregeknek az országok gazdasági lehetőségeihez való igazítása, csökkentése.

A fenti tényezők mellett az Egyesült Államok katonai nyomásgyakorlása is megjelent a régióban, amely a tömegpusztító fegyverek hordozására alkalmas eszközök (rakéták) felszámolására irányult. A régióban lévő országok nem rendelkeztek nukleáris fegyverekkel, de a Szovjetunió tárolt a területükön atomfegyvereket, amelyeket a csapatkivonással egyidejűleg elszállított. A fegyverek számának csökkenése nem jelentette a biztonság jelentős javulását, mert a régióban kirobbant fegyveres konfliktusok negatívan befolyásolták a biztonságot. Ezek a konfliktusok az országok „robbanásszerű átalakulásából”⁶⁵, valamint etnikai ellentétekből eredtek.⁶⁶ Az utóbbi egy többnemzetiségű ország szétesését eredményezte. A biztonság gazdasági dimenziójában általános válságot lehetett megfigyelni. A közép-európai országok gazdasági potenciálja az államilag irányított tervgazdaságról a piacgazdaságra történő átállása miatt jelentősen csökkent, amelyet fokozott a volt szocialista országok gazdasági együtműködésének (KGST)⁶⁷ a megszűnése is, így szabályozatlanná váltak, valamint esetenként megszűntek a regionális gazdasági kapcsolatok. Az országokban megfigyelhető gazdasági válságok – amelyek a magas inflációban, a magas munkanélküliségben, a szabályozatlan gazdasági folyamatokban, a gazdasági bűnözésben, a bérek elértéktelenedésében nyilvánultak meg – negatív hatást gyakoroltak a biztonságra. Regionális szinten a biztonság társadalmi eleme is változásokon ment át, mert átalakultak a társadalmi viszonyok, új társadalmi rétegek jöttek létre, ami a társadalom szétszakadásához vezetett. Megváltoztak a társadalmi normák, ami az emberek tömegeiben jelentős traumát okozott. A biztonságra mégsem az a társadalmi réteg jelentett veszélyt, amely az átalakulás vesztese volt, hanem azok a társadalmi feszültségek, amelyeket évtizedekig „elhallgattak”. Ezek közül legjelentősebbek az etnikai és a nemzetiségi

⁶³ A Visegrádi Együtműködést elindító nyilatkozatot 1990. február 15-én a csehszlovák és a lengyel elnök, valamint a magyar miniszterelnök írta alá. Az együtműködés Csehszlovákia felbomlását követően négyoldalúvá alakult át.

⁶⁴ Közép-Európában ez kiemelten az európai hagyományos fegyverekről (CFE) szóló szerződés jelentette.

⁶⁵ Az 1989. évi romániai események.

⁶⁶ A délszláv háborúk.

⁶⁷ A Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsa (KGST) 1949. január 25-én jött létre és 1991. június 28-án oszlatták fel. A KGST-nek 11 tagállama volt, köztük hazánk is.

problémák voltak, amelyek a világháborúkat követő békerendszerek következtében létrehozott többnemzetiségű országokban jelentkeztek a legnagyobb mértékben. A regionális biztonság környezeti dimenzióknak volt a legkisebb befolyása az 1990-es évek elején a biztonságra, mert a régió országai a környezeti tényezőket nem tekintették fontosnak, hiszen más dimenziókban nagyobb biztonsági problémák jelentkeztek.

A biztonság nemzeti (állami), valamint egyéni szintjén hasonló hatások voltak, mint regionális szinten, de az egyes tényezők hangsúlya eltérő volt. A politikai átalakulás ellenére a biztonsági gazdasági és társadalmi dimenziója határozta meg az országok és az egyének biztonságát. A politikai dimenzióban az 1980-as évek végén lejátszódó gyors változásokat egy lassú demokratizálódási folyamat követte, amelynek már (kisebb) hatása volt a biztonságra. A katonai dimenzió – a fegyveres konfliktusokon kívül –, a szovjet csapatok kivonása után már nem gyakorolt akkora hatást az országokra, mint a hidegháború időszakában. A gazdaság szintjén a piacgazdaságra történő átalakulás negatív hatásai rontották a biztonság érzését. A társadalmi dimenzióban is hasonló negatív hatásokat lehet felvázolni, míg a környezeti dimenzióban a regionális szinthez hasonlóan a biztonság minimális befolyását figyelhettük meg.

Összefoglalva: a biztonság globális, regionális, nemzeti és egyéni szintjén az 1980-as évek végén és az 1990-es évek elején bekövetkezett változásoknak több negatív hatása volt a biztonságra, mint pozitív. A kedvezőbb folyamatok inkább globális szinten játszódtak le, amelyek a hidegháború lezárultának a következményei voltak. A kedvezőtlenebb hatásokat az átalakulás gyorsasága, valamint a keletkező konfliktusok okozták. Ennek alapján a régióban minden újabb változás biztonsági kockázatot jelentett.

A fentiek alapján az 1990-es évek elejének biztonsági mátrixát az alábbiak szerint lehet felvázolni:

Szint/ dimenzió	Politikai	Katonai	Gazdasági	Társadalmi	Környezeti
Globális	<i>új világrend kialakulása</i>	<i>befolyás csökkenés</i>	<i>globalizálódás</i>	<i>átalakulás</i>	<i>problémák felismerése</i>
Regionális*	<i>demokratizálódás</i>	<i>regionális konfliktusok</i>	<i>gazdasági válság</i>	<i>demokratikus átalakulás</i>	<i>nincs jelentős hatása</i>
Nemzeti	<i>demokratizálódás</i>	<i>új kihívások kezelése</i>	<i>gazdasági válság</i>	<i>problémák fokozódása</i>	<i>nincs jelentős hatása</i>
Egyéni	<i>szabadság</i>	<i>befolyás csökkenése</i>	<i>létbizonytalanság</i>	<i>problémák megjelenése</i>	<i>nincs jelentős hatása</i>
pozitív folyamatok – vegyes hatások – negatív hatások					

(*Megjegyzés: a regionális szint Közép-Európa biztonsági helyzetét ábrázolja.)

2. A Közép-európai Biztonsági Szubkomplexum elmélete és gyakorlata

Közép-Európa biztonsági rendszerének⁶⁸ vizsgálata során áttekintettem a nemzetközi kapcsolatok elméletének, a biztonságpolitikai tanulmányoknak, valamint a geopolitikai iskoláknak azon modelljeit, amelyek egy régió, jelen esetben a közép-európai régió biztonsági rendszerének széles körű, megbízható és pontos leírását biztosítanák. A nemzetközi kapcsolatok elméletében a biztonsági rendszer leírására Kenneth Waltz, a neorealista iskola megalapítójának „struktúra” elmélete is felvázol egy modellt, de az elmélet szerint az államokat csupán képességeik különböztetik meg, nem funkcióik, valamint az elmélet az államok közötti együttműködést továbbra is marginálisnak tekinti. A régió biztonsági rendszerének leírására a biztonságelméletek (hatalmi egyensúly, kollektív biztonság, hatalmi összjáték, biztonsági közösségek és a demokratikus béke) modellje sem nyújt megfelelő módot. A David Mitrany által megalkotott neofunkcionalista modell már nyújt egy képet a biztonsági struktúrára, de a nemzetközi szervezeteknek és intézményeknek kiemelt szerepet tulajdonított, valamint az országok közötti kapcsolatokat a politikai gazdaságtanra redukálta. A különböző (angolszász, német és francia) geopolitikai iskolák is egy-egy régió specifikumára, valamint egy-egy geopolitikai jellemzőre adnak választ, de egy régió egész biztonsági struktúráját nem mutatják be. A regionális rendszerek struktúrájának leírására kutatásaim során egyedüli, széles körű és átlátható modellt az államok közötti függőségen alapuló regionális biztonsági komplexum elmélete biztosítja, ezért a közép-európai regionális biztonsági rendszert ennek az elméletnek a felhasználásával írom le.

A Közép-európai Regionális Biztonsági Szubkomplexum (CE-RSSC) bemutatása előtt át kell tekinteni Közép-Európa földrajzi, gazdasági és politikai kiterjedésével kapcsolatos kérdéseket, mert a régiónak nincsenek jól elkülönülő határai.⁶⁹ Közép-Európa kiterjedését egyéb, más szempontok⁷⁰ figyelembe vételével is nehezen lehet meghatározni, mert határai folyamatosan változtak a külső hatások következtében. A régió az elmúlt évszázadokban egy köztes zóna szerepét töltötte be, ahol a keletről és a nyugatról érkező hatások ütköztek. A befolyásoló tényezők intenzitása folyamatosan változott, ami hatással volt a régió határaitra is. Ennek következtében Közép-Európa határai az egyes paradigmaváltásokat követően mindig változtak. Közép-Európa központi (mag)területét a régió pontos kiterjedéséhez képest sokkal könnyebben meg lehet határozni. Ezt a térséget az egykori Osztrák–Magyar Monarchia⁷¹ területe alkotja, míg a monarchiát körülvevő tartományok és országok csak időszakosan tartoztak a régióhoz. A történelmi és a tradicionális gyökereket vizsgálva: a Monarchia romjain létrejövő nemzetállamokon kívül egyes történelmi időszakokban a jelenlegi Lengyelország területén fennálló államalakulatok, valamint egyes balkáni országok tartoztak még Közép-Európához.

⁶⁸ Ennek a rendszernek vált 1993-ban elemévé a Szlovák Köztársaság.

⁶⁹ Magának a régiónak a megnevezése körül is viták alakultak ki. Bibó ezt a régiót Kelet-Közép-Európának tekintette.

⁷⁰ A gazdasági és a politikai szempontok mellett a katonai, a vallási, a kulturális és az etnikai dimenziókat is vizsgálni kell.

⁷¹ Az Osztrák–Magyar Monarchia létrejöttéig a Habsburg Birodalom létezett a régióban.

A gazdasági dimenziót vizsgálva: a Kárpát-medence viszonylag önálló egységet alkotott, de gazdasági önállósága a történelem során egyre csökkent, illetve a politikai befolyások és a globalizáció hatása miatt megszűnt. A régió vallási (kulturális) összetételét vizsgálva megállapítható, hogy Közép-Európa képezte a nyugati keresztény vallás keleti bátyját, mert a régiótól keletre a keleti ortodox, míg délre az iszlám uralkodott.⁷² A folyamatos változás és átalakulás ellenére a történelem adott pillanataiban, a régióhoz tartozó országok a hasonló politikai, társadalmi, gazdasági problémáik, valamint az egymásra utaltságuk miatt egy egységes regionális rendszert képeztek.

A különböző szempontok áttekintése után megállapítható, hogy Közép-Európának a történelem során folyamatosan változó határai voltak. Ennek ellenére meghatározható, hogy határait északról a Balti (Keleti)-tenger és a Lengyel Alföld képezte, keletről a keleti ortodox és a katolikus vallás közötti választóvonal jelölte ki; délről szintén a keleti ortodox, valamint az iszlám nyugati irányú előretérése befolyásolta; míg nyugatról a szláv–német és a német–osztrák választóvonal szimbolizálta. Ennek alapján Közép-Európa nem Európa földrajzi középpontjában található, mert Németország nem része a régiónak, ezért számos kutató a régiót Kelet-Közép-Európának nevezi.⁷³

A szubkomplexum felvázolása érdekében a következő lépésben meg kell vizsgálni a közép-európai régió önállóságát biztosító sajátos jellemzőket⁷⁴, amelyek csak a részes országokra (egységekre) vonatkoznak, mert ezek biztosítják a közép-európai szubkomplexum létezésének alapjait. A régióra jellemző tényezők a történelem bizonyos szakaszaiban változtak, némelyikük erősödött, némelyikük pedig gyengült és eltűnt, míg a legszembetűnőbb jellegzetességek a történelmi hagyományokban, a kultúrában, a társadalmi tényezőkben, valamint a gazdasági lehetőségekben mutatkoztak meg, de a politikai dimenzióban is találhatunk egy-egy a régióra jellemző vonást. Másik oldalról pedig meg kell vizsgálni, hogy mit jelent a közép-európaiság. Talán a legmeghatározóbb jellemző a sokszínűség, amely a régióban élő számos (egyes esetekben rendkívül eltérő) népcsoport keveredéséből, valamint a régiót keletről, nyugatról és délről érő befolyások következtében alakult ki. Ez a sokszínűség egy megosztottságot – konfliktusos jelleget – is magában foglal, mert a népcsoportok közötti versengés a függetlenségért, a jobb pozícióért, valamint a más népcsoportok feletti uralomért folyamatos harcot jelentett. A második meghatározó tényező a közös történelmi hagyományokban keresendő, mert a régió népcsoportjai már több mint ezer éve együtt élnek, így közös történelmük van – közös traumákkal és közös sikerekkel. A harmadik jellemzőnek a közös biztonsági, gazdasági és társadalmi problémákat lehet tekinteni, mert a régió

⁷² Ebben a megállapításban Görögország kivételt képez.

⁷³ A Kelet-Közép-Európa megnevezés elterjedésére jelentős hatással volt Bibó állásfoglalása is. A Kelet-Közép-Európa megnevezés azonban nem csak földrajzi szempontból, hanem más dimenziókban is jellemző a régióra.

⁷⁴ A nemzetközi biztonsági tanulmányok keretében nem a biztonság klasszikus értelmezése, hanem a biztonság tágabb értelmezése alapján tekintem át a biztonság dimenzióit. Így a biztonság dimenziói – a Buzan-i értelmezést figyelembe véve – a politikai, a katonai, a gazdasági, a társadalmi és a környezeti dimenzió.

nép csoportjai és országai azonos környezetben hasonló képességekkel és lehetőségekkel rendelkeznek.⁷⁵ A biztonsági dimenzió vizsgálata során is megállapíthatunk közép-európai sajátosságokat, amelyek a régiót megkülönböztetik más európai régióktól. A meghatározó jellemzőnek a köztes régió szerepét tekinthetjük, amely a Kelet és Nyugat közötti ütközőzónából fakad, emiatt a régiót évszázadokig Európa keleti biztonsági pillérének tekintették. A régiót alkotó országok, nemzetek és népcsoportok megosztottsága ellenére Közép-Európa számára a külső behatások elleni fellépés közös célokat és érdekeket feltételezett, de a régió országai közötti együttműködés mindig is kritikus pontnak számított, annak ellenére, hogy csak az együttműködés fokozása erősítette a biztonságukat. A régióban a történelem során többször voltak az együttműködésre irányuló kezdeményezések, de a régió konfliktusos jellege miatt ezek a kezdeményezések vagy nem voltak hosszú életűek, vagy intenzitásuk nagyon alacsony volt. Biztonsági szempontból a régiók másik fontos jellemzője a befolyásoltság, amely folyamatos hatással volt a régió biztonsági struktúrájára. Ennek a jellemzőnek az intenzitása határozta meg Közép-Európa biztonsági rendszerét, valamint önálló biztonsági struktúráját. A külső behatások meghatározó szerepe azért valósulhatott meg Közép-Európában, mert a régióban nincs olyan nagyhatalom, amely hatásosan fel tudott volna lépni a behatásokkal szemben. Egyedül a Habsburg Birodalom, valamint az Osztrák–Magyar Monarchia⁷⁶ volt képes a külső behatások részbeni semlegesítésére.

A fentiek alapján a régió biztonsági dimenziójának három alapvető állapotát különböztethetjük meg:

- az egyik, amikor olyan erős a külső hatalmi behatás, hogy elnyomja a régióban a biztonsági folyamatokat és eltorzítja a régió biztonsági struktúráját, azonban ez a régió önállóságának időszakos felszámolásához, illetve megszűnéséhez is vezethet (*a bipoláris világrend alatti szovjet befolyás, valamint a teljes euroatlanti integráció utáni állapot*);
- a másik, amikor a külső befolyás mértéke nem éri el azt a szintet, hogy teljesen leblokkolja a belső biztonsági folyamatokat, hanem csak a régióban kialakult biztonsági struktúrára van hatása, ekkor általában a külső behatás a régióban egy egyensúlyi állapotot alakít ki a szembenálló országok között (*a két világháború közötti állapot, valamint a régió országainak teljes euroatlanti integrációját megelőző helyzet*);

⁷⁵ A Magyar Szemle 1936. februári számában Ernszt Sándor, egykori népjóléti miniszter is megfogalmazta, hogy „A csehek, a magyarok, az osztrákok is szomszédok, az európai nagy harcokban nekik egyenlő érdekeik vannak. Ha Magyarországnak rossz sorsa lesz, abból nekik is csak káruk lesz.”

⁷⁶ A Habsburg Birodalom sem tudott Európát meghatározó politikát képviselni annak ellenére, hogy a Habsburg család rokonságban állt Európa királyi családjainak többségével. Az Osztrák–Magyar Monarchia az európai politikára vonatkozó helyzetét Milan Hodža ábrázolja helyesen, amikor „Szövetség Közép-Európában” című könyvében a Monarchia külpolitikáját a Németországtól való függőség keretében jellemzi, amelynek központi szereplője I. Ferenc József császár és király volt.

- a harmadik, amikor a régió belül az integráció szintje akkora mértékű, hogy hegemon biztonsági rendszer alakul ki, azonban ezt a helyzetet két változatra oszthatjuk:
 - az erőszakos hegemon rendszer, amikor a régióban létrejövő birodalom erőszakkal olvasztja magába a régió országait (*Osztrák–Magyar Monarchia, előzőleg a Habsburg Birodalom korszaka*);
 - a szabad integrációs rendszer, amikor a részes országok (nemzetek és népcsoportok) szabadon dönthetnek, hogy az együttműködés szintjét a legmagasabb szintre emelik (*a Duna Menti Országok Föderációjára vonatkozó utópia*⁷⁷).

A közép-európai országok számára a legutolsó eset lenne az ideális, azonban stabilitásának hiánya miatt nem lehetne hosszú távú megoldás, mert a külső hatások, valamint a belső ellentétek megakadályoznák a rendszer tartósságát. A fenti változatok közül a történelem során a legstabilabbnak az első bizonyult, amikor külső befolyás elnyomta a belső biztonsági struktúrát.

A nemzetközi tanulmányok keretében a regionális rendszerek vizsgálata a 20. század végén, a bipoláris világrend felbomlásával bekövetkező paradigmaváltás után kiemelt szerepet kapott. A regionális rendszerek leírására több elméletet dolgoztak ki, amelyek közül az egyik legjelentősebb a Barry Buzan⁷⁸ és az Ole Weaver⁷⁹ által kidolgozott Regionális Biztonsági Komplexum Elmélete (RSCT). Az elmélet a regionális biztonsági közösségek leírására ad lehetőséget. Az alkotók abból indultak ki, hogy a nemzetközi biztonság egy összefüggő dolog, mert a nemzetközi rendszer szereplői befolyással vannak egymásra, valamint függenek egymástól, kiemelten a biztonság dimenziójában. Az RSCT-t először 1983-ban publikálták, amelyet követően a nemzetközi tanulmányokkal párhuzamosan jelentős fejlődésen, módosuláson esett át. Az 1983. évi változatot már a Klasszikus Biztonsági Komplexum Elméletének (CSCT) tekintik, amely a nemzetközi kapcsolatok elméletének klasszikus elemeit alkalmazza, miszerint a regionális biztonsági komplexum olyan államok csoportja, amelyeknek a biztonsággal kapcsolatos problémáik annyira szorosan kapcsolódnak, hogy azokat egymástól függetlenül nem lehet megoldani. Ez a klasszikus elmélet még az államot tekinti a nemzetközi viszonyok alapelemének, valamint a biztonságot csak szűkebb, a politikai és a katonai dimenzióban értelmezte. A nemzetközi tanulmányok fejlődésével párhuzamosan újabb dimenziók és alapelemek is megjelentek, ezért az RSCT jelenlegi definíciója szerint a komplexum olyan egységek halmaza, amelyeknek a biztonsággal, vagy a biztonság hiányával, vagy mindkettővel kapcsolatos problémáik annyira összefüggnek, hogy nem lehet megfelelően elemezni, vagy megoldani a másik figyelembe vétele nélkül. Az elmélet gyakorlati leképezése során az RSCT képviselői a föld összes régiójára kidolgozták annak alkalmazását.

⁷⁷ Jászi Oszkár által kidolgozott elmélet.

⁷⁸ Barry Buzan, a Londoni Gazdasági Egyetemen (LSE) a nemzetközi tanulmányok professzora és a koppenhágai békeintézet projektigazgatója.

⁷⁹ Ole Weaver, a koppenhágai egyetem nemzetközi tanulmányok professzora.

A gyakorlatban történő alkalmazás során merült fel a szuperkomplexum és a szubkomplexum meghatározása. A szuperkomplexum több olyan komplexumot foglal magába, amelyek viszonylagos biztonsági függőségben állnak egymással. A szubkomplexum pedig olyan kis létszámú csoport, amely általában egy komplexumon belül viszonylagos biztonsági egységet alkot, sajátos biztonsági jellemzőkkel és problémákkal rendelkezik. Ezek a sajátosságok megkülönböztetik a szubkomplexum részes államait (egységeit) a komplexum más alkotóelemeitől.⁸⁰

Az RSCT képviselői az Ole Weaver által kidolgozott 1+4+11 elmélet alapján a földön egy szuperhatalmat, négy nagyhatalmat és 11 regionális biztonsági komplexumot különböztetnek meg. Ezenkívül két szuperkomplexumot is felvázoltak: egy európai és egy ázsiai. Az európai szuperkomplexum az európai kontinenst átölelő biztonsági rendszer, amely alapvetően két – az EU-európai és a poszt-szovjet – regionális biztonsági komplexumból áll. Az európai biztonsági szuperkomplexum az egyik legrégebbi biztonsági rendszer, amelynek a gyökerei a Római Birodalomig vezethetők vissza. Az európai biztonsági rendszer a történelem során jelentős változásokon esett át, amelyeket általában keletről irányuló behatások eredményeztek. A regionalizmus korszakában, a hidegháborút követően ideiglenesen három biztonsági komplexum jött létre: az EU-európai, a posztszovjet és a balkáni komplexum. Azonban a 21. század elejére csak két komplexum maradt meg, valamint a két komplexum közötti köztes térség, amely jelenleg az EU-európai komplexum terjeszkedési területe. Az EU-európai komplexum típusa alapján központosított regionális biztonsági komplexum, amelyeknek belső hatalmi struktúrája unipoláris rendszert takar. Az európai biztonság változásait egy intézményesülési folyamatként jellemezhetjük, amelynek központi eleme az integráció, vagyis egy hegemón rendszer kialakítása, ami hosszabb távon a komplexum felszámolásához is vezethet. Az EU-európai Regionális Biztonsági Komplexum a világ legintézményesültebb régiója. A komplexumot Nyugat- és Közép-Európa alkotja. A komplexum központi hatalma az Európai Unió, amely nem regionális hatalom, hanem globális nagyhatalom. Az EU-európai komplexumban több szubkomplexum is megtalálható, amelyek közé sorolhatjuk a Közép-európai Regionális Szubkomplexumot (CE-RSSC) is.

A Buzan-i RSCT Közép-Európára történő alkalmazása során megállapíthatjuk, hogy a régió biztonsági rendszerét vizsgálva az az európai biztonsági komplexum része, de jellegzetességei és helyzete miatt külön szubkomplexumot alkot, mert az európai RSC-től eltérő sajátosságokkal is rendelkezik. Továbbá a biztonsági struktúrája és rendszere is vizsgálható, azonban ezek az adott történelmi korszakokban (paradigmaváltások között) jelentős eltérést mutattak.

A régiók vizsgálatának történelmi szakaszait figyelembe véve – az elmúlt két évszázadban – Közép-Európában négy korszakot különböztethetünk meg:

- 1919-ig – a Habsburg Birodalom és az Osztrák–Magyar Monarchia időszaka;
- 1919–1945 között – Trianon és a kisantant korszaka;

⁸⁰ A Regionális Biztonsági Komplexum Elméletét a Hadtudomány 2007/1. számában megjelent tanulmányomban részletesebben mutatom be.

- 1945–1990 között – a hidegháború időszaka;
- 1990-től – az európai és euroatlanti integráció korszaka.

A Habsburg Birodalom, valamint az Osztrák–Magyar Monarchia időszakában a közép-európai régió annak ellenére önálló Regionális Biztonsági (Szub)komplexumot alkotott, hogy az európai biztonsági rendszert egyes szövetségek és szerződések határozták meg. Ebben az időszakban a régió Európát meghatározó hatalmi potenciállal rendelkezett, ami biztosította az önálló biztonsági struktúrát és a külső behatások minimalizálását. A (szub)komplexum egy központosított rendszerként működött, amelynek a nagyhatalma a Habsburg Birodalom, majd a Monarchia volt. A komplexum konfliktusos jelleggel bírt, mert a Monarchia folyamatos terjeszkedése miatt háborúban állt szomszédjaival, valamint az európai szövetségek miatt vállalt háborúk is állandóvá váltak. Ennek ellenére a szubkomplexum központi hatalma „status quo” fenntartására törekedett. Azonban a Monarchia soknemzeti jellegéből fakadó ellentmondásossága a régió instabilitását növelte, amelyet fokozott, hogy a régió környezetében a német és az olasz egység megteremtésével erős nagyhatalmak jöttek létre, amelyek jelentős befolyást gyakoroltak a Monarchiára. A közép-európai (szub)komplexum egységei a Monarchián kívül a környező államok voltak, amelyre a Monarchia, mint szárazföldi nagyhatalom déli terjeszkedése során jelentős befolyással bírt. A Monarchián kívül a (szub)komplexum részét képezték az Oszmán Birodalom zsugorodása következtében létrejött balkáni országok (Román Fejedelemség, Szerb Fejedelemség, Bosznia), valamint Lengyelország, illetve a német és az olasz egység megteremtése előtt a Monarchiával szomszédos államalakulatok (Bajor Királyság, Szász Királyság és Velence). Ezek a szomszédos államok biztonsági függőségben álltak a Monarchiától. Továbbá ide sorolható a 19. század végén létrejött Németország és Olaszország, mint Európa központi hatalmai. A Monarchia által uralt (szub)komplexum az első világháborút követő paradigmaváltással szűnt meg és egy újabb (szub)komplexum jött létre, amelynek biztonsági struktúrája és alapvető jellemzői eltértek a korábbiétól.

A két világháború közötti Közép-európai Regionális Biztonsági Szubkomplexum a párizsi békeszerződések, vagyis külső behatás alapján alakult ki. A szubkomplexum központi (nagy)hatalma, az Osztrák–Magyar Monarchia megszűnt és a helyén létrejövő nemzetállamok által alkotott régió jött létre, amely általános regionális biztonsági komplexumként jellemezhető, mert részes államok együttesen határozták meg a régió biztonsági struktúráját. A régió belső struktúráját a konfliktusosság jellemezte, amely a külső behatás, valamint a részes államok közötti szembeállítás⁸¹ eredménye volt. Az általános regionális biztonsági komplexum jelleget az is alátámasztja, hogy a régióban egyetlen állam sem képviselt akkora hatalmi potenciált, hogy biztonság szempontjából uralni tudta volna a régiót. A belső struktúra inkább egy egyensúlyozáson alapuló rendszert tükrözött, amelyet a külső – befolyásoló – hatalmak szándékosan alakítottak ki. A mesterségesen létrehozott és szabályozott biztonsági struktúra annak ellenére instabilnak bizonyult, hogy csak egy drasztikus külső behatás (a III. Birodalom terjeszkedése) miatt esett

⁸¹ A szembeállítás központi eleme az volt, hogy az első világháborút lezáró Párizs környéki béketárgyalásokon nem vették figyelembe a régió nemzetiségi szerkezetét.

szét és veszítette el viszonylagos önállóságát és a III. Birodalom által létrehozott európai – háborús – biztonsági komplexum részévé vált.

A második világháborút követően a nemzetközi közösség ismét mesterségesen akarta visszaállítani azt a biztonsági struktúrát, amely a két világháború között működött a régióban, de a Vörös Hadsereg jelenléte, valamint a bipoláris szembenállás kialakulásával egy új struktúra jött létre, amelyben a közép-európai régió a Szovjetunió által létrehozott regionális biztonsági szuperkomplexum részévé vált. A hidegháború időszakában a világméretű szembenállás miatt a regionális rendszerek háttérbe szorultak, mert minden regionális biztonsági komplexumban a globális szembenállás tükröződött.

A regionális rendszerek jelentősége a bipoláris világrend megszűnését követően 1990-től, de már az 1980-as évek közepétől nagyobb hangsúlyt kapott, mert a két szemben álló nagyhatalom – kiemelten gazdasági szempontokból – már nem akart minden régióban jelen lenni. Ebben az időszakban alakult ki a Regionális Biztonsági Komplexum Elmélete.

Az 1990-es évek elején Európában megszűnt a két szuperhatalom szembenállása miatt kialakult ütközőzóna. A közép-európai országokban végbement demokratikus változások, valamint a Szovjetunió kivonulása, majd szétesése miatt biztonsági vákuum jött létre Közép-Európában. Ennek következtében a közép-európai országok új biztonsági struktúrát hoztak létre, amellyel kialakult egy önálló regionális biztonsági komplexum. A új biztonsági rendszer következménye volt az az együttműködési kényszer, amelynek része volt a Visegrádi Hármak/Négyek („V4”) által elindított kezdeményezés. A komplexum biztonsági struktúráját ebben az időszakban jelentősen befolyásolták az egykori Jugoszláviában kirobbant etnikai és függetlenségi háborúk. A komplexum ebben az időszakban (1990 és 1994 között) érte el a legteljesebb függetlenségét. A komplexum jellegét vizsgálva általános komplexumnak volt tekinthető, amelyben viszonylag egyenrangú szereplők alakították ki közös biztonsági rendszerüket. Ebben az időszakban biztonsági szempontból az egymástól való függőség negatív hatással volt (elsősorban) a kétoldalú kapcsolatok alakulására, amelyeket a történelmi múlt terhelt meg. A problémák ellenére inkább együttműködő, mint konfliktusos rendszer működött, mert a részes országok hasonló biztonsági kihívásokkal és problémákkal küzdöttek. A komplexum viszonylagos önállósága egészen 1994-ig tartott, amikor a NATO, valamint az Európai Unió keleti terjeszkedése megkezdődött. Az integráció időszakában a közép-európai biztonsági struktúra egységesnek bizonyult, mert a részes országok azonos biztonsági kihívásokkal küzdöttek, valamint biztonsági céljaik is azonosak voltak, aminek lényegi elemét az euroatlanti integráció képezte. Ennek ellenére a komplexum jellege – 1994-et követően – inkább konfliktusos volt, mint együttműködő, mert a közép-európai országok az integráció során az együttműködés mellett a versengést választották a minél korábbi csatlakozás érdekében. A versengés háttérbe szorította a regionális együttműködési fórumokat is. Ebben az időszakban a közép-európai komplexumot a „V4” országok alkották. Azonban a megvalósult integráció során a komplexum elvesztette viszonylagos önállóságát is, mert végérvényesen egy nagyobb biztonsági komplexum, az EU-európai regionális biztonsági komplexum részévé vált egy viszonylag egységes alrendszerként (szubkomplexumként).

A régióban az integrációs folyamat Közép-Európára vonatkozó első szakasza 1999–2004 között zajlott le, de várhatóan 2007–2012 között folytatódik, amellyel tovább bővíülhet a közép-európai szubkomplexum.

A régió sikeres integrációját követően felmerült annak a kérdése, hogy fennmarad-e a közép-európai szubkomplexum, vagy teljes mértékben beolvad az EU-európai komplexumba? A régió biztonsági struktúráját, valamint a régió országainak a biztonsággal kapcsolatos problémáit megvizsgálva megállapítható, hogy a közép-európai országok az EU-európai komplexumon belül továbbra is önálló szubkomplexumot alkotnak. A régió egy nagyobb biztonsági struktúra (euroatlanti biztonsági rendszer) részeként továbbra is sajátos biztonsági struktúrát alkot a történelmi örökség, a kulturális hatások, valamint a gazdasági problémák miatt, mert a részes országok a csatlakozást követően is hasonló biztonsági problémáival rendelkeznek. Ennek következtében a régió részes államai közötti biztonsági függőség sokkal nagyobb, mint az EU-európai komplexum más országaival és régióival.

A Közép-európai Regionális Biztonsági Szubkomplexum (CE-RSSC) várhatóan középtávon továbbra is önálló regionális biztonsági szubkomplexum marad, mert továbbra is csak a régióra vonatkozó egyedi jellemzőkkel rendelkezik. A szubkomplexumra jelentős befolyást gyakorol a NATO és az EU által kialakított biztonsági rendszer, amelyek a szubkomplexum önálló elemeivé (egységeivé) váltak, és jelentős befolyást gyakorolnak a komplexum biztonsági struktúrájára. Ez alapján a CE-RSSC nemzetközi szervezetek által központosított struktúrával rendelkezik, amelyben nagy a külső behatás. A régió Európa más térségeihez hasonlóan a világ legintézményesebb régiójává válik, amely a belső biztonsági folyamatok felszámolásához is vezethet, de a közép-európai országok nemzetállami törekvései miatt az RSSC megszűnése középtávon nem várható.

FELHASZNÁLT IRODALOM⁸²

- *Lexikón slovenský dejín.*
Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1999. ISBN 80 08 02977 3.
- Dušan Kováč a kol.: *Kronika Slovenska 1.*
Fortuna Print, 1998. ISBN 80 71 53 174 X.
- Dušan Kováč a kol.: *Kronika Slovenska 2.*
Fortuna Print, 1999. ISBN 80 889 80 08 9.
- Malcolm N. Shaw: *Nemzetközi jog – 4. kiadás.*
Osiris Kiadó, 2001. ISBN 963 379 895 7.

⁸² Az irodalomjegyzék csak az ebben a részben felhasznált főbb szakirodalmat tartalmazza, kivonat a megvédett doktori értekezés irodalomjegyzékéből.

- Milan Hodža: *Szövetség Közép-Európában.*
Kalligram, 2004. ISBN 80 7149 590 5.
- Németh György: *Államéletrajzok.*
Osiris, 2003. ISBN 963 379 467 0.
- Rudolf Chmel: *A szlovákkérdés a XX. században.*
Kalligram Könykiadó, 1996. ISBN 80 7149 117 9.
- Szarka László: *Szlovák nemzeti fejlődés –
Magyar nemzeti politika 1867–1918.*
Kalligram, 1995. ISBN 807149 087 3.
- Barry Buzan – Ole Weaver – Jaap de Wilde:
Security: A New Framework for Analysis.
Lynne Rienner Publisher, 1998. ISBN 1555877842.
- Barry Buzan – Ole Weaver:
Regions and Powers: The Structure of International Security.
Cambridge University Press, 2003. ISBN 0521891116.
- David A. Lake – Patrick M. Morgan:
Regional Orders: Building Security in a New World.
The Pennsylvania State University, 1997. ISBN 027101704X.

DR. BÉRES JÁNOS MK. EZREDES –
TÓTH ANDRÁS MK. VEZÉRŐRNAGY

**A MUSZLIM TÁRSADALMI MOZGALOMBÓL
KINÓTT SZÉLSŐSÉGES IRÁNYZATOK
VISSZASZORÍTÁSÁNAK LEHETŐSÉGEI – I.**

Előzőleg publikált tanulmányunkban bemutattuk azokat a veszélyeket és globális kihívásokat, amelyekkel a világ országai, de különösen a nyugati típusú társadalmak kénytelenek szembenézni a muszlim társadalmi mozgalom radikalizálódása következményeként. A kérdés az, hogy miként lehetséges a társadalmi mozgalom békés mederben tartása, egyszersmind a radikalizálódott kisebbség, a terror örvényében sodródó muszlim csoportok és ideológiáik visszaszorítása, lehetőség szerinti felszámolása? Ez a 21. századi rendkívül összetett tartalmú kihívás komplex és koordinált fellépést követel meg. A probléma megszüntetése, visszaszorítása céljából olyan széles körű eszköztárat kell bevetnünk, ami a lehető legtöbb lehetőség igénybevétele révén egy terrorizmus elleni globális stratégiává áll össze. A szükséges eszköztár általunk vizsgált csoportja a politikai, gazdasági, kulturális, pszichológiai, diplomáciai, titkosszolgálati és katonai területekből tevődik össze.

A problémákkal szembesülő országok, nemzetek általában türelmetlenek, hozzászórtak ahhoz, hogy mielőbb azonosítsák a problémát, nevesítsék az ellenséget, majd a lehető legjobb fegyverek alkalmazásával katonai csapást mérjenek rá. Az erőszak alkalmazása az emberi természet része, könnyen és gyorsan nyúlunk hozzá, pedig hacsak nem abszolút módon alkalmazzuk, akkor inkább a probléma diverzifikálódását érezzük el vele. A 21. század muszlim terrorizmusnak nevezett kihívása szintén ebbe a kategóriába tartozik.

Látszólag katonai természetű kihívással van dolgunk, amit ennek megfelelően erőszakos, katonai eszközök alkalmazásával lehet legyőzni. Esetünkben azonban a látszat csal, az erőszakos formában manifesztálódó ellenség visszaszorításának, legyőzésének a katonai eszköztár csak része, valójában sokkal hatékonyabb eredményt érhetünk el a probléma gyökereit megcélzó politikai, gazdasági, és egyéb lehetőségek komplex alkalmazásával. Stratégiai megközelítésre van szükség, ami felöleli a felkelésellenes eszköztár teljes spektrumát. A muszlim világot mint egészet kell megcélozni, de az egyes országokat külön-külön olyan hadműveleti térségként szükséges kezelni, ahol az adott nemzetállamok sajátosságaira szabott felkelésellenes stratégia vihető végbe. Az egyes államok a stratégia összetevőit, arányait illetően nyilvánvalóan eltérő megközelítést igényelnek, ugyanakkor az általánosan figyelembe veendő területeket – amelyek minden ország esetében részét képezik a problémának, és így a megoldásnak is – részletesen kibontjuk.

Politikai lehetőségek

A Nyugat és a muszlim világ között napjainkban érzékelhető ellentét nem kibékíthetetlen, nem öröktől való, csupán a jelenlegi évtizedek sajátossága. Az iszlám és a kereszténység közötti kapcsolatrendszer a történelemben mindig is igen szoros volt, mert bár hajlamosak vagyunk az összeütközésekhez viszonyítani, a két vallás és a köréje fonódó kultúrák a történelem folyamán egymással szoros kölcsönhatásban fejlődtek, gazdagodtak. Már magának az iszlám vallásnak a létrejöttében is nagy szerepe volt a zsidó–keresztény hatásnak. Mohamed prófétára a nézetei, tanai kialakításában nagy hatással voltak a keresztény prédikációk, a Bibliát hiteles és mértékadó szent iratnak ismerte el.¹ Az emberiség fejlődése arról tanúskodik, hogy a nagy civilizációk sohasem egymástól elszigetelten fejlődtek, hanem különböző eszméket, technikai újításokat vettek át más civilizációktól. Az iszlám civilizáció bizonyos történelmi időszakban erőteljesen hellenizálódott, befogadta és a saját civilizációja részévé tette a hellenisztikus örökséget, majd alkotó módon továbbfejlesztve azt, továbbadta a nyugati civilizációnak.²

Az iszlám és a kereszténység közötti három nagy történelmi összecsapásnak³ köszönhetően ugyanakkor a Nyugatban kialakult az agresszív és fenyegető iszlám képe, a muszlim világban pedig a nyugati civilizáció jó és rossz hatásaira válaszul ekkor gyűlt össze az az emocionális teher, ami a muszlimok keresztényekhez való viszonyulására a mai napig ellentmondásos hatást gyakorol.

Ugyanakkor tagadhatatlan, hogy a nyugati modernitás muszlim világban érzékelhető penetrációja ma már olyan mértékű, amelyet realitásként kell kezelni, és ha e helyi viszonyokhoz igazítva is, de minden fejlődő, modernizálódó államnak be kell építenie a maga politikai, gazdasági, társadalmi struktúráiba. Ez tehát egy feltartóztathatatlan modernizációs folyamat, amelyben ugyanakkor az egyes országok különböző szinteken vannak, és éppen ez az, ami a Nyugat számára az egyik fő problémát okozza. Az iszlám világ politikailag nem egységes, és politikai rendszereiket tekintve is differenciált kezelést igényelnek. Az autokratikus, ám nyugatbarát kormányok a Nyugat fő céljában, a demokratizálásban nem érdekeltek. A szekuláris, nacionalista kormányok pedig nem igazán nyugatbarátok, és a nyugati típusú demokratizálódási folyamatot ők is sajátosan képzelik el. A Nyugat szempontjából további kihívást jelent a demokrácia-paradoxon problémája, amely főleg az iszlamista erők megerősödése esetén azzal járhat, hogy a demokrácia szabályainak betartásával a demokráciát ellenzők kerülhetnek hatalomra. Ennek megakadályozása katonai fellépést igényel, ami tehát azt a paradoxont eredményezi, hogy antidemokratikus eszközökkel kell megvédeni a demokráciát.

¹ Resperger István: *Az iszlám világ hatása a biztonságra*. 16. o.

² Rostoványi Zsolt: *Az Iszlám világ és a Nyugat*. 83. o.

³ Az első időszak az iszlám keletkezését követően a 17. századig tartott, melynek során a muszlimok meghódították Ibériát és Sziciliát, eljutottak egészen a Loire völgyéig, illetve a törököket csak Bécsnél sikerült megállítani. A második időszak a 19. századtól a 20. század közepéig tartó gyarmatosítás korszaka. A harmadik, legerőteljesebb hatást gyakorló időszak napjainkat jellemzi, amikor az iszlám civilizációt az univerzális nyugati kultúra és az átütő erejű technológia részéről éri támadás. N. Rózsa Erzsébet: *Hogyan látja az iszlám a kereszténységet?* In: *Limes*, 2003/1. szám, 39–54. o.

Felvetődik a kérdés, hogy vajon ez szükségszerű gyakorlat? Nem kellene inkább engedni az „iszlám demokrácia” létrejöttét és csupán garanciákat követelni a demokratikus intézményrendszer fenntartására?

A fenti problémákkal együtt is nyilvánvaló, hogy az egyetlen járható út a demokrácia elemeinek a meghonosítása a muszlim államok társadalmi–politikai struktúráiban. Mivel az iszlám világban viszonylagos demokrácia csak egy országban létezik – Törökországban –, a demokrácia hiánya pedig problémák sorának az okozója, a muszlimoknak is elemi érdekük a demokratizálódás. Ez azonban nem a nyugati típusú demokratikus intézményrendszer automatikus exportálását, átültetését kell, hogy jelentse, hanem olyan folyamat meggyorsítását, amely végül elvezet a demokratikus intézményrendszer kialakulásához, megerősödéséhez. Nem a demokrácia névleges, formai jegyeinek (*nominal forms of democracy*) az erőszakolására van szükség (például szabad választások kiírása), hanem a tartalmi elemeknek (*substantive forms of democracy*) az időigényes, fokozatos, és alapos kiépítésére: erős civil társadalom, jogállami körülmények és független igazságszolgáltatás, nyílt és versenyképes gazdasági struktúrák, az emberi és politikai jogok tisztelete, vallásszabadság, független média, kisebbségek jogainak védelme, női egyenjogúság, erős, független szakszervezetek, a haderő feletti civil kontroll.⁴ A legfontosabb tehát a tartalmi elemek megteremtése, mert a formai, ám látványos elemek erőltetése demokrácia-paradoxont⁵ eredményezhet, mint ahogyan már eredményezett is. A posztszovjet utódállamok példája mutatja, hogy egy jó választás megtartása rossz feltételek közepette a demokratikus átalakulás fékezőjévé válhat.⁶ Bűnözők, antiszemiták, vallási szélsőségesek kerülhetnek hatalomra teljesen szabályos, demokratikus körülmények között, mint ahogyan a később háborús bűnökkel vádolt szerb Szlobodan Milosevics 1992-ben történt is az ottani első szabad választások eredménye volt.⁷

A lassan demokratizálódó muszlim országokban a működő, stabil demokratikus intézményrendszer megteremtésének első lépései tehát nem szabad, hogy a „szabad és tisztességes választások megtartásának” követelése legyen, mert bár egy korábban elnyomott népesség számára ennek nagy a szimbolikus jelentősége, az ilyen kapkodva lebonyolított választásokon hatalomra került politikai kalandorok komoly problémákat okozhatnak a demokratikus fejlődés folyamatának egészében.

Mindemellett az is nagyon fontos feltétel, hogy a demokratizálódási kísérlet ne külső, kívülről érkező legyen, hanem a helyi viszonyokra, sajátosságokra támaszkodjon, mert az adott társadalmi fejlettségi és strukturáltsági szinten a demokrácia éppenséggel nemkívánatos hatásokkal is járhat.

⁴ Narciso L. Abaya: *Democracy, National Security and Foreign Policy: A Philippine Perspective*. In: <http://www.ndu.edu/inss/symposia/Pacific2005/abaya.pdf>, 2006. 07. 06.

⁵ Bolgár Judit – Sztternák György: *A terrorizmus társadalmi és személyiség-lélektani háttere*. In: <http://www.zmne.hu/dokisk/hadtud/Sztternak2.pdf>, 2006. 11.10.

⁶ *Free Thoughts On Iran*. In: http://freethoughts.org/archives/2005_06.php, 2006. 07. 06.

⁷ Karen Dawisha: *The Unintended Consequences of Electoral Reforms*. In: <http://www.sais-jhu.edu/programs/res/papers/dawisha.pdf>, 2006. 07. 07.

A demokráciának az iszlám világban is megvannak a hagyományai, ráadásul az utóbbi évtizedekben kibontakozni látszik egy belső indíttatású demokratizálódási folyamat. Külső és belső hatások miatt bizonyos társadalmi rétegek eljutottak arra a szintre, hogy a demokratizálódásban érdekeltek legyenek. Ezt a folyamatot kell a Nyugatnak különböző, indirekt módon erősítenie, de úgy, hogy nem a maga – iszlámtól idegen – univerzalista demokráciáját ösztönözze, hanem a nyugati demokrácia iszlám hagyományokkal egyező elemeit. Az iszlám szélsőségesek ugyanis a demokrácia nyugati típusú univerzalista elemeit támadják, azt azonosítják a demokráciával. A muszlim országok mérsékelt erői számára tehát az egyik fő feladat ennek a szándékolt „összemosásnak” a tisztázása, és a tömegek számára az iszlámmal összeegyeztethető demokrácia megteremtésével egyszerre mind a politikai hatalomra törő szélsőségesek vallási fundamentalizmus alternatívája is visszaszorítható lesz.⁸

Ebbe a folyamatba azonban kívülről, direkt módon nem szabad beavatkozni, mert a Nyugat bármilyen közvetlen részvétele az ellenkező hatást váltaná ki.

Minden jó szándéka ellenére ezt a hibát követi el az amerikai fundamentalizmus képviselője, George W. Bush elnök és kormánya is. A neokonzervatív republikánusokat, megtért baptistákat és egyéb protestánsokat tömörítő, nacionalista–hegemonista ideológiákat valló amerikai fundamentalisták bigott küldetésstudata szembemegy a nyugodt, kiegyensúlyozott körülményeket igénylő muszlim demokratizálódási folyamattal. Az isteni gondviselés általi irányítottág a terrorizmus elleni háborúnál ha lehet, egy fokkal még erőteljesebb szerepet játszik a Közel-Kelet, illetve az arab világ demokratizálásának grandiózus tervében. Bush elnök és környezete számára ez már egy igazi messianisztikus küldetés, hiszen nem csupán a gonosz legyőzéséről, hanem egy egész régió átalakításáról van szó.⁹ A muszlimok számára ugyanakkor ez a gondolkodásmód nem más, mint a keresztes háborúk szervezőinek reinkarnációja. A régi sérelmek ismételt megjelenése és a muszlimok ebből fakadó zsigeri elutasítása pedig éppen az ellen a demokráciaépítési szándék ellen hat, ami az Egyesült Államok kormányának deklarált fő törekvése.

A muszlim világban elinduló politikai reformok – amelyek maguk után vonják a demokratikus intézményrendszer átalakulását, a „jó kormányzás” bevezetését, a gazdasági és szociális körülmények javulását –, összességében igen kedvező hatást gyakorolnak a felemelkedésért indított társadalmi mozgalomra, és végső soron csökkentik a radikalizmusra hajlók tömegbázisát.

A muszlim országok közül a demokratizálódás szempontjából két ország érdemel különös figyelmet: Pakisztán és Szaúd-Arábia. Nem azért, mert ezek az országok jelenthetik ezen folyamat katalizátorait, hanem éppen ellenkezőleg: a szélsőséges iszlám fundamentalizmus bástyáiként ez a két ország képviseli jelenleg a demokratizálódás legnagyobb akadályát. Pakisztán a maga radikális ideológiákkal terhelt vallási központú oktatási rendszerével tömeges utánpótlást jelent a politikai

⁸ Bassam Tibi: *The Challenge of Fundamentalism. Political Islam and the New World Disorder*.

In: University of California Press, 2002. Abstract: <http://www.ucpress.edu/books/pages/6525/6525.abs.html>

⁹ Rostoványi Zsolt: *Az Iszlám világ és a Nyugat*. 163. o. Lásd még: Eörsi István: *Amerika és a világrend*. In: *Élet és Irodalom*, 47. évfolyam, 10. szám.

iszlám számára, Szaúd-Arábia pedig a jelentős pénzügyi támogatása révén mozgásban tartja, sőt világszerte terjeszti és erősíti a globális szalafita dzsihádzmus erőit.

Megítélésünk szerint a muszlim világ tényleges politikai átrendeződésének, demokratizálásának az említett két országban elősegítendő, kikényszerítendő változásokkal kell elkezdenie.

Gazdasági és pénzügyi lehetőségek

A muszlim világban zajló társadalmi mozgalom békés mederben tartásának, illetve az erőszakos vadhajtásai, a terrorszervezetei visszaszorításának nagyon fontos instrumentuma a gazdasági és a pénzügyi terület. A gazdasági fejlődés elősegítése, a gazdasági-társadalmi elmaradottság felszámolása, mint a terrorizmus tömegbázisát csökkentő tényező egyfelől, a pénzügyi szféra szabályozása, ellenőrzése, mint a terrorizmus finanszírozását visszaszorító intézkedéscsomag másfelől képezi ennek a területnek az eszenciáját.

A gazdasági terület

A gazdasági területet illetően óvatosan kell bánni az összefüggésekkel, mert a közel-keleti térségre vonatkozó, a gazdasági és társadalmi viszonyokat boncolgató egyik mérvadó tanulmány szerint a szegénység és a terrorizmus közötti kapcsolat csupán közvetett, bonyolult és meglehetősen gyenge is.¹⁰ Az elemzők végső következtetése szerint a terrorizmus jelensége nem a gazdasági elmaradottságra és szegénységre, hanem inkább a politikai problémákra adott válasz, továbbá hosszan tartó sérelmek, méltánytalanság és frusztráció következménye. A gazdasági elmaradottság a gyenge államokra jellemző egyéb összetevőkkel együtt inkább sérülékennyé teszi az adott ország lakosságát a terrorizmus ideológiai iránt, és végső soron a terrorizmus kialakulásának táptalajává szolgál. Éppen ezért bír nagy jelentőséggel ennek az összetevőnek a stabilizálása, mert hozzájárulva az ország belső viszonyainak, jogi, politikai intézményrendszerének a megerősödéséhez, a társadalom terrorizmussal szembeni sérülékenységét jelentős mértékben csökkenti.

A muszlim világban a gazdasági terület egyike azon szféráknak, amelyekre az iszlám hatóköre nem terjed ki. Az iszlám világ országai ugyanis a globális világ gazdaság részei – pontosabban szerves részét képezik a Nyugat által ellenőrzött világ gazdaságnak –, ugyanakkor az abban elfoglalt alárendelt, periférikus pozíciójukból következően óriási köztük és a nyugati országok közötti aránytalanság és kiegyensúlyozatlanság.

Az arab országok összesített bruttó hazai termékének értéke 1999-ben 586,4 milliárd dollár volt, alig negyede Németország hasonló mutatójának. Ráadásul az 1960-as és 1970-es évek viszonylag gyors növekedéséhez képest visszaesés tapasztalható. 2000-ben az egy főre jutó GDP alacsonyabb értéket mutatott, mint 1980-ban.¹¹

¹⁰ Alan Krueger – Jitka Maleckova: *Education, Poverty, Political Violence and Terrorism: Is There a Causal Connection?* May 2002. In: <http://www.krueger.princeton.edu/terrorism2.pdf>, 2007. 10. 10.

¹¹ *The Arab World Competitiveness Report 2002-2003*. In: New York, 2003, Oxford University Press. 22-23. o.

Makrogazdasági mutatóik továbbra is gazdaságaik egyoldalú, nyersanyag-kitermelő és -exportáló jellegét tükrözik. A külföldi tőke beáramlása a Közel-Kelet és Észak-Afrika országaiba lényegesen alacsonyabb mértékű, mint a délkelet-ázsiai, vagy latin-amerikai fejlődő régiók esetében, mert a térség nem rendelkezik a tőke számára vonzó befektetési lehetőségekkel. Még az olajban gazdag arab országok közvetlen befektetéseinek is csupán csekély hányada, 15%-a irányul a szomszédos arab országokba, tőkéjük nagyobb részét más régiókban, főként Nyugaton fektetik be.¹² Mindemellett az iszlám országainak jelentős része komoly adósságproblémákkal küzd, az elmúlt évtizedekben szinte kivétel nélkül rákényszerültek a nemzetközi pénzügyi szervezetektől történő hitelfelvételre. Ezen hitelek többségének célja a gazdaság strukturális átalakítását célzó programok beindítása volt.¹³ Ugyanakkor, mint ahogy az olajban gazdag arab országoknak is csak részlegesen sikerült az olajbevételektől való függőségüket csökkenteni, a többi arab ország esetében a diverzifikált gazdasági szerkezet kiépítésére felvett hitelek nem hozták meg a kívánt eredményeket, sőt sok szempontból csak fokozták a problémákat.

A fenti problémák ellenére a muszlim országok gazdasági elmaradottsága nem eleve elrendeltetett. Néhány évtizeddel ezelőtt a Japánban gyártott eszközök az olcsó, rossz minőségű termékek szinonimája volt. A nyugati országok közvéleménye meg volt győződve arról, hogy a saját és a gyenge japán termékek közötti különbség oka a fejlődő világhoz hasonló ázsiai kultúrában, az ott lakók kreativitásának hiányában és gyenge munkamoráljukban gyökerezik. A történelem ma mást igazol: a japán termékek ma már egyenrangúak a legmodernebb nyugati termékekkel.¹⁴

A muszlim világ és azon belül az arabok is rendelkeznek a gazdasági fejlődéshez szükséges potenciállal. Maga az iszlám sem mond ellent a nyugati típusú kapitalista fejlődésnek, amennyiben Mohamedet és korát vesszük kiinduló alapul. A jövedelmező kereskedelmet folytató Mohamed tevékenységéből következően mind a Korán, mind a hadisz megerősíti a muszlimok magántulajdonnal, üzleteléssel, kereskedelemmel kapcsolatos jogát.¹⁵

Irán az 1979. évi iszlám forradalom győzelme után sem lépett fel radikálisan a nyugati tőkével szemben, és változatlanul eszközölt tőkebefektetéseket a nyugati országokban. A Krupp-cég igazgatótanácsának iráni tagjai kicserélődtek, de azt követően is mindig a nyugati tőkések mellett szavaztak.¹⁶

A fentiekből természetes módon adódik az a következtetés, hogy a muszlim világ sem áll antagonisztikus ellentétben a gazdasági fejlődéssel, csupán meg kell találni a módját az e térségben alkalmazható modell, illetve fejlődési folyamat elindításának. Ebben a feladatban hárul óriási felelősség a Nyugatra és az általa dominált világgazdaság nemzetközi pénzügyi intézményeire. A különböző

¹² *The Arab World Competitiveness Report 2002-2003*. 111. o.

¹³ A „Versenyképességi Jelentés” az alábbi fő problémákat emeli ki, amelyek megoldása elengedhetetlen a strukturális reformok megvalósítása érdekében: politikai és szociális instabilitás, erős állami szerepvállalásból és túlszabályozásból adódó kedvezőtlen beruházási feltételek, az emberi tőke alacsony minősége, a privatizáció hiánya, valamint a politika és a gazdaság összefonódása.

¹⁴ John L. Esposito: *Unholy war – terror in the name of Islam*. 123. o.

¹⁵ John L. Esposito: *Unholy war – terror in the name of Islam*. 129. o.

¹⁶ Rostoványi Zsolt: *Az Iszlám világ és a Nyugat*. 378. o.

nemzetközi pénzügyi szervezetek koordinált bevonásával ki kell alakítani azokat az országspecifikus modelleket, amelyekkel az adott országok gazdasága mozgásba lendíthető. A nyugati országok gazdasági szakemberei által kialakított, a komparatív előnyöket figyelembe vevő, a gazdasági szerkezetátalakítástól kezdve a foglalkoztatás-politikáig mindent felölelő modellt aztán masszív technológiai és pénzügyi segélyekkel kell megtámogatni. Ebből a szempontból kulcsfontosságú szerep hárul az Egyesült Államokra, amelynek külföldi segélypolitikája – 2001 szeptembere után különösen – integráns részét képezi a nemzetbiztonsági stratégiájának.¹⁷

Az Egyesült Államok a „Dawes Terv” révén már az első világháború után is komoly segítséget nyújtott (110 millió dolláros segélyt) a megszálló hatalmak felügyelete alatt álló, weimari Németországnak. A háború után, 1947. június 5-én a Truman-adminisztráció masszív pénzügyi segítséget hagyott jóvá Görögországnak és Törökországnak annak érdekében, hogy a kommunista befolyással szemben a demokratikus országok táborában tartsa őket. Az igazán jelentős segélyprogrammá azonban az amerikai kongresszus által 1948-ban elfogadott „Economic Recovery Administration” elnevezésű törvény vált, melynek eredményeként 1948 és 1952 között a „Marshall-terv” keretében 17 ország kapott összesen 17 milliárd dolláros pénzügyi segélyt (mai értéken számítva ez kb. 100 milliárd dollárnak felel meg).¹⁸ A Terv az egyes európai országok kormányaival, helyhatóságaival együttműködésben a helyi körülményekhez, elvárásokhoz, igényekhez igazodott. A stratégiai befektetések felgyorsították az újjáépítést és megteremtették az alapjait a gazdasági növekedésnek. Az elkötelezett vezetéssel bíró, átfogó gazdasági és politikai reformokat kidolgozó országok nagyobb támogatást kaptak, mint a kevésbé célirányosan munkálkodó országok.

A segélyekért cserébe elvárt gazdasági és politikai reformok azon koncepció részét képezték, amely végül a Bretton Woods-i rendszer kialakításába illeszkedett bele.

A „Marshall-terv” volt az amerikai segélyezési politika három fő hullámának első része. A második hullám előzménye a John F. Kennedy elnök utasítása alapján 1961-ben létrehozott U.S. Agency for International Development (USAID), amely a segélyezési politikának feladatul szabott stratégiai irányokban segítette az amerikai törekvések érvényre jutását. Kennedy elgondolásának középpontjában az állt, hogy a gazdasági eszközöket stratégiai módon alkalmazza a gazdasági nehézségekkel küszködő, de a demokratikus berendezkedést választó országokban. Az 1960-as évek végétől kezdve a segélyezési politika fókuszába nem a célszágok gazdasági fejlesztésének elősegítése került, hanem a segélypolitikát egyfajta jutalomként alkalmazták az amerikai külpolitikát kiszolgáló országok irányába. Ugyanezen időszakban az immár gazdaságilag felépült nyugat-európai országok külföldi segélyezési politikája sem a reformokat, a gazdasági növekedést ösztönözte, hanem a nyomorban élők tömegei életkörülményének javítását tűzte célul. Az 1980-as években a Reagan-adminisztráció megpróbált visszatérni a

¹⁷ 2002 szeptemberétől a segélypolitika formálisan is a nemzetbiztonsági stratégia részét képezi. *The National Security Strategy of the United States*. In: <http://www.whitehouse.gov/nsc/nss.html>, 2005. 04. 04.

¹⁸ Audrey Kurth Cronin – James M. Ludes (editors): *Attacking Terrorism*. Patrick M. Cronin: *Foreign Aid*. In: Georgetown University Press, Washington, D.C. 242. o.

gazdasági növekedéshez kötött segélypolitikához, de az akkorra már kialakult érdekek, elkötelezettségek megakadályozták a gazdasági tényezők prioritássá válását. Az 1990-es évektől kezdődően az USAID-et inkább az Egyesült Államok nem kormányzati szervezetein (NGO) keresztül működtették, ezzel is háttérbe szorítva a segélyező politika állami szintű hatásait.

2001. szeptember 11-e után a Bush-adminisztráció ismét stratégiai szerephez kívánja juttatni az Egyesült Államok segélyezési politikáját. Bár a minta a „Marshall-terv” idején bevált politika és gyakorlat, a kérdés, hogy mennyire tanultak a történelemből és mennyire képesek ismét a politikai téren (a terrorizmus elleni globális háborúban) együttműködő, adott esetben elnyomó, merev diktatúrák jutalmazása helyett a valóban bajban lévő muszlim célországok gazdasági fejlesztésének a szolgálatába állítani a segélypolitikát.

A 21. század elején a világ fejlett országai által felajánlott kb. 55 milliárd dolláros hivatalos fejlesztési támogatásból (*Official Development Assistance – ODA*) az Egyesült Államok 11 milliárdot biztosított. Mindehhez az Egyesült Államok további évi 5 milliárdot tesz hozzá a „Millennium Challenge Account” (MCA)-program keretében.¹⁹

A fejlesztési támogatás és a hozzátartozó MCA program elsődleges célja azon reformer célországok gazdasági fejlődésének az elősegítése, amelyek a lakosságuknak politikai és gazdasági szabadságot biztosítanak, és amelyek maguk is aktívan, elkötelezetten járulnak hozzá a megfelelő programok kidolgozásához, valamint a fejlesztési segélyek célirányos, gazdasági fejlődést ösztönző felhasználásához. A fejlesztési támogatás második célja a gazdasági-politikai szabadság szempontjából egyelőre még elégtelenül teljesítő országok olyan helyzetbe hozása – speciális programok, támogatások révén –, ami alkalmassá teszi őket az MCA-programban való részvételre. A fejlesztési támogatás harmadik célja az instabil, vagy működésképtelen államok támogatása, megerősítése, humanitárius katasztrófák megelőzése. Végül, de nem utolsósorban a fejlesztési támogatás célja még a globális, vagy nemzetközi feladatok megvalósításából részt vállaló országok kompenzálása, ezáltal az adott ország, országcsoport megfelelő irányú biztonsági és politikai elkötelezettségének a fenntartása (katonai együttműködés, klímaváltozás, AIDS elleni küzdelem stb.).

Az amerikai fejlesztési támogatás – és különösen az MCA – elvileg jó kiinduló alapot jelent a muszlim világ gazdasági talpraállítására. Az arab térségbe irányuló, a Marshall-segélyhez hasonló program, amelynek kulcsfontosságú szakasza annak idején Európában 3-4 év alatt zajlott le, a muszlim országokban is beindíthatna egy kedvező irányú gazdasági-politikai folyamatot, ami végső soron a terrorizmus visszaszorulásához, a muszlim világ oly régen várt gazdasági és kulturális felemelkedéséhez vezetne. Az eddig preferált Egyiptom és Indonézia segélyezése kedvező tapasztalatokat mutat, mindkét országban jelentős gazdasági fejlődés tapasztalható. A továbblépést, a muszlim kör bővítését illetően ugyanakkor

¹⁹ *Official Development Assistance.*

In: http://en.wikipedia.org/wiki/Official_development_assistance, 2007. 05. 10.

aggodalomra ad okot az a tény, hogy a GDP-arányos amerikai külföldi segély összege a korábbi 0,5%-ról napjainkra 0,1%-ra esett vissza.²⁰

Mindezek ellenére az amerikai kormány továbbra is elkötelezettnek látszik a külföldi segélyezési politika vezetésében, és különös hangsúlyt kívánnak helyezni arra, hogy az elmúlt öt évtized segélyezési gyakorlatának leghasznosabb tapasztalatait adaptálják a terrorizmus elleni harcot segítő globális stratégiába. Az eddigi tapasztalatok azt mutatják, hogy amikor a gazdasági eszköztárat világos stratégiai célokra fókuszálták, majdnem mindig elérték a várt eredményeket, legyen szó az európai újjáépítésről, az ázsiai tigrisek gazdasági felemelkedéséről, vagy egyéb specifikus fejlesztési célokról. A kérdés ezek után az, hogy az Egyesült Államok a terrorizmus elleni globális harc részének tekint-e a muszlim világhoz tartozó országok gazdaságának a fejlesztését, és a gyenge, vagy működésképtelen államok megerősítését.

A pénzügyi terület

Még ha a terrorizmus egyik fő jellemzője az, hogy az eszköztára viszonylag olcsón, kevés pénzből előteremthető²¹, a terrorcsoportoknak ez esetben is szükségük van gyorsan és feltűnésmentesen mozgatható pénzügyi eszközökre. Ezeknek a pénzügyi csatornáknak a megszüntetése a globális terrorizmus elleni harc kritikus feltétele. A terrorizmusra felhasználható pénz legális és illegális forrásokból is előteremthető. A legális források esetén a pénz célba juttatásának a módját kell megakadályozni, az illegális források kapcsán viszont magának a pénz előteremtésének a módját kell felfedni és megszüntetni. A tevékenység mélyen konspirált jellege miatt egyik feladat sem egyszerű. Széles körű nemzetközi összefogásra és a nemzetek tevékenységének a szoros koordinálására van szükség annak érdekében, hogy felfedhető legyen a transznacionális terrorista szervezetek pénzügyi hálózata.

A terroristák igen változatos módszerekkel igyekeznek pénzügyi támogatáshoz jutni, illetve ezen pénzeket a célországba, illetve a célterületre juttatni. A kormányzatok, alapítványok és egyének által szervezett humanitárius és jótékonyági akciókból, vallási jellegű gyűjtésekből, törvényesen működő, profitot termelő vállalkozások adományaiból, valamint a bűncselekményekből (személyazonossági-lopás, bankkártyacsalások, tiltott szerencsejátékok, drog-, ember- és fegyverkereskedelem, nagy értékű nyersanyagok, például gyémántok csempészése, zsarolás, kalózkodás, emberrablás stb.) szerzett pénzeszközök nagy része a legális nemzetközi pénzügyi struktúra gyengéit ügyesen kihasználó terroristák ügködése segítségével mosódik tisztára.²²

²⁰ Patrick M. Cronin: *Foreign Aid*. 247. o.

²¹ A 2001. szeptember 11-ei terrortámadást végrehajtók kevesebb, mint 500 000 dollárból teremtették meg az akció feltételeit. A terrortámadás többmilliárd dolláros közvetlen és közvetett kárt okozott.

²² A „pénzmosás” kifejezés minden olyan eljárást magában foglal, amely arra irányul, hogy lehetetlenné tegye az illegálisan szerzett – bűncselekményből származó – pénz eredetének azonosíthatóságát, és azt legális forrásból származónak tüntesse fel. A pénzmosás nem önálló, hanem járulékos bűncselekmény. A pénzmosást mindig meg kell előznie egy másik bűncselekménynek, amelynek jövedelmét legalizálni, tisztára mosni próbálják, majd visszaforgatják a legális gazdaságba.

Bonyolult pénzügy-technikai manőverekkel, a drokartellektől ellesett módszerekkel dolgozva igénybe veszik az adóparadicsomok kínálta lehetőségeket, a terrorizmust támogató országok pénzügyi intézményrendszerét, sőt közvetlen vagy közvetett módon saját bankokat, illetve más pénzügyi intézeteket hoznak létre. A különböző módon megszerzett és összegyűjtött, majd tisztára mosott pénzt a legmodernebb elektronikus utakon, vagy éppen az „ösi”, informális „hawala” pénzáttalási módszer²³ segítségével juttatják el a célterületekre. Az immár nemzetközi méretekben működő pénzügyi támogatási rendszer legfontosabb szervezője és működtetője Szaúd-Arábia. Számos mérvadó szakértő véleménye szerint a globális iszlám mozgalom mögött a vahabita ideológiával átitatott szaúdi rendszer áll, amelynek királyi családhoz közelálló olajmilliárdosai szervezik, irányítják az arab, és immár a nyugati országokat is behálózó iszlám alapítványok, segélyszervezetek és NGO-k bonyolult nemzetközi rendszerét. Céljuk kettős: egyfelől a radikális iszlám ideológia terjesztéséhez szükséges infrastruktúra kiépítése (*Daa'wa* – „prédikációs” – rendszer), másrészt az ideológiailag meggyőzött szélsőséges muszlim szervezetek és egyének nemzetközi terrorista tevékenységének pénzügyi finanszírozása.

A nemzetközi szintéren működő terrorszervezetek pénzügyi forrásainak, illetve finanszírozási csatornáinak a szétrombolására már 2001. szeptember 11-e előtt is tett erőfeszítéseket a nemzetközi közösség²⁴, de a terrorakciók után meghatározódtak az erre irányuló intézkedések. A nemzeti kormányok gyorsan és hatékonyan reagáltak az eseményekre, megalkották a szükséges törvényeket, szigorú jelentési rendszert vezettek be a pénzügyi intézeteknél, továbbá ügynökségek és nemzetközi nyomozócsoportokat hoztak létre a terroristák nyomainak a felfedezésére, logisztikai és pénzügyi hátterük felderítésére. Nemzetközi szinten nagy jelentőségű intézkedésként kibővítették az 1989-ben létrehozott Pénzügyi Akciócsoport (*Financial Action Task Force – FATF*)²⁵ feladatkörét. A FATF elsődleges feladatává a pénzmosás, valamint a kábítószerek és illegális fegyverkereskedelem mellett a terrorizmus finanszírozása elleni fellépést tették. Más nemzetközi intézmények, csoportok és szervezetek is aktív részt vállaltak ebből a küzdelemből, így például az ENSZ, az EU, a NATO, a G-8 országai, a Nemzetközi Valutaalap és a Világbank is konkrét akcióttervet dolgozott ki a terrorizmus pénzügyi hátterének a szétrombolására.

²³ A dél-ázsiai eredetű, ősi, alternatív pénzáttalási rendszer, a „hawala” az arab „hawal” szóból eredeztethető, ami váltást és áttalást is jelent. A „hawala” szó váltópénzt, vagy ígérvényt egyaránt jelent, és „hawala safar” összetételben utazási csekket is jelöl. A szó farszi és urdu nyelvű változata az eredeti jelentés megtartása mellett kiegészült a bizalom és a hivatkozás jelentésekkel is, ami nyilván a rendszer működési módjára utal. Indiában és Pakisztánban a „hawala” szinonímjaként a szanszkrit „hundi” szó is használatos, ami gyűjtés-t jelent. A „hawala” rendszer működtetője a „hawaladar”, vagy (Indiában és Pakisztánban) a „hundiwala”. Patrick M. Jost – Harjit Singh Sandhu: The Hawala Alternative Remittance System and its Role in Money Laundering. In: [http://www.apgml.org/frameworks/docs/8/Hawala%20ARS%20&%20its%20role%20in%20ML%20-%20FinCEN%20and%20Interpol%20\(Jost%20&%20Sandhu\)%202000.pdf](http://www.apgml.org/frameworks/docs/8/Hawala%20ARS%20&%20its%20role%20in%20ML%20-%20FinCEN%20and%20Interpol%20(Jost%20&%20Sandhu)%202000.pdf), 2007. 05. 11.

²⁴ Ezen szabályozásoknak, például az ENSZ 1999-ben kidolgozott, a Terrorizmus Finanszírozásának Visszaszorítására szolgáló Nemzetközi Konvenciónak, vagy az ENSZ BT 1373-as számú határozatának kevés hatása volt a terrorizmus elleni harcra.

²⁵ A OECD Pénzmosás Elleni Pénzügyi Akciócsoportját a legfejlettebb államok G-7 csoportja 1989-ben hívta életre azzal a céllal, hogy elősegítse a nemzetközi fellépést a pénzmosás megelőzése és megakadályozása terén. A 33 országból (a legjelentősebbek az EU-tagállamok mellett az Egyesült Államok, Kanada, Ausztrália, Japán, Svájc), valamint két nemzetközi szervezetből (Európai Bizottság és Öböl-menti Együttműködési Tanács) álló FATF-nek hazánk nem tagja.

A nemzetközi összefogás sikerre vitele érdekében további erőfeszítésekre van szükség, mindenekelőtt a FATF által kidolgozott negyven, illetve azon belül is a nyolc, úgynevezett különleges ajánlás²⁶ következetes végrehajtására, végrehajthatására:

- (1) az ENSZ vonatkozó határozatainak ratifikációja és nemzeti jogrendbe illesztése;
- (2) a terrorizmus finanszírozásának és a hozzá kapcsolódó pénzmosásnak a kriminalizálása;
- (3) a terrorizmushoz kapcsolódó vagyontárgyak, pénzeszközök elkobzása, befagyasztása;
- (4) a terrorizmushoz köthető, gyanúra okot adó tranzakciók jelentése;
- (5) a nemzetközi együttműködés szerződések és egyéb egyezmények rendszerén keresztül történő szorosabbra vonása, formalizálása;
- (6) nyilvántartani és engedélyezési eljáráshoz kötni az üzleti tevékenységgel összefüggő alternatív pénzáttalási formákat;
- (7) pontos és a lényegi elemekre vonatkozó eredetigazolás igénylése a banki átutalásoknál;
- (8) a nonprofit szervezetek szabályozásának a rendszeres felülvizsgálata, szükség esetén módosítása.

A fenti ajánlások megvalósításán alapuló, a terrorizmus pénzügyi forrásainak elapasztására irányuló küzdelem még a részt vevő országok együttműködési szándékának megléte esetén sem könnyű feladat²⁷, de különösen nehezzé teszi az együttműködést a nyugati és nem nyugati (különösen a muszlim) országok között.

²⁶ Az akciócsoport évente értékeli az egyes országok pénzmosás elleni fellépésének hatékonyságát, s ehhez az értékeléshez 25 pontból álló negatív kritériumrendszert dolgozott ki. E rendszer alapján először 2000 nyarán adott ki az FATF egy úgynevezett „feketelistát” a nem kellően együttműködő országokról és térségekről. 2001-ben Magyarország is a listára került, a megfelelő jogi szabályozás kidolgozásának elmulasztása miatt. FATF: 9 Special Recommendations (SR) on Terrorist Financing (TF). In: http://www.fatf-gafi.org/document/9/0,3343,en_32250379_32236920_34032073_1_1_1_1,00.html, 2007. 10. 02.

²⁷ Például a pénzmosás elleni küzdelemben, amelynek alapvető fontosságú eleme a hatóságok ellátása az ügyfelek azonosítására szolgáló információkkal, már a nyugati országokon belül is két rendszer különül el: 1) Az egyik az úgynevezett amerikai típusú modell, ahol meghatározott összeghatár feletti készpénzes fizetés esetén a szolgáltatónak azonosítania kell ügyfelét, és az így birtokába jutott adatokat meg kell küldenie az adóhatóságnak (az azonosítás és a bejelentés egybeesik egymással). A bejelentési kötelezettséget itt az összeghatár elérése keletkezteti, és a szolgáltatónak nincs mérlegelési joga a bejelentés megtétele tekintetében. 2) A másik az úgynevezett kontinentális modell, ahol meghatározott szakmák képviselőit, tevékenységek üzőit arra kötelezi a jogalkotó, hogy bizonyos esetekben (például üzleti kapcsolat létesítésekor, vagy amennyiben az ügylet értéke eléri vagy meghaladja a 15 ezer eurót) azonosítsák ügyfeleiket. Ebben a modellben az azonosítás és a bejelentés elválik egymástól. Az azonosítást követően a bejelentést a hatóság részére csak abban az esetben kell megtenni, ha az ügylet pénzmosás-gyanús. Annak eldöntéséhez, hogy mikor tekinthető az ügylet pénzmosás-gyanús, a hatóságok nyújtanak segítséget. A szolgáltatók számára előírt bejelentési kötelezettség elmulasztásához büntetőjogi felelősségre vonás kapcsolódik. A magyar szabályozás a kontinentális modellt követi. Imre Balázs: *Az EU bankrendszerre vonatkozó legfontosabb szabályozásai*. In: http://www.e-tudomany.hu/etudomany/web/uploaded_files/20040101.pdf, 2007. 11. 03.

Mindemellett az egyes terrorista jellegű szervezetek politikai és fegyveres szárnya közötti különbségtétel, a muzulmán humanitárius és jótékonyági szervezetek, alapítványok tevékenysége, valamint a gomba módra szaporodó nem kormányzati szervezetek (NGO-k) aktivitásának megítélése is homlokegyenest eltérő. Egyes muszlim országok – különösen az ilyen típusú nemzetközi szervezetek létrehozásában és működtetésében kulcsfontosságú szereppel bíró Szaúd-Arábia, illetve ennek királyi családhoz közelálló, nagy pénzeszközök fölött rendelkező kormányzati tényezői – előszeretettel használják ezen struktúrákat fedésként a terrrorszervezetek támogatására (aktivisták utaztatása, pihentetése, dokumentumok, pénzeszközök célba juttatása).²⁸ Nehezíti az e téren való egységes fellépést az is, hogy egyes muszlim országok betiltott jótékonyági szervezetei más muszlim országokban törvényesen működhetnek.²⁹ A hawala-rendszer megítélése sem egységes. A nyugati országokban, de Pakisztánban és Indiában is illegálisnak minősül, ugyanakkor a muszlim világ nagyobbik részén – a modern banki rendszerhez viszonyított jelentős költséghatékonyságából következően – jól működik, sőt virágzik.

Az eddig elért kétségtelen eredmények ellenére tehát további erőfeszítésekre van szükség a nemzetközi közösség fellépésének koordinálására a terrorizmus finanszírozásának visszaszorítása érdekében. Ez a koordináló munka is nagyjából az Egyesült Államokra hárul, amelynek megvannak a kellő diplomáciai, gazdasági stb. eszközei a vonakodó országok együttműködésének a kikényszerítésére, és az ellenszegülők szankcionálására. Ugyanakkor a fellépést nehezíti az a kettősség, ami a terrorizmust támogató, de olajban gazdag és jelentős amerikai, nyugat-európai befektetésekkel bíró arab országok megítélésében mutatkozik. Ennek a problémának a feloldása igen komplex és bonyolult feladat, de mindenekelőtt határozott – a gazdasági érdekeket háttérbe szorító – politikai döntést igényel. Éppen ez, a politikai és gazdasági érdekek ütközése az a tényező, ami kétségessé teszi a a pénzközpontú világgazdaságot működtető fejlett országok politikai szándékának határozottságát, elkötelezettségét. A megoldás nyilván abból a paradox helyzetből fog kialakulni, hogy minél nagyobb veszélyt jelent majd az iszlám fundamentalizmus a nyugati típusú társadalmakra, azok kormányai annál inkább érdekeltté válnak a politikai döntések gazdasági–pénzügyi érdekekkel szembeni érvényesítésére.

Kulturális lehetőségek

A kulturális különbségek

Samuel P. Huntington szerint a világpolitikai események legfontosabb szereplői jelenleg a nemzetállamok, és a jövőben is azok maradnak, de érdekeiket, társulásaikat és konfliktusaikat egyre inkább kulturális és civilizációs tényezők alakítják.³⁰

²⁸ Tarján István: *A katonai elhárítás helye, szerepe és problémái a terrorizmus elleni harcban.*

In: *Felderítő Szemle*, V. évfolyam, Különszám, 2006. január. 38. o.

²⁹ Az al-Kaidával kapcsolatban álló Haramain Jótékonyági Alapítvány tevékenységét Szaúd-Arábia felfüggesztette, Indonéziában azonban engedélyt kapott iskola létesítésére.

³⁰ Samuel P. Huntington: *A civilizációk összecsapása és a világrend alakulása.* In: Budapest, 1998, Európa Kiadó. 41. o.

A nemzetközi rendszer különböző, a nemzetállamokkal nem egyező kulturális közösségekből és ezek legnagyobb egységeiből, a civilizációkból áll. Míg az államok világát a szereplők konszenzusa alapján a nemzetközi jog szabályozza, addig a kultúrák világában ilyen univerzális szabályozó rendszer nem működik. Az államok világa területiális, geográfiai tér, a kulturális tér azonban nem követi a földrajzi tér határokkal történő felosztását, azokon átnyúló térszerkezettel rendelkezik.³¹ A két „világ” egyáltalán nem független egymástól, egymást szükségszerűen áthatja, sőt a kulturális faktor az államok különböző lépéseit egyre inkább befolyásolja. Bizonyos szempontból maguk az államok is geopolitikai aktorokból (cselekvőkből) geokulturális aktorokká váltak.³² A magukat kulturális terminusokban megfogalmazó aktorok a nemzetközi rendszer közvetlen és egyre fontosabb szereplőivé váltak, egymással közvetlen – békés, vagy konfliktusos – kapcsolatba kerültek. Mindkét esetben nyilvánvalóak az érdekkülönbségek, s miután a háttérben kulturális meghatározottság áll, megnőtt az eltérő érdekek kulturális befolyásoltságának a szerepe.

A különböző kultúrák saját értékrendjüknek megfelelően határozzák meg prioritásaikat, és különböző tényezőknek tulajdonítva nagyobb jelentőséget még ugyanazon eseményeket is gyakran teljesen eltérő szempontrendszer alapján értelmezik. Legjellegzetesebb példa az 1990/91. évi Öböl-háború esete, ahol a nyugati, államcentrikus megközelítés a territorialitás és a szuverenitás jogi terminusai alapján értelmezte a történeteket, az iszlám civilizáció viszont az *ummán* belüli szolidaritás alapján az igazságosság kategóriájának adott elsődlegességet. Mindezek alapján teljesen ellentétes volt az iraki, illetve az amerikai lépések megítélése. A két ország külpolitikája, illetve diplomáciája más-más érvrendszert használt és bizonyos értelemben a kultúrák konfrontációjának is előidézője volt. Nem véletlen, hogy a szakirodalom egy része az Öböl-háborút kifejezetten civilizációk háborújaként interpretálja.³³

Napjainkban a globalizáció hatásának is tulajdoníthatóan felerősödtek a kulturális háttérű, illetve indíttatású folyamatok. A globalizáció háttérében egyértelműen a nyugati civilizáció amerikai alrendszerének a filozófiája húzódik, a globalizáció folyamata lényegében az amerikai értékrendet közvetíti a világ minden részének. A globalizáció egyfelől ugyan homogenizál, másfelől viszont fragmentál, tudatosítja a kulturális különbségeket, sőt szélsőséges esetekben kulturális fundamentalizmushoz vezet. A nem nyugati civilizációkon belül még a globalizáció előnyeit élvező országok is előszeretettel hangsúlyozzák a civilizációs–kulturális–értékrendbeli eltéréseiket a Nyugattól, sőt esetenként kifejezetten a nyugatitól eltérő értékrenddel magyarázzák az elért sikereket. A globalizáció hátrányaiból részesülő országok és társadalmak pedig még határozottabban fogalmazzák meg kulturális különbségüket, gyakran szembe is fordulva a globalizációval és az annak háttérében feltételezett nyugati (amerikai) értékrenddel.³⁴

³¹ Rostoványi Zsolt: *Az Iszlám világ és a Nyugat*. 46. o.

³² Suheil Bushrui – Iraj Ayman – László Ervin (szerk.): *Transition to a Global Society*. In: Oxford, 1993, Oneworld Publications Ltd. 57-58. o.

³³ Rostoványi Zsolt: *Az Iszlám világ és a Nyugat*. 46. o.

³⁴ Rostoványi Zsolt: *Az Iszlám világ és a Nyugat*. 48. o.

A civilizált világ nyugati civilizációval való azonosítása nem más, mint a nyugati felsőbbrendűség-tudat megnyilvánulása, és az amerikai neokonzervatív vezetés ilyen és ehhez hasonló dogmatikus kinyilatkoztatásai, továbbá a „barbár dzsihad” iszlám civilizációból történő levezetése csak tovább növelik a nyugati értékrenddel szembeállók táborát. A nyugati értékek és értékrendek egyetemességét hirdető, azok küldetészerű terjesztése mellett állást foglaló nézetek pedig a muszlim világ többségi mérsékeltjeivel szemben szintén azokat erősíti, akik a nyugati típusú értékek bárminemű megjelenésében egyfajta „civilizációs keresztes háborút” látnak.

A fenti eszmefuttatásból is következően a Nyugat számára a muszlim világ kezelése kulturális szempontból is igen problematikus. Különösen az európai multikulturális társadalmak számára nagy kihívás a muszlim kisebbségek kérdése, amelyek nem kívánnak integrálódni az őket befogadó társadalmakba (politikailag, gazdaságilag és talán szociálisan igen, de kulturálisan semmiképp). Ez mind a bevándoroltak, mind a befogadók részéről erősíti a kulturális fundamentalizmus – rasszizmus, xenofóbia – veszélyét.

A muszlim világ más országaiban is inkább a nyugati kultúrától való elhatárolódás jelensége figyelhető meg, annál is inkább, mert ezekben a térségekben a nyugati kultúra olcsó, „műanyag” változata érzékelhető. A valójában szubkultúrát közvetítő média segítségével a muszlim tömegekhez elsősorban a fogyasztói társadalom kulturálisan értéktelen elemei jutnak el, amelyek méltán váltanak ki ellenreakciót, és ellenpontként az iszlám erkölcs és a tradíciók fontossága hatványozottan jelenik meg.

Ebben a kilátástalannak tűnő helyzetben az egyetlen megoldás egyfelől az iszlám kultúra és civilizáció partnerként való elfogadása, ami azt jelenti, hogy vissza kell lépni a nyugati értékrend amerikai típusú, küldetészerű és erőszakos érvényre juttatásától. E téren is a türelmesebb, bár időigényesebb megközelítés a célra vezetőbb.

A tudás „iszlámosítása”

Igazi áttörést azonban csak az általános érvényű tudás megszerzésére törekvő stratégiájának muszlimvilág-szerte való elterjesztésével lehetne elérni. Azonban a tudás terjedése előtt az arab világban komoly akadályok tornyosulnak. 2003 októberében hozták nyilvánosságra az arab szakértők sorának közreműködésével készült „*The Arab Human Development Report 2003*” című kiadványt³⁵, amelynek alcíme „*A tudásalapú társadalom építése*”. A kiadvány tragikus képet fest a humán tényező arab világbeli helyzetéről és arra a megállapításra jut, hogy a tudás terjedése előtt az arab világban komoly akadályok tornyosulnak. Jóllehet az oktatás mennyiségi mutatói az utóbbi évtizedekben számottevően javultak, ez a fejlődés még mindig elmarad más fejlődő régiók átlagához képest. Az írástudatlanok aránya – különösen a nők körében – továbbra is igen magas. Az arab világban 1000 főre

³⁵ *The Arab Human Development Report 2003*. Building a Knowledge Society. United Nations Development Programme – Arab Fund for Economic and Social Development. New York, 2003. In: <http://www.undp-pogar.org/publications/other/ahdr/ahdr2003e.pdf>, 2007. 10. 11.

mindössze 53 újság jut, ezzel szemben a fejlett országokban 285. Az 1000 főre jutó számítógépek száma 18, szemben a 78-as világtalaggal. A népesség csupán 1,6%-a rendelkezik internet-hozzáféréssel. Az írásos információkhoz jutás tekintetében 4,4 az egymillió főre jutó lefordított művek száma, miközben ugyanez a szám Magyarország esetében 519. Ugyanakkor az arab világban publikált könyvek 17%-a vallási jellegű, szemben az 5%-os világtalaggal. A tudomány és technika helyi bázisai rendkívül fejletlenek. Igen nagy mértékű az „agyelszívás”, a *brain-drain*. 1995/96-ban az arab egyetemeken diplomát szerzett 300 ezer fő 25%-a emigrált, mindenekelőtt a nyugati országokba.

A kiadvány foglalkozik az iszlám vallás kérdésével is, megállapítva, hogy a vallás és a tudomány nincs ellentmondásban egymással. Azt a történelmi időszakot, amikor az arab tudomány virágzott és a legfejlettebbek közé tartozott a világon, az iszlám képviselte vallás és a tudomány közötti erős szinergia jellemezte. Kritikusan állapítja meg azonban, hogy a függetlenség elnyerését követően az iszlám különböző olyan interpretációi terjedtek el, amelyek gátolják a fejlődést, s nem teszik lehetővé a szabad véleménynyilvánítást.

A kiadvány felvázol egy öt pilléren nyugvó stratégiai víziót a tudás alapú társadalom megteremtésére az arab világban:

- (1) a véleménynyilvánítás és a gyülekezés szabadsága, törvényen és jogrenden alapuló kormányzás;
- (2) a magas színvonalú oktatás mindenki számára történő biztosítása;
- (3) a kutatás–fejlesztési kapacitások kiépítése és megszilárdítása, a tudomány megerősítése;
- (4) gyors elmozdulás a tudásalapú termelés irányába;
- (5) autentikus, széles látókörű és felvilágosult arab tudásmodell kifejlesztése.

A jelentés öt pontos stratégiája tartalmi szempontból és a célt illetően nagyon hasonlít az 1986-ban elhunyt palesztin gondolkodó, Iszmail al-Faruki elképzeléseire, aki a „tudás iszlamosítására” vonatkozó koncepciójával nemzetközi mozgalmat indított. Faruki szerint az iszlám szellemétől áthatott, „iszlamosított” modern tudás a muszlim társadalmak szellemi és gazdasági felszabadításának eszközévé válhat.³⁶

Bizakodásra adnak okot az olyan fejlemények, mint például az iszlám közgazdaságtan megszületése, ami az utóbbi két évtized terméke, saját fogalomrendszerrel, elemző módszerekkel és intézményekkel. A tudományág keretein belül a társadalmi jólét, a munkanélküliség, a gazdaságfejlesztés, az államadósság és a globális gazdasági struktúra kérdéseit vizsgálják az iszlám normák és értékek szűrőjén keresztül.

³⁶ Ziauddin Sardar – Zafar Abbas Malik: *Iszlám másképp*. 165. o.

Az oktatás „világiasítása”

A tudás és a fejlődés stratégiai aspektusán túl érdemes megvizsgálni még egy területet, ami a konkrétságával ugyan szűkebb témát ölel fel, azonban a terrorizmus elleni harc szempontjából gyakorlatiasabb és rövidebb távú eredmények várhatók tőle. A muszlim világ vallási iskoláiban, a madraszákban való oktatás kérdése az utóbbi években egyre inkább a fókuszba kerül. A jövő generációjának nevelésében ugyanis meghatározó jelentőséggel bírnak azok az iskolás évek, amelyekben a gyermekek a legfogékonyabbak az ismeretekre és egy szélsőséges környezetben tanuló, nevelkedő egyén egyenes és rövid úton kerül be a terrorszervezetek hálójába. A terrorizmus elleni harcot tehát az alapoknál, az oktatásnál kell elkezdni, mindenekelőtt a dzsihadizmus természetes és tömeges utánpótlását biztosító, szélsőséges ideológiát oktató vallási iskolákat kell felszámolni, továbbá az egyszerű emberekre nagy hatást gyakorló hittudósokat, az ulamákat kell megcélozni.

A vallási gyűlöletet terjesztő madraszák elleni fellépés elsődleges helyszínékként Pakisztánt kell megjelölni, amely ország indoktrinált fiatalok ezreit termeli ki évente – akik azonnali és folyamatos utánpótlást jelentenek a koalíciós erők ellen harcoló afganisztáni felkelő és terrorista csoportok számára. A pakisztáni madraszák elleni fellépés nem lesz egyszerű feladat, mert ez a fajta oktatási rendszer éppen a működésképtelen állami oktatási rendszer alternatívájaként jött létre és erősödött meg.³⁷ Ebből következően Pakisztán esetében a madraszák visszaszorítására, az ott folyó oktatás moderálására irányuló kampánynak együtt kell járnia az állami oktatási rendszer megerősítésével. Ez masszív külföldi pénzügyi támogatást feltételez, ráadásul mielőbb, mert a jelentős mértékű demográfiai mutatókkal bíró országban a madraszák által kitermelt embertömegeket egyre kevésbé lesz képes kordában tartani a többé-kevésbé nyugatbarát politikát folytató állami és katonai vezetés. Ez a fajta fellépés ugyanúgy része a terrorizmus elleni globális küzdelemnek, mint bármilyen katonai hadművelet, és ugyanolyan alapos tervezést, illetve végrehajtást is igényel, hogy ne ismétlődhessen meg az a kudarc, amibe a Musarrafa elnök által, hasonló céllal indított kampány fulladt. Az öt évvel ezelőtt elkezdett, a madraszák megregulázására, a dzsihadista csoportok betiltására, a szektariánus³⁸ erőszak visszaszorítására indított kormányzati reformprogram mára kifulladásban van és a kezdeti időszakban elért sikereket lassan elhomályosítják az ismét megnyíló madraszák, mecsetek, valamint az ismét működő dzsihadista csoportok.³⁹ A madraszákkal szembeni fellépésnek a széles körű nemzetközi diplomáciai és pénzügyi támogatás mellett olyan részterületeket kell magába foglalnia, mint a madraszák nyilvántartásba vétele, az ezzel szembeszegülők megszüntetése; egy madrasza-specifikus törvény megalkotása, amely betiltja az erőszakos dzsihadista és

³⁷ Hassan Abbas: *Pakistan's Drift Into Extremism: Allah, the Army, and America's War on Terror*. In: Armonk, New York, M.E. Sharpe, 2005. 34. o.

³⁸ Pakisztánban komoly méreteket ölt a szunnita többség siita kisebbséggel szembeni erőszakos fellépése. Mindkét közösségnek vannak kifejezetten a másik fél elleni harcra létrehozott terrorszervezetei, amelyek gyakorta követnek el megfélemlítő szándékú gyilkosságokat, robbantási merényleteket az ártatlan lakosság ellen.

³⁹ *International Crisis Group: Pakistan: Karachi's Madrasas and Violent Extremism*. In: Asia Report No.130, 29 March 2007.

szektariánus tanítást, szabályozza a tananyag belüli vallási rész arányát, jellegét, kötelezővé teszi államilag jóváhagyott vallási tananyag kidolgozását, meghatározza a finanszírozás rendjét, az oktató hittudósok hivatalos állami státuszát, kidolgozza a madraszákban szerzett diploma állami intézményekben szerzett diploma szintjének való megfelelését.

A madrasza-probléma rendezése nem csak pakisztáni feladat, bár ott a legkritikusabb a helyzet. A madraszák tevékenységének, tananyagának fentebb jelzett tartalmú áttekintése, szabályozása minden muszlim ország alapvető feladatát kell, hogy képezze. Ugyanakkor az is nyilvánvaló, hogy a madrasza-hálózat visszaszorítása csak egy valóban jól működő, az egyes országok minden régióját behálózó, a mérsékelt vallási oktatás mellett modern, gyakorlatias tudást adó állami oktatási rendszer megteremtésével lehet elérni. Az oktatás „világiasítása” valójában a deizlamizációját jelentené, amennyiben a vallási ismeretek mellett, illetve helyett elsősorban a mindennapi életben jól hasznosítható modern ismeretek elsajátítására helyezi a hangsúlyt.

Az oktatás területén a másik fontos feladat a hittudósok, az ulamák helyzetének, közösséget befolyásoló szerepüknek az újraértelmezése. A hívő muszlim számára a Korán tanításainak követése, a tettek és cselekedetek Korán szellemének való megfelelése rendkívüli jelentőséggel bír. Ugyanakkor sajátos helyzetet eredményez az a tény, hogy a Koránból gyakorlatilag bármilyen fellépés levezethető és annak az ellenkezője is igaz. A különböző történelmi időszakokat, különböző élethelyzeteket bemutató szent szövegeket értelmező személyek felkészültségének, vallási beállítottságának éppen azért van óriási jelentősége, mert az egyszerű, hétköznapi emberek a Korán nehéz nyelvezetének értelmezésében rá vannak utalva ezekre a hittudósokra. Amint a szélsőséges tanokat hirdető ulama – megfelelő Korán, vagy hadísz idézetekkel – mozgósítani tudja a tömegeket, egy felkészült, mérsékelt beállítottságú hittudós – hasonló, de ellenkező tartalmú idézetekkel – ugyanígy le is tudja csillapítani, meg tudja győzni az embereket a békés úton maradás szükségességéről. A jemeni kormány által felkért mérsékelt hittudósok komoly eredményeket értek el azzal, hogy a börtönbe került szélsőséges csoportok egyszerű tagjait néhány hetes oktatás után visszatértették a helyes útra. A hagyományokhoz, a vallási törvényességhez ragaszkodó muszlimok számára tehát az ulamák szava, jóváhagyása, avagy tiltása alapvető jelentőséggel bír a tervezett cselekedeteik helyessége szempontjából. Telefon-lehallgatásokból származó francia titkosszolgálati jelentések szerint a különböző terrorcselekményekre készülő terroristák jelentős, a családtagjaikkal való kapcsolattartást is háttérbe szorító beszédforgalmat bonyolítottak le különböző vallási vezetőkkel, hogy pontos vallási magyarázatot, megfelelő „törvényi” felhatalmazást kapjanak tervezett akcióik végrehajtásához.⁴⁰

A nyugati típusú társadalmakban élő muszlim kisebbség szempontjából is meghatározó jelentőséggel bír az ulamák személye. A gyűlöletbeszédet tartó, dzsihádzmusra uszító hitszónokok esetében Anglia és Franciaország immár rendszeres gyakorlatként dönt a közösségből való eltávolításuk, az országból való kitoloncolásuk mellett. A skandináv országok a külföldről érkező, az adott európai

⁴⁰ Jason Burke: *Al-Kaida. A terror árnyéka*. 116. o.

ország sajátosságait nem ismerő ulamák helyett igyekeznek elérni, hogy a saját muszlim közösségeikből származó hitszónokok tanítsanak a mecsetekben, illetve adott esetben pénzügyileg is támogatják a vallási továbbképzésüket.

Az ulamák befolyását nem lehet eléggé hangsúlyozni, és erre a területre nagy hangsúlyt kell fektetni a muszlim társadalmi mozgalom ki-, és továbbfejlődésének értelmezésében. Meg kell találni a módját a nagy tekintélynek örvendő moderált vallási vezetők megnyerésének, illetve a szélsőségesek tömegektől való elszakításának. Az ulamák közösségét megmozgató nemzetközi konferenciákon, egyetemeken, különböző vallási szervezetekben, tanácsokban állandó vita tárgyává kell tenni az erőszak elleni fellépést és a békés út, a békés fejlődés melletti elkötelezettségük kialakítására kell törekedni.

Diplomáciai és pszichológiai eszköztár

„...Az ellenségeinkkel az a probléma, hogy a XX. századra nyilvánvalóvá vált a kultúrájuk szánalmas kudarca. Képtelen a versenyre és nem egyszerűen azért, mert bármi is akadályozta volna. A probléma sokkal inkább az alapokkal van: maga a kultúra hordozta magában a saját kudarca elemeit. Azok az arab államok, ahol fejlődés, jólét tapasztalható, a nyersanyagvagyon véletlenszerű birtoklása eredményeként emelkedtek ki a többi arab állam közül. Az olajexportból csúcstechnológias infrastruktúrát hoztak létre. Nyugati autókat használnak, nyugati mobiltelefonokkal telefonálnak. Nyugati stílusú modern épületeket emelnek, nyugati technológiával épített autópályákon autóznak. Minden tekintetben a nyugati jólétet valószínűsítették meg, pontosabban ezt sem ők tették, hanem az általuk fizetett nyugati mérnökök, szakemberek serege. És ezt ők is tudják. Semmit sem a saját erejükből értek el és még a létrehozott rendszerek működtetését sem képesek ellátni. Jól fizetett, de a helyiektől elszigeteltségben élő nyugati menedzserek, mérnökök, munkások hada felügyel a jólétet biztosító rendszer működésére. Ha ezek elmennének, az egész infrastruktúra összeomlana. Minden amijük van és amijük modern, azt a Nyugattól kölcsönözték. Ez parazitikus és szegénytelen. Az ellenségeink beteg kultúrája mindazon bajoktól terhelt, ami a Ralph Peters-féle értelmezésben a működésképtelen államok jellemzője⁴¹. Azok a nemzetek és népek, amelyek ellenségeink kulturális zónájába tartoznak teljes kudarcból leledzenek. A gazdaságuk katasztrofális, a tudományhoz, a technikai fejlesztésekhez, a világ kulturális eredményeihez semmilyen módon nem járulnak hozzá. Senki sem tiszteli őket. A lakosságuk elszegényedett, szánalmas, sérelmekkel és gyűlölettel telt, akik pedig nem szegények, azok hazugságban élnek. És gyűlölnék bennünket. Gyűlölnék, mert a mi kultúránk minden, ami az övéké nem. Gyűlölnék, mert mi vagyunk azok,

⁴¹ Ralph Peters író, egykori CIA-elemző megfogalmazta a versenyképtelen, vesztes államok hét fő jellemzőjét, amelyek adott országon belüli előfordulása és aránya meghatározza az ország működésképtelenségének, a 21. század kihívásaira való alkalmatlanságának a szintjét: (1) az információk szabad áramlásának korlátozása; (2) a nők elnyomása; (3) képtelenség az egyéni vagy kollektív kudarc felelősségének az elfogadására; (4) a társadalmon belüli szerveződés alapvető egységeit kiterjedt családok és klánok képezik; (5) korlátozó jellegű vallás dominanciája; (6) az oktatás alacsony értéke és színvonala; (7) a munka alacsony presztízse. Ralph Peters: *Spotting the Losers: Seven Signs of Non-Competitive States*. In: <http://carlisle-www.army.mil/usawc/Parameters/98spring/peters.htm>, 2007. 06. 04.

amik ők valaha voltak és amik szeretnének lenni. Mert mi vagyunk a sikeresek, a gazdagok, a vibráló kultúrával, tudományal, és csúcstechnológiával rendelkezők, valamint a hadseregünk révén mi vagyunk az erősebbek is. És mindezt azzal értük el, amire a vallásuk azt mondja, hogy rossz és bűnös. Minden lehetséges területen és minden mérési kritérium szerint jobbak vagyunk, mint ők és ezt ők is tudják. Mi azért nem tehetjük őket sikeressé, mert nem mi vagyunk a bajaik okozói. A mélyen és alapjaiban deformálódott kultúrájuk nem engedi őket fejlődni.

...Az arab világ három lehetséges módon válaszolhat a XXI. század kihívásaira: az első választípus a jelenlegi helyzet konzerválása. Folytatódik a stagnálás, a mindennapi túlélés, a kudarcok sorozata. A második választípus a reform. Felismerik a vallásukban és kultúrájukban leledző fékek negatív hatását, és valamilyen kompromisszumos megoldással elfogadják a modernizáció szükségességét. Szekularizálják a társadalmat, felszabadítják a nőt, a Korán tanulmányozása helyett a tudományt és a technikát oktatják az iskolákban. A harmadik, úgy tűnik általuk leginkább preferált választípus a visszavágás, az erőszak. Saját elmaradottságukat úgy kívánják eltüntetni, hogy elpusztítanak mindent, ami fejlettebb náluk. Nem feltöltéssel kívánják szintbe hozni a teret, hanem minden olyan dolog földig rombolásával, ami kicsit is kiemelkedik az alapból. Úgy kívánnak megnőni, hogy lelőnek mindenkit, aki magasabb náluk. Nem bosszút akarnak tehát állni valamilyen vélt vagy valós sérelemért, hanem az alkalmatlanságukat, a saját nyomorúságos helyzetüket kívánják úgy megszüntetni, hogy elpusztítanak mindent, ami erre a szégyenletes állapotra emlékezteti őket. A dzsihádisták azt szeretnék, ha kivonulnánk az arab területekről, hogy ne legyen jelen semmi, ami az elmaradottságukra utal. Ne legyen televízió, rádió, újság, könyv és internet sem. Ha nincs jele a fejlődésnek, a magasabb színvonalú életnek, akkor nincs miért szégyenkezni, és megtartható a jelenlegi fejlődésképtelen kultúra és a maradi vallás hatalma is.

...Ez a fajta erőszakos választípus vezetett a jelenlegi háborúhoz. Nem mi akartuk, nem mi kezdtük. Ők hozták el a Nyugatra, hogy csillapítsák szégyenérzetüket, saját hibáikból, alkalmatlanságukból fakadó kudarcukat, megalázottságukat. Ez a háború a modern kor és a hagyományos arab kultúra, szemléletmód között dúl. Addig amíg csendes volt és az egymás közötti viszályokkal csillapították, nem törődtünk sokat vele. Most azonban elhozták a mi országunkba és ezt már nem nézhetjük tétlenül. Fel kell lépniük ellene és a veszélyt alapjaiban kell megszüntetnünk. Szét kell zúznunk az elnyomított arab kultúrát, rájuk kell erőszakolnunk a reformokat. Nem miattuk, hanem miattunk, a saját érdekeinkben. Eddig türelmesek voltunk, igyekeztünk lassan és megértően segíteni a fejlődésüket. Ez a lassúság azonban nem folytatható tovább, mert csak elodázza a fájdalmas döntéseket. Erőszakot kell alkalmazni, és olyan reformokat kikényszeríteni, ami a Ralph Peters-féle kritériumok mindegyikét rendezi. Olyan mértékben kell legyőzni és megszégyeníteni őket, hogy a kudarcukat személyes, nemzeti és kulturális szinten egyaránt elismerjék és belássák, hogy nincs más kiút, mint az alapvető változások végrehajtása.

...XIV. századi kultúrával állunk szemben, amelyik XIV. századi háborút folytat ellenünk. A probléma azonban az, hogy XX. századi fegyverekkel rendelkeznek, ami esetleg még a nukleáris arzenált is magába foglalja. Ezért nem

várhatunk tovább, ezért kell határozottan fellépni ellenük és rákényszeríteni a reformokra, ami idővel őket is modern és sikeres országokká teszi. Addig azonban minden eszközzel, ha szükséges fegyveres erővel is, de ki kell kényszeríteni belőlük a reformokat. Ezt talán egyesek kulturális genocídiumnak neveznék. Azonban be kell látni, hogy mindezért a jelenlegi háborút kikényszerítő arab kultúra a felelős. Ezért kell szétzúzni, megsemmisíteni.⁴²

A fenti idézet jól tükrözi az Egyesült Államok kormányzatára nem elhanyagolható befolyással bíró militáns körök muszlim, illetve elsősorban arab világgal szembeni szemléletmódját, hitvallását, céljait, ami a civilizációk összecsapásának elkerülhetetlenségéről való meggyőződöttségüket támasztja alá. Az 1990-es években teret nyerő amerikai protestáns fundamentalizmus⁴³ 2001 szeptembere után meghatározó módon kezdett érvényesülni az amerikai külpolitikában. Ennek egyik megnyilvánulási formája az amerikai értékek egyetemességéről vallott szilárd meggyőződés, a másik pedig a küldetésstudat, vagyis az amerikai értékek világméretű terjesztésének szándéka. A 2001 óta eltelt időszakban azonban bebizonyosodott, hogy az univerzális értékeket hangsúlyozó retorika háttérben az amerikai nemzeti érdekek érvényesítésének határozott szándéka is meghúzódik⁴⁴, ami az unilateralista külpolitikai lépések gyakorlatával párosulva felerősítette – és nem csak a muszlim világban – az Amerika-ellenességet, és bizonyos értelemben aláásta a 2001 után kialakult Egyesült Államok iránti szimpátiát és támogatást.

A mára már az Egyesült Államokban is inkább helytelen döntésként értékelt unilaterális fellépést ismét felváltotta a szövetségi támogatás visszaszerzésének és az ehhez párosuló konszenzuseresésnek a politikája. Az iraki és az afganisztáni katonai hadműveletek elhúzódó volta, bizonyos értelemben eszkálációja, a katonai opció elsődlegességének a felülvizsgálatát és az egyéb eszközök, mindenekelőtt a diplomácia ismételt előtérbe helyeződését eredményezte. Bizonyosságot nyert az európai államok többségének azon korábbi álláspontja, hogy a muszlim terrorizmus jelensége elleni fellépés a leegyszerűsített amerikai értékelésnél összetettebb probléma, ezért összetett megoldást is igényel. Ennek a megoldási, pontosabban kezelési eszköztárnak az egyik legfontosabb eleme a diplomáciai, pszichológiai lehetőségek tárházának igénybevétele.

⁴² Ralph Peters: *A Case For War*. In: <http://www.jrwhipple.com/war/caseforwar.html>, 2007. 06. 04.

⁴³ Az Egyesült Államok legnagyobb protestáns felekezete a Déli Baptista Egyház, amelynek tagjai „újjászületetteknek” (*born again*) tekintik magukat. Ez a bigottan vallásos fundamentalista keresztény csoport radikálisan lép fel a szekularizáció ellen, illetve az „isteni rend” mellett szállnak síkra. A magát szintén „újjászületettnek” tartó, mélyen vallásos George W. Bush az isteni elrendelés küldöttként a muszlim terrorizmus elleni harcot a jó és a rossz közötti konfliktusnak tekinti, amelyben „megáldott országgént” Amerika vezeti a civilizált világot a gonosz elleni titáni küzdelemben. A cél, hogy Isten ajándékát, a szabadságot visszaadja az emberiségnek és a terroristáknak megtanítsa az „amerikai igazság” jelentését. Bush értelmezésében a terrorizmus elleni háborút, az arab világ demokratizálásának tervét az isteni gondviselés irányítja. Rostoványi Zsolt: *Az Iszlám világ és a Nyugat*. 159–172. o.

⁴⁴ Az amerikai idealizmus általában minden háborúból keresztes hadjáratot csinál, amelynek nem nevezi néven a valós okát (specifikus gazdasági, nemzetbiztonsági célok), hanem inkább általános nemes, magasztos elveket határoznak meg (szabadság, demokrácia, gonosz elleni harc) okként. Samuel P. Huntington: *A katona és az állam*. In: Budapest, 1994, Zrínyi Kiadó – Atlanti Kutató és Kiadó. 148. o.

A diplomácia feladata

A határokon átnyúló terrorizmus az egyes nemzetek határokon átnyúló együttműködését, politikájuk koordinálását igényli. A diplomácia fő feladatává vált ennek a koordinációnak a levezénylése, nevezetesen olyan nemzetközi konszenzus kiépítése, ami egyfelől a jog eszköztárának a használata révén minden országban büncselekményként határozza meg a terrorizmust, másrészt minden országgal prioritásként fogadtatja el a terrorizmus ellen való határozott és konkrétumokban megnyilvánuló fellépést. A diplomatáknak mozgásba kell hozniuk egy sor különböző, de egymást kölcsönösen erősítő intézkedéscsomagot, ami elősegíti az egyes terrorszervezetek felszámolását, tevékenységük visszaszorítását. Ezeknek az intézkedéseknek magukba kell foglalniuk a nemzetközi és a nemzeti terrorizmus-ellenes törvények kidolgozását, harmonizálását; a terrorizmus ellen közvetlenül küzdő szervezetek, intézmények képességének javítását, kiképzésük koordinálását, finanszírozását; felszereltségük fejlesztését és különböző olyan programok kidolgozását, amelyek elősegítik a különböző országok hasonló problémáinak közös értelmezését és együttes megoldását.

Mindemellett hozzájárulnak az olyan egységes fellépést igénylő intézkedések kidolgozásához, mint például a szankciók bevezetése, vagy a közös katonai fellépés. A diplomatáknak óvatosan, nagy körültekintéssel kell végrehajtaniuk ezeket az átfogó programokat, figyelembe véve az adott régiók, nemzetek sajátosságait. A bilaterális, regionális és nemzetközi szintű diplomáciai erőfeszítések révén kialakult végeredménynek egy olyan nemzetközi terrorizmus elleni front létrejöttében kell manifesztálódnia, amelyben az egyes országok jogilag egységesen ítélik meg az ellenség elleni harcot, prioritásnak tekintik az egyes terrorszervezetek elleni fellépést, koordinálják egymással az ezek ellen folytatott rendőri és titkosszolgálati tevékenységüket és általában véve is mindent elkövetnek a terroristák elrettentése vagy megsemmisítése érdekében.

A diplomatáknak különleges felelősségük van abban, hogy a küldő országaikat képviselve állandóan fenntartsák és erősítsék a terrorizmus elleni fellépésre vonatkozó politikai akaratot. Ha ugyanis ez megvan és fennmarad, akkor a konkrét lépések (szervezetek együttműködése, eljárásuk, kiképzésük, felszerelésük egységesítése) megtétele már csak technikai jellegű feladat. A terrorizmussal szemben zéró toleranciát meghirdető, szilárd politikai akarat megléte elősegíti a terrorizmus elleni fellépéssel nem maradéktalanul egyetértő országok megnyerését, esetleg együttműködésre kényszerítését is. E téren mindenekelőtt a terrorszervezeteknek menedéket nyújtó országok befolyásolásáról van szó, illetve egy olyan közös akarat kinyilvánításáról, amely a Fülöp-szigetektől Észak-Afrikáig lehetetlenné teszi a terroristák számára biztonságos hátország találását. Egy ilyen – minimum a nemzetközi szintér kulcsországait magába foglaló – hatékony és folyamatosan fenntartható szintű terrorizmus-elleni koalíció megakadályozhatja a nemzetközi terrorizmus további térnyerését, a terroristák műveleti képességeinek javulását, és mindenekelőtt a tömegpusztító fegyverekhez jutásukat.

A diplomáciai téren eddig elért egyik legfontosabb eredmény az ENSZ BT 2001. szeptember 28-án elfogadott, 1373-as számú határozata, amely kötelezővé teszi minden állam számára a terrortevékenység finanszírozásának tiltását, a terrorizmus

céljait szolgáló pénzgyűjtés megakadályozását, az ilyen jellegű bankszámlák befagyasztását. A terrorizmus pénzügyi hátterének szétzúzása mellett a határozat előíranyozza az olyan jelentős nemzetközi intézmények közötti koordinációt és információegosztást, mint az Interpol, vagy a Pénzügyi Akciócsoport (*Finance Action Task Force – FATF*). Ezenkívül felállításra került a Terrorizmus Elleni Bizottság (*Counter Terrorism Committee – CTC*), ami a BT-határozat tagállamok általi implementációját hivatott elősegíteni, továbbá az egyes tagországok részére nyújtandó technikai és egyéb jellegű támogatás koordinálása lett a feladata.⁴⁵ A határozat mérföldkő volt az ENSZ terrorizmus elleni konvencióinak sorozatában. Az addig mintegy 12 különböző ENSZ-konvenció ugyanis inkább a terrorizmus olyan általános jellegű megnyilvánulási formái ellen lépett fel, mint a túszszedés, vagy a gépeltérítés. A 1373-as számú határozat egyediségét az adja, hogy a tagállamokra nézve kötelező jelleggel írja elő a terrorizmussal szemben barátságtalan nemzetközi környezet megteremtését.⁴⁶

Az Egyesült Államok kulcsszerepet vállalt az ENSZ BT határozatának tagállami elfogadásának és gyakorlatba ültetésének elősegítésében. J. Cofer Black nagykövet, a terrorizmus elleni küzdelem külügyminisztériumi koordinátora szerint *„A diplomácia az a hatalmi eszköz, mely megteremti a politikai hajlandóságot és megerősíti a nemzetközi együttműködést. A diplomáciai kapcsolatokon keresztül elősegítjük a baráti nemzetekkel való együttműködést a terrorizmus elleni küzdelemben, növeljük szövetségeseink erejét, felvesszük a harcot a terroristákkal, és végül elvágjuk őket forrásaiktól, amelyektől létük, működésük függ.”*⁴⁷

Az Egyesült Államok a terrorizmus elleni harc közvetlen gazdasági és politikai támogatása céljából számos programot dolgozott ki. Ezek közül az egyik leghatékonyabb eszköznek a Külügyminisztérium Terrorizmus Elleni Támogató programja (*Department of State’s Anti-Terrorism Assistance – ATA*) bizonyult, amelynek keretében (évi 250–300 milliós költségvetésből) több ezer bűnügyi és titkosszolgálati területen dolgozó külföldi szakembert képeztek ki a terrorizmus elleni hatékonyabb fellépésre. Az ilyen programok a politika és a diplomácia egyéb eszköztárával együtt jól szolgálják a terrorizmus elleni nemzetközi koalíció fenntartását és a részt vevő országok terrorizmus elleni képességének, hatékonyságának a javulását. Az Egyesült Államok számos más területen is a nemzetközi terrorizmus elleni harc élére állt, és a terrorcsoportok felszámolásán túl a muszlim világban zajló társadalmi mozgalom befolyásolásának, mindenekelőtt az arab országok demokratizálásának is a legfőbb motorja. Rendkívüli politikai és katonai hatalmát ennek a célnak rendeli alá, az amerikai kormányzati lépésekre, a társadalom szemléletmódjára, az ország bel- és külpolitikájára a terrorizmus elleni globális háború nyomja rá a bélyegét.

⁴⁵ ENSZ BT 1373. számú határozat (2001) In: <http://www.state.gov/p/fo/rls/othr/2001/5108.htm>, 2006. 11. 11.

⁴⁶ Kevin O’Brien: *International Anti-terrorism: Co-operation and Co-ordination*. In: Jane’s Defence Weekly, 11 September, 2002.

⁴⁷ Merle D. Kellerhals Jr.: *Foreign Terrorist List Vital in Global War on Terrorism*. In: <http://usinfo.state.gov/dhr/Archive/2004/Jan/06-111724.html>, 2006. 11.10.

Amire a hidegháború negyven éve alatt egyszer sem volt példa, azt 19 terrorista összehangolt pusztító tevékenysége egy nap alatt elérte: a NATO 2001. szeptember 12-én életbe léptette alapító szerződésének kollektív védelemről szóló 5. cikkelyét.⁴⁸ Ezzel a formális aktussal a NATO egyúttal hivatalosan is deklarálta, hogy erőt, fő erő kifejtését a korábbi hagyományos katonai szembenállásról áthelyezte a 21. század egyik legveszélyesebb új típusú kihívása, a terrorizmus elleni harcra. Természetesen a NATO már korábban is felismerte ennek az új kihívásnak a veszélyeit. Az Észak-atlanti Szövetség 1999-ben megfogalmazott Stratégiai Konceptiójának 24. cikkelyében már egyértelműen a biztonságot fenyegető tényezőként veszi számba a terrorizmust: „a terrorista akciók fenyegetést jelentenek a szövetség biztonságára és stabilitására.”⁴⁹ A NATO egészének és tagállamainak szemléletmódjában azonban kétségtelenül csak a 2001. szeptember 11-ei terrortámadások után kapott prioritást a nemzetközi terrorizmus elleni harc. Az azóta eltelt időszakban a NATO valamennyi nyilatkozatában, csúcstalálkozóin⁵⁰ és gyakorlati fellépéseiben az a központi törekvés volt érzékelhető, hogy a Szövetséget képessé tegyék a jelenkor biztonsági kihívásainak kezelésére, mindenekelőtt a nemzetközi terrorizmus elleni hatékony fellépésre. A NATO tevékenységében ugyanakkor diplomáciai–pszichológiai szempontból rendkívül fontos annak a megközelítésnek a hangsúlyozása, miszerint „a Szövetség az általános értékek védelmében lép fel és nem esik bele a terroristák csapdájába, akik kultúrák és vallások közötti konfliktust kívánnak előidézni.”⁵¹ Ezzel együtt a NATO törekvéseinek határozott amerikai identitása van és a Szövetség katonai jellegéből következően elsősorban a terrorizmus elleni küzdelem katonai aspektusaira vonatkozik.

A 2001. szeptember 11-ei terrortámadás az Európai Unió politikájában is mélyreható változásokat eredményezett. Egyfelől a biztonság belső és külső dimenzióit illetően látványos és konkrét előrelépéseket indukált, másfelől felgyorsította az Unió politikai–intézményi jövőjéről folyó tárgyalásokat. Az EU terrortámadásra adott válasza magán hordozta annak jegyeit, hogy a támadás nem Európát, hanem az Egyesült Államokat érte, és miközben egyértelműen kinyilvánította szolidaritását és együttműködési készségét az Egyesült Államokkal, kezdettől fogva specifikus európai pozíciót képviselt: egyfelől nemzetközi diplomáciai feltételekhez kötötte az Egyesült Államoknak nyújtandó európai támogatást (célzott és arányos válaszadás az ENSZ rendelkezéseivel összhangban),

⁴⁸ Tólas Péter (szerkesztő): *Válaszok a terrorizmusra*. Gálík Zoltán: *A NATO és a terrorizmus elleni harc*. In: SVKH-Chartapress, Budapest, 2002. 189. o.

⁴⁹ *A Szövetség Stratégiai Konceptiója*. In: <http://www.nato.int/docu/pr/1999/p99-065e.htm>, 2006. 02. 13.

⁵⁰ Az elmúlt években – a Szövetség prágai (2002. november: NATO Reagáló Erő létrehozása – NRF, „Prágai Képességfejlesztési Vállalások – PCC”); isztambuli (2004. június: a NATO expedíciós képességeinek fokozása, „Terrorizmus Elleni Védelem” – DAT programjának továbbfejlesztése); és rigai (2006. november: a NATO transzformációjának folytatása, az expedíciós jellegű nemzetközi műveletek kiszélesítése, a NATO Reagáló Erők teljes műveleti képességének elérése) csúcstalálkozóján hozott döntések végrehajtása eredményeként – folytatódott a Szövetség megújulása, amely szinte kiterjedt mindenre: a műveletekre, a partneri kapcsolatokra, a képességekre és a struktúrákra is.

⁵¹ „A Szövetség Stratégiai Konceptiója” című dokumentumból.

másfelől rendkívüli óvatosságra intett a konfliktus vallási, kulturális és civilizációs alapú interpretációival szemben. Az EU valamennyi megnyilvánulásából az tükröződött és tükröződik, hogy önálló elképzeléssel rendelkezik saját nemzetközi szerepét és funkcióját illetően. Ebben az is benne foglaltatik, hogy a muszlim világból érkező új típusú fenyegetést tágabb dimenziókba illesztve kívánja értelmezni, aminek részét képezi a felzárkóztatási–fejlesztési politika, az emberi és demokratikus jogok békés úton történő előmozdítása, és nem utolsósorban – nyilvánvalóan az EU-n belül élő sokmillió muszlim közösségre tekintettel –, a kulturális sokszínűség tiszteletben tartása.⁵² Az EU politikáját, amely eredendően érzékenyebbnek mutatkozik a fejlődő világ problémái, a globalizáció negatív mellékhatásai iránt, azóta is áthatja ez a fajta megközelítés: az új kihívásokkal összefüggő válságokat árnyaltabban közelíti meg, mint az amerikai adminisztráció. Az EU terrorizmus elleni intézkedései ennek megfelelően nem elsősorban a konkrét visszavágásra vonatkozó amerikai elvárásoknak kívántak megfelelni, hanem sokkal inkább az Unió integrációjába illeszkedő, a probléma szélesebb értelmű, tematikus megközelítését és kezelését szolgálták.⁵³ Az EU terrorizmus elleni válaszlépéseinek főbb területei⁵⁴ a következők: bel- és igazságügyi együttműködés⁵⁵, diplomácia, közös kül-, biztonság- és védelempolitika⁵⁶, humanitárius segítségnyújtás⁵⁷, a légi közlekedés

⁵² Az Európai Unió állam- és kormányfőinek, az Európai Parlament elnökének, az Európai Bizottság elnökének, valamint a Közös Kül- és Biztonságpolitikai Főképviseletének 2001. szeptember 14-én Brüsszelben kiadott közös nyilatkozata. In: http://premier.fgov.be/topics/press/f_press22.html, 2006. 02. 13.

⁵³ Ebben nyilvánvalóan az is szerepet játszott, hogy a terrorcselekményekről vezetett nemzetközi statisztikák szerint az al-Kaida típusú szervezetek által elkövetett merényletek csak a töredékét tették ki a Nyugat-Európában elkövetett terrorcselekményeknek. Európa tehát nem tekinti végzettszerűnek az iszlám közösségek radikalizálódását és az új típusú terrorista cselekmények gomba módra való szaporodását. Mindemellett az európai országok óvatossággal kívánják kezelni a terrorizmus elleni küzdelem miatti intézkedések és a civil társadalom szabadságjogainak korlátozása közötti kényes egyensúly kérdését. A nyugati típusú társadalmak ugyanis a demokratikus szabadságjogok minden lényeges korlátozásával tulajdonképpen a terroristák céljait teljesítik be önmagukon. Tóth Péter: *A civil társadalom – és a terrorizmus elleni harc*. In: *Felderítő Szemle*, V. évfolyam, Különszám, 2006. január. 35. és 37. o.

⁵⁴ Az EU terrorellenes intézkedéseinek részletes leírása tevékenységi területenként a Bizottság honlapján található. In: http://europa.eu/documents/comm/index_hu.htm, 2007. 10. 21.

⁵⁵ Főbb intézkedések: (1) A bel- és igazságügyi együttműködésre vonatkozó, a belga elnökség által összeállított 46 pontos Útiterv (SN 4019/01, Brüsszel, 2001. szeptember 26.) (2) Az 1999-es tamperei ET csúcstalálkozó rendőri és igazságügyi együttműködés kapcsán hozott döntéseinek megerősítése; (3) Az Európai Parlament 2001. szeptember 5-én elfogadott határozata az EU szerepéről a terrorizmus elleni küzdelemben; (4) Javaslatok az Európa Tanács számára a terrorizmus definíciójára, a szankciók összehangolására, valamint az európai letartóztatási parancsra vonatkozóan (COM 521); (5) A bel- és igazságügyi miniszterek 2001. december 6-7-i találkozásánál jóváhagyott, a terrorista szervezeteket és egyéneket felsoroló lista.

⁵⁶ Főbb intézkedések: (1) Az Európai Unió állam- és kormányfőinek, az Európai Parlament elnökének, az Európai Bizottság elnökének, valamint a Közös Kül- és Biztonságpolitikai Főképviseletének 2001. szeptember 14-én Brüsszelben kiadott közös nyilatkozata; (2) A közös kül- és biztonságpolitika fejlesztése (CFSP); (3) Az európai biztonság- és védelempolitika működőképessé tétele (ESDP); (4) Megállapodás az amerikai rendőri szervek és az Europol között; (5) Az EU trojka diplomáciai aktivitása a válságövezetben található országokban (Pakisztán, Irán, Szíria, Egyiptom, Szaúd-Arábia, India, Üzbegisztán stb.); (6) Az EU és Oroszország terrorizmus elleni erőfeszítéseinek összehangolása.

⁵⁷ Az EU – különösen a tagállamok együttműködési és fejlesztési minisztereinek 2001. október 11-ei találkozója után – jelentősen növelte a terrorizmus elleni küzdelemben érintett fejlődő országok humanitárius és újjáépítési jellegű pénzügyi támogatását, valamint preferenciális gazdasági megállapodásokat kötött velük.

biztonsága⁵⁸, gazdasági és pénzügyi intézkedések⁵⁹, polgári szükséghelyzetre való felkészülés⁶⁰.

Az EU szempontjából az elkövetkezendő időszak feladatai a terrorizmus elleni küzdelem jegyében hozott döntések, határozatok, irányelvek gyakorlatba ültetése, valamint az Egyesült Államokkal való viszony fejlesztésével egyidejűleg a muszlim világ problémáinak az Unió szellemében, illetve az Unió hagyományainak megfelelő kezelése.

A pszichológiai aspektus

„A terrorizmusnak nem materiális okai vannak, hanem eredete az eszmék világában keresendő. Szegénység, frusztráció, megalázottság csak alkotórészek, nem ezek vezérlik a muszlim radikálisokat. Hanem az ideológia. Ez a hajtóerő. Ebben nincs semmi új. Ideológiák indítottak el társadalmi mozgalmakat, a legtöbb hosszú háborút is eszmék vívták egymással. Minden háborút az eszmék háborúja is, és a háborút az emberek fejében kell megnyerni.”⁶¹

Az utóbbi időben mind Bush elnök, mind a nyugat-európai politikusok nagy hangsúlyt fektetnek arra, hogy nyilatkozataikban az iszlám vallást és békés híveit különválasszák az iszlámot szélsőséges módon értelmező muszlim terrorista csoportoktól, és cáfolva a civilizációk konfliktusáról szóló huntingtoni nézeteket, visszaszorítsák a nyugati társadalmakon belül erősödő iszlámellenességet. Ez rendkívül fontos feladat, mert amennyiben a miszpercepciók, vagyis az egymás kölcsönös meg nem értésének spirálja elindul, nem zárható ki, hogy az ellentét valóban civilizációs konfliktussá fajul.⁶² Nagyfokú óvatosságra és a kölcsönös előítéletek tudatos, szisztematikus és kölcsönös leépítésére van szükség. A helyzet ugyanis az, hogy mint ahogyan nincs egységes keresztény civilizáció, úgy az iszlám világ népeinek történeti-kulturális sajátosságai is jelentősek. Emellett az is tény, hogy a muszlim közösségeken belül – bár sokan szimpatizálnak a szélsőségesek által vallott eszmékkel –, a cselekvő terrorizmust vállalók száma elenyésző a békés együttélésben gondolkodó muszlim lakosságon belül.

⁵⁸ Az EU tagállamok közlekedési minisztereinek 2001. december 11-ei találkozásán kötelező intézkedések sorát fogadta el a légi közlekedés biztonsága érdekében, továbbá döntöttek egy olyan vizsgálati szerv létrehozásáról, amely az előírások betartását ellenőrzi.

⁵⁹ Ennek kapcsán mindenekelőtt az Európai Parlament által 2001. október 4-én jóváhagyott, 27 terrorista egyén és szervezet pénzügyi forrásainak befagyasztásáról szóló rendelet érdemel említést, valamint a pénzmosás elleni fellépést szabályozó uniós irányelv EP általi elfogadása.

⁶⁰ E téren a Bizottság által 2001. október 12-én elfogadott Polgári Védelmi Mechanizmus létrehozása és az ebben felsorolt kezdeményezések képezik az EU legfontosabb lépéseit.

⁶¹ James Jay Carafano – Paul Rosenzweig: *Winning the Long War – Lessons from the cold war for defeating terrorism and preserving freedom*. 176. o.

⁶² A nyugati médiában az iszlám világról gyakorta hallható propagandisztikus megállapítások, az intoleráns megnyilvánulásokról érkező hírek, a másik oldalon pedig az iszlám ellen indított „új kereszties hadjárat” szembeni összefogásra felszólító agitációk, a heves Amerika-ellenes demonstrációk, az erőszakba is átcsapó indulatok ezt a tendenciát erősítik. Bár a Nyugat és az iszlám világ jelenlegi konfliktusát Huntington még nem nevezi a civilizációk konfliktusának, viszont már jogosnak tartaná ezt a megjelölést, amennyiben az Egyesült Államok és szövetségeseinek katonai műveletei más iszlám országokra is kiterjednének. Ebből a szempontból az Egyesült Államok Iránnal szembeni fenyegető fellépése és a „demokrácia-export” erőszakos megvalósítására vonatkozó tételi aggodalomra adnak okot. Gazdik Gyula: *A terrorizmus elleni koalíció és az iszlám világ*. 249. o.

A Nyugat tehát akkor jár el helyesen, ha egyfelől a békés többség és a militáns kisebbség közötti markáns különbségtételre törekszik, másfelől pedig sohasem az iszlámot támadja, hanem a vallást szélsőségesen (félre)értelmező, az erőszakot az iszlám köpenyébe burkolva használó muszlim terrorcsoportokat. Ez pszichológiai szempontból alapvető fontosságú, bár kétségtelen, hogy ezt a megközelítést alá kell támasztani a muszlim radikalizmust tápláló olyan konkrét problémák megoldásával is, mint az arab–izraeli konfliktus, az időnként kettős mércét alkalmazó amerikai külpolitika, a gazdasági–szociális elmaradottság, vagy az oktatási–kulturális egyoldalúság. A Nyugatnak tényleges és összehangolt lépéseket kell tennie a muszlim „szívek és lelkek megnyeréséért”⁶³, amit aktív dialógus, a média által követett támogató- és segélyprogramok és egyéb – közvetett – támogatási formák révén érhet el.

Az „eszmék háborújában” – mint a globalizált világban általában – óriási szerepe van a médianak.⁶⁴ Ezt az eszközt kell tehát felhasználni, ez az a lehetőség, ami – kölcsönösségi alapon, a nyugati és az iszlám társadalmakban mélyen gyökerező sztereotípiákat lebontva, a békés együttélés propagandáját hirdetve –, viszonylag rövid idő alatt hatásos eredményekhez vezethet.

A konkrét tennivalókat illetően a nyugati – és a muszlim – média számára a legfontosabb célpont a szélsőséges csoportok szándékainak az ízekre szedése, a homályos ideológiai fejtegetések konkrét programokban való számonkérése. A legtöbb radikális csoport ugyanis nélkülözi az általuk meglovagolt társadalmi–szociális nehézségekből való kilábaláshoz szükséges átfogó tervet, programot. A Muzulmán Testvériség társadalmi problémákra adott egyetlen válasza például „*Az Iszlám a megoldás*” szlogen. Ugyanilyen eredményre vezetett Asszad Abu Khalid libanoni író interjúja is, aki a Hezbollah vezetőjét, Mohamed Husszein sejket kérdezte arról, hogy milyen programja van a Hezbollahnak az elszegényedett dél-libanoni síiták megsegítésére. Husszein válasza az volt, hogy „*Nincs szükségünk programokra. Ott van a Koránunk.*”⁶⁵

A koherens szociális–gazdasági stratégia hiánya komolyan megkérdőjelezheti a szélsőségesek legitimációját. A szélsőségesek elszigetelése helyett célravezetőbb lehet ellenőrzött médiaszerephez juttatásuk és dogmáik ütköztetése a kormány, vagy a szekulárisabb ellenzék gyakorlatias, szakmai szempontok szerint kidolgozott

⁶³ A „szívek és lelkek megnyerése” („winning hearts and minds”) stratégia a vietnami háborúra vezethető vissza és az amerikai fél azon szándékát takarta, amikor átgondolt, célirányos magatartással meggyőzni és a maga oldalára kívánta állítani a többségi lakosságot. Lásd aktuális, brit változatát: *Preventing violent extremism – winning hearts and minds*. In: <http://www.communities.gov.uk/documents/communities/pdf/320752>, 2007. 10. 18.

⁶⁴ A média szerepe szempontjából beszédes az úgynevezett „CNN effektus”. Shalikasvili négyesillagos amerikai tábornok 1992-ben az alábbiakat mondta: „*Te nem győzöl, csak ha a CNN közli, hogy te vagy a győztes.*” A média szerepének egy hasonló, de másik oldalról történő megközelítése: Colin Powell, az Egyesült Államok külügyminisztere szerint „*senki nem tett annyit az al-Kaida ügyéért, annak népszerűsítéséért, mint az al-Dzsazíra.*”

⁶⁵ Abu Asad Khalid: *A Viable Partnership: Islam, Democracy, and the Arab World*. In: *Harvard International Review*, Winter 93, Vol. 15 Issue 2. Khalid ugyanezen interjút feldolgozó írásában arra is rámutat, hogy: „*Míg a vallási vezetők megtehetik, hogy kizárólag a Koránra hagyatkozzanak, a szegény parasztok és munkások nem használhatják a Koránt a számláik kijáratására és a gyermekeik etetésére.*”

programjával⁶⁶. Továbbgondolva ezt a lehetőséget, megfontolandó nem akadályt gördíteni a populista vallási ideológiát hirdető pártok hatalomra jutása elé. A dilemma az, hogy bár az így hatalomra került pártok a demokratikus körülmények fennmaradása esetén rövid idő alatt elveszítenék népszerűségüket, a probléma az, hogy a hatalomra kerülésük nagy valószínűséggel a demokratikus választási rendszer végét, és az iszlám társadalom erőszakos megvalósítására hivatott egyfajta autoritárius rezsim bevezetését is jelentené. A helyzet megoldása az lehetne, ha az adott ország politikai erői megállapodnának a demokratikus intézményrendszer főbb elemeinek a minden körülmények közötti fenntartásáról és ezt a megállapodást nemzetközi szervezetek, vagy nagyhatalmak garantálnák.

Ennek a folyamatnak az első elemei a vallási csoportok pártként való bejegyzése, a velük való együttműködési területek azonosítása, a jogi, gazdasági, kormányzati területen az iszlám jogalkotás szempontjából teljesíthető követeléseik megvalósítása, illetve általános értelemben a dialógus megkezdése. A dialógus maga után vonja ezen vallási–politikai szervezetek valamifajta politikai domesztikációját, ami a csökkenti a társadalmon belüli feszültség mértékét és végső soron a szélsőségesek befolyásának erősödését is.⁶⁷

A vallási pártok, szervezetek ellenőrzött körülmények között való politikai szerephez juttatása mellett a pszichológiai eszköztár alkalmazásának másik, gyakorlatiasabb módja olyan „információs kampányok” szervezése, amelyek célja a Korán békés tanainak hirdetése. Az egyes muszlim országok kormányainak az eddigieknél szélesebb körben kellene élniük ezzel a lehetőséggel. Jól képzett hittudósok felkérésével (kinevelésével, felkészítésével) kijelölhetők azok a vallási területek, amelyeken a Korán vonatkozó elemeire való hivatkozással le lehetne szerelni a szélsőségesek ellenkező tartalmú tanait. A kormány által koordinált médiakampány révén a legszélesebb tömegekhez is el lehetne jutatni a dzsihád erőszakmentes értelmezését, az iszlám békére, erőszakmentességre és az emberi élet szentségére vonatkozó tételeit. A megfelelően képzett és felkészített hittudósok támogatásával az eddigi szekuláris megközelítések helyett vallási alternatíva biztosításával lehetne visszaszorítani a radikálisok erőszakkampányát, a Korán tanainak szélsőséges irányú elferdítését.⁶⁸

⁶⁶ A jordániai Muzulmán Testvériség helyi választásokon pozícióba került aktivistái többségének rövid időn belül le kellett mondaniuk hivatalukról, mert a választási retorikájukban használt szlogenjeiket nem tudták tényleges és látható eredményekre váltani. A Szudánban hatalomra került, a Muzulmán Testvériség eszméihez közel álló katonai rezsim 10 év után szakított a Szudáni Muzulmán Testvériség pártjával, annak programját tartva felelősnek a rohamosan növekvő szudáni gazdasági–társadalmi válságért. A Szudáni Muzulmán Testvériség mára teljesen elveszítette a lakosság és a katonaság támogatását. Hasonló változás következett be mára Iránban is, ahol a fundamentalista klérus elveszítette a lakosság többségének a támogatását, és a mérsékelt vezetők hatalomra jutását csak választási visszaélések útján, erőszakos, törvénytelen eszközökkel tudják megakadályozni.

⁶⁷ Jordánia működőképes példája ennek a folyamatnak. A jordániai Muzulmán Testvériség a jordán társadalom szerves része, a politikai folyamatok részese. A szervezet a társadalom befolyásolására kapott lehetőségeiből következően nem radikalizálódott, vallási–politikai céljait a létező keretek között kívánja elérni.

⁶⁸ Gary M. Servold: *The Muslim Brotherhood and Islamic Radicalism*.

A Nyugat és elsősorban az Egyesült Államok beavatkozása a muszlim világon belüli fentebb jelzett folyamatokba csak közvetett lehet (elsősorban anyagi, logisztikai támogatás, tanácsadás), mert bármilyen közvetlen részvétel az ellenkező hatást váltaná ki.

Az Egyesült Államok Védelmi Minisztériuma által létrehozott „Stratégiai Befolyásolás Hivatala” (*Office of Strategic Influence – OSI*) számos költséges akciót hajtott végre Afganisztánban, hogy „megnyerje az afgánok szívét és lelkét” és ért is el eredményeket⁶⁹, azonban a megszállás tényéből adódó közvetlen tapasztalatok, az amerikai katonák agresszív, erőszakos magatartása semmissé tette a Védelmi Minisztériumon belüli Információs Műveleteket (*IO*) végző pszichológiai csapatok (*psyop troops*) által elért legtöbb eredményt. Az OSI tevékenysége – számos kedvező eredmény⁷⁰ ellenére – végső soron nem váltotta be a hozzá fűzött reményt, ezért 2002-ben megszüntették.

Éppen az OSI-fiasco volt az egyik ok, ami miatt az amerikai kormány az információs hadviselés frontján a jövőben elsősorban a médiára kíván támaszkodni. Tekintettel azonban arra, hogy az iszlám világban az Egyesült Államoknak igen korlátozottak a média-lehetőségei, továbbá az általános Amerika-ellenesség miatt a hiteles is erősen megkérdőjelezhető, az Egyesült Államoknak semmiképpen nem lenne szabad erőltetnie a közvetlen befolyásolást. Ebben a helyzetben a legcélravezetőbb megoldás az lenne, ha az Egyesült Államok közvetett média-segítséggel, tanáccsal és pénzzel támogatná a muszlim világ ilyen segítségre nyitott kormányait. Ezen kormányok pedig, felvéve a kesztyűt az ideológiai harcot szorgalmazó iszlám radikálisokkal, nem ódzkodnának a teológiai vitáktól, hanem a politikai és vallási vezetők, újságírók, hiteles helyi népképviselők segítségével az iszlám békés interpretálására törekednének.⁷¹

A terrorizmusnak nem materiális okai vannak, hanem eredete az eszmék világában keresendő. Ezt az ideológiai háborút kell megnyerni, mert mint minden háború, az eszmék háborúja is a fejekben dől el. És ahogy az ellenség veresége a parancsnok fejében kezdődik (Clausewitz), úgy a muszlim szélsőségesek elleni háborút is a mögöttük álló tömegek fejében kell megnyerni.

⁶⁹ Az Afganisztánban zajló amerikai katonai hadműveleteket gyakorta kísérte a „Psyops-csapatok” tevékenysége, akik a műveletek célját megmagyarázó röplapokat szórta a hadműveleti területre, továbbá rádióadásokban (Szabad Afganisztán Rádió) tájékoztatták a lakosságot.

⁷⁰ Jó eredményeket ért el az arab nyelven sugárzó Közel-keleti Rádió Hálózat (*Middle East Radio Network*), amely nyugati médiamódszereket alkalmazva az arab világ fiataljait célozta meg. A Radio Sawa öt arab dialektusban folyó sugárzása jelentős hallgatói közönséget mondhat magáénak a célszágokban (Egyiptom, Szudán, Jemen, Jordánia, a Palesztin Hatóság, Irak, a Perzsa-öböl térsége). Carnes Lord: *Psychological-political Instruments*. In: Audrey Kurth Cronin – James M. Ludes (Editors): *Attacking Terrorism*. Georgetown University Press, Washington, D.C. 227. o.

⁷¹ Carnes Lord: *Psychological-political Instruments*. 232. o.

KENEDLI TAMÁS R. ÓRNAGY

A HÍRSZERZŐ ÉS BŰNÜLDÖZŐ SZERVEK¹ KÖZÖS INFOKOMMUNIKÁCIÓS LEHETŐSÉGEINEK HATÉKONYABBÁ TÉTELÉRŐL

Bevezetés

Az új típusú biztonsági kihívások megjelenése, nemzetközivé fonódása és összetettsége már évekkel ezelőtt megkövetelte az Európai Unió tagállamaitól és a NATO-szövetségesként megjelenő államoktól, hogy közös standardokhoz igazodva végezzék tevékenységüket, közös kommunikációs tájékoztató rendszereket működtessenek, a tagállamok saját korábbi hírszerző, nyilvántartó, adatszolgáltató és elemző részlegeiket pedig az igényeknek megfelelően átfőmálják. A feladatok nemzetközivé váltak, és több szervezet közös szerepvállalását igényelték az egyes tagállamokon belül. A döntéshozók számára a magas minőségű információk gyors beszerzése létfontosságúvá vált célzott nemzetközi szerepvállalásuknak megfelelően. A nemzetközi szervezetek – főként az Europol, az Interpol, a NATO hírszerző részlegei, az ENSZ –, megfelelő előkészítő tevékenység után külön-külön kialakították információs bázisaikat, a tagállamok bevonásával létrehozták a kiszolgáltatásukhoz szükséges alapokat, nemzetközi szinten biztosítva ezzel az egyes tagállamok hatóságai közötti szabad információáramlás eddigiekhez képest strukturáltabb megvalósítását.

Ezeknek az információs hálózatoknak különböző végpontjait telepítették Magyarországra is, például a katonai nemzetbiztonsági szolgálatok, valamint a rendőri bűnüldözés központi egységéhez. Az elmúlt években megkezdett információszolgáltatás, a meghatározott rendben, mind a mai napig megvalósul. Ugyanakkor fel kell tennünk a kérdést, amit a nemzetközileg támasztott követelmények kényszerítenek ki: vajon a megnövekedett információigény a saját hírszerzőbázison beszerzett és újrastrukturált különálló adatbázisokból kielégíthető-e, vagy azok új közös platformra helyezése mellett egy magasabb minőségű információtöbbletet képezve célszerű-e újrahasznosítani és rendelkezésre bocsátani? Az alábbiakban erre keresem a választ, elsősorban rendőrségi hírszerzési és bűnüldözési érdekek mentén, áttekintve a nemzetközi tervezés számunkra is fontos elemeit, a politikai és jogi kereteket, az adatgazdálkodás helyzetét, az adatokhoz való hozzáférés lehetőségeit. Az érintett szakemberekkel történt egyeztetések alapján felvázolom a hírszerzés alapú bűnüldözés kialakításának jelentőségét, jótékony hatásait az információszerezésből származó adatokkal való gazdálkodásra. Közös szándékunk, hogy szeretnénk felhívni a figyelmet az információk újrahasznosítási lehetőségeire, egy közösen kialakított, működtetett és elemzési képességekkel támogatott Nemzeti Hírszerzési Modell gyakorlati jelentőségére.

¹ A Magyar Köztársaság polgári és katonai nemzetbiztonsági szolgálatai: a Nemzetbiztonsági Hivatal; az Információs Hivatal; a Nemzetbiztonsági Szakszolgálat; a Katonai Biztonsági Hivatal; a Katonai Felderítő Hivatal; a Rendőrségtől a Rendvédelmi Szervek Védelmi Szolgálat a bűnüldöző szervei; a Vám- és Pénzügyőrség bűnüldöző szervei, valamint az Ügyészségi Nyomozóhivatal.

Egy lehetséges változás hatásainak tartalma

Az Európai Tanács 2004-ben közzétett, terrorizmusról szóló nyilatkozata arra készítette a Tanácsot, hogy a kölcsönös értékelések harmadik fordulóját szentelje a nyílt és bűnüldözési operatív információk az Europol és a tagállamok, illetve az egyes tagállamok közötti cseréje vizsgálatának. Felkérte az Európai Bizottságot, hogy végezze el a helyzet felmérését. Megállapították, hogy az uniós szervek és a tagállamok bűnüldözési hatóságai között hiányos az információáramlás, ezért kezdeményezték annak strukturáltabb formába szervezését. Megállapították továbbá, hogy az információ csoportosítása és az információcsatornákra vonatkozó egyértelmű iránymutatás hiánya akadályozza az információcserét.²

A tagállamok közötti adatcserét akadályozó jogi, technikai és gyakorlati problémák tovább nehezítették a helyzetet. Annak érdekében, hogy racionalizálják az információkkal való gazdálkodást és intézményesítsék azt, a tagállamok bevonásával számos intézkedést tettek a múltban, és tesznek jelenleg is. A törekvéseket az Európai Bizottság által 2006 decemberben előterjesztett javaslat³ szemlélteti leginkább, melynek célja az Europol olyan határozatra történő alapozása, amely magában foglalja a megelőző három jegyzőkönyvben már szereplő valamennyi módosítást; továbbá olyan újabb módosításokat is, amelyek az Europol számára lehetővé teszik, hogy szembeszálljon az új kihívásokkal, és növelje a tagállamok bűnüldöző hatóságai részére nyújtott támogatásának hatékonyságát.

A Tanács vonatkozó határozata az Europol az Európai Unió ügynökségének státuszával⁴ ruházta fel, ami két igen jelentős következménnyel járt: az Europol finanszírozása a közösségi költségvetésből történik⁵, az Europol személyzete pedig az Európai Közösségek tisztviselőinek státuszába kerül.⁶ Az, hogy a Hivatal tevékenysége ezek után nincs alárendelve valamely, már létező szervezett bűnözés elleni szervezetnek, valamint felhatalmazásainak kiterjesztésére⁷ is sor került, jelentős mértékben növelte tevékenységének hatékonyságát. A Tanács határozatára irányuló javaslat ezen felül rendelkezéseket irányzott elő a közös nyomozócsoportok, nyomozások kezdeményezése, és a pénzmosás területén is.⁸ Igen pozitívnak tekinthető az Europol iratanyagához történő hozzáférésre vonatkozó rendelkezés – az Európai Parlament és a Tanács 1049/2001/EK rendeletével⁹ összhangban levő – beépítése is. Az adatvédelem tekintetében megnyugtató, hogy a javaslat előirányozta egy adatvédelemért felelős, független megbízott Europolhoz történő kirendelését.¹⁰

² A Bizottság közleménye: A bűnüldözési ügynökségek információhoz való hozzáféréseinek növeléséről. COM/2004/0429, <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2004:0429:FIN:HU:DOC>.

³ A Tanács határozata az Európai Rendőrségi Hivatal (Europol) létrehozásáról (COM(2006)817).

⁴ Uo. a Preambulum 5. bekezdése.

⁵ Uo. 41. cikk, illetve a Preambulum 3. bekezdése. A tagállamok közvetlen hozzájárulása helyébe a közösségi költségvetés lép.

⁶ Uo. 38. cikk.

⁷ Uo. I. melléklet.

⁸ Uo. 6. és 7. cikk, illetve a Preambulum 9. bekezdése.

⁹ Uo. 45. cikk.

¹⁰ Uo. 27. cikk.

Ez tovább erősítette a tagállamok bizalmát az Európai irányában. Mindezek mellett, a határozat szövegezői a szubszidiaritás és az arányosság elvét (az Európai Unió Szerződésének 2. cikke és az Európai Közösség Szerződésének 5. cikke) is tiszteletben tartották.¹¹ Lényegében ezek az intézkedések befolyásolták meghatározóan egy olyan szervezet önállóságának kialakulását, amely képes specifikus témakörbe rendezve, a maga által összegyűjtött és több nemzet különféleképpen tárolt és rendszerezett adattartalmát egységes formátumúvá alakítva elemezni, feldolgozni, tárolni és magasabb szinten újrahasznosítani. Az elmúlt időszakban végzett jól megtervezett fejlesztő tevékenységük mindenképpen hasznos mintával szolgálhat valamennyi érdeklődő számára.

Hazánk kormánya – közösséget vállalva az unió törekvéseivel –, a biztonság- és védelempolitikai alapelvek elfogadásán túl a Nemzeti Biztonsági Stratégiában, továbbá egyéb ágazati és alacsonyabb szintű biztonságpolitikai dokumentumban megjelölte azokat a fenyegetéseket, amelyek befolyásolhatják hazánk biztonságát. Egyúttal feladatokat határozott meg a biztonságpolitikában érintett szakminisztériumok részére.

A kialakított jogszabályi környezet, a szolgálatoknál alkalmazott szabályrendszer az egyedi sajátosságoknak megfelelően alkalmas a biztonságot befolyásoló kockázati tényezők kezelésére. *A veszélyek összetettsége azonban szükségessé teszi a rendszeres koordinációt az egyes szervek között.* Az elkülönült hírszerzési képességekből származó adatok manapság nem mindig elegendők a bonyolult, sokrétű ismeret igénylő helyzetértékelés elvégzéséhez. Az eredményes fellépéshez gyakorta közös szerepvállalásra, vagy az információs deficit külső forrásból történő pótlására van szükség, míg a korábban kialakított kommunikációs csatornákon keresztül a jogszabályokban meghatározott körben és feltételekkel volt csak mód adatesere lebonyolítására a partnerszolgálatok között. Ezek a kapcsolatok hagyományos papír alapú megkeresések formájában és egymástól elszigetelt adatbázisok felhasználásával realizálódtak, az adatszolgáltató korlátozó rendelkezései mellett. Az adatbázisok összekapcsolása kizárólag *„konkrét feladat teljesítése érdekében”*¹² történhetett meg. Ennek során viszont további fenntartás volt, hogy az adatvédelem és az adatbiztonság feltételei a másik adatkezelő részéről is biztosítottak legyenek, továbbá a nemzetbiztonsági feladat elvégzése után az adatkapcsolatot meg kellett szüntetni, az adatállományt törölni kellett. Manapság már intézményesített formában, kötelező jelleggel, rejtjelező rendszereken keresztül valósulhat meg az adatok továbbítása a meghatározott adatszolgáltatási körben, a szervezett bűnözés megelőzésének, megszakításának, felderítésének elősegítése céljából, az adatok koordinációját végző szerv¹³ irányába és vissza. Az elmúlt években kialakított struktúrában azonban még jelentős tartalékok vannak, annak szerepe újragondolásra érdemes.

¹¹ A Tanács határozata, a Preambulum 24. bekezdése.

¹² A nemzetbiztonsági szolgálatokról szóló 1995. évi CXXV. törvény 47. § (1) bekezdéséből kiemelt mondatrész.

¹³ Az együttműködő szervektől átvett – a szervezett bűnözéssel összefüggő bűncselekményekre vonatkozó – adatok kezeléséről az 1999. évi LXXV. törvény rendelkezik, és a Szervezett Bűnözés Elleni Központ jelöli ki a koordinációért felelős szervnek.

Véleményem szerint mindenképp célszerű lenne a nemzetbiztonsági és bűnüldözési érdekek mentén az illetékes szakpolitikusoknak és a jogszabályi tervező munkával foglalkozó szakembereknek *magas szintű fórumon áttekinteni az adatbázisok egyes szegmenseinek állandó összekapcsolási lehetőségét*. Ilyen lehet például a rendőrségnél üzemeltetett Robotzsaru-Neo ügyviteli és ügyfeldolgozó rendszer egyes funkcióinak hozzáférhetővé tétele. Figyelemmel az ország biztonságának garantálása érdekében megfogalmazott kockázati tényezőkre, az ezek kezeléséhez szükséges kapcsolatrendszerekre, az együttműködés szintjére és minőségére, *az adatbiztonságra is tekintettel, fontos volna megvizsgálni jogalkotási lehetőségeket abból a célból, hogyan egyszerűsítsük a nemzetbiztonsági szolgálatok és a bűnüldöző szervek információgyűjtő tevékenységéből származó információk cseréjét az azonos érdekek szerint tevékenykedő szakszolgálatok között*. A témakör vizsgálatánál nem szabad megfeledkeznünk arról sem, hogy ezek az adatok manapság már nemzetközi vonatkozásban is jelentős hírértékkel bírhatnak nemzetközi partnereink számára. Egyáltalán nem biztos például, hogy a Rendőrség által az Europolnak eljuttatott szervezett bűnözéssel összefüggő információ, egy másik együttműködőnél – például NATO hírszerzés, ENSZ – nem hasznosítható azonos vagy jobb hatásfokkal, mondjuk egy válságövezetben tevékenykedő kontingens felderítő tevékenysége során!

A biztonság garantálása érdekében kormányzati szinten lehetne olyan helyzetet teremteni a biztonságsszolgáltatásban részt vevő állami szereplők körében, amelyben növelhető az információcsere intenzitása az összes bűnüldözési hatóság: a nemzetbiztonsági szolgálatok, a vámhatóságok és a pénzügyi hírszerző egységek között; továbbá biztosítható a folyamatba történő bekapcsolódás az ügyészi és a bírói szervek, valamint a biztonságpolitikai döntéshozatali segítő kormányintézmények számára. A rendszer működtetésének sikere érdekében vitathatatlan az állami biztonsági szervek és a hírszerzéssel foglalkozó hivatalok alapvető szerepe. Annak érdekében azonban, hogy sikerre vihető legyen a biztonságpolitikai akarat, *célszerű lenne újraértékelni a bűnüldözési tájékoztatási tevékenységet* (a továbbiakban: tájékoztatási tevékenység) és áttekinteni annak hiányosságait, a jövő feladatait.

Az unió a közösség érdekei mentén a szervezett bűnözés vonatkozásában kialakította szükséges információs csatornáit, adatbázisait – amelyeket részben a tagállami hozzájárulásokból tölt fel –, és megszervezte azok működtetését. Az összekötőtiszti hálózat révén megoldottá vált a nemzeti egységektől érkezett információk cseréje és az abból adódó intézkedések összehangolása. A tagállamokban nemzeti egységek kerültek kialakításra, melyek működését a nemzeti jog, különösen az alkotmányos előírások szabályozzák.

A nemzeti kereteken belül már minket terhel annak a felelőssége, hogy az európai mércének megfelelő infokommunikációs hálózatot milyen igények mentén – szolgáltatási körök: bűncselekmények felderítése, határon átnyúló hírszerző műveletek támogatása, békemissziók háttértámogatása stb. –), milyen közreműködőkkel és milyen technikai bázison építjük ki, a partnerszolgálatok hozzájárulásának és hírigényének megfelelően.

A tervezőmunka során figyelembe kell venni a külső dimenziót is, mivel a globális kihívások kezelésében való részvétel – különösen a terrorizmus és a szervezett bűnözés elleni küzdelem – összehangolt nemzetközi fellépést igényel. Saját elképzeléseink megvalósításánál az EU-tagállamok polgárainak és gazdasági szereplőinek jogait továbbra is tiszteletben kell tartani. Vizsgálni kell a lehetséges viszonyossági kérdéseket. *Pontosan fel kell mérni, hogy milyen hatást gyakorol a tájékoztatási tevékenység átalakítása az uniós és harmadik országok polgáira, az együttműködésben érdekelt szereplőkre.* A cél annak biztosítása, hogy a partnerországokkal korábban megkezdett együttműködés ne károsodjon és az új kapcsolatok kiépítése hatékonyan előmozdíthatóvá váljon, az állampolgárok jogait megkülönböztetés nélkül tiszteletben tartsák. Mindezek érdekében szakmai fórumokon többoldalú, mindenki számára elfogadható megoldásokat célszerű találni. Nem fordulhat elő olyan helyzet, amelynek során az adatcserében érdekelt szereplők helyzetükkel visszaélve, vagy épp teljes érdektelenséget tanúsítva figyelmen kívül hagyják az adatszolgáltatási kötelezettséget, mivel ebben az esetben egy magasabb állami vagy közösségi érdeket sértenének meg.

A tájékoztatási tevékenység kialakításának jótékony hozadéka lehet, hogy a hírszerző és bűnüldöző szervek számára célirányosan biztosítható a szükséges információkhoz történő hozzáférés lehetősége, a nemzetközi fellépést (részvételt) igénylő esetekben és a hazai gyakorlatban. Segítheti a magas minőségű bűnügyi, hírszerzési információk megszerzését és felhasználását valamennyi hazai társszolgálat és uniós partner részére, melynek segítségével hatékonyabban támogatható a politikai döntéshozatal, valamint az egyes hivatalok eredményes hírszerző és bűnüldöző tevékenysége. Nem elhanyagolható az a szempont sem, hogy megfelelő partnerszolgálati konszenzuson alapuló rendszer felállítása esetén motiváltabb, a kölcsönös bizalomépítést tovább segítő helyzet alakítható ki.

A felsorolt törekvések elérése érdekében az eddigieknél *összehangoltabb közös cselekvésre van szükség* a nemzetközi partnerekkel, melynek feltételrendszere már kialakult és kommunikációs csatornái is működőképesek. Mindennek kiszolgálásához és a kölcsönösen előnyös adatcseréhez, műveleti munkához a nemzeti szinten megvalósuló, interoperabilitáson alapuló adatgazdálkodásra, az együttműködés tökéletesítésére van szükség a hírszerző és bűnüldöző hatóságok, a törvényhozó szervek, a kormányhivatalok között.

Jelentős kérdés és rendkívüli körülményt igényel *a bűnüldözésből és a felderítésből származó információk felhasználási érdekéhez, adatvédelméhez és az alapvető jogok tiszteletben tartásához fűződő elvárás egyensúlyának fenntartása.* A szükséges korlátozásokkal, de továbbra is fontos, hogy a megszerzett információkat az arra jogosultak eredményesen tudják felhasználni a legfontosabb állami érdekek védelme (úgy mint a nemzetbiztonság, a bűncselekmények felderítése, bűnmegelőzés és vádemelés) érdekében.

A *technológiák megújítása* tekintetében a feltételek megjelölésével párhuzamosan olyan igényt szükséges megfogalmazni, amely a hírszerző és nyomozó szervek részéről közös információs rendszerek fejlesztését, vagy egy mindeddig sikeresen alkalmazott adaptálását követeli meg; természetesen előírt

szükséges biztonsági és hozzáférési szintjeivel, a szükséges szakmai irányultságával lehetőséget teremtve az automatizált adatelemzés különböző fajtáinak végrehajtására. **A technológiák megújításának közös szabályrendszeren alapuló formája, az információk közös platformon történő összegyűjtése, tárolása, elemzése és cseréje¹⁴ döntően befolyásolja a kölcsönös bizalom elmélyítését, a társszolgálatok közti együttműködést.**

A politikai tervezéssel foglalkozó szakembereknek egy olyan koncepció kidolgozását lehetne mérlegelniük, ami olyan műszaki és szervezeti tevékenység-sorozatot foglal magába, amelyek együttesen megfelelő keretet biztosítanak a hírszerző és bűnüldöző hatóságok számára az együttműködéshez azzal a céllal, hogy a közös fellépést igénylő témakörökben megkönnyítsék az adatokhoz való hozzáférést, ezek feldolgozását és magas szintű bűnüldözési információk előállítását.

Közös adatgazdálkodási lehetőségek

Az Európai Unió következetes politikájával fokozatosan kidolgozta a bűnügyekben folytatott rendőrségi és igazságügyi együttműködésre vonatkozó rendelkezéseit. Már az uniós alapító Szerződésben előírta, hogy a szervezett bűnözés és más veszélyforrások, így különösen a terrorizmus, az emberkereskedelem, a kábítószer kereskedelem, a tiltott fegyverkereskedelem, a korrupció és a csalások tekintetében kíván szorosabb együttműködést megvalósítani. Célkitűzéseinek megvalósítását egy központi koordinációt ellátó szerv – Europol – létrehozásával, a bűnügyi együttműködés egységes szabályozásával, a meglévő együttműködés csatornáinak felhasználásával és újak kialakításával érte el. Ezzel lényegében egységes keretet biztosított a hírszerző és bűnüldözési hatóságok számára az együttműködéshez azzal a céllal, hogy megkönnyítse a bűnüldözéshez kapcsolódó adatokhoz való hozzáférést, illetve ezek feldolgozását, újabb bűnüldözési operatív információk biztosítását. Manapság már kijelenthetjük, hogy az Unió az Europol égisze alatt sikeresen létrehozta a hírszerzés alapú bűnüldözési mechanizmus – Intelligence-led Policing – megvalósításának nemzetközi feltételeit. Ennek ismeretében okkal kérdezhetjük: a hazai hírszerző és bűnüldöző hatóságok mit tehetnek annak érdekében, hogy az ilyen és ehhez hasonló nemzetközi kötelezettségvállalásból fakadó hírigényeket kielégítsék, infokommunikációs kapcsolataikat elmélyítsék?

Az eredményes hírszerzési és bűnüldözési tevékenység folytatásához a nyílt forrásból elérhető adatok mellett megbízható operatív információk beszerzésére és újratranszformálására van szükség. Ezek a minőségi többletet hordozó információk az elemző kapacitások eredményes alkalmazása során képződnek, alakulnak át újrahasznosítható adathalmazokká. Ismételt felhasználásukra azonban általában ugyanabban a szűk körben kerül sor, ahol beszerezték és feldolgozták azokat. A mai nehézkes technikai ellátottság, a különböző operatív képességek hiánya vagy kizárólagossága, az egyes műveletek költségessége és szűkre szabott időbeli korlátai, mind-mind arra ösztönöznek, hogy javítsuk információs bázisaink kölcsönös kihasználtságát, megfelelő jogi kritériumok alapján – az indokolt témakörökben –

¹⁴ A technológiák megújításában fontos szerepet tölthet be a Szervezett Bűnözés Elleni Koordinációs Központ modell értékű adatfeldolgozó és újrahasznosító tevékenysége.

összük meg digitális adatainkat más szolgálatokkal. Az adatok megosztásának egyfajta rendező elvét alkothatja az egyes szolgálatok kapcsolódása a biztonsági kockázatokhoz. Várhalmi Miklós: „A magyar Nemzeti Biztonsági Stratégiára épülő Nemzetbiztonsági (szolgálatok) Stratégiát előkészítő megfontolások” című anyagából kölcsönöztem, nem teljes részletességgel az alábbi táblázat alapvető elemeit. Az indexszámokat elsősorban a jogszabályi felhatalmazás alapján végezhető tevékenységi körök (feladatok) mentén érdemes vizsgálni.¹⁵

Kihívások	Szolgálatok						
	Rendőrség	Polgári hírszerzés	Polgári elhárítás	Katonai hírszerzés	Katonai elhárítás	Vám-és Pénzügyőrség	RSZV/SZ
Globális kihívások							
– instabil régiók kialakulása	1	3	2	2	1	2	
– tömegpusztító fegyverek – továbbterjedése	2	2	2	3	3	2	
– terrorizmus	3	3	3	3	3	1	
– informatikai és információs – veszélyek	2	3	3	2	1	1	
– globális környezeti veszélyek	2	3	2	2	1	1	
Regionális kihívások							
– a szovjet utódállamok kockázati hatásai	2	2	2	1		2	
– a balkáni régió hatásai	1	2	2	2		2	
– illegális és tömeges migráció	3	3	3	1		2	
– környezet(védelmi)-biztonság és katasztrófa-elhárítás	2	2	2	1		1	
Belső kihívások							
– szervezett bűnözés	3	3	3		3	2	2
– kábítószer-terjesztés és -fogyasztás	3	3	3	2	3	2	1
– feketegazdaság és korrupció	3	3	3	1	2		2
– közrend, közbiztonság	3	2	3	1	1		

Jelmagyarázat: **(1)** nevezett szervezetek alapilletékessége jelölt kihívásoknál; **(2)** nevezett szervezetek szorosabb illetékessége a jelölt kihívásoknál; **(3)** nevezett szervezetek igen szoros illetékessége a jelölt kihívásoknál.

¹⁵ Ilyen például az 1995. évi. CXXV. Törvény a nemzetbiztonsági szolgálatokról, vagy az 1996. évi XXXIV. törvény a rendőrségről.

Az adatok megosztásának lehetőségei kapcsán néhány dolgot mindenképpen érdemes figyelembe venni. Amikor a különböző biztonsági kockázatokat sorra vesszük az egyes szerveknél jelzett súlyozási érték szerint, megjelenik annak érintettsége a probléma kezelésében. Az igen szoros illetékességgel rendelkező szervek (3) birtokolják a legtöbb, legjobb minőségű adatmennyiséget, vélhetően ezek rendelkeznek legtöbb tapasztalattal a problémakör kezelésében is. Egy lehetséges központi adatbázis tervezése esetén e szervezetek adatstruktúráit célszerű alapul venni, hozzájuk kell igazítani a többi szorosabb illetékességgel rendelkező (2) együttműködő hozzájárulását, koordinátori és adatkezelői szerepkörben is támaszkodni szükséges szakértelmükre. Ilyen lehet például a szervezett bűnözés vonatkozásában a Rendőrség, vagy a tömegpusztító fegyverek terjedésének megakadályozása kapcsán a katonai hírszerzés.

Vannak olyan területek is, ahol több szolgálat igen szoros érintettsége érvényesül (például terrorizmus, illegális migráció, kábítószer-bűnözés). Ilyenkor a felek konszenzusteremtő képességének eredményeként valósul meg az adatkoordináció és az információs objektumok újratermelése. Mindkét ismertett esetben szükséges egy intézményesített formában működő közös szervezet működtetése, amely valamennyi érintett szerv adattartalmának elérésére és további feldolgozására is képes.

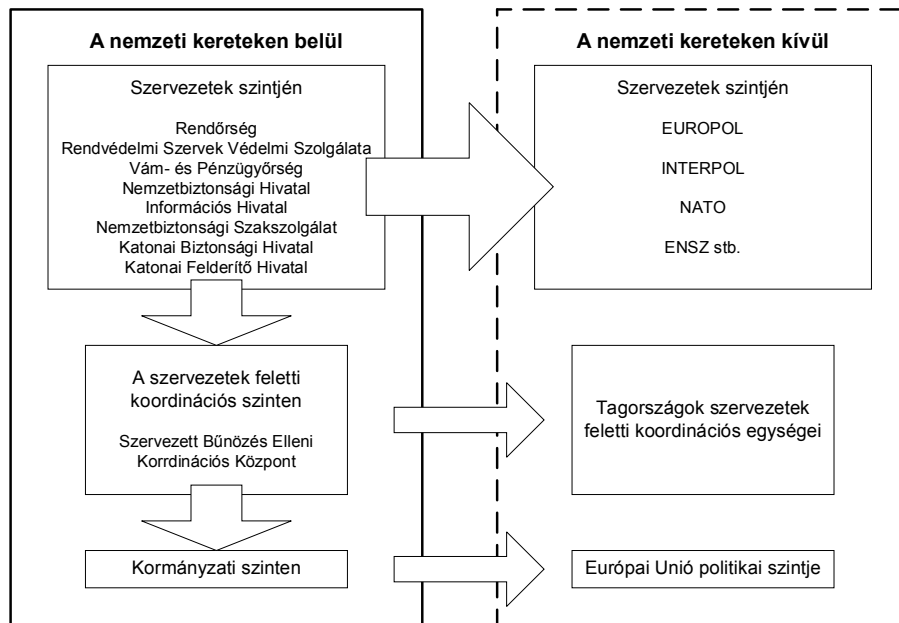
Az operatív feldolgozásokból nyert adatok mellett képződnek nem tisztán bűnüldözési jellegű járulékos információk, amelyek önmagukban viszont nem hasznosíthatók más relációban (más témakörben, vagy más szervnél). Hírértékkel viszont bírhatnak, ezért fontos lenne, hogy a szükséges ideig egy megosztott adatbázisban elérhetőek és visszakereshetőek legyenek.

Mindezek megvalósításához azonban felül kell vizsgálni a meglévő jogszabályi kereteket, a külön-külön megkötött együttműködési megállapodásokat, amelyek helyett közös horizontális előírások létrehozásának lehetőségét lenne célszerű kezdeményezni az adathozzáférés, -elszámolás, az információ titkossága, megbízhatósága tekintetében, valamint az adatbiztonság és -védelem, a nemzeti és nemzetközi adatbázisokkal történő automatizált együttműködtethetőségi előírások érdekében.

A stratégiai és az operatív döntéshozatal egyértelműbbé tétele érdekében az egyes kihívások kezelésére létrehozott közös szervezet(ek) égisze alatt célszerű megtervezni a szolgálatok által elfogadott, közös platformon működő, egységes adatformátumokkal dolgozó, egyéni igényeket rugalmasan kielégítő adatkezelés rendszerét. A rendszernek természetesen alkalmasnak kell lenni a meglévő információk veszteségek nélküli átvételére, a már meglévő adatbázisokból. Az új rendszernek alkalmasnak kell lenni például a bűnüldözési hálózatok, a bűncselekmények általi fenyegetettség, a kockázatok és jellemzéseik elemzésére, prognózisok háttér-információinak előállítására.

A közös adatbázisnak megfelelő alapot kell nyújtania a nemzetközi partner adatbázisokból származó információk, *metaadatok* elkülönült gyűjtésére, feldolgozására és elemzésére, majd azt követően a legmegfelelőbb cselekvések kiválasztására abból a célból, hogy a megállapított prioritások szerint megakadályozzák és leküzdjék a terrorizmus, a szervezett bűnözés és a súlyos bűncselekmények egyéb formáit, illetve az ezek által jelentett fenyegetést.

A szervezett bűnözéssel kapcsolatos adatok összegyűjtésében, feldolgozásában és újrahasznosításában részt vevő szervek elhelyezkedése az információáramlás elsődleges szintjén a következő oldalon látható ábra szerint rajzolható fel.

A tervezés során figyelemmel kell lenni a nemzetközi együttműködők hírszerzés alapú bűnüldözésének támogatására megfogalmazott minimum szabályok teljesítésére. Ilyen például a bűnszervezet megállapításához az Európai Tanács Szervezett Bűnözés Büntetőjogi és Kriminológiai Kérdéseivel Foglalkozó Szakértői Csoportja (PC-S-CO) által meghatározott kriminológiai ismérvek rendszere:

Kötelező kritériumok:

- három vagy több személy együttműködése;
- hosszú távú vagy meghatározatlan időre szóló együttműködés;
- súlyos bűncselekmények gyanúja vagy azok elkövetése;
- anyagi haszonszerzési és/vagy hatalmi pozícióba kerülési cél.

Esetleges kritériumok:

- minden egyes résztvevőnek meghatározott feladata vagy szerepe van;
- valamely belső fegyelmi vagy ellenőrzési forma használata;
- megfélemlítés céljából erőszak vagy egyéb eszközök alkalmazása;

- befolyás kiterjesztése a közszereplőkre, a médiára, közigazgatásra, a rendészeti szervekre, az igazságszolgáltatásra, illetve a gazdasági élet szereplőire korrumpálás vagy bármely más módszer alkalmazásával;
- kereskedelmi vagy üzleti jellegű struktúrák felhasználása;
- részvétel a pénzmosásban;
- nemzetközi szinten történő működés.

A nemzeti hírszerzési és bűnügyi információs rendszerek tervezése során úgy kell kialakítani annak keretrendszerét, hogy az alkalmas legyen az európai adatokkal való összehasonlításra, s mindez tegye lehetővé a fenyegetések összeegyeztethető felmérését.

Az információkhoz történő azonos hozzáférés lehetőségei

Az uniós bűnüldözési politika első fő célkitűzése a bűnüldözési szolgálatok közötti szabad információáramlás létrehozása volt. A Hágai Program már 2004-ben önálló fejezetben rendelkezett az unión belüli és a tagországok közötti információcserre javításának ösztönzése érdekében. Ennek kapcsán leszögezte, hogy *„a szabadság, biztonság és igazság erősítése innovatív megközelítést igényel a határon átnyúló rendvédelmi célú információcseréhez.”* Az infokommunikációs törekvések tökéletesítésére vonatkozó utalással az európai biztonsági stratégia végrehajtásának folyamatában is találkozhatunk. Többek között erről is számot adott a Külügyi Bizottság 2005-ben, az Európai Parlament számára készített jelentésében¹⁶ „... az egyik tagállam szolgálata számára rendelkezésre álló információkat a másik tagállam megfelelő szolgálata számára is hozzáférhetővé kell tenni.” Az elképzelések technikai kivitelezése az Europol szervezetében valósult meg. A bűnüldözési tájékoztatási tevékenység megvalósítása érdekében azonos hozzáférési jogot biztosítottak az adatokhoz és az adatbázisokhoz az uniós bűnüldözési hatóságok és tisztviselők számára más uniós tagállamokban, az adott tagállam bűnüldözési hatóságaira vonatkozó feltételeknek megfelelően.

A módszeresen kialakított nemzetközi követelményrendszer elkötelezettséget feltételez a tagállamok részéről abban a tekintetben, hogy az európai modellt követve alakítják nemzeti hírszerzési és bűnügyi infokommunikációs viszonyaikat. Tevékenységük során az uniós modellnek megfelelően cselekszenek olyan kérdésekben, mint például a közös módszertanon alapuló fenyegetésértékelés összehangolása és a fenyegetésértékelés módszeres támogatása sebezhetőséget vizsgáló ágazati tanulmányok készítésével. A magyar Rendőrség minden évben, az Europol módszertani ajánlását követve bűnelemzők közreműködésével értékelő jelentést készít a hazai szervezett bűnözés állapotáról, várható főbb trendjeiről, ami hazai és uniós szinten is hasznosításra kerül.

¹⁶ Jelentés az európai biztonsági stratégiáról. 2005. március 3. 12. o.

Az azonos hozzáférés elvét átültetve a magyar viszonyokra, a hírszerző és bűnüldöző szervezetek az infokommunikációs kapcsolataik során tekintettel kell lenni a következő követelményekre és elvárásokra:

- hazánk és az unió állampolgárainak védelme közös felelősségünk és érdekünk;
- a tagállamok és a magyar hírszerző és bűnüldöző szervek között meglévő kapcsolatrendszer kölcsönös függőségi viszonyok szerint működik, elsősorban a terrorizmus, a szervezett bűnözés és a súlyos bűncselekmények egyéb formáinak leküzdése tekintetében;
- az egyes tagállamok felderítő és bűnüldöző szervei jellemzően hasonló feladatokat látnak el, munkájuk során hasonló információkat igényelnek és hasznosítanak;
- az adatokhoz való hozzájutást és gazdálkodást, adatigénylést valamennyi szereplő az adatvédelemre és -biztonságra vonatkozó közös szabályok és egyéb, a számára meghatározott jogszabályi kereteken belül végzi.

Feltételezve egy közös érdekek mentén szervezett bűnüldöző hírszerzési modell meghonosítását és annak harmonizált közös feltételrendszereken alapuló életre hívását, az adatvédelemre és -biztonságon alapuló átlátható és teljesíthető feltételeket kell megállapítani a szükséges és vonatkozó információkhoz való hozzáférés tekintetében valamennyi együttműködő hatóság – uniós bűnüldözési hatóság – számára.

A feltételek kialakítása érdekében azonosítani kell azokat a körülményeket, melyek segíthetik a megvalósítást:

(1) Adattartalmak felmérése: mely adatok vagy adatbázisok érthetők el a hírszerző és bűnüldöző hatóságok számára, milyen saját nyilvántartásokkal rendelkeznek, továbbá helyzetükből fakadóan melyekhez férnek hozzá külföldön (beleértve az index-adatbázisokat is).

(2) Cél meghatározása: mi a használatban lévő adatbázis rendeltetése.

(3) Felhasználók azonosítása: milyen hatóságnak van hozzáférése az adatokhoz, kik annak felhasználói.

(4) Hozzáférési protokoll: milyen feltételekkel férhetnek hozzá ezek a hatóságok, felhasználók az adatokhoz és adatbázisokhoz.

(5) Műszaki protokoll: melyek az adatokhoz és adatbázisokhoz való hozzáférés műszaki feltételei.

(6) Viszonylat, igénybevétel: milyen gyakori a hozzáférés ezekhez az adatokhoz vagy adatbázisokhoz.

(7) Szükségletek felmérése: melyek azok az adatok vagy adatbázisok, amelyek jelentőséggel bírnak a felderítő és bűnüldöző hatóságok számára, de nem hozzáférhetők; melyek az alkalmazandó adatvédelmi rendelkezések, azok korlátai; milyenek a felderítéshez és bűnüldözéshez közvetlenül nem kapcsolható adatszerzések IT-megoldásai, az adatvédelemre és adatbiztonsági rendelkezésekre vonatkozó eljárások lehetőségei.

Egy új bűnügyi hírszerzési modell meghonosításának lehetősége

Az Európai Unió kiemelt céljai között szerepelt és annak fontos eleme ma is a határokon átvélő, nemzetközivé váló szervezett bűnözés közösségi eszközökkel történő visszaszorítása. E törekvés megvalósítása érdekében az EU Tanácsa – a Hágai Program¹⁷ keretében (2004) – arra kérte fel a Külügyi Bizottságot, hogy fejlesszen ki egy stratégiai koncepciót a szervezett bűnözés uniós szinten történő megfékezésére. Az eszmecserék során olyan következtetésre jutottak, hogy egy a szervezett bűnözés megfékezésére irányuló stratégiai koncepció kifejlesztésére¹⁸ van szükség. A Bizottság közleményt adott ki „*A Szervezett bűnözés leküzdésére irányuló stratégiai koncepció kifejlesztéséről.*”¹⁹ Az elképzelések megvalósítása során egyebek mellett törekedtek a szervezett bűnözéssel kapcsolatos ismertek fejlesztésére, az információgyűjtés és -elemzés megerősítésére, a megelőzési képességek fokozására, az együttműködés eszközeinek fejlesztésére és a partnerkapcsolatok hatékonyabb kihasználására is.

Ezzel egyidőben – ugyancsak a Hágai Program – az Europolt azzal bízta meg, hogy dolgozza ki és vezesse be a gyakorlatban a hírszerzés alapú bűnüldözés modelljét annak érdekében, hogy a bűnügyi információfeldolgozás egységes standard szerint végezhető legyen. Világossá vált, hogy „**a hírszerző és bűnüldöző hatóságok közötti automatizált információcseré előtt álló akadályokat csak akkor lehet hatékonyan kezelni, ha az együttműködők határozott kötelezettséget vállalnak arra, hogy konkrét intézkedéseket tesznek az Európai Bűnügyi Hírszerzési Modell (ECIM) létrehozására, az annak keretében megvalósuló aktív együttműködésre.**”²⁰

A bűnügyi hírszerzés segíti az illetékes hatóságokat a stratégiai vagy operatív feladataik elvégzésében abból a célból, hogy megakadályozzák és leküzdjék a terrorizmust, és a szervezett bűnözés és a súlyos bűncselekmények egyéb formáit, illetve az ezek által jelentett fenyegetést.²¹ Az ECIM bevezetésével olyan elemmel gazdagodott a hírszerzés alapú bűnüldözés, amely menedzsment elemként funkcionálva, szakszerű bűnelemzéssel előállított magas minőségű, nyers adatokat felhasználó és hozzáadott értéket tartalmazó operatív vagy stratégiai elemzői produktumot szolgáltat. A segítségével képzett információs bázis megfelelő háttérrel biztosít a döntéshozók számára és hatékony eszköz az ellenintézkedések meghozatalában. Az ECIM olyan kérdéseket foglal magában, mint például a fenyegetésértékelés összehangolása egy közös módszertan alapján, a fenyegetésértékelés rendszeres támogatása ágazati sebezhetőségi tanulmányokkal és a szükséges pénzügyi és emberi erőforrások elosztása.

¹⁷ HL C 53., 2005.3.3., 1–14. o.

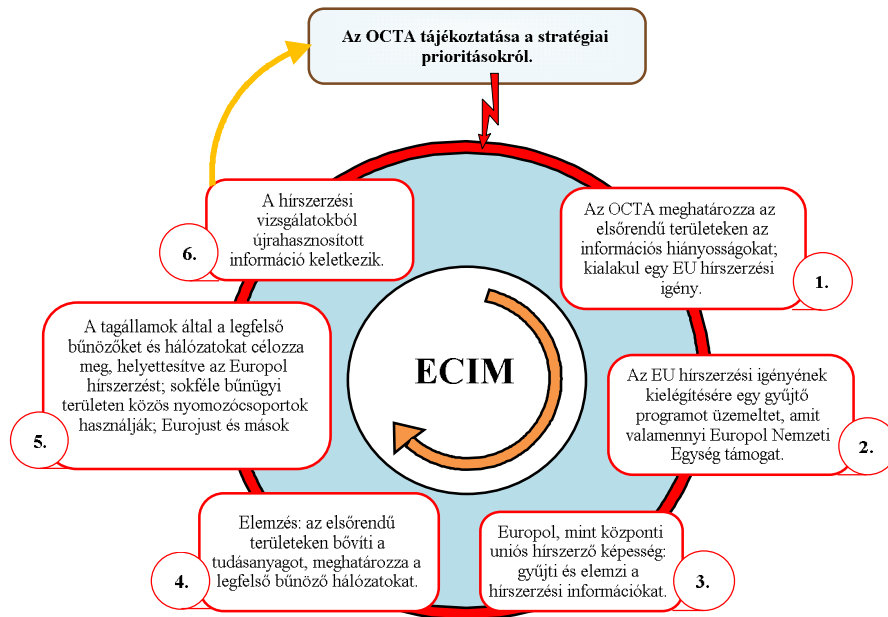
¹⁸ 15050/04 CRIMORG 138. dokumentum; 13463/2/04 REV2 CRIMORG 105. dokumentum

¹⁹ 2.6.2005 COM(2005) 232.

²⁰ Az EU Bizottság közleménye, A Hágai Program: Tíz prioritás a következő öt évre, a 8. prioritás teljesítése keretében Európai Bűnügyi Hírszerzési Modell kidolgozását irányozta elő, COM/2005/0184, <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2005:0184:FIN:EN:DOC>

²¹ A bűnügyi hírszerzést stratégiai és operatív (vagy taktikai) hírszerzésre osztották fel. A stratégiai hírszerzés tájékoztatást nyújt arról, hogy mely fenyegetésekre vagy bűncselekményekre kell összpontosítani; az operatív hírszerzés pedig taktikai iránymutatást biztosít arra vonatkozóan, hogyan lehet ezeket legjobban leküzdni, illetve fontosságuk szerint besorolni.

Az Európai Bűnügyi Hírszerzési Modell

A folyamat szisztematikus adatgyűjtésen és feldolgozáson alapul, melyet központi elemző egység működtet, gondosan kidolgozott elemző módszerek segítségével, szakmailag pontosan szabályozott keretek között. Egységes európai standardok szerint képződnek azok a strukturált jelentések, amelyek a szervezett bűnözés egyes jelenségeire vonatkozó megállapításokat tartalmazzák. A rendszer elválaszthatatlan eleme az Europol elemzési terméke, ami az „Európai Unió Szervezett Bűnözés Fenyegtettség Értékelése” (OCTA) címet viseli, és uniós szinten a hírszerzés segítségével megvalósuló bűnügyi információáramlás produktumának tekinthető.

Ennek az információtömegnek a kezelése azonban elkötelezettséget feltételez hazánk részéről is, ugyanis a megfelelő minőségű információ átadásához az uniós modell alapján, annak előírásai szerint kell cselekednünk. Olyan nemzeti viszonyokra készített fenyegetésértékeléseket és sebezhetőséget vizsgáló ágazati tanulmányokat szükséges elkészíteni, amelyek az alkalmazott közös módszertan révén hasznos elemét alkothatják egy európai fenyegetésértékelésnek. Annak érdekében, hogy a jövőben, az európai információáramlásban is helytállóbb, jobban használható elemzői produktum készülhessen, mindenképpen szükségesnek tartjuk az ECIM modell átvételét és egy nemzeti hírszerzési modell keretei között történő meghonosítását. Ez azonban mindaddig nem válhat valóra, amíg a Rendőrség az OCTA hozzájárulás mellett egy attól eltérő, a magyar viszonyokra korábban alkalmazott értékelési rendszert tart fenn. A korábbi beszámoló passzív (követő)

típusú volt, amely a regisztrált bünszervezetek számának, összetételének, belső és külső hierarchiájának és büns tevékenységének utólagos összesítésére, helyzetértékelésére helyezte a hangsúlyt. Ez a gondolkodás azonban ellentétes a nemzetközi gyakorlattal, az unió törekvésével. Amennyiben ténylegesen hasznos szerepet kívánunk betölteni a nemzetközi együttműködésben, szakítanunk kell a korábbi gyakorlattal, és át kell térnünk egy előrettekintő (proaktív), a hazai szervezett bűnözést az általa képviselt fenyegetéseken keresztül vizsgáló stratégiai helyzetértékelésre.

Előremutató lehet az a tény, hogy a Nemzeti Nyomozó Iroda a nemzetközileg fellelhető minták tanulmányozását követően, kötelékén belül a közelmúltban megkezdte az NNI Hírszerzési Modell kidolgozását és annak gyakorlati alkalmazását. A módszerek kidolgozását és a tapasztalatok összegyűjtését követően kerülhet majd sor a Nemzeti Hírszerzési Modell elméleti megalkotására, majd valamennyi hírszerzést, bűnügyi információszerezést folytató szervezet munkájában történő alkalmazására. Mindennek teljesüléséig azonban még számos tennivalónk van, erre próbált rávilágítani a tanulmány valamennyi eddigi gondolata is. Ki kell dolgoznunk a nemzeti modell működési mechanizmusát, felül kell vizsgálnunk az adatgyűjtés, strukturálás és feldolgozás rendszerét, az együttműködők szerepét, feladatait, újra kell szabályoznunk az információáramlás munkafolyamatát.

A Nemzeti Hírszerzési Modell bevezetésével új értelmet kapna a hírszerző és bűnüldöző szervek információgazdálkodási tevékenysége, segítene egy specifikusabb hazai és uniós adatáramlás megvalósításában, hozzájárulna a hírszerzés alapú bűnüldözés koncepciójának megvalósításához, ezáltal egy korszerű tájékoztatási tevékenység megvalósításához. Fontos azonban megjegyezni, hogy a modell nem képes kiváltani a klasszikus hírszerzés módszereit, működtetésének alapvető feltétele a jó minőségű, elemezhető információk beszerzése, ami javarészt hírszerző tevékenységgel állítható elő.

Különös jelentősége abban rejlik, hogy a 27 EU-tagállam részvételével valósítható meg, miközben 486 millió lakos érdekét szolgálja. Fontosságát hangsúlyozza az új típusú kihívások kezelésének kényszere. Miközben a bűnözői struktúra átalakul, a bűncselekmények száma, társadalomra veszélyessége növekszik, a hírszerző kapacitások, a bűnüldöző erők, eszközök széttagoltan működnek. A jogszabályi háttér nehezen áttekinthető, a fogalmak értelmezése sem egységes. Egyes elkövetői csoportokkal szemben a klasszikus hírszerzői eszközök, módszerek már nem hozzák a kellő eredményt. Mindezzel párhuzamosan a nemzetközi együttműködésre egyre jelentősebb hangsúly helyeződik. Végezetül megfogalmazódik a közösségi elvárás, miszerint az EU-tagállamok hírszerzési struktúrájában sokkal nagyobb szerepet kell kapnia a rendvédelmi szervek bűnügyi hírszerző tevékenységének. A magas színvonalú követelmények teljesítéséhez, a szükséges feladatvállalás elvégzéséhez megfelelő háttérként szolgálhat egy gondosan kimunkált Nemzeti Hírszerzési Modell alkalmazása.

A megfelelően alkalmazott modell segítségével elkerülhetők a hírszerzésben, a bűnügyi felderítő munkában, valamint az ezek során elvégzett adatfeldolgozásban gyakran tapasztalt párhuzamosságok. Csökkenthető az információvesztés, éppen

ezért hatékonyabb lehet a felderítő és nyomozó tevékenység. Eredményesebbé válhat a bűnözés megelőzése, tartósabban visszaszoríthatóak egyes kriminogén jelenségek, a reaktív bűnüldözést proaktívvá teheti. A modell alkalmazásában részt vevő szervezetek működése költségkímélőbbé válik. A nemzeti kereteket átlépve, a szervezett bűnözés elleni uniós fellépés keretében szolgál, támogatja az ellene folytatott küzdelem multilaterális megközelítéseinek kialakítását. Tovább erősíti az Europol, az Eurojust és más nemzetközi szervezetek, valamint az egyes tagállami szervek közötti együttműködést.

Összefoglalás

Az előző oldalakon sorra vett és egyenként boncolgatott, de egymáshoz szorosan kötődő felvetéseket megpróbáltam közös keretbe foglalni és felfedezni a bennük rejlő lehetőséget egy, a hírszerző és bűnüldöző szervek számára új minőséget jelentő információgazdálkodási képesség meghonosítása érdekében. A nemzetközi és hazai érdekviszonyok kikényszerítik, hogy egy minőségében átalakult bűnözés kezeléséhez szorosabb együttműködésben új, komplex módszereket kidolgozva, alkalmazva, aktivizáljuk meglévő képességeinket és használjuk a partnereink által felkínáltakat. A képességek újratermelődését egy magas szinten deklarált szándék alapján, a tudatosan szervezett protokollok szerint zajló közös információgazdálkodás, az elemzőképességek fejlesztése és egyesítése, továbbá a nemzetközi partnerekkel analóg módon működtetett hírszerzési modell együttes alkalmazása jelentheti.

Az új szemléletnek megfelelő közös cselekvés megvalósításáig azonban még számos folyamatot szükséges áttekinteni és újraértékelni azok működését. Éppen ezért vegyük sorra az elgondolás egyes elemeit, immár egységes összefüggésrendszerben tárgyalva azokat, kiemelve a megvalósításukhoz vezető legfontosabb lépéseket:

■ Olyan politikai igényt szükséges megfogalmazni, amely a hírszerző és nyomozó szervek részéről közös információs rendszerek fejlesztését várja el, a hírszerzés alapú bűnüldözés megvalósításával. Mindenekelőtt a kormányzati szereplőknek és a védelempolitikában érdekelt magas szinten tevékenykedő szakembereknek egy újszerű, a nemzetközi irányzatokat befogadó és ötvöző, hírszerzés alapú bűnügyi tájékoztatási tevékenység meghonosítását célszerű átgondolni. Indokolt áttekinteni az információcserében részt vevő szervek helyzetét, tevékenységét, együttműködését, a meglévő információs csatornák működését. Az információs deficiteket, együttműködési hiányosságokat fel kell kutatni és meg kell teremteni azok külső forrásból, együttműködő partnerektől történő pótlásának lehetőségét. Újra kell gondolni az eddig elkülönülten működő, viszont azonos érdekek mentén szervezett kommunikációs szegmensek szolgálatok közti összekapcsolásának lehetőségeit. Mindennek érdekében természetesen át kell tekinteni a jogalkotási, szabályozásbeli témákat, horizontális és vertikális értelemben egyaránt. Pontosan be kell azonosítani a hazai és nemzetközi szerepvállalás során jelentkező hírigény kiszolgálására alkalmas összetevőket (szolgálati ág, személyzet, technológia, információs csatorna, összekötői hálózat stb.). Vizsgálni kell a lehetséges intézkedések más együttműködőkre és harmadik szereplőre gyakorolt hatásait.

■ A politikai rendezőelvek megalkotását követően, a nemzetközileg elfogadott és alkalmazott minták tanulmányozását és hasznosítását szükséges elvégezni az együttműködés területeinek és csatornáinak megfelelően, ezzel lényegében egységes keretet biztosítva az együttműködéshez. A rendszer kiépítése során tekintettel kell lenni a legkülönbözőbb érdekekre és elvárásokra, az uniós kollektív védelem felelősségétől egészen az adatok védelmére és biztonságára vonatkozó kérdésekig. A tervezőmunkát segítheti, ha felmérjük azokat a körülményeket, amelyek a megvalósításra közvetlen hatást gyakorolnak.

■ Végezetül a tervezőmunka legfontosabb, legösszetettebb elemére szükséges fókuszálni, a hírszerzés alapú bűnüldözés központi elemeként alkalmazható bűnügyi hírszerzési modell kifejlesztésére. Igazából a modell keretén belül valósulhatnak meg az előzőekben felvázolt törekvések, az adatgyűjtési mechanizmusok kialakítása, a bűnügyi információfeldolgozás standardizálása, az automatizált információcsere teljesítése. A központi bűnelemző egység számára lehetőség nyílik az elemző-értékelő tevékenység nemzetközi modellek alapján történő továbbfejlesztésére, a tudásalapú információfeldolgozás meghonosítására, a nemzetközi adatátadás menedzselési folyamatának kialakítására. Feladatát képezi azoknak a megfelelő csoportképző ismerveknek a kidolgozása is, amelyek az elemzés számára megfogalmazzák a hírigények kielégítésének lehetséges módját. Az valószínűleg még sok vitát fog kiváltani, hogy milyen szervezeti formában és feltételekkel, kinek az ellenőrzése alatt és tevékeny részvételével működhet egy ilyen központi elemző egység. Az viszont vitathatatlan, hogy az információ-gazdálkodás magasabb szintű összefogása nélkül nem vagy csak nagy nehézségek árán teljesíthető magas minőségű információk előállítására és az érdemi nemzetközi együttműködés.

A rendszer kiépítésének legnagyobb előnye, hogy a szükséges területeken (például szervezett bűnözés, terrorizmus, illegális migráció, kábítószer-bűnözés stb.) az összes érintett állami szereplő bevonásával **megvalósulhat a komplex nemzeti fenyegetettség értékelés bevezetése**. Az egyes szolgálatoknál lehetőséget teremt a működési irányoknak megfelelő prioritások kijelölésére, a különálló elemző egységek feladatainak célirányosabbá tételére, mindezek mellett nemzeti szinten lehetővé válik a biztonságpolitikával kapcsolatos stratégiai döntések magas minőségű információkkal történő támogatása.

MAGYAR SÁNDOR MK. ÖRNAGY

A MŰHOLDAS TÁVKÖZLÉS ÉS ANNAK FELHASZNÁLHATÓSÁGA A BÉKEFENNTARTÓ MŰVELETEKBEN

A béketámogató műveletek vezetésének támogatása érdekében mindig kell legalább egy olyan elérhető rendszernek lenni, mely a misszió teljes egésze során képes az összeköttetés megbízható kiszolgálására. A műholdas szolgáltatások a missziós környezet sok esetben lerombolt távközlési infrastruktúrája mellett is képesek a híradó és informatikai igényeket kiszolgálni. A műholdas rendszerek a távközlési, műsorszórási, felderítési szolgáltatásokon kívül, meteorológiai, csillagászati, helymeghatározási funkcióra is alkalmasak. Írásomban csak a távközlési felhasználhatóságot vizsgálom.

A Magyarországgal történő kapcsolattartás elsődleges eszköze a műholdas híradás, ezen keresztül történnek a parancsnoki feladatszabások, az események jelentése, logisztikai és létszámjelentések, a nemzeti rangidős jelentése és mások.

A műholdas híradás az 1957-ben világűrbe juttatott „Szputnyik-1”, az első mesterséges hold pályára állításától kezdve a távközlés többi területével együtt sokat változott. A „Szputnyik-1” fellövése óta már több ezer műhold kering a Föld és más bolygók (például Mars, Vénusz, Jupiter, Szaturnusz, Merkúr, Plútó, Neptunusz stb.) körül, a szolgáltatások egyre jobban elérhetővé válnak. Az új műholdak mind a Földhöz viszonyított helyzetük/magasságuk szerinti rendszerjellemzők, mind az ezzel összefüggő használatuk (telefon, Internet-protokoll, adatkommunikáció, multimédia, rádió) tekintetében sokfélék, de egyértelmű a mobiltelefon- és Internet-szolgáltatások felé fordulás, viszont például a TV műsorszóráshoz már alig szaporítják műholdállományukat a jelentős szolgáltatók.¹

A műholdas kommunikáció során két típusú összeköttetéssel foglalkozom részletesebben:

- kisméretű kézi terminálok, melyek beszédcélú és alacsonyabb sebességű adatátvitelre képesek (percdíjas szolgáltatás keretében), mobil terminálként üzemelve;
- állandó telepítésű műholdas terminálok adatátviteli célra alkalmazva (havidíjas bérlet vonali szolgáltatás).

A műholdas híradás alapjai

A műholdas távközlés fő egysége a műhold, amelyekhez a földi állomások csatlakoznak. A **központi állomások**, melyekhez számítógépes hálózatok, telefon, távíró és egyéb kommunikációs vonalak kapcsolhatók, eljuttatják az átalakított jeleket a műholdra, amely megváltoztatva a frekvenciát, felerősíti a jeleket és

¹ Erdősi Ferenc: *Műholdas vagy fénykábeles hálózatok*. Híradástechnika 2003/9. 45. o.

visszajuttatja a földi állomásokra, vagyis a felhasználói állomásokra. *A távközlési műhold* – mint a hálózat legnagyobb egysége – a jelek vételére, valamint azok meghatározott területek felé való sugárzására egyaránt alkalmas.²

A hálózat földrajzi kiterjedését a műhold által lefedett terület (lábnyom) határozza meg, mely terület függ a műhold pályasíkjától, pályatípusától, pályamagasságától és antennájának sugárzási karakterisztikájától. Ha két olyan földrajzi pont között akarunk összeköttetést létesíteni, amelyek közül csak az egyik tartozik a műhold-lábnyomhoz, akkor két műhold közvetítésével, azaz két ugrással juthat el a jel a célig.³

A Föld és a műhold jelentős távolsága, illetve esetlegesen a műholdak közötti távolság, a vezetékes távközléssel szemben nagyfokú késleltetést visz az átvitelbe. A földi állomás és műhold között a leggyakrabban használt rendszerek esetében (geostacionárius pálya) kb. 125 ms idő szükséges, ez 250 ms időt jelent az ellenállomásig. A teljes kör esetén legjobb esetben is hozzávetőleg 500 ms késleltetést jelent. Napjaink kommunikációs rendszerei ezt a késleltetést a végberendezések helyes beállításával képesek elviselni. A VoIP-telefonok⁴ végződtesére a helyes QoS⁵ beállításával ugyanúgy használhatók a műholdas rendszerek, mint az informatikai hálózat WAN-kiterjesztésére a békeműveleti területre.

Az általánosan használt műholdas pályasíkok:

- alacsony Föld körüli pálya (LEO: Low Earth Orbit): a műholdak 700–1500 km magasságban keringenek, a teljes lefedettség 40–80 műholddal érhető el. A kis magasság miatt kisebb a szabadtéri csillapítás és a késleltetés (5–10 ms);
- közepes Föld körüli pálya (MEO: Medium Earth Orbit): 1200–35 786 km magasságban keringő műholdakkal, 8–12 műhold szükséges a globális lefedettséghez;
- magas Föld körüli pálya (HEO: High Earth Orbit): 35 786 km magasság feletti keringés jellemzi;
- geoszinkron pálya (GEO: Geosynchronous Orbit): 3 db 36 000 km magasságban keringő műholddal lehet a földet befedni;
- geostacionárius pálya (GSO: Geostationary Orbit).

² Pálvölgyi Mihály: *A műholdas kommunikációs és információs szolgáltatásokról*. Könyvtári Figyelő, 38. évfolyam, 4. szám.

³ Gödör Éva: *Műholdas hálózatok, Távközlő Hálózatok és Informatikai szolgáltatások 4. fejezet*. www.hte.hu/online_konyv

⁴ VoIP (Voice over Internet Protocol) – IP hálózaton történő beszédátvitel, mely során a beszéd nem a hagyományos telefonhálózaton hanem az informatikai hálózaton kerül továbbításra.

⁵ QoS (Quality of Service) – a Szolgáltatás Minősége alatt az átviteli sebesség, prioritások beállítását értem, melyekkel a megfelelő minőségű adatforgalom biztosítható.

Mobil műholdas telefon, illetve adatszolgáltatás

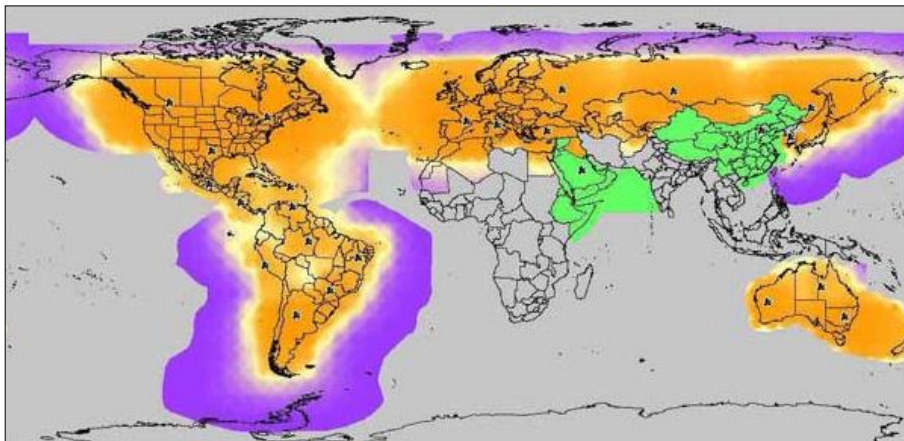
A rendszer hasonló szabadságot nyújt a felhasználóknak, mint a mobiltelefon, azonban a világ bármely pontján, bármikor alkalmazhatók kültéren, még háborús környezetben is, amikor a GSM⁶ infrastruktúra már nem létezik, illetve a környezeti terjedési viszonyok között a GSM bázisállomás nem működik (hegyvidéki területek egyes része, völgyek stb.). Ezen rendszerek közé soroljuk például az alacsony pályán üzemelő IRIDIUM és GLOBALSTAR rendszereket, vagy a geostacionárius pályán üzemelő THURAYA és INMARSAT rendszereket. Ezen rendszerek használhatóak továbbá Back Up⁷ adatátvitelre is ideiglenes jelleggel, távfelügyeleti lekérdezésekhez stb., mivel alacsonyabb sebességű adatátvitelre képesek.

Az IRIDIUM rendszer

A 66 aktív IRIDIUM műhold 780 km magasan kering. A földet 100 perc alatt kerülik meg. A műholdak magasságából kifolyólag a késleltetés alacsony a GEO mesterséges holdakhoz képest, azonban a horizonton 10 percig látszanak, így a handover-folyamat⁸ lép érvénybe. Minden IRIDIUM műhold másik négygel áll kapcsolatban. Kettő ugyanazon, kettő pedig a határos pályán, amelyek a hívásokat a földi állomások kihagyásával át tudják adni egymásnak, a csatornák megszakadása nélkül. A földi állomásokon keresztül történik az átjárás a vezetékes, illetve más földi távközlő hálózatába.

Az IRIDIUM készülékek rendkívül kis méretűek, méretét tekintve alig nagyobb, mint egy mobiltelefon. Adatátviteli sebessége 2,4 kbps, ami egy adatkészlet csatlakoztatásával 10 kbps-re növelhető a tömörítés által.

A GLOBALSTAR rendszer

1. ábra. A GLOBALSTAR lefedettség (Forrás: www.globalstareurope.com)

⁶ GSM – (Global System for Mobile communications) – a legnépszerűbb mobiltelefon-szabvány.

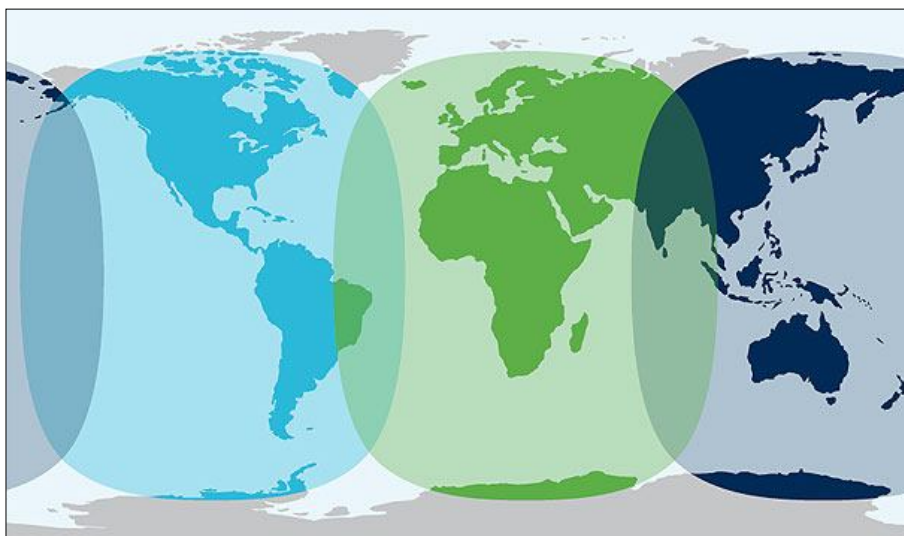
⁷ Back Up – jelen esetben a tartalékútvonal képzését értem.

⁸ Handover – hívás átkapcsolása másik csatornára, műholdra.

A GLOBALSTAR alacsonypályás holdjai 1414 km magasan kevesebb, mint 2 óra alatt kerülnek meg földet. Az alacsony pálya miatt itt is több holdra van szükség (48 db) mint a GEO holdak esetében. A műholdak a mobilterminálokról érkező jelet a legközelebbi földi állomásra továbbítják, ahonnan a hívás a PSTN-re kilép.

Az INMARSAT rendszer

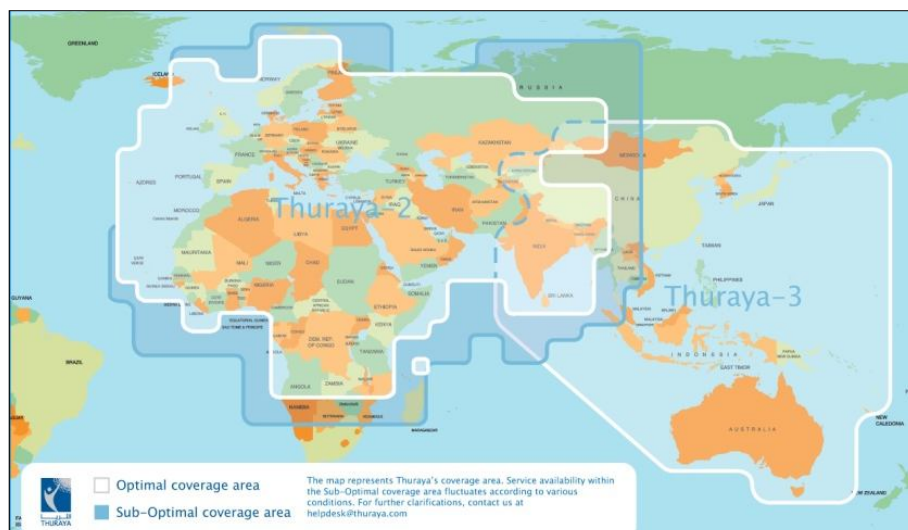
Az INMARSAT műholdak geostacionárius pályán mozognak, 35 600 km magasan az Egyenlítő felett. Az INMARSAT mobilterminálról indított hívás a műholdon át eléri az átjárót, amiről a PSTN-számok elérhetők. A legújabb műholdat 2006-ban üzemelték be, amely a BGAN (Broadband Global Area Network) szolgáltatást nyújtja. A BGAN képes Internet, telefon, adatkommunikáció kiszolgálására 492 kbps-ig, amely már több multimédiás szolgáltatásra is alkalmassá teszi.

2. ábra. Az INMARSAT lefedettség (Forrás: www.globalstareurope.com)

A THURAYA rendszer

A 3 db GEO pályán mozgó műhold a T-lefedettséget biztosítja. A rendszeren keresztül a hangkommunikáció mellett elérhető nagyobb sebességű adatátvitel is. A Thuraya DSL 144 kbps sebességet nyújt az informatikai alkalmazások számára.

3. ábra. A T-lefedettség

(Forrás: www.thuraya.com/en/article/thuraya-coverage.html)

Mobil műholdas rendszerek alkalmazása a missziókban

Tekintettel arra, hogy ezek a rendszerek bárhol, azonnal használhatók a szabad térben, ezért már a misszió telepítésének időszakában fontossá válik a használatuk. A GSM rendszerek működésképtelensége esetén biztos és megbízható távbeszélő összeköttetés létesíthető a misszióon belül, illetve az anyaországgal.

Adatátviteli képessége miatt sok esetben ez az egyetlen lehetőség, amikor a távfelügyelhető eszközök leszakadnak a hálózatról (sávon belüli elérés nem megoldott), valamilyen hibából kifolyólag, hogy távolról a központi felügyelet esetleg az eszközt gyártó cég szakembere távolról lekérdezhesse, elháríthassa a hibát.

A VSAT rendszerek

A VSAT – Very Small Aperture Terminal – Nagyon Kis Átmérőjű Antennával Működő Terminál –, bár első hallásra a 0,5 és 3,5 közötti méret nem tűnik csekélynek, viszont amikor a nevét kapta, annak számított. Az antenna mérete attól függ, hogy az összeköttetés melyik sávban („C”, „Ku”, „Ka”) üzemel (lásd 1. táblázat), illetve a lefedett terület középpontja, vagy a széle felé helyezkedik el a műholdas terminál.

	„C” sáv	„Ku” sáv	„Ka” sáv
Frekvenciatartomány	3–7 GHz	10–17 GHz	18–31 GHz
Lefedett terület	nagy	közepes	kicsi

1. táblázat. A VSAT-sávok

Minden VSAT rendszer két részből, a műholdas átjátszóból, illetve a földi egységekből áll, amely lehet földi terminál, vagy HUB.⁹

A VSAT rendszerek kétféle topológiával épülhetnek fel:

- **Csillag-topológia.** A hálózat középpontjában egy nagy antennaméretű földi állomás található. A rendszer lelke egy nagykapacitású központi vezérlőegység, a HUB. Alapvető funkciója a teljes rendszer felügyelete: az adatforgalom irányítása és figyelése; frekvencia és időrések kiosztása; hálózat- és rendszerállapot figyelése; VSAT terminálok, hálózati interfészek és műholdcsatornák törlése vagy hozzáadása; hálózatrészek tiltása vagy engedélyezése. Minden adat áthalad a HUB-on, ennek következtében az adó és a vevő között mindig két műholdas összeköttetés van.¹⁰

- **Háló-topológia.** A rendszer csak műholdat és VSAT terminálokat tartalmaz. Csak kevés számú terminál esetén alkalmazzák, mivel nagy a sávzélesség-igénye, merthogy a VSAT terminálok között előre meghatározott frekvenciájú összeköttetést kell kialakítani a frekvenciaütközés miatt.

A VSAT-sávzélességet 64 kbps-os sávzélességtől akár több megabit sávzélességgig lehet létesíteni. Fontos a távközlési csatornák tervezésénél figyelembe venni, hogy a műholdcsatorna (úrszegmens) bérlésével megválaszthatók a hozzáférési módok is.

A missziók speciális igényeinek megfelelően, sok esetben indokolt **aszimmetrikus összeköttetés** létrehozása. A híradó és informatikai rendszerek tervezésekor meghatározható a várható le- és feltöltés sebessége. Jellemzően például a magáncélú internet használatokor a misszió irányú letöltés nagyobb sebességet igényel, mint a feltöltés.

Tovább csökkentheti a költségeket a **pont–multipont rendszerek** kialakítása. A pont–pont rendszereknél az igényelt sávzélesség csak a két végpontnak van lefoglalva. Azonban – különösen a missziós időeltolódásokat figyelembe véve –, több esetben lehet olyan helyzet, amikor egyidejűleg nem forgalmaz minden állomás. Ebben az esetben a pont–multipont kapcsolat létrehozása jelenti a költséghatékonyabb megoldást.

A VSAT rendszerek alkalmazásának kérdései békefenntartásban

A VSAT rendszerek előnye, hogy helyszíntől függetlenül, rugalmas sávzélességgel, jó átviteli paraméterekkel, hálózatfelügyeletbe beintegrálhatóan alkalmazhatóak. Ezen tulajdonságok előtérbe helyezik alkalmazását a békefenntartó erők honi irányú összeköttetésének megvalósításához.

A Magyar Honvédség jelenleg a VSAT szolgáltatást távközlési szolgáltatótól veszi igénybe. A szolgáltató havidíj ellenében, a szerződésben meghatározott rendelkezésre állással biztosítja az igényelt sávzélességet. A Magyar Honvédség hálózatfelügyeletén dolgozó szakemberei a hibát a szolgáltatónak adják le elhárításra.

⁹ HUB (az angol „kerékagy” szóból ered) – feladata fizikailag összefogni a hálózati kapcsolatokat.

¹⁰ Nagy Lajos – Farkasvölgyi Andrea: *Műholdas szolgáltatások*. Magyar Tudomány, 2007/7. 901-902. o.

A pont–pont kapcsolatok kivételével minden adat (összes műholdas forgalom) a szolgáltató központi HUB-állomásán megy keresztül.

Azonban a rendelkezésre álló szakembergárda lehetővé teszi annak a lehetőségét, hogy a szervezet közvetlenül bérelje az űrszegmenst a műhold szolgáltatójától, és saját földi állomásokat üzemeltessen a bérlés helyett. Ebben az esetben az első években nagyobb egyszeri kiadás jelentkezik az eszközbeszerzések miatt, azonban közép- és hosszútávon a beruházás rentábilis lesz, mert a költségek csökkennek. A biztonsági oldalt erősíti a rendszerhez egyedüli hozzáférő Magyar Honvédség felügyeletében működő rendszer. Ezáltal a hálózat rugalmasabb lesz, lehetővé válik a hírrendszeren belül új megoldások kipróbálása (VoIP-rendszerek, rejtjelző eszközök tesztelése).

Az antenna méretéből kifolyólag szükség van azonban mind mobil, mind állandó telepítés esetén az antenna optikai rejtésére, a távközlési műholdra történő rálátás egyidejű biztosítása mellett.¹¹

A Magyar Honvédség saját műholdas képességének megszerzéséhez az alábbi feltételek szükségesek:

- beltéri egységek beszerzése;
- antennák beszerzése;
- hálózatfelügyelet kialakítása;
- szervizháttér megteremtése;
- szakemberek kiképzése.

Beltéri egységek beszerzése

A beltéri egységeknél figyelembe kell venni a szükséges sáv szélességet, valamint annak bővítésének valószínűségét, az igényelt szolgáltatásokat (több gyártó alpból beépíti eszközeibe, azonban csak licence alapján lehet aktivizálni), csatlakozási felületeket (interfész-típusok).

Antennák beszerzése

Az antennák kiválasztásánál fontos: a frekvenciasávok kiválasztása („C”, „Ku”), valamint, hogy az állomás a műholdas lefedettség közepén, vagy szélén helyezkedik el. Az előzők mind befolyásolják az antennaméretet. A központi állomás esetén nagy antennaméretű állomás szükséges az üzembiztosabb összeköttetés céljából.

A hálózatfelügyelet kialakítása

A műholdas rendszer állapotának folyamatos monitorozása kiemelt feladat, ezért a Magyar Honvédség országos hálózatfelügyeleti rendszerébe történő beintegrálását, mindenképpen meg kell valósítani. A központi HUB elérése történhet:

¹¹ Fekete Károly mk. őrnagy: *VSAT rendszerek alkalmazásának lehetőségei a Magyar Honvédség jelenlegi és távlati hírrendszerében*. www.zmne.hu/tanszekek/vegyi/docs/fiazkut/KF_03.html

bérelt vonal, az MH mikrohullámú rendszere, illetve az EKG (Elektronikus Kormányzati Gerinchálózat) felhasználásával. A OHFK¹² szolgálatánál új műholdas felügyeleti terminált kell létrehozni. A felügyeleti munkahely kialakításánál figyelembe érdemes venni, hogy az analóg, illetve az ISDN-központok folyamatos kivonulásával egyes szolgálati elemek feladatainak átcsoportosítása, új területekre történő átállítása célszerű. Ezt figyelembe véve javasolt lehet a jelenleg analóg központ és kábel üzemfelügyelettel foglalkozó állomány tevékenységének kibővítése műholdas távfelügyeleti feladatkörrel. Ez a humán erőforrások legoptimálisabb átcsoportosítását valósítaná meg.

Szervizháttér biztosítása

Két típusú szervizháttér biztosítása szükséges a területi elhelyezkedésből adódóan.

Az egyik szervizmódnál a nemzeti szervizállomány feladatköréből adódóan a honi területen lévő eszközöket szervizeli, küldi javításba. Ez esetben állandó szakállomány kapja feladatul a hibaelhárítást.

A másikonál a missziós híradó és informatikai állomány végzi a feladatokat, kiképzést követően. A VSAT terminál telepítését, bontását a misszió első és utolsó váltása végzi. A hadműveleti területen a VSAT antennák funkciójukból, méretükből kifolyólag potenciális célpontot jelenthetnek, ezért minden kint lévő szakállománynak rendelkeznie kell az antenna-telepítési, bontási, hangolási ismeretekkel, a beltéri egységek kezelésének, szoftver-frissítésének képességével.

Szakemberek kiképzése

Akár egy újonnan létrehozott szolgálati elemről, akár a már említett várhatóan csökkenően terhelt felügyelő csoportról beszélünk, mindkét csoport képzése, felkészítése kulcsfontosságú. A szolgáltatás magas szintű biztosításához elengedhetetlen, hogy a menedzsment-állomány valós idejű hiba- és szolgáltatás-felügyeletet biztosítson napi 24 órában.

A gyors távfelügyeleti beavatkozás képességének megteremtésén felül a fizikai szerviztevékenység biztosításához is szükséges a karbantartást, telepítést, hibaelhárítást végző állomány képzése. A szerviz- és felügyeleti tevékenységet végző személyek összehangolt tevékenysége biztosítja a magas üzembiztonságot a hálózatban, ezért együttműködésük gyakoroltására közös hibaszimulációs feladatok végrehajtása javasolt.

Összegzés

A műholdas rendszerek használata missziós területen gyakran kikerülhetetlen. Hiszen az eszközök gyorsan telepíthetőek, könnyen átkonfigurálhatóak, a felügyeleti rendszerbe bevonhatóak, a vezeték nélküli, illetve a földfelszíni rendszertől elkülönülten nyújtják a kívánt szolgáltatást.

¹² OHFK: Országos Hálózatfelügyeleti Főközpont.

A jelenleg nagy hangsúlyt kapó műholdas távközlés általam javasolt földi állomásának, eszközparkjának saját tulajdonú üzemeltetésével jelentős sávszélesség-nyereség érhető el, adott költségeket figyelembe véve, a bérléshez képest. A VSAT műholdas sávszélesség biztosítása közép- és hosszútávon költséghatékonyabb a Magyar Honvédség számára.

Az egyszeri beruhásként jelentkező eszközpark beszerzése után, a kiképzett szakemberek – a felügyeleti központba beintegráltan –, képesek az ezzel járó feladatokat ellátni. A sikeres megvalósításhoz szükséges az üzemeltető és a szervizállomány képzése. Ezen személyek beosztásai az általam leírt javaslat szerint a Magyar Honvédség jelenlegi felügyeleti struktúrájába beilleszthetők a mostani humán erőforrás-átcsoportosítása mellett. A folyamatos üzemhez ebben az esetben 24/7-es szervizhátér és a tartalékeszközök biztosítása szükséges. Műveleti területre érkezés előtt a híradó személyzet kiképzése a helyi műholdas eszközök telepítésére, egységeinek cseréjére kiemelt fontosságot kap, mivel az antennatányér mérete árulkodik a funkcióról, esetleges meghibásodás esetén a hibabehatárolást a kinti kiszolgáló személyzetnek is tudnia kell végrehajtani. Az egyre magasabb adatátviteli sebességre képes mobil műholdas terminálok már az első pillanattól kezdve a telepítés során képesek biztosítani a kommunikációt az anyaország irányába (például szállításkor, a VSAT-antenna finomhangolása esetén).

Az általam javasolt megoldás egy biztonságos saját üzemeltetésű, nagy sávszélesség-kapacitású megoldást biztosítana mind a békefenntartási feladatok, mind egyéb célokra, például gyakorlatok híradásának biztosításához.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Erdősi Ferenc: *Műholdas vagy fénykábeles hálózatok*. Híradástechnika 2003/9. 45. o.
- Fekete Károly mk. őrnagy: *VSAT rendszerek alkalmazásának lehetőségei a Magyar Honvédség jelenlegi és távlati hírrendszerében*. www.zmne.hu/tanszekek/vegyl/docs/fiazkut/KF_03.html
- Gödör Éva: *Műholdas hálózatok, Távközlő Hálózatok és Informatikai szolgáltatások 4. fejezet*. www.hte.hu/online_konyv
- Nagy Lajos – Farkasvölgyi Andrea: *Műholdas szolgáltatások*. Magyar Tudomány 2007/7. 901-902 o.
- Pálvölgyi Mihály: *A műholdas kommunikációs és információs szolgáltatásokról*. Könyvtári Figyelő, 38. évfolyam 4. szám.

**AZ OROSZORSZÁGI FÖDERÁCIÓ
KATONAPOLITIKÁJÁNAK VÁLTOZÁSAI**

Az Oroszországi Föderáció katonapolitikáját – mint az állam politikájának szerves részét –, az alábbi főbb biztonságpolitikai dokumentumok határozzák meg:

- az alkotmány;
- a nemzeti biztonsági koncepció;
- a külpolitikai koncepció;
- a katonai doktrína;
- a tengerészeti doktrína 2020-ig;
- az információs biztonság doktrínája;
- a szövetségi törvények;
- az elnöki rendeletek;
- a kormány határozatai.

Az orosz külpolitikát a célok, az eszközök és az érdekvényesítési módszerek folyamatos megújulása jellemzi. Az orosz diplomácia a V. V. Putyin elnöksége idején elért politikai stabilizáció eredményeként magabiztosabbá vált, míg a gazdasági konszolidáció révén jelentős erőforrásokra támaszkodhat nemzetközi téren. Reálisan méri fel lehetőségeit, külpolitikáját a pragmatizmus, a gazdasági érdekvényesítés jellemzi, Oroszországnak ma nincs ellenségképe és nincs deklarált ellensége sem. Tudomásul veszi, hogy az Egyesült Államok mögé sorol, de ragaszkodik „az első az egyenlők között” státuszhoz. Tudatában van a posztszovjet térségre vonatkozó politikája korlátainak, a szovjet utódállamok sok esetben eltérő orientációs ambícióinak. Az orosz diplomácia hirdeti a kodifikált nemzetközi jog primátusát, érzékelhetően csak ez jelent garanciát számára az egyoldalú – elsősorban amerikai meghatározottságú – lépésekkel szemben. Az orosz diplomácia kezdeményezőbbé vált, keresi és felhasználja azokat a lehetőségeket, amelyek alkalmasak az orosz külpolitikai álláspontok megismertetésére, azoknak a szovjet örökségtől és az ideológiáktól mentes képviselésére, az orosz érdekek érvényesítésére. Tudatosan törekednek a nyilvános diplomácia alkalmazására, és ezt javasolják másoknak is.

Az orosz külpolitikai látásmód meghatározó eleme az orosz–amerikai párhuzamokban való gondolkodás; csaknem valamennyi érintett kérdésben az amerikai álláspont képi a viszonyítási alapot. A problémák elvi megközelítésének módja a nem közvetlen orosz nemzeti érdeket érintő esetek többségében objektív volt, ami a posztszovjet térség problémái tekintetében nem mondható el.

Pozitívan értékelik az EU–orosz és a NATO–orosz viszonyrendszerben bekövetkezett változásokat, amelyekben Moszkva számára az Európai Unióval kialakított együttműködés prioritást élvez a NATO-val szemben. A PCA¹ 2007-ben lejárt, annak kapcsán álláspontjuk az, hogy csak egy új, úgynevezett „komoly” dokumentum lehet megfelelő alapja az együttműködés hatékony folytatásának. Az orosz szaktárcák már elkezdték kidolgozni az új helyzetre vonatkozó koncepciót, amit elkészülte után átadnak Brüsszelnek. Jogilag kötelező, az eddigi együttműködést figyelembe vevő, a jövőre irányuló keretdokumentumban gondolkodnak, amelyre ágazati együttműködési megállapodások épülhetnek a későbbiekben.

Orosz részről csalódottak a 2004. évi EU-bővítés előestéjén elfogadott EU–orosz politikai nyilatkozatban foglaltak teljesítését illetően. Értékelésük szerint az EU nem teljesítette egyes vállalt kötelezettségeit, mint például a balti orosz kisebbség helyzetének rendezése, s Brüsszel láthatóan nem is hajlandó napirendre tűzni a nyilatkozatban foglaltak teljesítésének áttekintését.

Oroszország számára az EU keleti szomszédságpolitikájának (ENP²) keleti dimenziója problémás kérdés. Az ENP elindítását egyoldalúnak tartják, az EU a programmal Oroszországot kész helyzet elé állította, de így nehéz együttműködni, annak ellenére, hogy az érintett országok az EU-nak és Oroszországnak egyaránt szomszédai. Moszkva elvárta volna, hogy közvetlen orosz érdekeket érintő ügyekben az együttműködés az előkészítés fázisától kezdődően folyamatos legyen. Oroszország ezért az EU viszonylatban csak a saját PCA-ra összpontosít. Véleményük az, hogy a keleti ENP hatékonyabb lehetne, ha elindítói a kezdetektől figyelembe vették volna a célországok érdekeit. Sokan ellenzik Oroszországban, hogy az Európai Uniót tekintésük az elsőszámú külpolitikai prioritásnak, helyette a kapcsolatok kiemelt fejlesztését elsősorban Kínával, illetve Indiával szorgalmazzák. Kormányzati szinten ugyanakkor tisztában vannak vele, hogy az európai iránynak az orosz külpolitikában nincs alternatívája, és megítélésük szerint az EU–orosz kapcsolatok már ma mélyebbek, mint amit az ENP a célországok számára előirányoz.

A FÁK (Független Államok Közössége) folyamatait úgy értékelik, hogy a jelen időszak magán hordozza az 1990-es évek elvesztegetett lehetőségeit. Oroszországon belül a kaotikus privatizáció az évtized egyetlen megkérdőjelezhető sikeres folyamata, melyben a Jelcin-adminisztráció az oligarchákat is tulajdonhoz juttatta. Ezt a helyzetet korrigálni kellett, s Oroszország méretei alapján csak a központilag, állami szinten vezérelt kiigazítás jöhetett szóba, amit a társadalmi többség határozottan támogat, a Nyugat pedig bírál.

Orosz részről a FÁK vonatkozásában ma legfontosabb célnak a „közös humán térség” megőrzését tartják. Tisztában vannak a szovjet utódállamok eltérő külpolitikai ambícióival, természetesnek vélik a modernizációval és globalizációval összefüggő változásokat, de minden érintett szereplő érdekében elkerülendőnek tartják a földrengésszerű folyamatokat, mint amelyek például Kirgizisztánban voltak. A kirgiz változások nem jelentenek végleges megoldást sem a belpolitikai, sem a térséget érintő külpolitikai problémákra.

¹ PCA – Partnership and Cooperation Agreement – Partnerségi és Együttműködési Megállapodás.

² ENP – European Neighbourhood Policy – Európai Szomszédsági Politika.

A FÁK folyamatait tekintve áttörésnek nevezhető a gázárak piaci feltételek szerinti meghatározása. Ez a korábbi patriarchális viszonyokat új, pragmatikus alapokra helyezi, s ennek társadalmi–gazdasági hatásai messzehatók lesznek. **Ukrajna** esetében is erre lehet számítani, mert eddig minden ukrán kormányzatot az olcsó orosz gáz tartott hatalmon. *A piaci feltételek biztosítása a legjelentősebb orosz hozzájárulás az ukrán demokratizálás folyamatához.* A választásokkal kapcsolatban visszafogottságot tanúsítanak, a hosszabb távú kölcsönös érdekekre helyezve a hangsúlyt a kétoldalú viszonyban.

Fehéroroszország – Belarusz – kérdésében orosz részről megértik a demokrácia-deficithez fűződő aggodalmakat, de rámutatnak, hogy az ország belpolitikai helyzetét Lukasenko elnök valós társadalmi támogatottsága határozza meg. Természetes, hogy a demokráciaépítés terén előrelépésre van szükség, mint ahogy más országokban is, de nem lehet figyelmen kívül hagyni a nemzeti sajátosságokat. Az orosz álláspont a rendszerváltozást illetően eltérő a nyugati felfogástól, szerintük belpolitikai alapú, a belorusz nép által megoldandó és nem kívülről kikényszerített változásokra van szükség. A külső beavatkozás mindig kettős mérce alkalmazásával jár; azonos mércével mérve nagyon sok helyen kellene beavatkozni a demokrácia védelmében. Belarusz problémájára a globalizáció, a sokoldalú kapcsolatépítés a megoldás, nem pedig az elszigetelés.

Moldova kapcsán a kommunista rezsim egzisztenciális küzdelmét látják a Voronyin-adminisztráció hirtelen meghirdetett nyugati orientációja mögött.

Grúzia példája arról szól, hogy nem lettek feltétlenül demokratikusabbak a nyugatorientált országok. Itt például a központi választási bizottság tagjai csak a hatalmi párt soraiból kerültek ki, amit a Nyugat nem tesz szóvá, mert elégedett azzal, hogy Tbiliszi nyugati orientációs politikát folytat. A grúziai „befagyott” konfliktusok kezelésére legjobb módszernek az ország demokratizálását és gazdasági rendbetételét tartják, amely az abház és dél-oszét szeparatizmus végét is jelenthette volna. Azonban az augusztus 8-án kirobbant grúz–dél-oszét „háború”, amely átcsapott orosz–grúz fegyveres konfliktussá, lehetetlenné tette a békés megoldás megvalósítását. Orosz vélemény szerint Grúzia már az 1990-es évek elején rosszul fogta fel a két volt autonóm köztársaság státuszának rendezését. Ugyanis a Szovjetunió szétesése után, az adminisztratív módon Tbiliszi fennhatósága alá került Abházia és Dél-Oszétia hovatartozását az érintettek népszavazásával kellett volna eldönteni.

A két szakadár (autonóm) köztársaság elismerésével az orosz politikai vezetés egyértelművé tette, hogy Moszkva a továbbiakban nem tűri el a határai mentén az amerikai és európai térnyerést. Oroszország ezt biztonsági kérdésnek tekinti és minden olyan szükséges lépést megtesz, amely szükséges a Föderáció érdekeinek megvédéséhez.

Az EU legutóbbi bővítésének eredményeként, az Unió határai földrajzilag is közelebb kerültek a posztsovjét térség rendezetlen konfliktusaihoz. Az EU elemi érdeke a határos térségek stabilitásának megteremtése, másrészt az is, hogy a demokratikus, európai fejlődési modellt választó országok reformfolyamatait és demokratikus fejlődését külső, negatív tényezők ne befolyásolják. A befagyott

konfliktusok ma e kedvező folyamatokat hátráltatják, és Moszkva diplomáciájának hitelességét szolgálná, ha érdemi módon járulna hozzá ezek rendezéséhez.

Szerbiát kulcsországnak tekintik, és döntő fontosságúnak tartják, hogy a koszovói rendezés és a montenegrói függetlenség kettős szorításában az ország ne roppanjon meg, a hatalmi elit képes legyen fenntartani a politikai stabilitást. Ehhez megfelelő ösztönzőkre van szükség. Az oroszországi politika elhibázottnak tartja a standardok és a státusz szelektív kezelését, szerintük a régió jövőjét komplex módon lett volna célszerű alakítani. A koszovói egyoldalú rendezés akarva-akaratlanul precedenst teremt, és hivatkozási alap lesz.

Orosz részről tisztában vannak vele, hogy az EU-nak meghatározó szerepe van a koszovói rendezésben, a folyamat kezelésében, és azzal is, hogy a következményekkel elsősorban az EU fog szembesülni. Ellenzik a térség „feldarabolását”, további részekre osztását, ugyanakkor elismerik az EU-integráció lehetőségének potenciális stabilizáló szerepét. Az Európához való felzárkózás esélye a nyugat-balkáni államok társadalmi viszonyainak minőségi változásától is függ. Koszovó függetlenségének elismerése olyan instabil helyzetet teremtett, amelyet csak egy gyors EU-ba történő felvétel oldhat meg, hogy a problémahalmazt kezelni lehessen. A régió reformjai jelentős pénzeszközöket igényelnek. Kiemelt fontossággal bír a szerb kisebbség jogainak biztosítása, e nélkül Szerbia vesztesége teljes lenne. Szerbia tekintetében az EU-nak előremutató álláspontot kellene elfoglalnia az integráció vonatkozásában, s ez segíthet a folyamat kezelésében.

A **Közel-Kelet térségét** orosz részről a globalizáció eddigi vesztesei közé sorolják, ahol meghatározó az izraeli–palesztin, illetve arab–izraeli konfliktus elhúzódó rendetlensége, Irak hosszú távon is megoldhatatlannak tűnő helyzete. A Hamasz küldöttségének moszkvai tárgyalásaival kapcsolatban Moszkva átlátható diplomáciát folytat, a nemzetközi közvélemény előtt vállalja diplomáciai lépéseit, amelyeket természetesnek tart egy demokratikus választáson hatalomra került és – ha akarjuk, ha nem – politikai tényezővé vált szereplő esetében. A Hamasszal való nemzetközi együttműködésnek jelen esetben nincs alternatívája. A moszkvai tárgyalások hasznosak voltak. A Hamasz elismeri Abbasz elnök személyét, s megvizsgálják, hogyan fogadhatják el a „Road Map”-et – az Útíttervet –, de a dokumentum mellé fűzött 14 izraeli kiegészítés nélkül. Készek megvizsgálni Izrael közvetett elismerésének lehetőségét, valószínűleg a két önálló állam (Izrael és Palesztina) létrehozásáról szóló koncepció elfogadásán keresztül. Az Arab Liga 2008. március végi ülésének döntéseitől orosz részről e téren már konkrétumokat is várnak. Amerikai és francia részről a kezdetektől titkos tárgyalásokat folytattak a Hamasszal, miközben Moszkvát ugyanezért, bár nyíltan tette, bírálták. Az amerikai titkosszolgálatok kapcsolatot tartanak fenn az egyiptomi ellenzéki erőkkal is, amit orosz részről nem tartanak korrektnek.

Az amerikai külpolitika kritikáját fogalmazta meg Ahmadinezsád, **Irán** államfője hatalomra jutása kapcsán is, amit megelőzött a Hatami-adminisztráció izolációja, annak ellenére, hogy ő törekedett az amerikai kapcsolat normalizálására, s alapvetően pragmatikus volt. Orosz részről sajnálatosnak tartják, hogy Washington csak egy iráni rezsimváltásban látja az iráni atomprogram megakadályozásának lehetőségét. Moszkva szerint normalizálni kell a kapcsolatokat Iránnal, és az

ultimátumok helyett együttműködésre van szükség. Az iráni konzervatívok hatalmon maradása az amerikai külpolitika következménye. Irán elsősorban Izraelre nézve jelent biztonsági kockázatot, miközben az Egyesült Államok mindezt globális problémaként állítja be, annak ellenére, hogy szakértők 7–10 évre becsülik az atomfegyver előállításához még szükséges időt. Oroszország ellene van új atomhatalmak megjelenésének, de nem fogadható el, hogy az Egyesült Államok eltekintsen a politikai megoldás lehetőségétől. Orosz részről tisztában vannak vele, hogy Teherán nem jól politizál, nehéz partner, ugyanakkor az amerikai megközelítés sem helyes, ezért az érvényes nemzetközi jogra kell támaszkodni.

Az iráni atomprogram ügye olyan szakmai kérdés, melynek kezelésére az ENSZ szakosított szervvel rendelkezik, s a vitának ott kellene folynia. Moszkva azon a véleményen van, hogy a BT-ben való felvetést megelőzően a kérdés alakulásának minden lehetséges változatát elemezni kell. Egyértelmű, hogy tényleges szankció csak a kőolaj- és a gázexport korlátozása lehet, miközben annak hatásai a nemzetközi piacon kiszámíthatatlanok. A katonai megoldást jelenleg csak az Egyesült Államok erőlteti, miközben nem számol az iráni sajátosságokkal, azzal, hogy a nukleáris kapacitást az utóbbi években tudatosan sok objektumban osztották el, föld alatti, illetve ismeretlen helyszíneken. Orosz részről nem tartják korrektnek, hogy az amerikai katonai tervezők közép-ázsiai – csak az Afganisztán elleni műveletek céljára biztosított – légbázisokat is fel kívánnának használni egy esetleges Irán elleni légitámadás érdekében, így például Ashabad már kapott erre vonatkozó kérést.

Szíria Libanonnal való viszonya kapcsán fontos jelentőséggel bírhat az új szíriai védelmi miniszter moszkvai látogatása. Szíria kész a libanoni határok kijelölésére, a diplomáciai kapcsolatok felvételére. Moszkva nem rejti véka alá azt az amerikai ajánlatot, hogy a külpolitikai nyomás enyhítése érdekében Szíria ajánljon fel csapatokat az iraki rendezéshez, ami példát mutathatna más arab országok számára is.

Az Ázsiai és Csendes-óceáni térség fejlődési trendjeit az orosz külpolitika rokonszenvvel figyeli, a térség országai a globalizáció jelenlegi nyertesei közé tartoznak. Látszik, hogy a térség államai az európai integrációtól eltérő gyakorlatot alakítanak ki, ugyanakkor a meghatározó országoknak van saját, hatékony válaszuk is a globalizációra. Sok, egymást részben átfedő együttműködést biztosító struktúra létezik, alapvetően gazdasági tartalommal. A térség szempontjából meghatározó **Kína**, e felemelkedő gazdasági és politikai hatalom jövője. Szerencsés körülmény, hogy a térségben meghatározó szereppel bíró szervezetek kínai részvétellel, Kína által is támogatottan működnek, mert a felmerülő problémák kezelése csak Peking részvételével, vele együttműködésben képzelhető el. Kína felemelkedése objektív folyamat, ezt mind külpolitikai, mind biztonságpolitikai téren inkább irányítani, mint akadályozni kell. Peking nem érdekelt a tajvani kérdés fegyveres megoldásában. A nemzetközi szereplőknek következetesen ki kell tartani az „egy Kína” elv mellett. A magas gazdasági dinamika negatív kísérőjelenségei már érzékelhetőek, elsősorban belső strukturális problémákat okoz. Orosz részről igyekeznek nem eltúlozni a Kína irányából jelentkező migrációs veszélyt. Elhárítása leghatékonyabb módjának a szibériai térség fejlesztését tartják, arányosan bevonva a külföldi – így a kínai – tőkét is, vigyázva az egyensúly fenntartására. Emellett ösztönzik a közép-ázsiai szovjet utódállamokban élő orosz kisebbség távol-keleti régiókba való áttelepülését.

A transzatlanti kapcsolatokat orosz részről természetes együttműködésnek tartják, ami a globális stabilitást szolgálja. Az EU–Egyesült Államok együttműködés kollektívabbá tette a nemzetközi biztonság meghatározó szervezeti keretét, a NATO-t. Enyhült a korábbi kizárólagos amerikai meghatározottság. Oroszország is Európa felé mozdult el értékrendjében, és az együttműködés tartalmi kérdéseiben is, miközben nem közeledett az Egyesült Államokhoz. Érzékelik, hogy a NATO szerepköre is globalizálódik, hatóköre minden régióra kiterjed, az 5. cikkely már szűk a feladatokhoz. Érdekeltek a NATO átalakulásában, s ezt Oroszország a NATO–Oroszország Tanácsban igyekszik befolyásolni. Természetesnek tartanak a NATO és a FÁK Kollektív Biztonsági Szerződés Szervezete közötti együttműködést, különösen a közép-ázsiai problémakör kezelésében meglévő közös érdekek miatt, de érzékelik a NATO ellenállását. Az afganisztáni NATO-szerepvállalás nem ad lehetőséget optimizmusra, elsősorban Afganisztán sajátosságai miatt. Az atomhatalom Pakisztán szomszédként nem egyszerűsíti a helyzetet. Bonyolult kérdés, mi lesz Pakisztánban, ahol katonai rezsim van hatalmon, és táptalaja a nemzetközi terrorizmusnak.

A globalizáció visszafordíthatatlan folyamatokat indított el, amelyeket komplexen, nem csak az orosz külpolitika szempontjai szerint „szemezgetve” kell értelmezni. Az oroszországi vezetés igyekszik azt a szemléletet követni, hogy a globalizációs kihívás nem fenyegetés, hanem új lehetőség. A globalizáció valójában kemény próba a nemzeti kultúrák, vallások és hagyományok szempontjából. A negatív hatásokkal szemben összehangolt nemzetközi fellépés szükséges, amiben Moszkva kész részt vállalni. Érzékelhető, hogy az egyes országok ideológiai alapon, különböző érdekek szerint közelítik meg a globalizáció kihívásait. Így például ideologizált az amerikai megközelítés, és orosz vélemény szerint az általános értékekre való hivatkozás nem válhat kizárólagos szemponttá a nemzetközi kapcsolatokban. Az amerikai külpolitika még mindig a hidegháború logikájának megfelelő ideológiai legitimitást keres, aminek most a demokratikus értékrend terjesztése képezi az alapját. Irakkal az amerikai külpolitika önromboló lépésre szánta el magát, a végszámla csak negatív szaldóval zárulhat. Fontos, hogy a várható politikai kudarc hatására az Egyesült Államok ne forduljon befelé (orosz részről már látnak erre utaló jeleket), hiszen az a mai globális világban drasztikusan negatív következményekkel járna mind az amerikaiak, mind a nemzetközi közösség számára. Oroszország kész minden nemzetközi kérdésben együttműködni, de csak az egyenlőség alapján, egyeztetett formában.

A hidegháború után megváltozott az egyes államok nemzetközi szerepe, így Oroszország befolyása is lényegesen csökkent. Ez a trend most megfordulni látszik, ami természetes folyamat, hiszen a '90-es években aránytalanul nagy volt a visszaesés. A globalizáció csökkenti a hagyományos katonai erő szerepét a nemzetközi kapcsolatokban. A nemzetközi terrorizmus terjedésének közvetlen okát nem ebben látják, annak mélyebb gyökerei vannak. Elsősorban ennek a jelenségnek a gyökereit kell megvizsgálni és kezelni, nemcsak annak megnyilvánulási formáit.

Ahogy azt már említettem, a katonapolitika az állam politikájának szerves része, amely meghatározza a fegyveres erők építését és felkészítését az alkalmazásra, a politikai célok elérése érdekében. A katonapolitika pontosan meghatározott állami funkciókat jelent, amelyek gyakorlása során tudományos előrejelzési és szervezési-

megvalósítási tevékenységet végez. A tudományos előrejelzési tevékenység során kidolgozásra kerülnek maga a katonapolitika elméleti alapjai, a különféle koncepciók, az ország biztonságának garantálásához és érdekeinek megvédéséhez szükséges fegyveres erők alkalmazásának módjai. Ennek a funkciónak a legteljesebb kidolgozása a katonai doktrínában történik meg.

Az Oroszország Föderáció katonapolitikájának lényege szintén a katonai doktrínában kerül meghatározásra, amely az állam nemzeti biztonsági koncepciójára alapozódik. A katonapolitika főbb elemei:

- a katonai fenyegetettségek elemzése;
- a fegyverzettechnikai infrastruktúra fejlesztési irányainak meghatározása;
- a fegyveres erők kiképzési és a háborús alkalmazásra való felkészítés alapjainak meghatározása;
- a haderő építése, fejlesztése és tökéletesítése;
- az ország gazdaságának, lakosságának és területének felkészítése a háborúra.

A 2000-ben elfogadott és 2002-ben módosított orosz katonai doktrína már elavult, ezért új dokumentum megszerkesztésére van szükség. Ezt indokolja a biztonsági helyzet megváltozása, a nemzetbiztonságot fenyegető új kihívások megjelenése és fegyveres erők előtt álló feladatok módosítása. Mindezt úgy, hogy közben megváltozott az államigazgatási és katonai vezetési rendszer.

Orosz biztonságpolitikai szakértők gyakran teszik fel a kérdést: miért van szükség a katonai doktrínára (amely a hadtudományra alapozódik), ha más országok nem rendelkeznek ilyen alapidokumentummal. Igen, vannak olyan államok, amelyeknek nincs katonai doktrínájuk, de a fontosabb országok rendelkeznek ilyen alapidokumentummal, ha nem is így nevezik. Az Egyesült Államok például nemzetbiztonsági stratégiának, a NATO stratégiai koncepciónak, Kína pedig védelmi doktrínának nevezi.

A hadtudományban – hasonlóan más tudományágakhoz –, nem létezik egyetlen egységes elmélet és nézet az ország védelmével kapcsolatban. Ez így is van rendjén, mivel a nézetek és elméletek különbözősége kiegészítheti egymást. A haderő gyakorlati életében azonban nem lehetnek jelen különböző nézetek, mint például az, hogy az egyik parancsnok elképzelése szerint a teljes állományt szerződésessé kell tenni, míg a másik parancsnok szerint jobb a sorköteles katona. De ilyen véleményeltérések lehetnek más területeken is. Ez nem elfogadható az államban és annak erőszakszervezetében, itt egységes szemléletnek és elveknek kell lenniük, mert egyébként csak a káosz uralkodna. Ezeket az egységes elveket és eljárásokat kell magában foglalnia a katonai doktrínának.

Az Oroszországi Föderációban egyre jobban teret nyer az álláspont, mely szerint a katonapolitika országos érdeket fejez ki, s ezért az nem lehet titkos. A katonai doktrína nem más, mint az állam által deklarált védelempolitika. Ennek az alapidokumentumnak nyilván kell lennie, nem tartalmazhat titkos fejezeteket.

A katonai doktrína a hivatalos védelempolitikai nézetek rendszere, amely érinti a teljes államapparátust, és hatással van minden állampolgárra. Ezért nem folytatható tovább az a korábbi gyakorlat, amely szerint egy, a társadalomtól elszakadt és a tudományt mellőző csoport alkossa meg ezt a védelempolitikai alapdokumentumot.

Az orosz szakértők véleménye szerint a **katonai doktrína tartalmában** az alábbi fő kérdésekre kell, hogy választ adjon:

- az Oroszországi Föderációt fenyegető kihívások jellemzői és az ezekből következő védelmi feladatok;
- milyen katonai szervezetre (fegyveres erők és más csapatok) van szüksége az Oroszországi Föderációnak a potenciális fenyegetettségek semlegesítésére és védelmi feladatok ellátására;
- a fegyveres erők és más csapatok alkalmazásának lehetséges formái; milyen háborúkat és fegyveres konfliktusokat lehet ráerőszakolni Oroszországra, s ennek megfelelően milyen kiképzésre és nevelési munkára van szükség az állomány felkészítése során;
- hogyan kell felkészíteni az országot a védelemre, alapvetően a gazdasági, hadiipari és erkölcsi-politikai területeken.

A fenti feladatok összességéből a **katonai doktrínának** az alábbi **szerkezeti felépítéssel** kell rendelkeznie:

- Bevezető fejezet – A katonai (védelmi) doktrína meghatározása és rendeltetése.
- Első fejezet – Az Oroszországi Föderáció biztonságát fenyegető kihívások és az azokból következő védelmi feladatok.
- Második fejezet – A katonai (védelmi) doktrína politikai és jogi alapjai.
- Harmadik fejezet – A katonai (védelmi) doktrína hadászati alapjai.
- Negyedik fejezet – A katonai (védelmi) doktrína hadigazdasági és haditechnikai alapjai.

Az Oroszországi Föderáció biztonságát fenyegető kihívások meghatározásakor nem egy konkrét ország megjelölését kell érteni, hanem az állam politikai és gazdasági érdekeinek garantálásáról van szó. Ha egy ország, vagy országok csoportja olyan politikát vagy gazdasági tevékenységet folytat, amely sérti Oroszország érdekeit, azaz nemzetbiztonságát, akkor fel kell készülni a biztonság megvédésére, adott esetben ez lehet fegyveres művelet is. A katonai doktrínának rendelkeznie kell olyan elméletekkel, amelyek útmutatást adnak az ország szuverenitásának és érdekeinek a fegyveres megvédésére.

Az új orosz katonai doktrína elkészítése folyamatban van, amelyet az Oroszországi Föderáció Biztonsági Tanácsa vezetésével és a Védelmi Minisztérium közreműködésével egy külön erre a célra felállított bizottság végez.

A jelenlegi, 2000-ben elfogadott doktrína megalkotása 1993-ban kezdődött el és az országnak a fejlett szocializmusból a piacgazdasági demokráciába való átmenete időszakára készült. Orosz vélemény szerint az ország már túlhaladta ezt az időszakot, azaz már piacgazdaság és demokrácia van Oroszországban, s ezért itt az ideje az új helyzetnek és viszonyoknak megfelelő stratégia kidolgozásának. A tervek szerint az új katonai doktrína munkapéldánya még 2008-ban elkészül.

Biztonságpolitikai szakértők véleménye szerint a katonai doktrínának tartalmaznia kell azoknak a hivatalos nézeteknek (megállapításoknak) az összességét, amelyek meghatározzák az Oroszországi Föderáció katonai biztonságának katonapolitikai, hadászati és hadigazdasági alapjait. Ennek megfelelően az új dokumentumnak tartalmaznia kell az Oroszországot érintő alapvető fenyegetettségeket, és az abból következő katonai stratégiát.

A kidolgozás alatt lévő dokumentum **a fenyegetettségek** között az alábbiakat sorolja fel: terrorizmus, szeparatizmus, lokális konfliktusok, regionális konfliktusok és globális konfliktusok. Ezeknek a fenyegetettségeknek a leküzdése érdekében a dokumentum bármilyen szövetség létrehozását lehetségesnek tartja, akár időleges jelleggel is.

Az új katonai doktrína alapvető prioritása az orosz nemzeti érdekek biztosítása, a gyakorlatiasság, törvényesség és erkölcsiség messzemenő betartása mellett. A jövőben az oroszországi gazdaság nemzetközi térhódítása következtében, az ország létbiztonsága érdekében az orosz fegyveres erőknek képesnek kell lenniük az orosz nemzeti (gazdasági) érdekek megvédésére, bárhol a világban. Gazdasági elemzések szerint az elkövetkező 15–20 évben fokozódni fog az energiahordozók kiaknázásáért (nemzetközi vizeken is) folyó küzdelem. Ebből a folyamatból Oroszország mint világhatalom nem maradhat ki. Ugyan az orosz vezetők tudják, hogy az ország a világ termelésének mintegy 6–8%-át adja, szemben az amerikai 40–45%-kal, de a jövő fejlődésének a záloga az energia megtermelésének a lehetősége, ebben Oroszország pedig a világ energiakészletének mintegy 40–50%-át tudhatja magáénak. Ezen pozíció megőrzése érdekében Moszkva eltökélt szándéka a világ további fel nem derített energia-lelőhelyeinek a felderítése és tulajdonba vétele, az érvényes nemzetközi jogszabályoknak megfelelően.

A 2000 óta érvényes doktrína legnagyobb hiányossága az általánosság volt. Ugyanis egy biztonsági dokumentumban konkrétan rá kell mutatni a fenyegetettségekre és azok elhárításának módjára, valamint a feladat végrehajtásához szükséges erők meghatározására. Az érvényben lévő doktrína nem zárja ki az orosz első atomcsapás lehetőségét, ez pedig nem felel meg a mai követelményeknek.

Az eddig nyilvánosságra került információk szerint az új doktrína nem lesz konfrontáló, hanem inkább az összes országgal való egyenjogú együttműködést, a NATO-val és a muzulmán országokkal való kapcsolatok megerősítését és fejlesztését, valamint az Oroszországi Föderációt fenyegető katonai konfliktusok időbeni megoldását helyezi előtérbe. Ugyanakkor az ország új biztonsági alapidokumentuma nem zárja ki a korlátozott atomháború lehetőségét, az orosz érdekek védelmét kiterjeszti az egész világra.

Az új katonai doktrína kidolgozását azzal indokolják, hogy az Oroszországi Föderáció jelenlegi politikai és gazdasági helyzete lehetővé teszi az alapvető biztonságpolitikai dokumentum objektív megalkotását a jelenlegi politikai helyzettől, a meglévő barátoktól és „ellenségektől” függetlenül.

A biztonságpolitikai szakértők minden esetben arra hívják fel a figyelmet, hogy Oroszország csak magára számíthat. Vagyis továbbra is érvényes II. Sándor cárról szóló mondása, miszerint „*Oroszországnak csak két szövetségese van: a hadsereg és a flotta*”.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Az Oroszországi Föderáció Fegyveres Erői – 2006. Védelmi Minisztérium – VM kiadvány.
- VM-kiadványok a hadseregreformról.
- Steven E. Miller – Dmitry V. Trenin: *Orosz Fegyveres Erők: hatalom és politika*.
- Fegyverexport – Stratégiák és Technológiák Analtikai Központ folyóiratai. www.cast.ru
- Nemzetközi konferenciák és szemináriumok anyagai.
- Az Oroszországi Föderáció Védelmi Minisztériumának hivatalos honlapja. www.mil.ru
- Hadiipari Komplexum honlapja. www.vpk.ru
- Orosz Hadászati Rakéta Csapatok amerikai honlapja. www.russianforces.org
- www.globalsecurity.org

Az OKDB – Kollektív Biztonsági Szerződés – ülése Moszkvában

VÁRHALMI A. MIKLÓS

A HÍRSZERZÉS–FELDERÍTÉS SZEREPE ÉS JELENTŐSÉGE A 21. SZÁZADI NATO SZÁMÁRA

„...Nem vállalom közösséget azzal a könnyelmű reménnyel,
hogy valami véletlen majd megment bennünket.”
(Carl von Clausewitz)

Bevezetés

Írásommal arra szeretném ráirányítani a figyelmet, hogy az emberiség történetének kezdete óta egyre erősödő jelleggel és mértékben – de különösen a 21. században –, egyre inkább felértékelődik a hírszerzés–felderítés, a rendszer-szemléletű információ-adatgyűjtés, illetve a komplex információkezelés (gyűjtés–rendszerelés–tárolás–feldolgozás–hasznosítás), a másik titkosszolgálati szakággal, az elhárítással együtt. Ezt támasztja alá Donald H. Rumsfeld, korábbi amerikai védelmi miniszter jelenlegi és jövőbeni világunk átfogó biztonságát igen jól jellemző minősítése is, miszerint: „*A bizonytalanság világában, amelyben az ismeretlen, a bizonytalan, a láthatatlan, a váratlan ellen kell megvédeni magunkat.*”

Írásom a fellelhető szakirodalom feldolgozásán alapul, mint minden más kutatómunka. Szeretném vele elősegíteni a hadtudomány és a társadalom közötti távolság csökkentését, valamint a hadtudomány egy speciális szegmensének társadalmi elfogadtatását. Nem tartozom a katonatudósok közé, de a biztonságpolitika, mint a védelem és érdekkérvényesítés gyöngyszeme, illetve a nemzetbiztonsági tevékenység (hírszerzés+ elhárítás) jövőformáló szerepe népszerűsítésének „civil szemmel is” elhivatott terjesztője vagyok.

Fontosnak tartom az orosz *Tyuskevics*, a filozófiatudomány doktora megállapításának mondanivalóját: *a legfontosabb feladat, hogy visszaadjuk a hadtudomány rangját, megbecsülését és nyilvánosságát a társadalomban.* Ha ez a célkitűzés megvalósul, akkor a politikai és katonai felsővezetők el kell, hogy fogadják a katonatudósok kutatási eredményeit.¹

Ezt szeretném én is elősegíteni, különös tekintettel arra, hogy a magyar politikusoknak a rendszerváltozás óta komoly adóssága van az egész nemzet felé, a nemzetbiztonsági tevékenység – mint a védelem és az érdekkérvényesítés fontos eszköze – vonatkozásában, hasonlóképpen a nemzetbiztonsági szolgálatok képességei hasznosíthatóságának megfelelő és rangjukhoz méltó kezelésében.

A hírszerzés, felderítés fogalma és változása

A hírszerzés a titkosszolgálati tevékenység egyik alapvető szolgálati ága, amely külföldi, bizalmas politikai, gazdasági, technikai, tudományos, katonai híryanagok,

¹ Szternák György: *Gondolatok a hadtudományi kutatásról.* Hadtudományi Doktori Iskola előadás anyaga. Budapest, 2008, ZMNE.

adatok, információk tervszerű gyűjtését, elemzését, értékelését végzi nyílt és titkosszolgálati erőkkkel, eszközökkel, módszerekkel.²

A hírszerzés mellett és helyett a felderítés elnevezést is használják. A felderítés az állami apparátus vezető szervei és a különböző szintű parancsok az azon intézkedéseinek, rendszabályainak és tevékenységeinek összessége, amelyek egy ország vagy ország csoport érdekeiről, célkitűzéseiről, szándékáról, terveiről, tevékenységéről, erőforrásairól, helyzetéről, fegyveres erőinek felépítéséről, csoportosításáról, haditechnikájáról, kiképzettségi színvonaláról, hadrafoghatóságáról, harckészültségi helyzetéről és a hadszíntérré váló terület előkészítéséről szóló adatok megszerzését, gyűjtését és tanulmányozását célozzák. A felderítés rendeltetését és feladatait tekintve, a hírszerzéshez hasonlóan *politikai, gazdasági, katonai, tudományos-technikai felderítési* ágakra tagozódik.³

A hírszerzés hagyományosan polgári és katonai hírszerzésre tagolódik, melyből a katonai hírszerzést általában katonai felderítés megfogalmazásban használják.

Az 1990-es évektől, de különösen a 21. század kezdetétől a hírszerzés, illetve felderítés fogalmak helyett a rendszerszemléletű információszerzés (adatgyűjtés) és feldolgozás fejezi ki pontosabban a tevékenységet, hiszen az információs forradalom, az információs társadalmak, a hálózatközpontú információs hadviselés és átfogóan az „információ = hatalom” fogalmak, elvek, tények reális és meghatározó valóságá, versenytényezővé váltak.

Az információ az emberi szervezet egyik erőforrása, legáltalánosabb értelemben az objektív valóság visszatükröződése az emberi tudatban. Az információ éppen olyan főszerepet játszik a világban, mint az anyag és az energia. A világot alkotó rendszerek információs kapcsolatok révén szerveződnek egésszé. Alapvető különbség viszont, hogy az információra nem érvényesek az anyag- és energiamegmaradási törvények, azaz megsemmisíthető és létrehozható.

A biztonság fogalmának megváltozása, újraértékelése, szélesebb értelmezése⁴

A biztonság a 21. századra átfogó és összetett fogalommá, illetve tényezővé vált, az évszázadokkal ezelőtti katonapolitikai biztonság fogalmának sokkal szélesebb körű értelmezésével, érvényesülésével: katonai, politikai, gazdasági, társadalmi, környezeti stb. A biztonság szélesebb értelmezésének előnye, hogy átfogóbb megértési lehetőséget biztosít a fenyegetésekkel és az azokra adandó válaszokkal kapcsolatban.

A biztonság összetevői, tágabb, átfogó értelmezése alatt a társadalmi (jogi, szociális), politikai (diplomáciai), gazdasági, környezeti (ökológiai), katonai, informatikai, pénzügyi, egészségügyi, belügyi biztonságot értik. A különböző összetevők sorrendjét alapvetően meghatározza az adott állam célja, illetve a történelmi környezet. Míg a hidegháborúban a katonai biztonság volt elsődleges,

² Magyar Hadtudományi Lexikon. Budapest, 1995, Magyar Hadtudományi Társaság.

³ Uo.

⁴ *Szabadság és/vagy biztonság?* Várhalmi A. Miklós előadása Athénben, 2005-ben, a IV. Európai Szociális Fórumon. http://www.varhalmi.hu/sub_site.php?doc=3631

addig napjainkban elsősorban a politikai, gazdasági és környezeti biztonság elérése a fő cél. A különböző összetevők, szektorok elválasztása csak az elméleti vizsgálódások szempontjából lehetséges, a mindennapi élet során ezek elválaszthatatlanok, hiszen azok komplex formában jelennek meg.

A biztonság átfogó értelmezésével párhuzamosan bővült a biztonsági kockázatok köre is. A biztonságpolitikában a hagyományos nemzetállami szereplők mellett egyre nagyobb szerephez jutnak az úgynevezett nem állami szereplők (nemzetközi szervezetek, multinacionális vállalatok, nem kormányzati szervezetek, valamint a nemzetközi bűnözői és terrorista csoportok).

Az átrendeződő nemzetközi rendszer sajátossága, hogy abban egyszerre vannak jelen a hagyományos biztonsági kockázatok és az új, gyakran globális megjelenésű vagy kiterjedésű fenyegetések. Az új típusú fenyegetések és kihívások változatosabbak, kevésbé láthatók és előre jelezhetők. Jellemző tendencia a külső és belső kockázati tényezők közötti határvonal elmosódása.⁵

A Globális Információs Társadalom. Az információ = hatalom

Az információs társadalom elmélete szerint a társadalomban az információ előállítása, elosztása, terjesztése, használata és kezelése jelentős gazdasági, politikai és kulturális tevékenység. Ennek közgazdasági társfogalma a tudásgazdaság, amely szerint az értelem gazdasági hasznosításán keresztül érték jön létre. Ennek a társadalomtípusnak a sajátossága az információtechnológia központi szerepe a termelésben, a gazdaságban és általában a társadalomban.⁶

Az információ korában a központi kormányok és elíttek, a városi értelmiségi centrumok is elveszítik hatalmukat a média globalizálásával szemben.

Mindennemű állami ellenőrzés hatástalan a hálózatokba szerveződő kommunikációra nézve, ezért a korszerű információtudományos szemlélet a kvázi-kaotikus társadalom mint rendszer modellezésével, megértésével próbálkozik. A tisztességtelen előnyszerzés, a jogszerű, de erkölcstelen spekuláció, illetve a bűnözés világméretű jelenléte a legfőbb veszélyei az internet által megtestesített paradigmának.⁷

„Egy nemzetközi konferencia a Net kapcsán a fegyverek, technológiák, emberi szervek, gyermekek kereskedelmét, a bérnyilkosságot, rablást (műkincs, arany, elefántcsont stb.), kábítószer, prostitúciót, nem utolsósorban a veszélyes hulladékok eltüntetése típusú veszélyeket minősítve évi 750 Mrd USD illegális forgalomról számolt be a globális pénzügyi rendszer kapcsán. A legfontosabb hatások a nemzetállamok szempontjából három nagy csoportba rendezhetők. Egyrészt már az államhatalom legmagasabb szintjein is megjelenik a bűnözés (korrupció, befolyással visszaélés, illegális politikai finanszírozás, befolyásszervezés).

⁵ Resperger István: *Kockázatok, kihívások és fenyegetések a XXI. században*. Budapest, ZMNE, Biztonsági és Stratégiai Tanulmányok Tanszék. Az Országos Kiemelt Kutatási Tanulmányok pályázata, 2002.

⁶ Molnár László: *Az információs társadalom felé*. INCO Első magyar internetes folyóirat az információs korról, 12. szám: <http://www.inco.hu/inco6/global/cikk0h.htm>. 2008.12.01.

⁷ Manuel Castells 1997 = Manuel Castells: *The Information Age II. k.* Oxford, Blackwell.

Másrészt sok állam függőségbe került az árnyékgazdaság nemzetközi összefonódásai miatt (mint például az Egyesült Államok a dél-amerikai drokartellek, a fegyverkereskedelem; az európaiak az olasz vagy az orosz maffia terjeszkedésével). Harmadszor, de nem utoljára, az árnyékgazdaságból származó pénzek szabad áramlása manipulálja a nemzetközi politikát, destabilizálja az egyes nemzetállamokat, nemzetgazdaságokat (mint például a japán Yakuza befolyása Délkelet-Ázsiában). Ezért már minden felelős nemzetközi tényező megegyezik abban, hogy az elektronikus pénzügyi folyamatok ellenőrzése elengedhetetlen, a különféle bűnüldözési világkonferenciák pedig már régóta a globalizálódásról szólnak. Más típusú kihívás együttest jelent a nemzetállamok szempontjából a kölcsönös függőséggel járó második csoport, a katonai tömbök széthullása, két, majd egy szuperhatalom kiemelkedése, s a köréje szerveződő országok kapcsolata, másrészt az új technológiák befolyása a hadviselésre; harmadrészt az emberiségre kifejtett hatások tudatosodása a kockázatkezelés, az információtudatosság terén. További elgondolkodtató hatásokat jelent a nemzetbiztonságban, hogy mindinkább függőségbe kerülnek államok a haditechnikai, technológiai szállítók, illetve a szükséges szakértő munkaerő terén. A katonai technológiák hihetetlenül gyors fejlődése aláássa az egyes országok biztonságát.”⁸

A nemzetbiztonsági szolgálatok, mint a védelmi struktúrák felértékelődő súlypontjai

A nemzetbiztonsági szolgálatok – közkeletű néven a titkosszolgálatok – a nemzetállamok legbensőbb, legérzékenyebb területi közé tartoznak. A nemzeti jelleg és vonatkozások dominanciája mellett a nemzetközi együttműködések (ENSZ, EBESZ, NATO, EU) is működnek, eltérő bipoláris és multipoláris aktivitással.

Az 1990 óta megváltozott szerkezetű és súlyozású biztonsági kihívások mind nagyobb mértékben a titkosszolgálati tevékenységek, illetékességek körébe tartoznak.

A régi kihívások egy része és az új kihívások nagy része a nemzetbiztonsági szolgálatok készségét, lehetőségeit, módszereit igénylik, egyrészt a kihívások kiszámíthatatlan jellege miatt, másrészt a nemzetközi együttműködést megvalósító partner titkosszolgálatok miatt is. A nemzetbiztonsági szolgálatoknak a szerepe a biztonsági kihívások szerkezetének és jellegének megváltozásának, arányeltolódásának alább kiemelt főbb jellemzői alapján meghatározóbb, mivel a hagyományos veszélyek helyét mindinkább a nemzetbiztonsági szolgálatok illetékességébe tartozó biztonsági kockázatok veszik át.⁹

- kiszámíthatatlanok és beláthatatlanok;
- jelentős részük a normál, hétköznapi, polgári, bel- és külföldi folyamatokhoz, ügymenetekhez, érdekviszonyokhoz kapcsolódik, és ezeken keresztül, ezek többszörös fedésével jelenik meg. A közvetlen érdekviszonyok, motivációk általában nem érzékelhetők közvetlenül és lappangók, illetve rejtőzködők;

⁸ Csorba József: *A globalizáció az információs társadalommal kapcsolatos információtudományos gondolkodásban*. Budapest, Biztosítási Szemle, 2005. április.

⁹ Várhalmi Miklós: *A magyar Nemzetbiztonsági Szolgálatokról másként és mindenkinek*. Budapest, NOVISSIMA, 2002.

- földrészeket, országokat átfogóan nemzetközi ügyek;
- igen magas intelligencia- és tudásszinten jól kidolgozottak, előkészítették és szervezettek;
- általában igen széles társadalmi és embercsoportokat foghatnak át: politikai, köz- és államigazgatási, védelmi, gazdasági–pénzügyi–banki, gazdasági társasági, kutatási, oktatási, kulturális, vallási, etnikai, szakmai, alvilági stb.;
- jelentős tőkefinanszírozással, háttérrel rendelkeznek, így a leghatékonyabb és legkorszerűbb tervezési, szervezési, technikai, végrehajtási és ellenőrzési módszerekkel, eszközökkel és szakemberekkel dolgozhatnak, ideértve a titkosszolgálati eszközöket és módszereket is. Veszélyességük politikailag, társadalmilag, gazdaságilag igen jelentős;
- kezelésük (több)diplomás, (több) nyelv ismeretével rendelkező, speciális és nagy tapasztalatú szakértőket, titkosszolgálati módszereket és eszközöket valamint jelentős ráfordítást igényelnek rövid, közép és hosszú távon is;
- az ügyek megfelelő feldolgozása hónapokat, sőt éveket is igénybe vehet;
- nemzetközi együttműködést igényelnek;
- előrejelző és megelőző szervezést igényel az ország biztonsága, ami hatékony valamint széleskörű információszerezést, feldolgozást, hasznosítást igényel;
- a nemzetbiztonsági szolgálatok egymás közötti, a magyar védelmi struktúrán belüli, valamint a nemzetközi munkamegosztásban részt vevőkkel kapcsolatos viszonyában is az egyik legfontosabb szempont a belátható és a kevésbé belátható biztonsági kihívásoknak, valamint ezek prognosztizálható, dinamikus változásainak megfelelő, igen rugalmasan, gyorsan és jól szervezhető, reagáló, operatív működés, együttműködés minden érintett szervezettel és azok munkatársaival;
- a kihívások, veszélyforrások hatásainak utókezelése helyett a megelőzésre kell a hangsúlyt fektetni, ami elsősorban a nemzetbiztonsági szolgálatokkal érhető el legcélszerűbben.

A rendszerelvű világban, a nemzetközi szövetségekben / együttműködésekben, a nemzetállamokban, a cégekben / intézményekben, a családokban, az egyes emberek életében zajló folyamatok, események nagy része általában kiszámítható, tervezhető. Viszont van a folyamatoknak, eseményeknek egy kisebb, de közel sem elhanyagolható része, amelyeknek a kimenetele, végeredménye többváltozós vagy teljesen bizonytalan. Tudjuk, hogy a különböző rendszerek számára a stabilitás, az egyensúly, a kiszámíthatóság, a biztonság igen fontos, mivel ez jelentheti az életképességet, a működőképességet, az eredményességet. A folyamatok, tevékenységek, események prognosztizálhatóságának egyetlen eszköze a megfelelő megelőzés, előkészítés és ellenőrzés. A megelőzés, előkészítés és ellenőrzés a megfelelő információkon és ezek megfelelő feldolgozásán alapul. Az információkhoz pedig az információ észlelés–gyűjtés–szerzés, a hírszerzés, illetve felderítés segítségével lehet hozzájutni.

A nemzetbiztonsági/titkosszolgálati tevékenység és ezen belül a hírszerzés, illetve a felderítés szerepe, célja, végeredménye kettős. Egyrészt védelmi, másrészt érdekérvényesítési.

Ezt a kettős szerepet, célt a magyar nemzetbiztonsági szolgálatokról szóló törvénynek az Információs Hivatal feladatait taglaló pontja is jól példázza: „*megszerzi, elemzi, értékeli és továbbítja a kormányzati döntésekhez szükséges, a külföldre vonatkozó, illetőleg külföldi eredetű, a nemzet biztonsága érdekében hasznosítható információkat, továbbá a Magyar Köztársaság érdekeinek érvényesítését szolgáló tevékenységet folytat*”.¹⁰ A tevékenység első része védelemről, míg az utolsó mondatrész már érdekérvényesítésről szól.

A NATO szerepe és célja: Az Atlanti Szövetség

Az Észak-atlanti Szerződés Szervezete (NATO) testesíti meg az Európát és Észak-Amerikát egyedi védelmi és biztonsági szövetségbe kötő transzatlanti kapcsolatokat. A Washingtoni Egyezmény – a NATO alapvető és állandó céljaként – a tagállamok szabadságának és biztonságának politikai és katonai eszközökkel való biztosítása. Az 1949-ben történt megalapítása óta a NATO biztosítja a tagok kollektív védelmét, ezenkívül fontos szerepet töltött be a tagokat érintő biztonsági kérdések megvitatásának nélkülözhetetlen konzultációs fórumaként, és az euroatlanti térség békéjének és stabilitásának egyik lényeges támaszaként.

Mára a Szövetség egyre szélesebb körű tevékenységeket folytat annak érdekében, hogy elősegítse az Oroszországgal, Ukrajnával és más, NATO-n kívüli országokkal folytatott együttműködést, és cselekvően elébe menjen a 21. század új biztonsági kihívásainak, így a nemzetközi terrorizmus és a tömegpusztító fegyverek elterjedése okozta veszélyeknek. Ezen új és rohamosan változó biztonsági környezetben a biztonság hatékony megvédése és növelése érdekében a Szövetség a tevékenységének minden aspektusát érintő változásokon megy keresztül, új tagokkal, új küldetésekkel, új képességekkel, új partnerségekkel és általában, a szervezet működésének új módozataival.

Hírszerzés–felderítés a NATO tevékenységében¹¹

A kétpólusú világrend megszűnése után a nemzetek és a nemzetközi szervezetek új típusú – a biztonságukat fenyegető – kihívásokkal találták szembe magukat. Megszűnt egy „hagyományos” jellegű, világméretű háború kialakulásának veszélye, helyette új, regionális jellegű kockázati tényezők jelentek meg. Globalizálódó világunkban azonban ezek a veszélyek nem maradnak izoláltak, átlépnek az országhatárokon, eszkalálódnak, maguk is globális hatásúvá válnak. Fenyégetést jelentenek környezetünkre, az emberiségre, valamint a nemzetközi szervezetek és a demokratikus nemzetállamok biztonságára.

¹⁰ 1995. évi CXXV. törvény a nemzetbiztonsági szolgálatokról (Complex CD Jogtár).

¹¹ Richnovszky Sándor: *A Magyar Köztársaság Katonai Felderítő Hivatal szerepe és feladatai a nemzetközi válságkezelő és békétámogató műveletek felderítő támogatásában*. Budapest, ZMNE, Diplomamunka, 2005.

Ezekre a veszélyekre már nem lehet a hagyományos módon és eszközökkel, illetve eljárásokkal reagálni, sok esetben már nem a katonai erő alkalmazása jelenti az egyetlen megoldást. Több veszélyforrás realizálódása esetén csak nehezen vagy egyáltalán nem lehet védekezni, ezért napjainkban nő a megelőzés szerepe. Ebben pedig egyre inkább előtérbe kerül a preventív diplomácia, a politikai, gazdasági, vallási, pénzügyi stb. beavatkozás és ráhatás – mint eszköz és eljárás mód –, mivel ezekkel a problémákkal jellegüknek megfelelően kell foglalkozni, úgymondhatnánk „kezelni” kell őket. A történelem során kevés példát találhatunk ugyan a konfliktusok megakadályozására, de a hidegháború befejeződése óta mindinkább teret nyer az a nézet, miszerint egyszerűbb és olcsóbb megelőzni egy válság kifejlődését, mint bekövetkezése és esetleges eskalációja után eredményes megoldást találni rá.

A katonai szervezeteknek azonban továbbra is jelentős szerepük marad, bár tevékenységüket lényegesen módosult formában kell végrehajtaniuk, hogy megfeleljenek az új kihívásokból adódó feladataiknak. Az utóbbi évek tapasztalatai ugyanis bebizonyították azt, hogy a gazdasági embargók, a politikai szankciók és a diplomáciai utánjárás önmagukban nem mindig jelentenek megfelelő kényszerítő erőt. Ha egy állam elég erősnek érzi magát ahhoz, hogy szembeszegüljön a nemzetközi közösség akaratával, ezekkel az eszközökkel csak nagyon nehezen, vagy egyáltalán nem lehet szándékainak megváltoztatására kényszeríteni.

Az élet már nem egyszer bizonyította azt is, hogy a bizalom alapja a folyamatos ellenőrzés. Az elmúlt évtizedek politikai, gazdasági és társadalmi változásai rávilágítottak, hogy a katonai felderítés és hírszerzés fénykorának tartott hidegháborús évtizedek után sem engedheti meg magának egyetlen nemzet, vagy a béke szolgálatában fellépni kívánó nemzetközi szervezet sem, hogy információkat hagyjon figyelmen kívül, vagy ne tegyen meg mindent pontos és megbízható adatok beszerzése érdekében. A pontos, időszerű információk alkalmazásával a katonai–diplomáciai megoldások arányában az utóbbi javára billenthetjük a mérleg nyelvét.

A problémák megelőzésének egyetlen lehetősége az időbeniség. Ahhoz azonban, hogy képesek legyünk a válságokat időben megelőzni, vagy kialakulásuk után eredményesen kezelni, megnő a felderítés előrejelző és támogató szerepe. Csupán abban az esetben van esély a sikeres megelőzésre vagy beavatkozásra, ha a konfliktus első tüneteinek megjelenésekor az intézkedésre jogosult és képes szervezetek pontos ismeretekkel rendelkeznek az események előzményeiről, okairól és folyamatának megakasztási lehetőségeiről. A megelőzés sikertelensége esetén a katonai beavatkozásnak is fontos alapfeltétele a szükséges információk megléte. Az ilyen jellegű információk gyűjtése, feldolgozása és a politikai, illetve katonai döntéshozók felé jelentése a biztonsági szolgálatok, kiemelten a katonai nemzetbiztonsági szolgálatok legfontosabb feladatai közé tartoznak.¹²

A felderítő–hírszerző támogatás – ennek is főként a katonai területe – kiemelt jelentőséggel bír a válságok hatékony megelőzése és eredményes rendezése szempontjából. A felderítő–hírszerző támogatás segíti a döntéshozókat annak

¹² Kőszegvári Tibor: *A katonai felderítés aktuális kérdései a terrorizmus elleni harcban*. Budapest, Hadtudomány, 2005/3. 2005. szeptember.

eldöntésében, hogy a nemzeti politikai érdekeknek megfelelően küldjenek-e erőket az adott területre, illetve mekkorák a műveletekben való részvétel politikai és katonai kockázatai. Információkat ad a csapatok béketámogató feladatokra történő felkészítéséhez, és a szemben álló erők folyamatos figyelemmel kísérésével naprakész információkat szolgáltat a telepített erők részére. Információkat biztosít a csapatok védelme érdekében, hogy a parancsnok időben tudjon intézkedni a saját erők védelmére. A válságkezelő műveletekben a hadászati, hadműveleti és harcászati felderítés szoros egységet képeznek, gyakran el is mosódik közöttük a határ, ezért különválasztásuk hiba lenne.

A NATO 1991. évi Stratégiai Koncepciója szerint tehát a 20. század utolsó évtizedében a következő transznacionális kihívások fenyegették, elsősorban az észak-atlanti térség biztonságát: nemzetközi terrorizmus és szélsőséges mozgalmak; nemzetközi szervezett bűnözés és kábítószer-kereskedelem; proliferáció; tömeges migráció; környezetvédelmi kihívások; az atomerőművek biztonságának nem kellő szavatolása; információkhoz való illetéktelen hozzáférés.

1999-ben a Szövetség új, kibővített stratégiai koncepciót fogadott el (The Alliance's Strategic Concept), amelyben pontosította a szervezetet érintő kockázatokot és kihívásokat. Az 1991-ben megfogalmazott fenyegetettséget az alábbiakkal egészítette ki: az emberi és kisebbségi jogok megsértése; sikertelen vagy elégtelen reformtörekvések, az államok dezintegrációja.

Növekvő kockázatot jelentenek az eltérő társadalmi fejlődésből fakadó, országok és országcsoportok közötti, átmeneti vagy tartós ellentétek, a gazdasági, pénzügyi és társadalmi válságok, az etnikai és vallási feszültségek, a nemzetközi terrorizmus, a szervezett bűnözés, az illegális kábítószer- és fegyverkereskedelem, a demográfiai feszültségek, a tömeges migráció és a nagyfokú környezeti ártalmak. Fokozódó kihívást és veszélyt jelent a tömegpusztító fegyverek és azok hordozóeszközeinek elterjedése, valamint az információs rendszerek elleni támadások lehetősége. Ezen túl az államok közötti feszültségek, illetve államokon belüli fegyveres konfliktusok továbbra is jelen vannak Európában. Régiókban sajátos veszélyforrásként jelentkezik a társadalmak átalakulásából fakadó instabilitás és kiszámíthatatlanság, valamint a demokratizálódási folyamatok törékenysége.

A globalizáció felgyorsult, és a nemzetközi viszonyok valamennyi területén mélyreható változásokat okoz. Különösen a technológia, az információs technológia, a közlekedés, a kereskedelem és a pénzügyek, valamint a közegészségügy területén jutott olyan fokra, amelynek következtében – az általa létrehozott előnyök mellett – új típusú biztonsági kockázatokot generál. A világ országai egyenlőtlenül részesednek a globalizáció hasznából és terheiből, ami növeli a fejlettségbeli különbségeket, és súlyosbítja a lemaradók helyzetét. A fejletlen régiókban élők szegénységének növekedése, emberi jogaik korlátozása, szélsőséges ideológiák megjelenéséhez, a korrupció térnyeréséhez, az etnikai és vallási ellentétek, a belső konfliktusok kiéleződéséhez, esetleg az államiság hanyatlásához vagy megszűnéséhez, továbbá országon belüli és regionális fegyveres konfliktusokhoz, és ennek következtében egész régiók destabilizálódásához: összefoglalva válságok kialakulásához vezethet. Az ilyen bizonytalan térségek, továbbá a működésképtelen államok könnyen válhatnak az országhatárokon átnyúló szervezett bűnözés gócpontjaivá, teret engedhetnek a

terrorista szervezetek meglepedésének, felerősíthetik a migrációs kihívásokat, a fegyver- és kábítószer-kereskedelem veszélyeit.

Az új nemzetközi biztonsági helyzet új kihívások elé állítja az egész emberiséget. Tekintettel arra, hogy a globális kihívások és veszélyek nem szoríthatók államhatárok közé, kezelésük és leküzdésük nemzetközi összefogást igényel.

A NATO felderítő rendszere¹³

Az MC 327/1 dokumentum tárgyalja a Szövetség béketámogató műveletei során a felderítő–hírszerző támogatás elveit. E dokumentum nyíltan tájékoztatja a nemzetközi szervezeteket és a koalíciós partnereket a NATO hírszerző műveleteinek céljairól, megszervezéséről, és a végrehajtása során alkalmazandó elvekről. Ma már teljesen elfogadott, hogy minden olyan tevékenység során, ahol a NATO fegyveresen vesz részt, feladatának szerves részét képezi a felderítés–hírszerzés és az elhárító tevékenység.

A NATO Összhaderőnemi Doktrínájának 12. fejezete a felderítésről szól. A dokumentum kimondja: *„Békében, válsághelyzetben és fegyveres konfliktus idején a felderítés végrehajtásának célja a politikai és katonai hatóságok támogatása, valamint a katonai hadműveletek tervezésének, végrehajtásának, támogatásának elősegítése. Ez időben, feladat centrikusan és pontos felderítő adatok megjelenítésével teljesül, összhangban a NATO érdekekkel és elvekkel, az összhaderőnemi kötelék parancsnok küldetésével és a meghatározott felderítő és tájékoztatási követelményekkel.”*

A NATO Közös Felderítési, Elhárítási és Biztonsági Doktrínájának 6. fejezete szintén a felderítést tárgyalja. A dokumentum kimondja: *„A felderítő rendszer szándéka békében és háborúban, hogy irányokat mutasson a politika kialakítóinak és a tervek készítőinek, valamint későbbi felhasználható céladatokról gondoskodjon. A válságkezelő műveletek során a felderítési folyamat végrehajtása a felderítő törzset a hagyományos háborús tevékenységre jellemzőtől eltérő problémákkal állítja szembe. Az ügynöki felderítés (HUMINT) megnövekedett jelentősége, a felderítési követelmények változatossága, az előre nem jelezhető és folyamatosan változó, geopolitikai, szociális és gazdasági dimenziókat is felvonultató helyzet nagy kihívást jelent a felderítési folyamat végrehajtása során. A válságkezelő műveletek során váratlan események bármikor bekövetkezhetnek, és a felderítésnek képesnek, és kellően rugalmasnak kell lennie ezek előrejelzésére.”*

A NATO felderítő rendszeréről a dokumentum a következőket írja: *„Valószínű, hogy a jövőben a NATO inkább válságkezelő, mint hagyományos műveletekben vesz részt. A válságkezelő műveletek során, a harcászati HUMINT tevékenységtől való fokozott függőség, valamint a felderítésben részt vevő erők kiképzésével, irányításával kapcsolatos nehézségek külön problémával állítják szembe a felderítő törzseket. A tervezés és végrehajtás során tanúsított rugalmasság jelentős szerepet kap a válságkezelő műveletek felderítési folyamatának sikeres*

¹³ Kis-Benedek József: *A transzatlanti és az európai együttműködés az új kihívások tükrében*. Budapest, Hadtudomány, 2005/2-3. és 2006/1-2. szám.

végrehajtásában. A felderítési folyamatban résztvevők legyenek képesek a megszokott megkérdezőjelezésre, rendelkezzenek képzelőerővel, valamint széleskörű, megalapozott katonai háttérrel.”

A direktíva kimondja, hogy a **válságkezelő műveletek** során kiemelt szerep jut az emberi erővel folytatott információszerzésnek, és felsorolja alkalmazásuk lehetőségeit.

A NATO Felderítő Doktrína a „Felderítés a NATO-ban” című fejezetben a következőt állapítja meg: *„A NATO-parancsnokságoknak alapvetően a tagállamokra kell támaszkodniuk a szükséges felderítési adatok beszerzése tekintetében.”* A dokumentum ezenkívül részletesen tárgyalja a felderítés elveit, folyamatát, irányítását, végrehajtási módozatait és iránymutatást ad gyakorlati megszervezésére.

A NATO – béketámogató műveletei felderítő támogatása tervezésénél és megszervezésénél – többféle rendező elvet vesz figyelembe. Egyrészt, hogy a felderítési igények kielégítése szempontjából szövetségi, vagy nemzeti felelősségi területre ossza-e ki a feladatokat; másrészt, hogy a válságkezelés mely fázisában tart a művelet, és az adott időszak milyen információs igényekkel lép fel; végül hadászati, hadműveleti és harcászati szempontok szerint csoportosítja az információigényeket, annak érdekében, hogy azok pontosan lefedjék a felelősségi területet.

A Szövetséges Fegyveres Erők Európai Főparancsnoksága 65-7 számú direktívája egyértelműen kimondja, hogy a hadszíntéren a szövetséges felderítő erők mellett egyidejűleg műveleteket hajthatnak végre az egyes nemzetek saját felderítő erői és hírszerző ügynökségei is. Más szóval, a NATO tudomásul veszi és elfogadja, hogy a többnemzeti műveletekben a részt vevő országok önállóan is gondoskodni kívánnak saját erőik biztonságáról, illetve saját információs érdekeik érvényesüléséről.

A **nemzeti felderítő struktúra** a nemzeti hírszerző szervezetek teljes képességét jelenti. Ez alapvetően két összetevőből áll: hazai bázisú hadászati–hadműveleti, valamint műveleti területre telepített hadműveleti és harcászati képességből. A koalíciós nemzetek felderítő struktúrájának műveleti területre telepített komponense alapvetően kétféle elemet tartalmaz. Az egyik elemet az önálló nemzeti adatszerző képességek rendszere képezi, míg a másikat a nemzeti információs csoport vagy csoportok (NIC). A NIC-eknek egyaránt helyük van az egyesített koalíciós törzs mellett és a közvetlen felettes törzs mellett is.

A szövetség minden koalíciós nemzet részéről számol adatszerző képességekkel. Ezeket a képességeket az adott nemzet felajánlhatja a koalíciónak, vagy önállóan működtetheti. Az első esetben az adott felderítő erőt a koalíciós törzs felderítő szerve működteti, míg a második esetben a nemzeti kontingens alárendeltségében marad, és az általa megszerzett információk – az adott nemzet belátása szerint – a NIC-ek útján kerülnek (vagy nem kerülnek) be a koalíciós információs rendszerbe. A NIC-ek koncepciója olyannyira beépült a szövetséges gondolkodásmódba, hogy azok a felderítés terén sok esetben a többnemzeti törzs és az alárendelt nemzeti erők között szinte az egyetlen kommunikációs csatornává váltak.

A NIC-ek képezik a NATO-parancsnokságok támogatáshoz szükséges nemzeti összesítő munkahelyeket, és rendelkeznek a titkosított adattovábbítás lehetőségével, valamint gyakran közvetlen hozzáféréssel a nemzeti adatforrásokhoz. A működés szempontjából fontos, hogy ezek a nemzeti sejtek helyileg a NATO-misszió vagy -parancsnokság felderítő törzsével egy helyen állomásozzanak, és közöttük szervezetszerű kapcsolat álljon fenn.

A NATO és ezen belül a meghatározó tagországok törekednek arra, hogy a szövetséges vagy koalíciós felderítő rendszert hatékony erővel támogassák, de még ennek ellenére is szükségesnek tartják autonóm, saját nemzeti alárendeltségben maradó felderítő erők működtetését.

A NATO a válságkezelő és béketámogató műveletek felderítő támogatását az „integrált összadatforrású felderítő-hírszerző rendszerre” (Intelligence Surveillance Target Acquisition Reconnaissance – ISTAR) alapozza. Az adatszerző erők és eszközök kiválasztását az aktuális helyzet határozza meg, ami az ilyen műveletekben napról napra, de akár óráról órára változhat. A műveletekben a felderítő támogatás az ISTAR koncepció mentén szerveződik, amelyen belül a technikai felderítő ágazatok (SIGINT, IMINT) kiemelt szerepet kapnak. Ennek ellenére – a hagyományos harctevékenységtől eltérően –, a válságkezelő műveletekben lényegesen nagyobb hangsúly helyeződik az emberi erővel folytatott információ-szerzésre, így kiemelt szerep jut a műveletben részt vevő nemzetek hírszerző erőinek is.

A szükséges információk megszerzése érdekében a Szövetség a HUMINT és a SIGINT információszerző módszereit és eszközöket egyaránt alkalmazza, természetesen a hadművelleti tervben meghatározott korlátozások figyelembevételével. A NATO kényszerrel arra, hogy a lakosság nyugalmát, vagy a politikai rendezés folyamatát meg ne zavarja egy esetleges félreérthető felderítési tevékenység alkalmazásával. Tehát olyan korlátozásokat is bevezet, amelyek kifejezetten arra irányulnak, hogy szabályozzák a felderítő szervek által alkalmazható módszereket és eljárásokat.

Az elhárítás (Counter Intelligence – CI) egyfelől az erők oltalmazásáért (Force Protection), másfelől az információk biztonságáért, az információvédelemért felelős. A béketámogató műveletek során tehát az átfogó felderítő biztosítás nem nélkülözheti az elhárító tevékenységet sem.

Következtetések, ajánlások

Megállapítható, hogy napjaink nemzetbiztonsági szolgálatait/titkosszolgálatait a korábbinál nyitottabb környezetben, megváltozott szövetségi viszonyok között, szerteágazó biztonsági kihívásokhoz igazodva végzik munkájukat. Deklarálható, hogy a biztonság legfontosabb pillére a hírszerzés-felderítés, illetve információszerzés-feldolgozás-hasznosítás.

Az eredményes feladatvégrehajtás érdekében folyamatosan korszerűsítik szervezetüket és munkamódszereiket, széleskörűen alkalmazzák a technológiai fejlődés vívmányait és alkalmazkodnak a gyorsan változó környezethez. A transznacionális fenyegetések felderítése és elhárítása érdekében korábbi elszigeteltségüket feladva szorosan együttműködnek bel- és külföldi partnereikkel

egyaránt, miközben kezdik felismerni a szövetségen belüli munkamegosztás szükségességét.¹⁴

A szolgáltató állam, illetve a szolgáltató kormány feladata az állampolgárai számára a mindenkori és belátható kockázatoknak megfelelő biztonsági és védelmi szolgáltatás nyújtása! Emiatt prognosztizálható, hogy a szolgálatok belső hatékonyságnövelő intézkedései nem biztosítják az elégséges megoldást, csak a szükségeset, ami nem felel meg az összetársadalmi biztonság szinten tartásának sem. Le lehet vezetni az ésszerű és célszerű védelmi igényeket az elmúlt, közel húsz évben az ország nemzetközi és belföldi környezetében, a jelentősen megváltozott és folyamatában is dinamikusan változó szerkezetű, valamint súlyozású biztonsági kockázatokból. Ebből következik, hogy a jelenlegi és a belátható biztonsági kihívások, a szakosodások, a szervezés, a ráfordítás, a védelmi hatékonyság oldaláról az igen szoros, gyors együttműködést, összefogást igénylik.

A dokumentumban foglaltak megalapozzák és megindokolják azt, hogy egyedül az az életképes nemzetközi szövetség és nemzetállam, amely a világban végbemenő változásokkal együtt fejlődve érvényesíti megelőző információszelési, -szerzési, -tárolási, -rendszerzési, -feldolgozási, -elemzési és -hasznosítási tevékenységét, a nemzet védelmében és érdekérvényesítésében. Ebbe beleértve a nyílt és a nem nyílt információszerzést is. Klasszikus értelemben ez a komplex feladata a hírszerzésnek, illetve a felderítésnek, melynek működését, eredményességét meghatározza a korszerű nemzetközi, illetve nemzeti szemlélet és szándék, a jogi szabályozása, a szervezése, az irányítása, a kormányzat igényessége, hasznosítási készsége.

Egy nemzet biztonságának és a kollektív biztonsági szervezetekkel – ENSZ, NATO, EU, EBESZ – való együttműködésének alapvető feltétele a megfelelő **nemzeti önvédelem**. Kockázatos, ha a nemzeti önvédelem teljesen feloldódik a nemzetközi együttműködések eufóriájában, mivel a legjobb nemzetközi kapcsolatok is folyamatos változásban vannak, és teljes érdekezésség sem létezik.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- *1995. évi CXXV. törvény a nemzetbiztonsági szolgálatokról.*
Complex CD Jogtár.
- Csorba József: *A globalizáció az információs társadalommal kapcsolatos információtudományos gondolkodásban.*
Budapest, Biztosítási Szemle, 2005 április.
- Kis-Benedek József: *A transzatlanti és az európai együttműködés az új kihívások tükrében.*
Budapest, Hadtudomány, 2005/2., 3. és a 2006/1–2. szám.

¹⁴ Tóth András: *A hírszerző és biztonsági szolgálatokat jellemző sajátosságok napjainkban.* Budapest, ZMNE, 2007. Külföldi Hírszerző Szolgálatok, egyetemi jegyzet, 179–191. o.

- Kőszegvári Tibor: *A katonai felderítés aktuális kérdései a terrorizmus elleni harcban*. Budapest, Hadtudomány, 2005/3, 2005. szeptember.
- Magyar Hadtudományi Lexikon. Budapest, 1995, Magyar Hadtudományi Társaság.
- Manuel Castells 1997 = Manuel Castells: *The Information Age II.k.* Oxford, Blackwell.
- Molnár László: *Az információs társadalom felé*. INCO Első magyar internetes folyóirat az információs korról, 12. szám: <http://www.inco.hu/inco6/global/cikk0h.htm> – [2008.12.01.]
- Resperger István: *Kockázatok, kihívások és fenyegetések a XXI. században*. Budapest, ZMNE Biztonsági és Stratégiai Tanulmányok Tanszék, Az Országos Kiemelt Kutatási Tanulmányok pályázata, 2002.
- Richnovszky Sándor: *A Magyar Köztársaság Katonai Felderítő Hivatal szerepe és feladatai a nemzetközi válságkezelő és béketámogató műveletek felderítő támogatásában*. Budapest, ZMNE, Diplomamunka, 2005.
- Szternák György: *Gondolatok a hadtudományi kutatásról*. Budapest, ZMNE, Hadtudományi Doktori iskola előadás anyaga, 2008.
- Tóth András: *A hírszerző és biztonsági szolgálatokat jellemző sajátosságok napjainkban*. Budapest, ZMNE, Külföldi Hírszerző Szolgálatok, Egyetemi jegyzet, 179-191 pp, 2007.
- Várhalmi Miklós: *A magyar Nemzetbiztonsági Szolgálatokról másként és mindenkinek*. Budapest, NOVISSIMA, 2002.
- Várhalmi A. Miklós honlapja: www.varhalmi.hu: tartalomjegyzék:
3.6.3.1. *SZABADSÁG ÉS/VAGY BIZTONSÁG* – [2007.11.25.] – Várhalmi A. Miklós előadása Athénben, 2005.-ben a IV. Európai Szociális Fórumon: http://www.varhalmi.hu/sub_site.php?doc=3631

A Szerkesztőbizottság megjegyzése:

A szerző által levont következtésekben és az ajánlásokban sajátos, egyéni látásmódja tükröződik, amellyel a Szerkesztőbizottság több vonatkozásban sem azonosul. Ennek ellenére – mint tudományos igénnyel megfogalmazott szerzői gondolatokat – írását közreadjuk, mindenekelőtt azzal a szándékkal, hogy mások véleményét is megismerhessük, amelyeket a Felderítő Szemle következő számaiban megjelentetünk. Várjuk a reflexiókat!

Közhely ugyan, de ki kell mondani: az információs technológia robbanásszerű fejlődése révén napjainkra az Internet használata egyre elterjedtebb lett. Nemcsak a különböző magáncégek, intézmények, kormányzati hivatalok információs infrastruktúráinál alkalmazzák, hanem már az otthonainkban is megtalálható. Interneten keresztül vásárolunk, pénzt utalunk, megrendelünk, és még a kikapcsolódásunk részévé is vált. Hivatalos ügyeinket az állami szervekkel közvetlenül intézhetjük a kormányzati gerinchálózatokon és portálokon keresztül. Mindenhez adjuk adatainkat, címünket és olykor titkosnak vélt kódjainkat, nem törődve azzal, hogy a Világhálón ezek az adatok hová, a címzetthez, vagy más, illetéktelen kezekbe jutnak, és azokat esetleg más célokra használják fel.

A terrorista szervezeteknek ez a kapcsolódási lehetőség alkalmat ad arra, hogy közvetlenül és egyszerűen, célirányosan hozzáférjenek a számukra kiemelt, fontos célpontjaikhoz (például bankszámlákhoz, e-mailekhez), ami lehet hivatalos (kormányzati) infrastruktúra és magánszemélyek személyes adatai, magánéleti információi. Tanulmányomban kitérek arra, hogy a terrorszervezetek számára miért vonzó az Internet, és hogyan tudják felhasználni eredményesen céljaik eléréséhez. Hogyan tudják saját ideológiájukat hirdetni, másokat megfélemlíteni, minél nagyobb károkat okozni és a szervezetüket fenntartani.

Bevezető

Negyven évvel ezelőtt még csak nem is álmodtunk létezéséről, létrejötté gondosan őrzött titok volt. A félelemből született, a hidegháború sebezhetetlenség iránti vágya alkotta. A '90-es évekre globalizálódott és popularizálódott, manapság pedig már lassan nem tudnánk élni nélküle. Ha ma azt mondjuk: „www” – talán nem is sejtjük, hogy emögött a World Wide Web szavak bújnak meg – a rövidítés alapján világossá válik, hogy a Világhálóról, az Internetről beszélünk. Az Internetről, amely néhány év alatt szédületes fejlődésen ment keresztül. A veszély hozta létre – és mára kockázatot hordoz?

Az Internet egyre nagyobb mérvű és világméretű elterjedésével új módszer alkalmazására nyílt lehetőség rossz szándékú személyek, így a terroristák számára is. Manapság bárki csatlakozhat a Föld bármely pontján a Világhálóra egyszerűen, olcsón, nagyobb technikai háttér nélkül. Már az sem jelent gondot az egyszerű felhasználóknak, hogy az Internet szolgáltatásait bármikor, bárhol korlátlanul használják. Az ebben rejlő lehetőségekre „természetesen” a terroristák is felfigyeltek. A kiválasztott személyekhez (azok otthonához), a kormányzati rendszerekhez való közvetlen hozzáférésnek korlátlan módja van számukra anélkül, hogy bármilyen veszéllyel számolniuk kellene.¹ Ha megnézzük a következő táblázatot, jól látható, hogy a stabilan telepített Internet-végpontok száma napról napra növekszik.

¹ Ken Shirriff: 2001. *The Anarchist Cookbook FAQ.* www.righto.com/anarchist-cookbook-faq.html

Top 15	2006	2007	Változás
Egyesült Államok	150,897,000	153,447,000	2%
Kína	72,408,000	86,757,000	20%
Japán	51,450,000	53,670,000	4%
Németország	31,209,000	32,192,000	3%
Nagy-Britannia	29,773,000	30,072,000	1%
Dél-Korea	24,297,000	26,350,000	8%
Franciaország	23,712,000	24,560,000	4%
India	15,867,000	21,107,000	33%
Kanada	18,332,000	20,392,000	11%
Olaszország	15,987,000	18,106,000	13%
Brazília	12,845,000	14,964,000	16%
Spanyolország	12,206,000	12,710,000	4%
Oroszország	10,471,000	12,707,000	21%
Hollandia	10,772,000	11,077,000	3%
Mexikó	8,624,000	10,149,000	18%
Összesen a világban	676,878,000	746,934,000	10%
Nem tartalmazza a publikus internetezési lehetőségeket (például mobiltelefonok vagy PDA, internet kávézók stb.)			

Az Internet-végpontok hozzávetőleges száma²

A táblázatban szereplő adatok közelítő értékek. Nem tartalmazzák a mobil internetezés adta és egyre terjedő kapcsolódási lehetőségeket – amelyek különböző mobiltelefonon vagy PDA-n, esetleg műholdon keresztül történhetnek –, illetve hiányoznak az adatokból a különböző publikus internetes elérhetőségek, mint például az internetes kávéházak által biztosított hozzáférési pontok.

Az Internet előnyei a terroristák szemszögéből

A nemzetközi terrorista csoportok feladatukból adódóan több területen is alkalmazzák a Világhálót. Előszeretettel használják a számítógépeket és az Internetet a kommunikációra, pénzügyi tranzakciókra, és egyéb, számukra fontos feladatokra. Emellett az általuk fejlesztett vagy vásárolt technikai megoldásokkal koordináltan irányított támadásokat végezhetnek különböző számítógépes rendszerek ellen. A rosszindulatú támadások egyaránt történhetnek kormányzati és civil rendszerek ellen, amelyek veszélye abban is megmutatkozik, hogy jelentősen megbéníthatják a mindennapok során használt állami és magánhálózatokat.

A terrorszervezeteknek céljaik eléréséhez az Internet több lehetőséget biztosít, mint amire gondolhatunk, a terrorcselekmények morális hatását könnyebb elérni, a célpontok, célszemélyek gyenge pontjai bővültek, és a félelemkeltés módja egyszerűsödött. Az alaptézisek itt is fennállnak: **Tervezz, Elrettents, Robbants, Rombolj, Okozz pánikot, Reklámozz!**³

² comScore World Metrix, March 6, 2007, <http://www.comscore.com/press/release.asp?press=1242>

³ Resperger István: *Az iszlám vallás kialakulása, jelenlegi veszélyei, a vallási terrorizmus.* ZMNE Doktori Iskola 2006. I. félév előadás anyaga.

Miért lett olyan vonzó a terroristák számára az Internet? A magyarázat voltaképpen nagyon egyszerű: jelentősen olcsóbb elérni az Internetet, és azon keresztül végrehajtani a feladatokat – kihasználva a hálózat által nyújtott szolgáltatásokat –, mint a hagyományos terrorcselekményeknél. A klasszikus akciók során például egy robbanóeszközt le kell gyártani, be kell juttatni a célterületre, és egy „honfítársukat” – akit esetleg több hónapon keresztül képeztek ki –, fel kell áldozni. Az Interneten elég egy vírust a megfelelő e-maillal eljuttatniuk a célszervezetnek, személynek, vagy egy gyakran látogatott honlapon keresztül megfertőzni azokat, és máris tömeges szerencsétlenséget tudnak előidézni, amit esetleg jelentős hatékonysággal fel tudnak használni, mindezt úgy, hogy nem jár számukra emberáldozattal.

E rendszerek kialakításához nem kell másról gondoskodni, csak egy számítógépről és az Internetre történő csatlakozási pontról. A kézi számítógépek korát éljük, és akár egy mobiltelefonnal is egyszerűen és gyorsan megvalósíthatóak azon célok, amelyek kellő eredményeket hozhatnak egy terrorista számára.

A terroristák fegyvertára tehát kibővült. Az informatikai hálózat segítségével úgy tudnak kommunikálni, belépni adott rendszerbe és kilépni onnan, hogy teljesen személytelenné válnak, minden terhelő nyomot elfedhetnek. Nem kell mást alkalmazniuk, csak a már mindenki számára nyíltan felhasználható és elérhető anonimitási módszereket (proxy-szerverek), esetleg valakinél lévő számítógép feltörésével, megfertőzésével („zombi” gépek) a tulajdonos tudta nélkül, szabadon tevékenykedhetnek.

Az anonimitás legegyszerűbb módja például az úgynevezett „nick” nevek alkalmazása, amely módszer már a „civil” célszemélyek számára sem enged betekintést a vele kommunikáló kilétéről. Azok a személyek, akik célponttá válhatnak, könnyen hozzáférhetőek, megkereshetőek, mert az Internet már nemcsak a munkahelyeken van jelen, hanem az emberek otthonaiba is beköltözött. Növeli a kockázatot, hogy az emberek egyre nagyobb előszeretettel használják az Internetet különböző hivatalos ügyek intézésére, csevegésekre, és akár banki ügyletek lebonyolítására is. Úgy érzik, hogy az otthonaikban nem lehetnek kitéve semmiféle támadásnak, veszélynek. Ami persze nem jelenti azt, hogy nincs is kockázat. A fejlődő internetes hálózat, amely 2009-re akár 39 millió szerverrel⁴ is rendelkezhet, kellő biztonságot adhat a terroristák számára azért, mert egy ekkora rendszert nem képes felügyelni, szűrni egyetlen szervezet sem. Könnyedén elbújhatnak a nagy „adatfolyamban”, és szabadon tevékenykedhetnek anélkül, hogy feltűnnének bárki számára, esetleg más személynek feltüntetve magukat „fedésben” hajthatják végre feladataikat.

A támadások nem csak egy személy, vagy egyes kormányzati létesítmények ellen történhetnek, hanem a terroristáknak lehetőségük van tömegesen alkalmazva, egyszerre több személyt, létesítményt is célba venni egy időben. Különböző vírusok alkalmazásával, támadásukat szinkronizálva, több helyen, időzítetten tömeges katasztrófát is okozhatnak (botnet-programok).

⁴ IDC, Data Center Automation in a New Light 13 February 2007.
http://securityresponse.symantec.com/en/au/enterprise/library/article.jsp?aid=data_center_automation

A terroristák által alkalmazott internetes módszerek elsajátításához nem kellene kiképzőtáborok, nem kell a kiképzendő személyt egyik helyről a másikra utaztatni, hanem bárhol legyen is, oktatása könnyen és gyorsan elvégezhető, és mindez jelentősebb anyagi háttérrel sem kíván. Több oktatószerver is található az Interneten. Különböző szintű képzések folynak ezeken attól függően, hogy az illető rendelkezik-e előképzettséggel, vagy esetleg csak egy egyszerű felhasználó. Abban az esetben, ha a kiszemelt újabb tag nem lenne alkalmas a kiképzésre, akkor sincs „baj”, mivel, egyszerűen, saját Internetes elérése által segítheti az adott terrorista csoportot, amivel hatékony háttértámogatást tud biztosítani⁵ mások számára.

Összefoglalva: a terroristák számára vonzó motívumok az Internet alkalmazására az alábbiak:

- olcsó;
- anonim;
- könnyű célpontok lehetősége;
- tömegesen alkalmazható;
- időzíthető;
- az Internet nehezen felügyelhető, szűrhető;
- nem szükséges kiképzőtábor.

Mire használják a terroristák a Világhálót?

Az Internet alkalmazása a terrorista szervezeteknél sokrétű lehet. Jelenleg alapvetően nem a különböző célpontok támadására, felkutatására használják, hanem a szervezetük életben tartásához szükséges tevékenységekre alkalmazzák. Az Internet lehetőséget biztosít különböző csoportok közötti kapcsolattartásra, vagy egyéb, a szervezet fenntartására és működtetésére szolgáló feladatok elvégzésére is.⁶

A terrorszervezetek által alkalmazott tevékenységi területek az Interneten:

- tervezés, irányítás, koordinálás;
- kommunikáció, kapcsolattartás;
- pénzgyűjtés, pénzügyi tranzakciók;
- propaganda, toborzás;
- információszerzés, értékelés, dezinformálás;
- információ-megosztás, publikálás;
- kiképzés;
- támadás.

⁵ Gabriel Weimann: 2004a. *WWW.terror.net: How Modern Terrorism Uses the Internet*. Washington D.C. United States Institute of Peace. www.usip.org/pubs/specialreports/sr116.pdf

⁶ Todd M. Hinnen: 2004. *The Cyber-Front in the War on Terrorism: Curbing Terrorist Use of the Internet*. Columbia Science and Technology Law Review Vol. 5. www.stlr.org/html/volume5/hinnenintro.html

Tervezés, irányítás, koordinálás

Az Interneten elhelyezett, bárki számára elérhető információk nagy száma – melyek a terroristák számára a lehetőségek végtelen tárházát biztosítják az akciók tervezési időszakban a pontos és fontos információk beszerzésére, akár az irányítás, vezetés végrehajtásában –, nem elhanyagolható támogatást biztosít. A világ bármely pontjáról, bármikor információkat gyűjthetnek, amelyek számukra kiemelt fontosságúak lehetnek, akár a helyszínekről, akár személyekről, akár az ellenük tevékenykedő szervezetekről. Mára a különböző weboldalakon elhelyezett információk – amelyek a mindennapi élet során az általános felhasználók tájékoztatására szolgálnak –, a terrorista szervezetek kezében kiindulási pontként használhatók fel, ezen információk több helyről történő összegyűjtését követően egy elemző munka során a tervezés időszakában is megerősítő adatként szolgálhatnak. A weblapokon kívül a fájlcsere programokon keresztül olyan adatbázisokra is rá lehet lépni, amelyet egy felelőtlen, vagy sértett cégalkalmazott helyezett el, ily módon akár telefontársaságok belső címregisztere is fellelhető.

Kommunikáció, kapcsolattartás

A szervezet működtetésének egyik legfontosabb része az irányítás, amely mára a szabadon fellelhető és szabadon használható kommunikációs alkalmazásokkal igen egyszerű. Jelenleg több olyan program is található az Interneten, amely titkosított, „free” lehetőséget kínáló kommunikációs eljárást takar, és akár közvetlenül, akár több átjáró alkalmazásával biztonságos kapcsolattartást tesz lehetővé. A kommunikáció sokféleképpen történhet, lehet egy VoIP-alkalmazáson keresztül (SkyPe), ahol majdnem lehallgathatatlan, vagy legalábbis nehezen szűrhető beszédátvitel valósulhat meg, de lehet egy hálózati játékprogramon belül „chat” formájában álcázott kapcsolat is, a legegyszerűbb módja pedig a rejtjeles e-mail küldése. A világban rengeteg ilyen szerver működik, amely a terroristák kiszolgálására is szóba jöhet, és a felügyeletük igen nehéz. A kommunikáció során több kiegészítő alkalmazást használhatnak, ilyen módszer például a szteganográfiai^{7,8} eljárásokkal történő fájlcsere, amelyek esetében a levél, vagy dokumentáció egy képből vagy zenében elrejtve, illetve a legújabb módszerrel a VoIP-beszélgetésbe történő integrálással továbbítható. Jelenleg ezek a programok bárki számára megtalálhatók, illetve nyílt forráskódjaik mindenki számára letölthetők. A terrorista szervezetek számos olyan oldalt üzemeltetnek, amelyek ezeknek a programoknak a használatát írják le, illetve csokorba összegyűjtve szabadon elérhetőek.

Pénzgyűjtés, pénzügyi tranzakciók

A terrorszervezetek fenntartásának egyik legfontosabb része a hálózat folyamatos finanszírozásának megszervezése. A cél eléréséhez többféle eljárást dolgoztak ki, amelyre a legegyszerűbb megoldásokat szintén az Internet adja.

⁷ Ker: Resampling and the detection of LSB matching in color bitmaps Security, Steganography and Watermarking of Multimedia Contents VII. p. 1–15. 2005.

⁸ Katzenbeisser, F.A.P. Petitcolas: *Information Hiding Techniques for Steganography and Digital Watermarking*. Artech House Books, 2000.

Az elsők között hozták létre azokat a honlapokat, ahol a terrrorszervezeteket támogató személyek közvetlenül tudnak bankkártyán keresztül pénzt átutalni. A pénz eljuttatásának sajátos módja a különböző „fedő” szervezeteken keresztüli utalás, amely akár karitás, vagy közvetítő szervezeten keresztül történhet. Így az adományozó személy kiléte is védett, és nem kell közvetlenül kapcsolatba kerülnie a terrrorszervezettel, illetve a sejt is a háttérben maradhat. A szervezetek egyre nagyobb számban való feltűnése miatt újabb módszer alakult ki a pénz közvetlen eljuttatására, amely egy nagyon egyszerű, manapság mindenki által használt módja az Interneten történő vásárlásokon keresztüli megvalósítás lehetőségének kihasználása. A vásárlás során a vevő, mint mindenki más, megkeresi azt az árucikket (például telefon, számítógép), amelyet a terrrorszervezet bújtatottan felrakott, és mintha vásárlás történt volna, átutalja a pénzét, persze az árucikk sohasem érkezik meg (eBay). Ennek a módszernek a továbbfejlesztése, amikor már nem egy árucikkre történik a vásárlás, hanem egy szolgáltatás igénylésére. Ezeket az eljárásokat nemcsak a szervezetekhez történő pénzjuttatásoknál alkalmazzák, hanem személyek, sejtek számára történő pénzküldésnél is. Az időbeli korlát és a nagy földrajzi távolság az Internettel könnyen leküzdhető.⁹

Propaganda, toborzás

Az Internet a terroristák számára biztonságos publicitási lehetőséget biztosít, melynek révén tevékenységükről a tömegeknek, szimpatizánsoknak nyíltan és fedetten tájékoztatást tudnak adni. Nem kell foglalkozniuk azokkal a biztonsági előírásokkal, amelyekkel egy hagyományos terrorcselekményre való felbujtás során számolniuk kellene, mindent személytelenül tudnak végrehajtani.

Minden vállalkozás mára valamilyen honlappal rendelkezik, így nem meglepő hogy a terrrorszervezeteknek is vannak különböző honlapjaik arra, hogy a világban lévő emberek számára hirdessék az általuk képviselt ideológiákat. Az eszmék hirdetésének számtalan megvalósulási formája lehet, azok akár a saját országban, akár szabadon (free) használható szervereken keresztül mindig megújultan, új helyen bukkanhatnak fel. Léteznek esetek, amikor valakiknek (vagy cégeknek) a weboldalát feltörve saját anyagaikat helyezik el. A propaganda, amelyet folytatnak, nem csak weboldalakon keresztül támadhat, hanem e-mailek révén és más hirdetési formákban is, például dél-afrikai sms-szervereken keresztül mobiltelefonokra küldött üzenetekkel. A propaganda mellett a honlapok toborzási feladatokra is alkalmasak. Ezeken az oldalakon (webes fórumokon) lehetőség van eszmét és ideológiát cserélni, továbbá ügyük érdekében meggyőzni másokat.

Információszerzés és -megosztás, értékelés, dezinformálás, publikálás

Gyakran mondják azt, hogy az Internet az információ sztrádája. Számtalan többcélú „open source” információ van elhelyezve a Világhálón, amelyek célirányos kereséssel könnyen elérhetőek bárki számára. Az információ gyűjtésére különböző keresőprogramok használatosak, amelyek nagy találati számmal és akár irányított kereséssel képesek a fontosnak vélt információkat célzottan összegyűjteni.

⁹ Loretta Napoleoni: 2004. *Money and Terrorism.* 'Strategic Insights 3(4).
www.ciaonet.org/olj/si/si_3_4/si_3_4_nal01.pdf

Az információ megszerzésének legegyszerűbb és leghatékonyabb módja ezen programoknak kifinomult használata. A keresőkkel általában különféle dokumentumok után lehet érdeklődni és azokat letölteni, de egyre jobban terjednek az Interneten a különböző „who is who” rendszerek (például IWIW), amelyek ismeretségi hálózatok építésére alapulnak. A mára igen elterjedt közösségi portálokon keresztül a terrorszervezetek is betekintést kaphatnak személyek adataiba, így a kiválasztott célszemélyre vonatkozóan könnyen hatékony környezettanulmányt folytathatnak. Az információszerzésre ezen túl más módszerek is rendelkezésükre állnak: ilyenek a „trójai” és „vírus” programok, valamint az adathalász-módszerek. Ezen eszközökkel a kiszemelt célszemélyről, vagy szervezetről közvetlenül szerezhetnek információt, anélkül hogy komolyabb anyagi befektetéssel kellene számolniuk.

Az információszerző tevékenység mellett a terrorszervezeteknek lehetőségük nyílik a dezinformálásra, az ellenük harcoló szervezetek megtévesztésére is.

Több helyen, szervezeten helyeznek el olyan linkeket, feljegyzéseket, amelyeken keresztül vizsgálni tudják, hogy kik, mikor, melyik országból látogatták meg az oldalt, az ellenük tevékenykedő személyek, szervezetek tevékenységéről szerezhetnek így több-kevesebb információt.

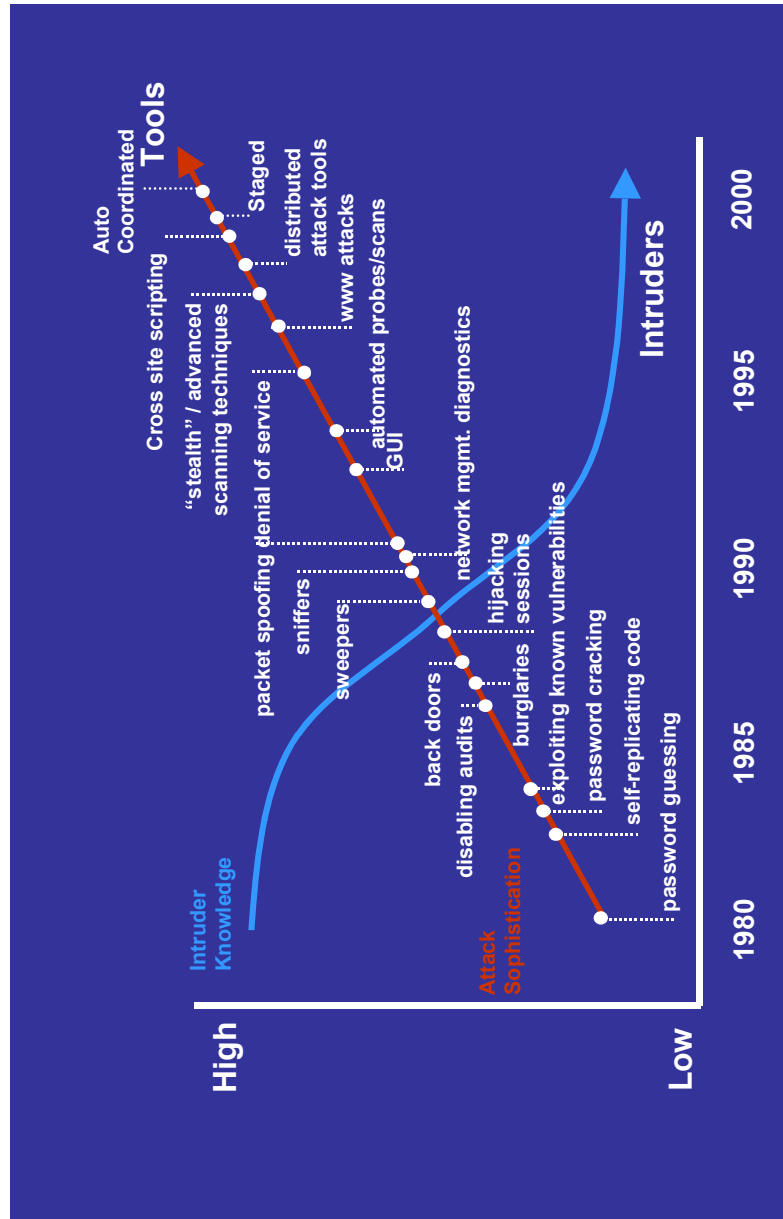
Kiképzés

A terrorszervezetek honlapjain – amelyek létezése mára kb. 5000 szerver működését¹⁰ jelenti –, a toborzás és az eszmék hirdetése mellett számtalan kiképzési anyag van elhelyezve, amelyek általában a hagyományos és a cyber-terror-tevékenységek néha részletes leírását tartalmazzák. A határok nélküli Világhálón keresztül olyan kiképzés valósítható meg, amely során a kiképzett személy saját magát is védve érezheti (az ismeretlenség homályába bújhat), illetve a szervezet számára sem kerül gyakorlatilag semmibe, hiszen a felkészítés nem egy hagyományos kiképzőtáborban történik, és utaztatni sem kell a személyt. A képzés történhet autodidakta módon, ilyenkor a felkészülő személy csak a kézikönyvek, kisfilmek felhasználásával sajátítja el a tudást, de komolyabb felkészítéskor interaktív oktatás megvalósításával a kiképzője formálja az új tag tudását.

Támadás

A terrorszervezetek sajátosságából fakadóan olyan cyber-területeken végeznek véletlenszerű támadást, ahol egyszerűen, gyorsan és tömegesen képesek nagy hatékonysággal rombolni, megfélemlíteni a lakosságot, és hatást gyakorolni különböző nélkülözhetetlen információs infrastruktúrákra (például energetikai, villamosenergia-hálózatok szabályzóköreinél). A számítógépes hálózatok terjedésével a hálózatokra kapcsolható eszközök száma jelentősen megnőtt, megsokszorozódott az olyan vezérlő, diagnosztikai rendszerek távelérésére szolgáló rendszerek száma, amelyek a felhasználók számára a nagy távolság leküzdését és a központi felügyeletet teszik lehetővé (például SCADA – Supervisory Control And Data Acquisition). Az így kialakított rendszerekkel több helyen is találkozhatunk, előszeretettel alkalmazzák a villamos iparágban, vízellátó rendszereknél és a távközlési,

¹⁰ Nicolien den Boer, Radio Netherlands. 17 January 2007, www.radionetherlands.nl

I. ábra. Az Interneten történő támadások „fejlődése”:

Forrás: 2002. Carnegie Mellon University

https://secure.infragard-ct.org/public/meetings/presentations/harold_hendershot_02092003_2.ppt

hírközlési rendszereknél.¹¹ A számítógépes hálózatok ezenkívül számos egyéb területen jelen vannak, amelyek terrorista szervezetek célpontjai lehetnek: ilyenek a banki és pénzügyi infrastruktúra, szállító-infrastruktúra és akár kormányzati, önkormányzati infrastruktúrák. (például az EKG, vagyis az Elektronikus Kormányzati Gerinchálózat).

A támadásoknak több módja is lehet, a teljesség igény nélkül néhány módszer:

- számítógépvírusok és -férgek;
- „trójai” és „backdoor” programok;
- kémprogramok;
- botnet;
- „keylogger” programok;
- spam;
- phishing;
- pharming;
- whack-a-mole (weboldal-feltörés);
- denial of service;
- man-in-the-middle attack.

Mára mindennaposak a hacker-próbálkozások akár otthon, akár állami szervek ellen, de ezek általában nem járnak sikerrel. A jelentősebb károkkal járó sikeres támadás igen ritka, ilyen volt a 2007-ben Észtországban történt eset. Az előző oldalon található ábrán jól látható a támadási módszerek számának és minőségének fejlődése, valamint a módszereket felhasználó személyek képzettsége.

Ha valaki úgy érzi, hogy valami „mást” akar csinálni az Interneten, mint amit egy átlagos felhasználó, akkor találhat olyan segédleteket, egyszerű fejlesztői környezeteket, amelyek révén gyorsan és egyszerűen akár egy vírust is elkészíthet. Rengeteg olyan program van elhelyezve a különböző weboldalakon, amelyeknek alkalmazásához nem szükséges mélyreható szakmai tudás, illetve egyszerűen használhatók a támadások végrehajtására. Mára a rendszerek nagy többsége ezekre az egyszerű támadási módszerekre fel van készítve, így ha valaki az otthonába megnézi például a tűzfalát (már ha használja), láthatja, hogy többségében meghiúsultak az ellene történt támadások.

Összefoglalás

Írásomból kitűnik, hogy az Internet nem csak az egyszerű felhasználó számára hasznos, hanem előszeretettel használják a terrorista szervezetek is. Rengeteg új lehetőséget biztosít számukra, hogy a saját ideológiájukat és elképzeléseiket egy új, mindenkit elérő közegen keresztül eljuttassák az Internet-használókhoz. A cikkben bemutattam, hogy a terrorista szervezetek hogyan és mire használják, használhatják a Világhálót.

¹¹ Kovács László: *Az információs terrorizmus eszköztára*.
www.zmne.hu/hadmernok/kulonszamok/robothadviseles6/kovacs_rw6.html

Kutatásaim alapján bemutattam azon alkalmazási területeket, amelyekre a terrrorszervezetek napi tevékenységük során előszeretettel koncentrálnak, amiket tevékenységük hatékonyságának fokozására, a terrorelhárítás ellentévékenységének akadályozására, úgymond annak hatástalanítására alkalmaznak.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Ken Shirriff: 2001. *'The Anarchist Cookbook FAQ.'*
<http://www.righto.com/anarchist-cookbook-faq.html>
- comScore World Metrix , March 6, 2007.
<http://www.comscore.com/press/release.asp?press=1242>
- Resperger István: *Az iszlám vallás kialakulása, jelenlegi veszélyei, a vallási terrorizmus.* ZMNE Doktori Iskola 2006. I. félév előadás anyaga.
- IDC, Data Center Automation in a New Light 13 February 2007
http://securityresponse.symantec.com/en/au/enterprise/library/article.jsp?aid=data_center_automation
- Gabriel Weimann: 2004a. *www.terror.net: How Modern Terrorism Uses the Internet.* Washington D.C. United States Institute of Peace.
<http://www.usip.org/pubs/specialreports/sr116.pdf>
- Todd M. Hinnen: 2004. *'The Cyber-Front in the War on Terrorism: Curbing Terrorist Use of the Internet.'* Columbia Science and Technology Law Review Vol. 5. <http://www.stlr.org/html/volume5/hinnenintro.html>
- Ker: Resampling and the detection of LSB matching in color bitmaps Security, Steganography and Watermarking of Multimedia Contents VII. p. 1–15., 2005.
- Katzenbeisser, F.A.P. Petitcolas: *Information Hiding Techniques for Steganography and Digital Watermarking.* Artech House Books, 2000
- Loretta Napoleoni: 2004. 'Money and Terrorism.' Strategic Insights 3(4).
http://www.ciaonet.org/olj/si/si_3_4/si_3_4_nal01.pdf
- Nicolien den Boer, Radio Netherlands. 17 January 2007.
www.radionetherlands.nl
- Kovács László: *Az információs terrorizmus eszköztára.*
http://www.zmne.hu/hadmernok/kulonszamok/robotheadviseles6/kovacs_rw6.html
- 2002., Carnegie Mellon University https://secure.infragard-ct.org/public/meetings/presentations/harold_hendershot_02092003_2.ppt
- Staff Statement No. 9. 2004. Law Enforcement, Counterterrorism, and Intelligence Collection in the United States prior to 9/11. Washington D.C. 9/11 Commission.
http://www.9-11commission.gov/staff_statements/staff_statement_9.pdf
- Declan McCullagh: 2003. *'Military Worried About Web Leaks.'* C|Net News 16 January. <http://news.com.com/2100-1023-981057.html>

- N.E. Emery – R. S. Earl – R. Buettner: 2004. *'Terrorist Use of Information Operations.'* Journal of Information Warfare 3(2).
- Information Warfare : *How to Survive Cyber Attacks.* Michael Erbschloe New York. London. Osborne/McGraw-Hill. c2001.
- Networks and Netwars : *The Future of Terror, Crime, and Militancy.* Santa Monica, CA: Rand Corporation. 375 p. ISBN: 0833030302 Year: 2001.
- Transnational Threats : *Blending Law Enforcement and Military Strategies.* Carlisle Barracks, PA : US Army War College. 256 p Year: 2000. ISBN: 1584870370
- *The Transnational Dimension of Cyber Crime Terrorism.* editors, Abraham D. Sofaer – Seymour E. Goodman. contributing authors: Mariano-Florentino Cuellar ... [et al.] Stanford, CA. Hoover Institution Press. 2001
- *Computer Network Attack and International Law.* Michael N. Schmitt – Brian T. O'Donnell, editors 2002.
- Gabriel Weimann www.terror.net *How Modern Terrorism Uses the Internet.* United States Institute of Peace Special Report 2004, March.
- Kevin D. Mitnick – William L. Simon: *A legendás hacker – a megtévesztés művészete.* Budapest, 2003, Perfact-Pro Kiadó.
- Charles Townshend: *A terrorizmus.* Magyar Világ Kiadó, 2001.
- Kovács László: *A terrorizmus veszélye és a Magyar Köztársaság kommunikációs infrastruktúrája.* Kommunikáció, 2005, Budapest, ZMNE, 2005. 10. 27. 187–198. o. ISBN 963 706011 1
- Dr. Haig Zsolt – Dr. Várhegyi István: *Információs műveletek.* Egyetemi jegyzet, ZMNE, Budapest, 2004.
- Dr. Nagy Gábor: *Phishing, pharming – mi jöhet még?*
http://it.news.hu/cikkek/2005-04-19/phishing_pharming_mi_johet_meg/
- Dr. Haig Zsolt – Kovács László – Dr. Makkay Imre – Dr. Seebauer Imre – Dr. Vass Sándor – Ványa László: *Az információs társadalom veszélyforrásai. A kormányzat szerepe a védelem és ellentétekenység műszaki és szervezeti megoldásaiban.* Tanulmány. MEH Informatikai Kormánybiztonság, 2002.
- Dr. Utassy Zsigmond: *The Evolution of the Integrated Security.* Kandó, Tud. Konf. 2006. 01. 20. Konferencia kiadvány (27–29)
- Lillian Goleniewski – Kitty Wilson Jarrett: *Telecommunications Essentials.* Second Edition Addison Wesley Professional 2006.
- Kovács László: *Az információs terrorizmus eszköztára.*
http://www.zmne.hu/hadmernok/kulonszamok/robothadviseles6/kovacs_rw6.html
- Utassy Sándor – Bárkányi Pál: *IP-alapú kommunikáció az elektronikus vagyónvédelmi rendszerekben.* Bolyai szemle, 2006/2. szám, Budapest.
- Bárkányi Pál: *Vezetéknélküli számítógépes hálózatok biztonsága.* Bolyai szemle, 2007/2. szám, Budapest.

**AZ AMERIKAI EGYESÜLT ÁLLAMOK
NEMZETI KRIPTOLÓGIAI MÚZEUMA**

A Múzeum Washingtontól kissé északra, már Maryland közigazgatási területén helyezkedik el. Szomszédságában található a Nemzetbiztonsági Hivatal (National Security Agency – NSA) épülettömbje. A Múzeum az NSA és a széles nyilvánosság közötti kapcsolatot teremtette meg, illetve jelképezi. Bemutatja az NSA szerepét mind az ország, mind a világ történelmében. A több ezer kiállított múzeumi tárgy átfogóan mutatja be az amerikai kriptológia fejlődésének történetét. Megismerkedhetünk azoknak a bátor férfiaknak és nőknek a cselekedeteivel, akik életüket áldozták e veszélyes szolgálatban. A kiállítást szemlélve a látogatónak néhány amerikai és világtörténeti esemény más megvilágításba kerül.

A Múzeumot eredetileg az NSA munkatársai számára tervezték, azzal a céllal, hogy tanuljanak az elmúlt idők eseményeiből, hibáiból. A gyűjtemény rövid idő alatt páratlan gazdagságúvá nőtte ki magát. **A nyilvánosság számára 1993 decemberében nyitotta meg kapuit** és gyorsan az egész térség reflektorfényébe került. Mint az első és egyetlen ilyen jellegű múzeum, évente mintegy 50 ezer látogatót fogad és betekintést ad a kódolás–kódfejtés titokzatos világába.

A Múzeum kiállítótermeiben lényegében időrendi sorrendben állították ki az egyes korokra jellemző tárgyakat. A főbb mérföldköveket az amerikai, illetve a világtörténelem ismert eseményei jelentik. Ennek megfelelően az amerikai polgárháború, az első és a második világháború, valamint a hidegháború eseményeihez kapcsolódó relikviák képeznek egy-egy egységet. Egy nagy kiállítási rész a számítástechnika fejlődésével és kriptológiai alkalmazásával foglalkozik. Természetesen van más jellegű kiállítás is. Láthatók a koreai, illetve a vietnámi háborúval kapcsolatos tárgyak, de megemlékeznek a 2001. szeptember 11-én történt eseményekről is. Ez utóbbinál a Pentagon külső falának egy 30x43 cm felületű betondarabja látható, rajta körben Bush elnök mondatai a szomorú eseménnyel kapcsolatban.

A 18. századból származó, kiállított korongos rejtjelző berendezés Nyugat-Virginiából, egy régiségkereskedőtől származik, aki egy Montichello környéki házból szerezte. Montichelloban volt egykor Thomas Jefferson elnök háza, és mivel Jefferson leírt egy hasonló készüléket és kiváló műszaki adottságokkal rendelkezett, erről a rejtjelző korongról időnként „Jefferson rejtjelző korongként” beszélnek. Jefferson terve valójában korábbi leírásokon alapszik, például Francis Bacon angol filozófus is megemlékezik 1605-ben, egy hasonló elven működő berendezésről. A berendezés korongokból áll össze. A korongok peremén az ABC betűi vannak kevert sorrendben. A korongokat az üzenet szövegére forgatják egyik alkotója mentén, majd egy másik alkotó mentén alakul ki a rejtjelzett szöveg, majd a vételi oldalon a korongok megegyezés szerinti sorrendjében és forgatásával leolvasható lesz az eredeti szöveg. **A kiállításon látható készülék a világ legrégebbi ilyen rejtjelző berendezése**, amely francia nyelven működött, ami az első világháború végéig a nemzetközi diplomácia nyelve volt.

Egy teremrész az afroamerikaiak szerepét mutatja be a biztonsági szolgálatnál. Az afroamerikaiak kezdetben elkülönítetten dolgoztak, a vezetők fehérek voltak, a feketék pedig főként olyan munkákat kaptak, amelyeket a fehérek nem szívesen végeztek. Az 1950-es évek végén ez a helyzet megváltozott, megszűnt a szegregáció és számos fekete került vezető beosztásokba. Egy külön tablón az NSA afroamerikai kiválóságainak arcképcsarnoka látható.

A biometrikai kiállítás az NSA újabb és korszerűbb azonosítási módszereit mutatja be. Az informatika korszakában élő embernek több azonosító adatra van szüksége, hogy egy digitális rendszerbe be tudjon lépni. A jelszót (password) a személyi azonosító számot (PIN-kód) le lehet másolni, el lehet felejteni, elveszhet, vagy ellophatják. A biometriai módszer az az út, amelynek segítségével megvalósítható a gyors, felhasználóbarát azonosítás anélkül, hogy egyéni kártyát, kulcsot, vagy más fizikai eszközt alkalmaznánk. Tulajdonképpen ez azt jelenti, hogy az azonosítandó személy fizikai (személyes) jelenléte szükséges csak az azonosításhoz.

A biometriai eljárás egy automatikus módszer arra, hogy egy személyt élettani, vagy viselkedési jellemzők alapján felismerjenek. A biometriai felismerési eljárás legősibb módszere az ujjlenyomat-azonosítás volt. A bemutatott technikai eszközök az ujjlenyomat szerinti azonosítás korszerű, gyors módszerét ismertetik. Természetesen vannak más emberi jellemzők is, amelyek alkalmasak a felismerésre, azonosításra. Ilyen lehet a beszéd, az arc, a szemek, valamint a viselkedési kategóriába tartozó tulajdonságok, például a kézírás, vagy a billentyűleütés. Ezeket a módszereket alkalmazzák a bűnüldözésben, a vám- és adószolgálatnál, valamint a katonai és az állami szervezeteknél is. A kiállított eszközök és táblák tanúsága szerint a Biztonsági Szolgálat fontos szerepet játszik a biometriai módszerek finomításában, az eszközök fejlesztésében.

A történeti áttekintés első fontos állomása az amerikai polgárháború. A 19. században már nagy hadseregeket mozgattak, és ezzel együtt nagy problémát jelentett a gyors és rejtett összeköttetés fenntartása az egyes csapatok között. A probléma megoldási lehetőségei nagyban javultak azzal, hogy 1844-ben Samuel Morse elektromágneses módszerrel sikeres táviró-összeköttetést létesített Washington és Baltimore között. A polgárháború idején ez a rendszer már jól működött, ezért a szemben álló felek a nagyfontosságú üzeneteket titkosítva továbbították. Míg kezdetben egymás nyílt közleményeit mindkét fél gyorsan leolvasta, hamarosan kiderült, hogy az üzeneteket titkosítani kell, illetve a későbbiekben kódfejtő szervezeteket kellett létrehozni mindkét oldalon. Tulajdonképpen akkor kezdődhetett az amerikai központi hírszerzés.

Az egyik vitrinben egy kódkönyv található, amelyet az Unió egyik tábornokának, Joseph Hookernek a rejtjelző tisztje használt. Ez a könyv egyike a megmaradt azon keveseknek, amelynek származási helye ismert. Érdekessége a könyvnek, hogy a fontosabb helyeknek, katonai szakkifejezéseknek két különböző kódneve is volt. A Konföderáció rejtjelző eszközei közül is lehet látni egy példányt, amely hasonlít a Jefferson-féle változathoz. Mindkét rendszernek voltak előnyei és hátrányai, de az adott körülmények között megfelelő biztonságot nyújtottak.

Egy vitrinben jelzőzászlókat lehet látni. A zászlójelek különböző helyzeteivel lehetett az üzeneteket továbbítani. Mivel a zászlójeleket a szemben álló felek egyaránt láthatták, ez a katonai vezetőket a titkosítás megoldására készítette.

Az első világháború eseményeit tekintve egy kiállítási rész Herbert O. Yardley, az amerikai rejtjelzés nagy alakjának életével és munkásságával foglalkozik. Pályáját az Amerikai Egyesült Államok külügyminisztériumában kezdte, rejtjelzőként, majd kitűnő tehetségével rejtjelmegfejtő lett. Az első világháborúban a katonai felderítésnél szolgált. A háború után az állami, a külügyminisztériumi, illetve a katonai rejtjelzés-megfejtés vezetője lett. A Washingtoni Flottaegyezmény tárgyalása idején sikeresen megfejtette a japánok kódolt üzeneteit.

Egy olyan rádiófelderítő állomás is látható, amelyet a Verdun környéki harcokban alkalmaztak. Az állomás egy makett, amelyet eredeti fényképek alapján rekonstruáltak. Az első világháború elején már fontos szerepet játszott a rádiófelderítés, a német csapatok tannenbergi sikerében jelentős szerepe volt a 2. Orosz Hadsereg feletti győzelemben. A háború alatt az Amerikai Expedíciós Hadseregnél ez a szolgálati ág is kialakult.

Az egyik falfelületen az úgynevezett Zimmermann-távirat köré csoportosított eseményeket mutatják be. Az első világháború alatt a németek Mexikót arra akarták rávenni, hogy indítson háborút az Egyesült Államok ellen, és győzelem esetére megígérték, hogy visszakapják Texas, Arizona és Új Mexikó területeit. A német külügyminiszter, Arthur Zimmermann 1917. január 17-én Berlinből a washingtoni német követségre ilyen tartalmú táviratot küldött, amelyet a Royal Navy lehallgatott és megfejtett. Ez a hír nagyban befolyásolta az Egyesült Államok hadba lépését.

A második világháborús kiállítási résznél a Midway-szigetek melletti tengeri ütközet háttéréről kaphatunk érdekes információt. Ezt az ütközetet a csendes-óceáni háború fordulópontjának is tartják. Tény, hogy a Császári Flotta nagyon súlyos veszteségeket szenvedett. Nem tudták már pótolni a négy repülőgéphordozót, a 332 repülőgépet és a jól kiképzett személyzetet. Attól kezdve a japánok inkább védekező tengeri hadműveleteket folytattak.

A japánok meglepetésszerűen akarták birtokba venni a hadászati jelentőségű szigeteket. Az Amerikai Haditengerészet kódfejtői Hawaiiin települtek és igyekeztek megfejteni a japán rejtjeles üzeneteket. A japán kódok 15%-os ismeretében Rochefort fregattkapitány, a kódfejtők parancsnoka feltételezte, hogy a japánok egy AF kódnevű célpontot akarnak megtámadni. Rochefort úgy gondolta, hogy az AF kódnev Midwayt jelenti. Nimitz ellentengernagy jóváhagyásával utasítást adott a szigeten állomásozó tengerészgyalogos egységnek, hogy küldjön egy olyan üzenetet, amely szerint kevés az ivóvizük. Két nappal később megfejtettek egy japán táviratot, amely szerint az AF objektumban fogytán van az ivóvíz.

Ezzel az azonosítással a Tengerészgyalogság és a Flotta fel tudott készülni a japánok támadására. Az eseményt bemutató hatalmas tábló két felén a szemben álló felek parancsnokainak, felszíni és víz alatti úszóegységeinek, valamint a haditengerészeti légi erők repülőgéptípusainak képeit láthatjuk.

A második világháborús részen látható egy nagy kiterjedésű berendezés az Amerikai Haditengerészet „Bombes” nevű kódfejtő eszköze. A berendezés lengyel, angol, amerikai mérnökök és matematikusok több éves munkájának eredményeként öltött testet. A berendezés képes volt a második világháború német rejtjelző berendezésének kódjait megfejteni, és a Szövetségeseket sikerre vezetni.

Amikor az Egyesült Államok belépett a háborúba a britek már képesek voltak a német „Enigma” berendezéssel kódolt harcászati szintű üzeneteket dekódolni. Sikereik alapja a lengyel matematikusok háború előtti eredménye volt. A „Bomba” fedőnevű eszköz a háború alatt a britekhez került, akik korszerűsítették és több százat építettek meg az eszközből. 1942-ben a németek a tengeralattjárók híradó rendszeréhez tökéletesítették az „Enigmá”-t egy újabb forgórész hozzáadásával. Az ilyen „Enigmá”-val továbbított üzeneteket a brit berendezés már nem tudta megfejteni. A négyforgórészes változatnál egy tárcsa állandó volt, a másik hármat mindig nyolc közül választották ki.

A nagy hajóvesztés miatt az Egyesült Államok intenzív fejlesztő tevékenységet kezdett, és 1943. szeptembertől 1945 márciusáig 121 „Bombes”-nek nevezett készüléket állított rendszerbe.

A második világháború több rejtjelző berendezését a „Nagy Gépek” névvel illetett kiállítási részen mutatták be. A kiállítási rész neve onnan ered, hogy a háború alatt a németek így nevezték el az amerikai SIGABA rejtjelző berendezést. A kiállítás vitrinjeiben láthatók az amerikai német és japán titkosítóberendezések.

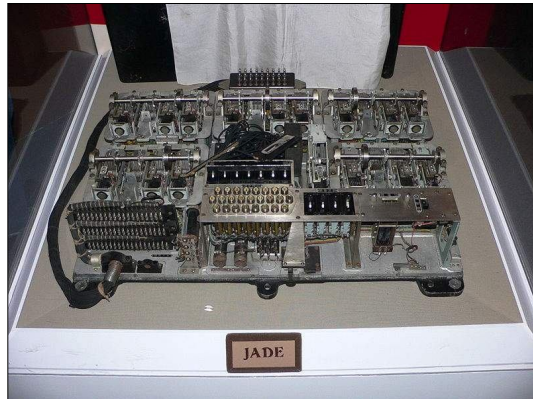
Az amerikai „SIGABA” rejtjelző berendezés

A SIGABA az egyetlen olyan titkosítóberendezés volt, amelynek üzeneteit sem a németek, sem a japánok nem tudták megfejteni. Maga a berendezés hasonló elven működött, mint az „Enigma”, de jóval biztonságosabb, bonyolultabb volt. Húsz rotor közül tízet választottak ki és minden leütésre egy, vagy több rotor mozgott. A készülék azt tanúsítja, hogy az amerikaiak okultak az „Enigma” példájából és jól megtanulták a leckét.

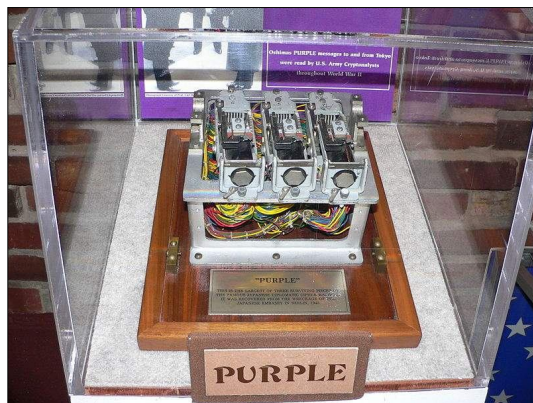
A „Tunny” fedőnevű titkosítóberendezést a németek használták. A szintén rotoros rendszerrel működő berendezést Baudot típusú távirógéppel együtt alkalmazták. A britek kifejlesztettek egy „Colossus” nevű számítógépet, amely a megfejtés idejét hetekről órákra rövidítette.

A „Stureon” elsősorban a német légiereő titkosítóberendezése volt, amelyet nagysebességű táviró-összeköttetésre használtak. Mivel főképp vezetékes rendszerekkel működtették, nehéz volt lehallgatni, megfejteni, de egy svéd matematikusnak mégis sikerült.

A japánok titkosítóberendezéseiket a távbeszélő-központkapcsolók alapján fejlesztették ki, forgó tárcsákat nem használtak. Az amerikaiak a japán titkosítóberendezéseket színeikkel, rendre „Coral”, „Jade” és „Purple” névvel illették.

A „Jade” titkosítóberendezés

A „Purple” titkosítóberendezés

A kiállított „Jade” berendezést Saipan szigetén zsákmányolták az amerikaiak. A „Purple” abban különbözött a „Jade”-tól, hogy dugaszolós kapcsolótáblát is beépítettek berendezésbe. A „Purple” berendezés által kódolt üzeneteket nagyon nehéz volt megfejteni. Ez nagy gondot jelentett a Szárazföldi Hadsereg Rádiófelderítő Szolgálatára számára. A későbbiekben, amikor rájöttek, hogy távbeszélő-kapcsolót használhatnak erre a célra, 18 hónapi elemzés után sikerült megfejteni a kódrendszert. Ez lehetett a kódfejtés egyik legragyogóbb fegyverténye.

Egy tabló és egy vitrin őrzi az indián kódmondók emlékeit. Az indiánok saját egyedi nyelvükkel kommunikálva a japánoknak megfejthetetlen kódot jelentettek. A navajo kódmondó katonák az amerikai tengerészgyalogság minden jelentősebb harci cselekményében részt vettek 1942–1945 között a Csendes-óceán térségében, Guadalcanalnál, Taravanál, Peleliunál, és Iwo Jimánál.

Az amerikai hadvezetés már régen felfedezte, hogy az érintetlen indiánok nyelvét hatásosan fel lehet használni kódolt üzenetek küldésére. Hasonló eset már volt az első világháború nyugati frontján, amikor a németek több amerikai egységet bekerítettek és rejtjelző eszközeiket kézre kerítették. Az amerikaiak felhasználták a chotaw indián katonák leleményességét, akik saját nyelvükön továbbították a harcparancsokat. A második világháború alatt, a partraszálláskor is volt példa hasonló esetre, amikor az elnök ifjabb fia, T. Rooseveltt dandártábornok biztonsággal partra szállt az Utah partszakaszon.

A csendes-óceáni térségben már kódmondásra jól kiképzett navajo katonák harcoltak, akik a kidolgozott kódrendszert, a szakkifejezés-gyűjteményt ragyogóan tudták alkalmazni. A kódbeszélőket esküvel kötelezték tevékenységük titokban tartására, és ezt a tilalmat csak 1968-ban oldották fel. Az Egyesült Államok kormánya augusztus 14-ét a navajo kódmondó katonák nemzeti napjává nyilvánította, majd 2000. július 26-án George W. Bush elnök a Kongresszus aranyérmével tüntetett ki 29 még élő navajo kódmondó indiánt.

Egy U-alakú részt az ismert német titkosító berendezésnek, az „Enigmá”-nak szenteltek. A kiállítási részre több „Enigmá”-t is kitétek, mert mind a szárazföldi hadsereg (Heer), mind a légierő (Luftwaffe), mind a haditengerészet (Kriegsmarine) számára is gyártottak, sőt a katonai elhárításnak (Abwehr) is volt egy változata. Az egyik kiállított berendezés mechanikusan működtethető is, a teremőr instrukciói mellett lejátszható az üzenet kódolásának és dekódolásának folyamata. Az „Enigma” három forgó tárcsával működött, amelyeket naponta öt közül választottak ki. A haditengerészetnél később nyolc tárcsa volt a rendszerben. A rádióhálókból közölték a tagállamokkal, hogy a tárgynapon melyik tárcsakészlet lesz aktuális. A németek úgy gondolták, hogy a megoldó rejtjelkulcs nélkül a Szövetségesek nem tudják majd megfejteni üzeneteiket.

A Lengyel Rejtjelző Iroda már 1928-ban próbálkozott az „Enigma” által kódolt üzenetek megfejtésével. 1932-ben megbíztak három matematikust, akik sikerrel jártak. A háború kitörése előtt egy hónappal a lengyelek átadták titkukat az angoloknak, illetve a franciáknak. Habár a németek továbbfejlesztették az „Enigmá”-t az angolok a háború alatt kezdetben képesek voltak a németek üzeneteit megfejteni.

A németek később a tengeralattjárók jobb híradásához kifejlesztették a négytárcsás „Enigmá”-t, amelynek megfejtését később az amerikaiak által kifejlesztett „Bombes” készülék tudta megoldani. A tablón olvasható szövegből kiderül, hogy az „Enigma” megfejtése egyes történészek szerint akár két évvel is megrövidíthette a háborút, életek százazeit megkímélve mindkét oldalon.

A maga idején több technikai újdonságot képviselt a SIGSALY beszédtitkosító berendezés (a SIGSALY fantázianév, amelyben a signal jelen van). A berendezés műszaki újdonságaihoz tartozott az FSK és a PCM módszer, valamint a sávzélesség-kompresszió. A berendezést 1943-ban fejlesztette ki a Bell Telephone Laboratories. Az első két példány egyikét Washington DC-ben a Pentagonban, a másikat Londonban telepítették. A látható berendezés egy makett, amely harmada az eredeti, 55 tonnás eszköznek. Az eredetinek 40 fiókja volt, 13 fős volt a kezelő-személyzete és 15 percet vett igénybe a kapcsolat létrehozása. A berendezés gyenge minőségű, de titkos beszédkapcsolatot tett lehetővé. A SIGSALY titkosító berendezést a Tengelyhatalmak soha sem tudták megfejteni.

A hidegháborús rész a légi felderítéssel kezdődik. Egy vitrinben láthatóak az USAF egyik C-130 típusára vonatkozó dokumentumok. Egy hasonló repülőgépet 1958. szeptember 2-án Szovjet-Örményország felett lelőtt egy MiG-17 szovjet védővadász. A C-130 repülőgép az örmény határral párhuzamosan haladt és ismeretlen okból tévedt át a határon. Valószínűleg a hasonló frekvencián működő grúz és örmény irányadók zavarták meg a gép navigátorát. A vadászrepülőgép vezetője és a földi irányítás közti beszélgetést az amerikaiak nyilvánosságra hozták ugyan, de a végső tisztázás csak a hidegháború után következett be.

A légi felderítés részben kiállították a Hadsereg RU-8D repülőgépe belső részének makettjét. Ez a típus egyike volt azoknak a repülőgépeknek, amelyekkel felderítést folytattak. A különböző felderítési eredményekkel (rövid- és középtávú iránymérés, lehallgatás) támogatták a harcoló csapatokat. A korai RU-8D változatok lassúak voltak és kis magasságon repültek. A későbbiekben adatgyűjtési céllal korszerűsítették, új navigációs rendszer beépítésével és új antennarendszerrel.

A második világháború után kezdetben a Haditengerésztől kért kölcsön felderítő repülőgépeket a Hadsereg, majd kifejlesztették saját változatukat. A Múzeum épülete mellett lévő „Éberség” parkban kiállítottak egy RU-8D repülőgépet, valamint egy C-130 típust, amelyet az 1958-ban lelőtt gép festésével és jelzéseiével látták el.

A kiállítási rész megemlékezik az 1960. május 1-jén történt U-2 incidensről is. Egy felderítési feladat közben Szverdlovszk térségében a szovjet légvédelem egy SA-2 „Dvina” (továbbfejlesztve „Volhov”) típusú légvédelmi rakétával lelőtte Gary Powers pilóta gépét. Powers ejtőernyővel sikeresen földet ért és szovjet fogságba került, majd a későbbiekben kicserélték egy elfogott szovjet felderítőért. Az egykori Szovjetunió számos múzeumában láthatóak voltak az U-2 roncsai. A nagy fesztávolságú (24, 4 m) U-2 típust a washingtoni Air and Space Múzeumban is lehet látni. Az U-2 néhány roncsa itt is látható, a moszkvai Fegyveres Erők Múzeuma ajándékként.

A kialakult hidegháborús helyzet következtében a tervezett Eisenhower–Hruscov csúcstalálkozó elmaradt. Ezzel az esettel a hidegháború a csúcsára ért. Ezt követően Henry Cabot Lodge ENSZ-nagykövet nyilvánosságra hozta, hogy a szovjetek 1945 óta működtetett rejtett mikrofont építettek be az Egyesült Államok Nagykövetségének épületébe.

A lehallgató mikrofon másolatát is kiállították, amelyet azután készítettek el, hogy a Nemzetbiztonsági Szolgálat tanulmányozta az eredetit. Ez a lehallgató mikrofon „Nagy Pecsét” néven lett ismeretes.

Az ismertető szerint 1945. augusztus 5-én szovjet iskolások egy nagyméretű, fából készült amerikai állampecséttel ajándékozták meg az amerikai nagykövetet, Averell Harrimant. Ez az ajándék a nagykövet moszkvai rezidenciájának irodájában függött egészen 1952-ig, amikor felfedezték, hogy az egy lehallgató készülék. A pecsét belsejébe rejtett mikrofon csak akkor aktivizálódott, amikor a szovjetek a közelben parkoló gépkocsiból rádióon keresztül indították. A szovjetek rádióon keresztül detektálni tudták a pecsétbe rejtett mikrofon membránjának a fa belsejében kialakított üreg által felerősített jeleit. Ha a rádiókapcsolat megszűnt, a lehallgató berendezést (elvileg) lehetetlen volt felfedezni.

Egy további vitrinben a VENONA kódnevű amerikai programra vonatkozó relikviák láthatók. A szóban forgó szigorúan titkos programot még az NSA elődje, a Hadsereg rádiófelderítő szolgálata kezdeményezte 1943 februárjában. A program célja a szovjet titkos diplomáciai üzenetek tanulmányozása, illetve megfejtése volt. Az üzenetek elemzése során kiderült, hogy azok közül sok az Egyesült Államok területén fedetten működő KGB- (Komitet Goszudarsztvennoj Bezopasztnosztyi – Állambiztonsági Bizottság), illetve a GRU- (Glavnoje Razvedivatjelnoje Upravlenyje – Felderítő Főnökség) ügynököktől eredtek. 1946 nyarán már meg tudták fejteni az üzenetek egy részét, majd további hónapok munkája után kiderült, hogy az üzenetek a „Manhattan Project”-tel kapcsolatos felderítési információk. Mintegy 2000, a KGB-nek szóló üzenetet tudtak megfejteni, amelyek másolatait a Múzeum könyvtárában őrzik, illetve néhányat a vitrinekben is meg lehet tekinteni. A VENONA üzenetmegfejtő rendszer vezetett a Rosenberg-házaspár máig vitatott kivégzéséhez.

A hidegháború éveiben két amerikai hadihajó is konfliktushelyzetbe került. Az U.S.S. LIBERTY amerikai hadihajó 1967. június 8-án hirtelen a „Hatnapos Háború” közepén találta magát. A gázai partoktól közel 50 km távolságra izraeli vadászpilóták és torpedórombolók támadták meg, 14.00-kor tiszta, világos időben. Ez nyilvánvalóan nem volt közvetlen provokáció, bár a támadás okát teljes részletességgel nem derítették ki. Izrael az esetet azonosítási hibának tulajdonította, és kártérítést adott a hajókárért és az elveszett életéért. Az Egyesült Államok Kormánya elfogadta az izraeliek magyarázatát, amennyiben az incidenst azonosítási hiba okozta. A 34 tengerész elvesztése az amerikai hírszerzés legnagyobb vesztesége volt egy olyan háborúban, amelyben az Egyesült Államok nem is volt hadviselő fél. A kiállítási részen látható a hajó zászlója, és egy plakett az életüket vesztett tengerészek névsorával. A kiállított dokumentumok tanúsága szerint a közelmúltban az NSA nyilvánosságra hozott egy részletes kivizsgálási jegyzőkönyvet.

Egy hasonló tengeri incidens történt 1968. január 23-án, nemzetközi vizeken, a koreai partok közelében. A PUEBLO felderítő hadihajót az észak-koreai haditengerészet megtámadta és elfoglalta. Egy amerikai tengerész meghalt és három megsebesült, amikor a titkosító berendezéseket meg akarták semmisíteni. 82 amerikai tengerészt fogságba ejtettek és csak 11 hónap után engedtek szabadon. A hajó elfoglalása az egyik legnagyobb veszteség volt a különböző érzékelő berendezéseket, titkosító berendezéseket és minősített iratokat illetően. A kiállítási vitrinben térképábrákat és eredeti fényképeket láthatunk.

Egy fejezet **a koreai háború** felderítési szempontjait ismerteti, néhány tárgy és számos fénykép bemutatásával. A Rádiófelderítésnek nagy szerepe volt a háború teljes időszakában. Kezdetben az NSA elődje, a Katonai Biztonsági Hivatal nem végzett folyamatos felderítést, illetve nem alkalmazott koreai nyelvet ismerő értékelő személyzetet. 1950 júliusában a kínai polgári híradás lehallgatásával következtetni tudtak a csapatösszevonásokra a mandzsúriai határon. A Katonai Biztonsági Hivatal gyorsan kiképzett katonákkal támogatta az ENSZ-csapatokat. A Rádiófelderítés jelentős támogatást nyújtott az ENSZ-csapatok parancsnokának, valamint MacArthur tábornoknak az inchoni partraszálláskor.

A számítástechnikai eszközöket egy külön teremben lehet megtekinteni. A kezdeti tervezési időszak már 1946-ban megmutatta, hogy a számítástechnikának nagy jövője lesz az NSA-nál. Az NSA az egyik legrangosabb számítógép-felhasználó az Egyesült Államokban, amely már a háború utáni kezdeti időszakban csendestárs volt a polgári számítástechnikai fejlesztésekben. Sok polgári, kereskedelmi számítástechnikai eszköz eredeti változatát az NSA számára fejlesztették ki. A kiállított eszközök egyike a „Harvest” szalagolvasó, amelynek 1962-ben kezdődött meg a sorozatgyártása, és 1976-ig rendszerben volt. Az IBM később kifejlesztett egy korszerű második generációs többcélú processzort, amihez szükség volt egy új, nagysebességű memóriára és szalagolvasóra. Ez lett a „Tractor”, ami a kiállított „Storage Tek” elődje volt.

A Storage Technology Corporation olyan nagy igényű alkalmazók számára gyártott, mint a Nemzetbiztonsági Szolgálat. Ez a berendezés egyik példája volt az automata szalagkazettás rendszereknek. A berendezés befogadó képessége 6000 szalagkazetta volt, amelyek mindegyike 50 GB adatot hordozott, összességében 300 TB-t jelentett. Automata kar segítségével óránként 175 szalagkazettát tudott cserélni.

Látható még két „Cray” szuperszámítógép is. A kiállított XMP-24 az XMP-22 korszerűsített változata. Ez utóbbi volt az első szuperszámítógép, amely kereskedelmi forgalomba került. Ez a berendezés 1983 és 1993 között állt szolgálatban. Jellemző adata, hogy másodpercenként 420 millió műveletet tudott elvégezni.

Látható egy második generációs „Cray” is, az YMP, amely 1993-ban váltotta fel az előző változatot. Az YMP-nek 32 GB tárhelykapacitása volt, amikor a személyi számítógépeknek még csak 16 MB. A korszerű megoldásoknak köszönhetően a berendezés másodpercenként mintegy 2,67 milliárd műveletet tudott elvégezni.

Látható a számítástechnikai eszközök között egy RISSMAN telemetrikus adatokat feldolgozó rendszer is, amelyet kereskedelmi hardver bázisán alakítottak ki. Az NSA rádióelektronikai felderítése részeként gyűjtött távérzékelési jelek különböző forrásokból származnak. A mágnesszalagra rögzített jeleket az NSA Nemzeti Távérzékelési Adatfeldolgozó Központjába továbbították. Az itt feldolgozott adatokat különböző elemző központokba juttatták, ahol a kapott adatok további elemzésének eredményeképpen fontos következmények származtak az Egyesült Államok védelmét illetően.

Látható egy különleges laboratórium makettje is. A Szolgáltatnak szüksége volt különleges követelményeknek megfelelő integrált áramkörökre. A szükséges követelményeket a kereskedelmi kínálatból nem lehetett kielégíteni, ezért az NSA létrehozott egy gyártóegységet, amely 1991-ben kezdte el a termékkibocsátást. Az ott készült integrált áramköröket nem csupán az NSA szuperszámítógépeiben alkalmazták, hanem széles körben az Egyesült Államok Védelmi Minisztériuma szervezeteiben és a hírszerzés összeköttetéseinél is.

A vietnámi háborút bemutató részben egy komplett kitelepült kriptológiai központot láthatunk. A kriptológiai tevékenységek már a háború első napjaiban megkezdődtek. A Szolgálat szakemberei már az 1960-as évek elején megkezdtek működésüket, a dél-vietnámiak szakmai támogatását és kiképzését illetően. Ebben a tevékenységben aztán számos nehézség merült fel.

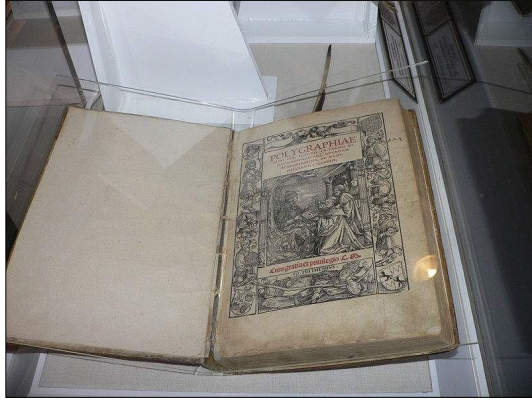
Sok adott célú felderítőállomás települt tábori körülmények között, amelyek hadászati és harcászati szintű adatgyűjtést, illetve iránymérést folytattak. Ugyanezen állomások ellenőrizték a Vietnam–Laosz–Kambodzsa határvidéket is. A Hadsereg biztonsági szolgálata több repülőgéptípust alkalmazott légi felderítési feladatra, három rádióelektronikai felderítést folytató repülőgép zuhant le feladatteljesítés közben a délkelet-ázsiai térségben.

A Haditengerészet szintén már a háború korai időszakában megkezdte a rádióelektronikai felderítést, mind a partok mentén, mind hajó-, mind pedig repülőgép-fedélzetről. 1964-ben a felderítést minden lehetséges forrás értékelésére kiterjesztették. Fényképezték a part menti objektumokat, megfigyelték a part menti rádiólokátor-aktivitást, amelyről csapatmozgásokra, utánpótlás-szállításra lehetett következtetni. 1964 augusztusában az észak-vietnámi erők megtámadták az amerikai MADDOX és TURNER JOE hadihajókat, amellyel megkezdődött a vietnámi háború.

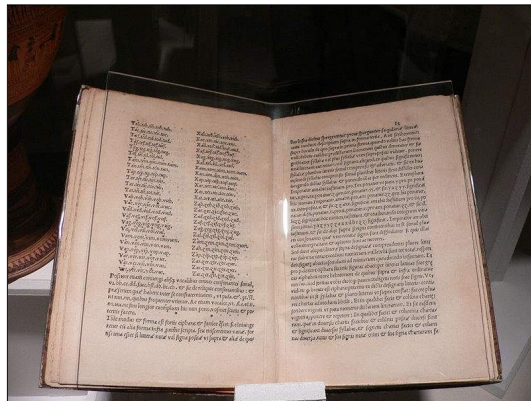
A háború teljes időszakában minden szolgálati ág felderítő csapatai széles körű elektronikai felderítést folytattak, a felderítési adatok pedig folyamatosan eljutottak az illetékes parancsnokokhoz. A Nemzetbiztonsági Szolgálat polgári szakembereket is küldött Vietnámba, a katonák tevékenységének elősegítésére. Az amerikai katonák, a polgáriak a dél-vietnámiakkal együtt tevékenykedtek. Az NSA Egyesült Államokban dolgozó munkatársai 24-órás szolgálatban dolgozták fel a kapott adatokat és továbbították a friss információkat a harcoló csapatok parancsnokságaihoz.

Néhány igen ritka szakkönyv is látható a vitrinekben. A gyűjteményt az 1930-as években a William Friedman köré csoportosult munkatársak gyűjtötték össze.

Ezek a könyvek nagyrészt a kriptológiával mint tudománnyal foglalkoznak. Látható egy különleges ritkaság is: Johannes Trithemius (Trithem) jezsuita szerzetes „Polygraphiae” című könyve. Mivel néhány egyházi személy a könyvben démoni erők befolyását vélte látni, így a Nyugati Világ első ilyen jellegű könyve a szerző halála után két évvel, 1518-ban látott napvilágot. Trithemius a behelyettesítő rejtjelzés atyjának tekinthető. Szintén látható a firenzei Jacopo Silvestri „Opus Novum” című könyve, amely a második hasonló témájú könyv volt, és 1526-ban jelent meg. Látható egy Silvestri által készített rejtjelzőtárcsa is.

Johannes Trithemius (Trithem) „Polygraphiae” című könyve

Jacopo Silvestri „Opus Novum” című könyve

Számos más könyv is látható a vitrinekben, de a Múzeum könyvtárában a könyvritkaságok sok példányát lehet megtalálni, amelyek a kutatók rendelkezésére állnak.

Egy másik könyvgyűjtemény is látható, amelyet Dr. David Kahn adományozott a Kriptológiai Múzeum Alapítványnak. Dr. Khan kriptológiai szakember fő műve a „The Codebreakers” című könyv volt, amelynek kéziratát is lehet látni az egyik vitrinben. Értékes gyűjteményét 2004-ben hagyta a Múzeumra.

Egy kiállítási részt a kriptológia terén jeleskedő amerikai nők arcképcsarnokának szenteltek. Elizebeth Smith Friedman nevét jól ismerik a szakemberek. E. S. Friedman az első világháború idején részt vett az amerikai híradó csapatok kriptológiai felkészítésében. Később nagy szerepe volt a kódfejtésben a szesztilalom idején. Agnes Meyer Driscoll volt a másik jól ismert hölgy a kriptológiában. A. M. Driscoll matematika–fizika szakos tanár volt, aki az angolon kívül franciául, németül, latinul és japánul beszélt. 1918-ban lépett a Haditengerészet kötelékébe és főleg a japánok kódjainak megfejtésével foglalkozott. Számos más jeles női munkatárs arcképét láthatjuk és minden arckép mellett rövid életrajz is található.

Az Amerikai Egyesült Államok Nemzeti Kriptológiai Múzeumában kiállított néhány titkosszolgálati eszköz

E SZÁMUNK TARTALMA*

BESENYŐ JÁNOS ÖRNAGY

AZ AFRIKAI KONFLIKTUSOK ÉS KEZELÉSÜK SAJÁTOSÁGAI, A BÉKEFENNTARTÓ MŰVELETEK SORÁN SZERZETT TAPASZTALATOK

A Magyar Honvédség hosszú évek óta eredményesen vesz részt a különféle békefenntartó műveletekben. A szerző már több alkalommal volt résztvevője az ilyen célzatú misszióknak, személyes tapasztalatait ötvözte azok általános jellemzőivel, pozitív és negatív hatásaival.

Írásában alapvetően a fellelhető külföldi szakirodalom felhasználásával dolgozza fel a témát, s csak a befejező részben adja közre az egyes helyszíneken szerzett személyes tapasztalatait.

Átfogó jellege miatt a tanulmányban csak megemlíti a missziók felderítő biztosításának szükségességét, s rámutat a rendelkezésére álló információk csekély voltára, illetve hiányára.

Az ENSZ mellett az Európai Unió és a NATO is egyre nagyobb békemissziós szerepvállalásra törekszik Afrikában. Az afrikai missziók előkészítését célzó partnerszolgálati együttműködésben is tükröződnie kell az érintett szervezetek közreműködésének.

Bár a szerző terjedelmi és egyéb okok miatt írásában nem tért ki az afrikai konfliktusok kialakulásának előrejelzési lehetőségeire, a felderítő biztosítás szükségességének bemutatására, a missziók előkészítésében és végrehajtásában érintett szakembereknek ezekkel a témakörökkel is foglalkozniuk kell, ezért az írást szíves figyelmükbe ajánljuk.

BARABÁS ANETT

A KALINYINGRÁDI TERÜLET GAZDASÁGÁNAK ÁTALAKÍTÁSA ÉS HATÁSA A TÉRSÉG BIZTONSÁGÁRA A SZOVJETUNIÓ FELBOMLÁSA UTÁN

A szerző a ZMNE Hadtudományi Doktori Iskola doktorandusz hallgatója. Korábbi írásaihoz hasonlóan, ebben a tanulmányban is komoly szakértelemről és a választott téma alapos ismeretéről tesz tanúbizonyságot. A Kalinyingrádi Terület, e stratégiai jelentőségű térség gazdasági kérdéseinek elemzésével.

* A recenziókat Vass Jenő ezredes, a Felderítő Szemle felelős szerkesztője készítette, a „Lektorai vélemény”-ek tartalmának felhasználásával.

Az angol nyelvű fordítás Szabó Mihály ezredes munkája. Szaklektor: Lakatos Zsolt alezredes.

CONTENTS*

MAJOR JÁNOS BESENYŐ

AFRICAN CONFLICTS AND THEIR MANAGEMENT, EXPERIENCES GAINED DURING PEACEKEEPING MISSIONS

The Hungarian Defence Forces have been successfully participating in various peacekeeping missions for a long time. The author has already served on several occasions in these missions, thus he was able to combine his personal experiences with the general features, positive and negative effects of the peacekeeping operations.

In the major part of this study he elaborated the topic by making use mainly of the relevant special literature and let us know his personal experiences gained in the given places only in the concluding chapter.

Due to the comprehensive nature of his assessment, he could not prepare a detailed analysis on the necessity of providing dependable reconnaissance/intelligence support to peacekeeping missions, but he points out the risk of not having sufficient information or lacking intelligence data.

Besides the United Nations, also the EU and the NATO make strenuous efforts to undertake an increasing role in African peace missions and to do their best to harmonize their activities. When preparing jointly for an African mission, the concerned Hungarian services have to take into consideration the assistance and cooperation of the above international organizations.

Although the author has not elaborated in any great detail on the possibilities of forecasting the African conflicts and on the need for providing a reliable reconnaissance/intelligence support, nevertheless his study is useful for those experts who are obliged to be familiar with the issue and take part in the preparation and implementation of peacekeeping missions. Thus, we recommend this writing to them.

ANETT BARABÁS

ECONOMIC RECONSTRUCTION IN THE KALININGRAD DISTRICT AND ITS IMPACT ON THE REGION AFTER THE DISSOLUTION OF THE SOVIET UNION

The author is a PhD candidate at the Zrínyi Miklós National Defence University. Similarly to her previous writings, she has given evidence of her expertise also on this occasion. By successfully analysing the economic situation of this strategically important area, the Kaliningrad District, she has proved to be very familiar with the topic.

* The recessions have been prepared by Col. (Ret.) Jenő Vass, responsible redactor of the Review, by making use of the advisers' assessments.
The English translation has been made by Col. (Ret.) Mihály Szabó. Lector: Lt.-Col. Zsolt Lakatos.

Írásában bemutatja a gazdasági tényező szerepét, a Terület rendkívül összetett és időnként szövevényes gazdasági kapcsolatrendszerét, továbbá azt az együttműködési kényszert, ami nélkül az exklávé gazdasága nem lenne képes funkcionálni. Az összefüggések bemutatása során kellően tükröződnek a gazdaság tényszerű adatai, részleteiben a konkrét gazdasági kapcsolatok főbb vonulatai mind a szomszédos, mind pedig a különféle regionális gazdasági szervezetekkel.

A szerző kellően érzékelteti azt a megkülönböztetett figyelmet, amelyet a Kalinyingrádi Terület – éppen hadászati jelentősége miatt – élvez az Oroszországi Föderáció kormánya részéről.

A tanulmányt elsősorban a témakörrel mélyebben foglalkozó szakemberek figyelmébe ajánljuk, de minden érdeklődő számára hasznos olvasmány.

DR. VIDA CSABA MK. ÓRNAGY

**SZLOVÁKIA ÁLLAMISÁGÁNAK KIALAKULÁSA
ÉS ANNAK KATONAI VONATKOZÁSAI, VALAMINT
A SZLOVÁK HADERŐREFORM FOLYAMATA – I.**

A szerző – „*summa cum laude*” minősítéssel – 2008 elején érdemelte ki a doktori (PhD) fokozatot a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetemem megrendezett nyilvános védésén. Az e számban megjelenő tanulmány a megvédett disszertáció első része, amelynek második és harmadik részét a Felderítő Szemle soron következő számaiban tervezzük megjelentetni.

A hazánkkal északról szomszédos, 1993. január 1-je óta önálló államisággal bíró ország iránti általános figyelem nem újkeletű. Hogy a konkrét események, történések mögött milyen folyamatok húzódnak meg, annak bemutatásához biztosít tudományos igénnyel megalapozott információkat és tartalmaz tényeket a szerző írása. Különösen figyelemre méltó az a részletes, körültekintő okfejtés, ami az önálló államiság megalapozásának és kibontakozásának folyamatát mutatja be, visszautalva a történelmi előzményekre.

A tanulmány második fejezetében a szerző bemutatja a Szlovák Köztársaság létrejöttének biztonságpolitikai hatását a Közép-Európa régióra, a Közép-európai Biztonsági Szubkomplexum elméletét és gyakorlatát, amelyre jelentős befolyást gyakorol a NATO és az Európai Unió által kialakított biztonsági rendszer, annál is inkább, mert a Szlovák Köztársaság szintén tagja mindkét szervezetnek.

A tanulmány megjelentetésével a Szerkesztőbizottság folytatja azt a hasznosnak és értékesnek bizonyult gyakorlatot, miszerint a megvédett doktori (PhD) disszertációk szerkesztett változatát közreadjuk, kielégítve az olvasók érdeklődését.

She gives us a good picture of the important role the economy plays in the District, of the extremely complicated, sometimes very intricate system of the economic relations of this area, as well as of the pressing need for cooperation, without which the exclave's economy could not be viable. In her complex picture, she pays due attention to showing us the factual economic data, the concrete fields of economic relations both with the neighbouring countries and the various regional economic organizations.

The author provides a clear idea about the high priority Russia attaches to the District, which can be accounted – without doubt – for its strategic importance.

The writing can be utilized first of all by those experts who want to get into the details of this topic, however it offers an interesting reading to all the Honoured Readers as well.

MAJOR ENG. CSABA VIDA, PhD

HISTORY OF THE SLOVAKIAN STATEHOOD, ITS MILITARY ASPECTS AND THE ARMED FORCES REFORM – I.

The author defended its PhD dissertation in early 2008 at the Zrínyi Miklós National Defence University with the qualification of “*summa cum laude*”. This article is the first part of his dissertation. The second and third part will appear in the next Intelligence Reviews.

It is not a new phenomenon that our northern neighbour has attracted widespread attention with its newly regained statehood. The author provides us with academically underpinned information and facts about that historic development, in order to explain the driving forces behind the concrete events and happenings. It deserves special attention his detailed and careful reasoning in which he describes the process leading to the foundation and the creation of the independent statehood, referring back to the historical antecedents.

In the second chapter he analyses the politico-military effects exercised by the establishment of the Slovak Republic on Central Europe. Moreover, he outlines the theory and practice of the Central European Security Sub-complex, which is significantly and positively affected by the security system formed by NATO and EU. This is all the more so, since the Slovak Republic is a member state of the two organizations.

By contributing to the edition of this study, the Editorial Board continues its tried and tested practice and is pleased to publish also in the future the edited text of the PhD dissertations, in response to the high interest shown by our Honoured Readers.

DR. BÉRES JÁNOS MK. EZREDES –
TÓTH ANDRÁS MK. VEZÉRŐRNAGY

A MUSZLIM TÁRSADALMI MOZGALOMBÓL KINÓTT SZÉLSŐSÉGES IRÁNYZATOK VISSZASZORÍTÁSÁNAK LEHETŐSÉGEI – I.

A szerzők a témakör avatott szakértői, mivel már hosszú évek óta foglalkoznak a kapcsolódó folyamatokkal, azok biztonságpolitikai és nemzetbiztonsági hatásainak vizsgálatával.

Mint írják, a muszlim világot mint egészet kell tanulmányozni, de az egyes országokat külön-külön kell elemezni és kezelni. A Nyugat és a muszlim világ között napjainkban érzékelhető ellentét nem kibékíthetetlen, nem öröktől való, csupán a közelmúlt évtizedek „szüleménye” és jelenlegi sajátossága. Ugyanakkor tagadhatatlan, hogy a bonyolult folyamatok elemzése során nem lehet figyelmen kívül hagyni a demokratizálódási törekvéseket, s azt is látni kell, hogy a fundamentalizmus mindkét oldal szempontjából megnehezíti, esetenként hátráltatja a konfliktusok kezelését.

A szerzők kifejtik a nemzetközi politikai porondon, a gazdasági és pénzügyi területeken kínálkozó lehetőségeket, azok lehetséges kihasználását. A kulturális lehetőségek bemutatása közben kitérnek a kulturális különbségekre, a tudás „iszlámosítására”, az oktatás „világiasítására”, és fontos tényezőként mutatják be a diplomáciai és pszichológiai eszköztárat.

A szerzők fontos következtetése, hogy a terrorizmusnak végső soron nem materiális okai vannak, hanem annak eredetét az eszmék világában kell keresni. Ezt az „ideológiai háborút” kell tehát megnyerni, amely mindenekelőtt a fejekben dől el. Mint ahogy – Clausewitz szerint – az ellenség veresége a parancsnok fejében kezdődik, úgy a muszlim szélsőségesek elleni „háborút” is a mögöttük álló tömegek fejében kell „megnyerni”.

KENEDLI TAMÁS R. ŐRNAGY

A HÍRSZERZŐ ÉS BŰNÜLDÖZŐ SZERVEK KÖZÖS INFOKOMMUNIKÁCIÓS LEHETŐSÉGEINEK HATÉKONYABBÁ TÉTELÉRŐL

A szerző – a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem doktoranduszaként – rendkívül időszerű, fontos, és szakmai hasznossága szempontjából megkérdőjelezhetetlen problémakört mutat be a Tisztelt Olvasónak.

A Nemzeti Hírszerzési modell kialakítása egy hosszabb ideje érzékelhető igény formába öntését jelenti, amely – a szerző véleménye szerint – segítené a bűnüldöző szervek információgazdálkodási tevékenységét, és hozzájárulhatna az érintett szervek közötti hatékonyabb együttműködéshez. Bár nem lenne képes helyettesíteni a hírszerzést, azonban jó minőségű elemzett és értékelt információkra építve megfelelő alapot képezhetne a megelőző és az ellentevékenységhoz is.

COLONEL ENG. JÁNOS BÉRES, PhD –
MAJOR GENERAL ENG. ANDRÁS TÓTH

**POSSIBILITIES FOR FORCING BACK THE EXTREMIST SCHOOLS
GROWN FROM THE MUSLIM SOCIAL MOVEMENTS – I.**

The authors are well-known experts who have been dealing with this topic and the relevant processes, as well as with their impacts on security policy and national security.

As they emphasize, we have to assess the Muslim world as a whole, but we need to handle and analyse the Muslim countries one by one. The conflict between the West and the Muslim world is not from time immemorial and not irreconcilable, but is the “creature” and a special feature of the last few decades. At the same time, it is undeniable that when analysing this complicated process we cannot ignore the Muslim democratisation efforts and the fact that the fundamentalism raises – sometimes nearly insurmountable – obstacles and prevents both sides from settling the conflict.

For the conflict’s settlement to become a reality, the authors set out the possibilities and their rational exploitation methods to be used on the several international political forums and in economic and financial fields. In underlining the cultural possibilities, they touch upon the cultural dissimilarity, “the Islamisation” of the knowledge and “the Secularisation” of the education. In this context, they stress – as important factors – the diplomatic and psychological “arsenals” being available for both sides.

The authors have drawn the important conclusion that the motivations directly leading to terrorist actions are not of material origin. These motivations can be found in the ideological sphere. Therefore, it is the “ideological war”, the war for hearts and minds that we have to win. As Clausewitz put it, the enemy’s defeat begins in the commander’s mind, thus we have to win the anti-terrorist “war” firstly within the minds of the masses.

POLICE MAJOR TAMÁS KENEDLI

**MAKING MORE EFFECTIVE THE INFO-COMMUNICATIONS
AMONG INTELLIGENCE AND LAW-ENFORCEMENT
ORGANIZATIONS**

The author – as a PhD candidate at the Zrínyi Miklós National Defence University – presents to the Honoured Readers a very timely and important topic, the usefulness of which (from professional standpoint) cannot be questioned.

The formation of a National Intelligence Model has long been the desire of a number of experts. Such a model – in the author’s opinion – would assist the law-enforcement agencies in pursuing a more efficient information exchange, and would significantly promote the cooperation among all interested organizations. It is but natural that the model could not substitute real intelligence, but could provide an appropriate platform (with its aggregated and analysed, high-quality pieces of information) for pursuing effective pre-emptive and counter-activities.

A tanulmányban a szerző kifejti, hogy szerinte a veszélyforrások összetettsége mindenképpen felveti az azok elleni fellépés és küzdelem érdekében a rendszeres koordináció és együttműködés szükségességét. Az írásból egyértelműen kiderül, hogy szerzője alapos ismeretekkel rendelkezik a témában, amelyet az összefüggések megvilágítása is tükröz.

A Szerkesztőbizottság úgy gondolta, hogy az írásban közreadott javaslatok megfontolásra, de legalábbis „hangos gondolkodásra” készíthetik a tájékoztatási tevékenység megtervezéséért, megszervezéséért és végrehajtásáért felelős szakembereket, amelyhez a már most is meglévő infokommunikációs lehetőségek kihasználását hatékonyabbá lehetne tenni.

A témával foglalkozó szakértőknek feltétlenül felhasználásra ajánljuk ezt a mindenki számára érdekes, gondolatébresztő tanulmányt.

MAGYAR SÁNDOR MK. ÖRNAGY

A MŰHOLDAS TÁVKÖZLÉS ÉS ANNAK FELHASZNÁLHATÓSÁGA A BÉKEFENNTARTÓ MŰVELETEKBEN

A szerző már eddig is több alkalommal jelentkezett írásaival a Felderítő Szemle hasábjain. A ZMNE Műszaki Doktori Iskola doktorandusz hallgatójaként számos tanulmányt készített választott témakörében, ebben az írásban egy speciális terület lehetőségeit mutatja be, a mielőbbi hasznosítás szándékával.

Napjainkban egyre nagyobb figyelem nyilvánul meg a béketámogató műveletekben részt vevő magyar kontingensek irányában és érdekében. Ennek egyik fontos területe a vezetés támogatása, amelyhez megbízható összeköttetéssel kell rendelkezniük. Távol a hazától, a kapcsolattartás elsődleges eszköze a műholdas híradás, ezen keresztül történik a parancsnoki feladatszabás, a különféle jelentések továbbítása, a nemzeti rangidős jelentése és más tevékenységek. Ezért nem mindegy, hogy mindez mennyire biztonságosan, megbízhatóan, gyorsan és érdemben, milyen technológiai és technikai megoldásokkal valósul meg.

A szerző fő vonalaiban bemutatja a különféle műholdas távközlési rendszereket, azok felhasználhatóságát. Külön elemzi a VSAT rendszerek alkalmazási lehetőségeit a béketámogató műveletek végrehajtása során, kijelentve, hogy a műholdas rendszerek használata a missziók területén gyakorlatilag kikerülhetetlen. Javaslati megfontolásra érdemesek.

Az írást elsősorban a szakemberek figyelmébe ajánljuk, de közérthető stílusa felkeltheti a technikai megoldások iránt érdeklődő olvasók figyelmét is.

BAGI JÓZSEF OKL. MK. EZREDES

AZ OROSZORSZÁGI FÖDERÁCIÓ KATONAPOLITIKÁJÁNAK VÁLTOZÁSAI

A szerző a téma egyik szakértője, aki átfogó és alapos ismeretekkel rendelkezik az Oroszországi Föderáció katonapolitikáját meghatározó tényezőket és körülményeket illetően. Írása egyben előtanulmány doktori disszertációjának előkészítéséhez, amelynek megvédésére készül a ZMNE Hadtudományi Doktori Iskola doktorandusz hallgatójaként.

Maj. Kenedli points out that the complexity of the current threats demands in any case permanent and coordinated, joint counter-measures taken by all partner organizations. It clearly turns out from the article that the author has a thorough knowledge of the subject, which is well reflected also in his analysis.

The Editorial Board is of the view that the proposals put forward in this study are worth for consideration or at least for “loud thinking” on the part of the experts responsible for planning, organizing and preparing analyses and assessments. Their professional activities could become more efficient even now if they were willing to make proper use of the existent info-communication possibilities.

We would like, by all means, recommend this article to experts, but it may be a pleasant and thought-provoking reading for all interested people as well.

MAJOR ENG. SÁNDOR MAGYAR

SATELLITE TELECOMMUNICATION AND ITS APPLICATION IN PEACEKEEPING OPERATIONS

The author has already written for the Intelligence Review on a number of occasions. As a PhD candidate at the Zrínyi Miklós National Defence University, he has elaborated several studies also on this issue. Now, he writes about a special telecommunication method with a view to promoting its early practical application in peace support operations.

Today, increasing attention and support are devoted to the Hungarian contingents serving in peace support operations. In this context, it is indispensable for the field commanders to have a reliable telecommunication system at their disposal. Far from the homeland, their primary means for maintaining contacts is the satellite telecommunication, which helps transmitting orders, reports and important pieces of information. In the light of this, it is of high importance that this process should be realized in a secure, dependable, quick and efficient way, with the help of modern technology and telecommunication methods.

Major Magyar outlines the various telecommunication systems and their possible applications. He gets into details with regard to the employment methods of VSAT systems in peace missions, confirming that the application of the satellite systems during these missions practically cannot be avoided. His proposals deserve high attention.

We recommend the article above all to experts, but its easy-to-read style can excite also the interest of those readers who are keen to be familiar with the modern technical solutions.

COLONEL ENG. JÓZSEF BAGI

CHANGES IN THE RUSSIAN MILITARY POLICY

The author is one of the experts dealing with this topic. He has a comprehensive and well-founded knowledge of the principal factors and circumstances determining the military policy of the Russian Federation. His writing constitutes – at the same time – a pre-study for his PhD dissertation to be elaborated and defended at the Zrínyi Miklós National Defence University.

Mint írja, az orosz külpolitikát a célok, az eszközök és az érdekérvényesítési módszerek folyamatos megújulása jellemzi. Az ország gazdasági életének és belső viszonyának stabilizálása érdekében tett, esetenként látványos lépések mutatják, hogy realisan mérték fel lehetőségeiket, a külpolitikát a pragmatikum és a gazdasági érdekérvényesítés jellemzi. Oroszországnak ma nincs ellenségképe, és nincs deklarált ellensége sem. Tudomásul veszi, hogy az Amerikai Egyesült Államok mögé sorol, de ragaszkodik „az első az egyenlők között” státuszhoz.

A szerző az előbbi alapmegközelítésből kiindulva elemzi a világ egyes térségeiben az Oroszországi Föderáció szándékainak és törekvéseinek alakulását, mindezt az új katonai doktrína megvalósíthatóságának szempontjai szerint vizsgálva. Rámutat arra, hogy a hivatalos kinyilvánítás szerint a biztonságpolitikai dokumentumok objektív megalkotása minden vonatkozásban szükséges és időszerű.

A tanulmányt elsősorban a témával foglalkozó szakemberek figyelmébe ajánljuk, de az érdeklődő olvasók számára is hasznos olvasmány.

VÁRHALMI A. MIKLÓS

A HÍRSZERZÉS–FELDERÍTÉS SZEREPE ÉS JELENTŐSÉGE A 21. SZÁZADI NATO SZÁMÁRA

A szerző aktív közéleti tevékenységet folytat, s bár nem egyenruhás, biztonságpolitikai és nemzetbiztonsági kérdésekkel foglalkozó szakmapolitikusként a ZMNE doktorandusz hallgatója.

A címben megjelölt témakör olyan átfogó, sokrétű és bonyolult, hogy önmagában több önálló tanulmány elkészítésére is alkalmas. Éppen ezért a szerző a témához kapcsolódó jelentősebb dokumentumok adta vonalvezetést követte, ami összességében csak a leglényegesebb területeket érintő írást eredményezett, saját szavaival élve – mint a biztonságpolitika és a nemzetbiztonsági tevékenység jövőformáló szerepének elhivatott népszerűsítője – dolgozta fel az érintett területeket.

A szerző ráirányítja a figyelmet arra, hogy csak az életképes nemzetközi szövetség és a nemzetállamok konstruktív együttműködése révén fejleszthető a megelőző információk észlelési, szerzési, tárolási, rendszerezési, feldolgozási, elemzési, értékelési és hasznosítási tevékenysége, az érintett tagállamok és a szövetség egészének védelmében. Az alkalmazott kulcsszavak – biztonság, titkosszolgálatok, nemzetbiztonság, hírszerzés, felderítés, elhárítás, EU, NATO, válságreakálás, béketámogatás, információkezelés – kellőképpen elősegítik a téma kifejtését.

A szerző sajátos, egyedi látásmódja tükröződik az általa levont következtetésekben, illetve ajánlásaiban, amelyekkel a Szerkesztőbizottság több vonatkozásban sem tud azonosulni, de – mint tudományos igénnyel megfogalmazott szerzői gondolatokat – mégis közreadjuk, mindenekelőtt vitára bocsátás és mások véleményének megismerése szándékával. Várjuk írásaikat!

In his opinion, the Russian foreign policy is characterized by the continuous renewal of objectives, means and interest-enforcement methods. The measures taken – sometimes in a spectacular way – for the sake of stabilizing the economic and internal political situation clearly demonstrate that the political leadership has assessed in a realistic manner the available possibilities, thus the Russian foreign policy is guided by pragmatism, giving priority to the efforts aimed at promoting and defending the country's economic interests. Nowadays, Russia has no enemy image or an officially declared enemy. It tacitly rests on the knowledge that Russia is ranked as the second state after the US, however, it insists on maintaining his “first among the equals-status”.

The author, starting from the above premise, gives a thorough analysis to the changing aspirations pursued by the Russian Federation in the various regions of the world. He examines these aspirations in the context of the feasibility of the new military doctrine. He emphasizes that according to official Russian declarations, the elaboration (in their all aspects) of objective security policy documents is timely and necessary.

The study can be utilized primarily by experts, however, it can prove to be a useful reading for everybody.

MIKLÓS A. VÁRHALMI

**ROLE AND SIGNIFICANCE OF THE INTELLIGENCE/
RECONNAISSANCE IN THE 21th CENTURY'S NATO**

The author leads an active public life. Wearing no uniform, nevertheless he deals with security policy and national security issues at the Zrínyi Miklós National Defence University, as a PhD candidate.

His topic is so much comprehensive, many-sided and complicated that it would be suitable for the elaboration of several independent studies. Thus, he has touched upon only the most important aspects and elaborated his study (as he put it) as a devoted advocate of the popularisation of the role played by the security policy and national security activities in shaping the course of world history for the coming years.

The author underlines that the intelligence activities – aimed at obtaining early warnings, collecting, registering, analysing, assessing, elaborating and utilizing valuable data – can be improved only through the constructive cooperation between the international alliance and the national states, for sake of defending the involved states and the alliance as a whole. The key words in the writing (security, secret services, national security, intelligence-reconnaissance, counter-intelligence, EU, NATO, crisis management, peacekeeping, information collection and dissemination) are suitable enough to help expound clearly the subject.

The author's unique way of thinking is faithfully reflected in his conclusions and proposals, which (in several aspects) are rather hard to be accepted by the Editorial Board. Nevertheless, it is ready to publish his study – as an academically elaborated writing –, with a view to stimulating debates and hearing other opinions. We expect the Honoured Reader's reactions!

BÁRKÁNYI PÁL MK. SZÁZADOS

A CYBER-TERRORIZMUS – MIÉRT ÉS HOGYAN?

Amikor cyber-terrorizmusról hallunk, elsősorban a különféle akciófilmek sablonos jelenetei jutnak eszünkbe. Általában úgy véljük, hogy a cyber-térben maximum azzal a problémával találkozhatunk, hogy ismeretlenek behatolnak valakinek a számítógépébe, idegenek szerzik meg a személyes adatait, vagy éppen a pénzét. Pedig ennél jóval többről van szó! Már nem csak az egyén sebezhető, hanem az Internet rossz szándékú használata embercsoportok, esetleg nemzetek visszafordíthatatlan kárát okozhatja.

A szerző – megalapozott tapasztalatai birtokában – jó érzékkel mutat rá arra a veszélyre, melyet a technológiai fejlődés felgyorsulása, s mellette az új típusú fenyegetettség megjelenése együttesen teremtett meg: ez pedig az informatikai forradalom eredményeinek fokozatos „bevonulása” a terrorizmus módszerei közé.

Újdonság az írásban az az átfogó jellegre való törekvés, amivel a szerző a problémakört a lehető legszélesebb aspektusban vizsgálja. Rámutat arra, hogy az információs technológia romboló célzatú felhasználása már nem merül ki személyek, vagy szervezetek elleni támadásban, érzékeny adatok megszerzésében, hanem a terrorista csoportok egész tevékenységét átszövő, széles alkalmazási kört megcélzó hatékony eszközzé fejlődött.

A szerző tudatosan igyekezett kerülni a túlzott technikai részletezést, ezért olvasmányos, közérthető formában mutat rá a veszélyek természetére, átfogóan elemzi azokat a területeket és módszereket, amelyek a terroristákat, terrorista csoportokat közvetve, vagy közvetlenül segíthetik hozzá „ideológiájuk” által vezérelt elvakult céljaik elérésében.

Az írás tartalma minden bizonnyal felkelti az Olvasó megtisztelő figyelmét.

AMACZI VIKTOR OKL. MK. ALEZREDES

AZ AMERIKAI EGYESÜLT ÁLLAMOK NEMZETI KRIPTOLÓGIAI MÚZEUMA

A szerző az elmúlt években hosszabb időt töltött el az Egyesült Államokban, ahol érdeklődéssel tanulmányozta a közvélemény figyelmét is felkeltő intézményeket, mindenekelőtt a katonai témájú múzeumokat, kiállításokat.

Ebben az írásában egy olyan múzeumot mutat be, amely a katonai hírszerzés és felderítés múltbeli törekvéseinek relikviáit is őrzi. Maga a múzeum az Egyesült Államok Nemzetbiztonsági Hivatala és a széles nyilvánosság közötti kapcsolatot teremtette meg, s egyben jelképezi is azt. Mindössze 1993 óta nyilvános, és gyorsan az egész térség – és a szakma – reflektorfényébe került.

CAPTAIN ENG. PÁL BÁRKÁNYI

**CYBER-TERRORISM – FOR WHAT PURPOSE
AND IN WHAT WAY?**

The issue of cyber-terrorism nearly always reminds us of several stereotyped episodes from some action films. It is generally believed that in the “cyber-sphere” we can get only into the trouble when we find that some hacker penetrated into our computer and stole our data or money. However, this “sphere” keeps in store today more serious dangers. Nowadays, not only individual persons, but also whole communities or nations can be exposed to irreparable and fatal damages by the Internet’s spiteful or hostile use.

The author – in possession of his well-founded experiences – wisely points out the danger emerged as a combined result of the accelerating technological development and the appearance of new type of threats: that is, the gradual “marching” of the achievements reached by the technological revolution into the terrorists’ arsenal.

It can be considered as a new approach that he tries to analyse the topic in its widest possible aspect. He comes to the conclusion that the hostile use of information technology is not confined only to the attacks against persons or organizations, and it is not aimed only at stealing sensitive data, but it has also become an efficient, widely utilized tool in the hands of terrorists, who might use it in all spectrums of terrorist activities.

The author purposefully avoids getting into technical details, thus he has succeeded to describe in an easy-to-read form the nature of these threats. He draws a complex picture of those fields and methods that may directly or indirectly assist the terrorists in reaching their senseless and cruel objectives, dictated by their “ideology”.

We are sure that the article will excite the interest of our Honoured Readers.

LIEUTENANT-COLONEL ENG. VIKTOR AMACZI

US NATIONAL CRYPTOGRAPHIC MUSEUM

In the last years, the author spent a longer period of time in the US, where he showed great interest in getting familiar with and visiting the most interesting institutions, above all military museums and exhibitions, which have aroused also the public opinion’s interest.

He gives us now a good picture of such a museum that exhibits old, valuable relics of the military intelligence and reconnaissance. The museum has established and symbolized the active relationship between the US National Security Agency and the public sphere at large. It has been open to the public since 1993 and has nearly immediately got in the limelight of the “profession” and the entire region.

A múzeumban az amerikai polgárháborútól kezdődően, a két világháború eseményein keresztül mutatják be a legfontosabbnak ítélt történéseket, az alkalmazott eljárásokat és eszközöket. A „hidegháborús” évek U–2 kémrepülőgépe, az U.S.S. LIBERTY hadihajó tengerészeinek „barátok általi” elvesztése, a KGB-vel és a GRU-val folytatott állandó küzdelem, a koreai és vietnami háború amerikai veszteségei mind-mind okulásul szolgálhatnak a látogatóknak.

Néhány ritka kiadvány is látható a múzeumban, s figyelemre méltó érdekesség, hogy a kriptológia terén jeleskedő amerikai nők arcképcsarnokának külön kiállítási részt szenteltek.

A Szerkesztőbizottság jó szívvvel ajánlja mindenkinek tanulmányozásra ezt az érdekesítő írást.

The museum portrays the most important military events and the employments of various cryptographic devices and processes, taking place during the American Civil War and the two World Wars. The visitors can learn valuable lessons also from the information on the U-2 spy-aircraft used during the cold war, on the loss of the U.S.S. LIBERTY warship's crew caused by "friendly fire", on the permanent contest with the KGB and the GRU, as well as on the American casualties suffered in Korea and Vietnam.

We can find there also some very rare publications. It is a special feature of the museum that it devoted a portrait gallery to the American women who were eminent in cryptology.

The Editorial Board is heartedly recommends this exciting reading to everybody.

CONTENTS

SECURITY POLICY

MAJOR JÁNOS BESENYŐ

**AFRICAN CONFLICTS AND THEIR MANAGEMENT,
EXPERIENCES GAINED DURING PEACEKEEPING MISSIONS**

ANETT BARABÁS

**ECONOMIC RECONSTRUCTION IN THE KALININGRAD
DISTRICT AND ITS IMPACT ON THE REGION
AFTER THE DISSOLUTION OF THE SOVIET UNION**

MAJOR ENG. CSABA VIDA, PhD

**HISTORY OF THE SLOVAKIAN STATEHOOD, ITS MILITARY
ASPECTS AND THE ARMED FORCES REFORM – I.**

COLONEL ENG. JÁNOS BÉRES, PhD –
MAJOR GENERAL ENG. ANDRÁS TÓTH

**POSSIBILITIES FOR FORCING BACK THE EXTREMIST SCHOOLS
GROWN FROM THE MUSLIM SOCIAL MOVEMENTS – I.**

INTELLIGENCE – RECONNAISSANCE

POLICE MAJOR TAMÁS KENEDLI

**MAKING MORE EFFECTIVE THE INFO-COMMUNICATIONS
AMONG INTELLIGENCE AND LAW-ENFORCEMENT
ORGANIZATIONS**

R & D

MAJOR ENG. SÁNDOR MAGYAR

**SATELLITE TELECOMMUNICATION AND ITS APPLICATION
IN PEACEKEEPING OPERATIONS**

FACTS ABOUT COUNTRIES

COLONEL ENG. JÓZSEF BAGI

CHANGES IN THE RUSSIAN MILITARY POLICY

FORUM

MIKLÓS A. VÁRHALMI

**ROLE AND SIGNIFICANCE OF THE INTELLIGENCE/
RECONNAISSANCE IN THE 21th CENTURY'S NATO**

CAPTAIN ENG. PÁL BÁRKÁNYI

**CYBER-TERRORISM – FOR WHAT PURPOSE
AND IN WHAT WAY?**

LIEUTENANT-COLONEL ENG. VIKTOR AMACZI

US NATIONAL CRYPTOGRAPHIC MUSEUM

FOR READERS

COLONEL JENŐ VASS – COLONEL MIHÁLY SZABÓ

CONTENTS

Tisztelt Látogató!

A FELDERÍTŐ SZEMLE a Magyar Köztársaság Katonai Felderítő Hivatal által kiadott szakfolyóirat, amelynek naptári negyedévenkénti rendes száma, alkalmankénti különszáma, emlékszáma és minősített száma jelenik meg.

A Magyar Tudományos Akadémia IX. Osztálya keretében működő Hadtudományi Bizottság a kiadványt „*a hadtudomány egyes szakterületeire kiterjedő tartalmú hazai folyóiratok*” között tartja nyilván, és „*az MTA doktori eljárás során felhasználható, mértékadó folyóiratok jegyzéké*”-ben szerepel.

A Magyar Köztársaság Katonai Felderítő Hivatalt a honvédelmi miniszter 2002-ben minősítette tudományos kutatóhelyé. A Hivatalnál folyó tudományos tevékenységet a Tudományos Tanács irányítja, amelynek feladatai közé tartozik a Felderítő Szemle gondozása és szakmai felügyelete is. A folyóirat első száma 2002 szeptemberében látott napvilágot. Az azóta megjelent számok összesített tartalmát a Szerkesztőbizottság rendszeresen közreadja.

A Felderítő Szemlében történő publikálás feltételei:

- A folyóirat jellegével összhangban a honvédelemmel, azon belül elsősorban a nemzetbiztonsággal, hírszerzéssel, felderítéssel kapcsolatos témákat, kérdéseket feldolgozó és elemző írásokat – tanulmányokat, cikkeket és más anyagokat – jelentetünk meg. A főbb rovatok címei: > Biztonságpolitika > Hírszerzés – Felderítés > Kutatás–Fejlesztés > Országismertető > Kiképzés – Felkészítés > Fórum > Tudományos munka – egyben orientálják is a szerzőket.
- A szerzői kéziratok megküldhetők a Tudományos Tanács elnökéhez és titkárához, a Szerkesztőbizottság elnökéhez, valamint a felelős szerkesztőhöz. A kézirathoz kérjük olvashatóan mellékelni az általános ügyintéző e-mail címére a szerző vagy szerzők nevét, rendfokozatát, beosztását, állandó lakcímét, telefonon és Interneten történő elérhetőségét.
- A szerzői kéziratok terjedelme lehetőleg ne haladja meg az egy szerzői ívet (40 ezer karakter, ami 20-21 gépelt oldalnak felel meg). A kéziratot 12 pontos betűvel, másfeles sortávolsággal írva, a képeket és ábrákat feldolgozható formában, elektronikus adathordozón, továbbá egy kinyomtatott példányban kérjük megküldeni. Előzetes egyeztetés után lehetőség van a kézirat Interneten történő fogadására is, az általános ügyintéző e-mail címén.
- A közlésre elfogadott írásokért – megbízási szerződés alapján, a honvédelmi tárcánál érvényben lévő szabályzókkal összhangban – szerzői honoráriumot fizetünk. A szerzői kézirat elkészítése önálló szellemi tevékenységnek, megalkotásnak minősül. A kéziratokat a Szerkesztőbizottság minden esetben lektoráltatja.
- A folyóiratban bárki publikálhat, akinek az írását a Szerkesztőbizottság a kiadványban történő megjelentetésre, valamint az Interneten és az Intraneten történő közzétételre alkalmasnak tartja.
- A folyóiratban megjelent írások szerzőit és lektorait tiszteletpéldány illeti meg. A közlésre nem került kéziratot csak az adott naptári év végéig őrizzük, de a szerző kérésére azt visszaadjuk.
- A szélesebb körű tájékoztatás és tájékozódás érdekében az Intranet-hálózaton a kiadványok tartalma a Hivatalban szolgálatot teljesítők számára teljes egészében hozzáférhető és a forrás megjelölésével felhasználható.

Tisztelt Olvasó!

A FELDERÍTŐ SZEMLE a honvédelemmel, a biztonságpolitikával és a nemzetbiztonsággal összefüggő kérdések tudományos igényű felvetésének és megválaszolásának fóruma. Ily módon a tanulmányokban megjelenő vélemények nem minden esetben azonosak a Magyar Köztársaság Katonai Felderítő Hivatal és a Tudományos Tanács hivatalos álláspontjával, de az egyéni gondolatokat tiszteletben tartva, a tudományos munka fejlődése érdekében azokat megjelentetjük.

Elérhetőségeink

Postacím: MK Katonai Felderítő Hivatal Tudományos Tanácsa
1111 Budapest, Bartók Béla u. 24–26.
MK Katonai Felderítő Hivatal Tudományos Tanácsa
1502 Budapest, Pf. 117

Telefon: Dr. Tömösváry Zsigmond dandártábornok, főtanácsos,
a Tudományos Tanács elnöke
06(1) 386-9576, HM 02/61-300
e-mail: zsig07@t-online.hu

Tóth András mk. vezérőrnagy,
a Szerkesztőbizottság elnöke
06(1) 386-9344/1010, HM 02/61-010

Dr. Sallai Imre ezredes, tanácsos,
a Tudományos Tanács titkára
06(1) 386-9344/1332, HM 02/61-332

Vass Jenő ezredes,
felelős szerkesztő
06(1) 386-9344/1301, HM 02/61-301
telefax: 06(1)372-1842, HM 02/61-842

Tóth Krisztina főtörzsőrmester,
általános ügyintéző
06(1) 386-9344/5511, HM 02/65-511
e-mail: mkkfh_szemle@freemail.hu

A Felderítő Szemle köteleespéldányai rendelkezésre állnak és tanulmányozhatók az Országos Széchényi Könyvtárban, a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem Tudományos Könyvtárában, a HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum Hadtörténeti Könyvtárában, az MK Katonai Felderítő Hivatal, az MK Katonai Biztonsági Hivatal, az MK Nemzetbiztonsági Hivatal szakkönyvtáraiban, továbbá más, tudományos munkával foglalkozó szervezeteknél, oktatási intézményeknél és egyesületeknél.

A FELDERÍTŐ SZEMLE belső terjesztésű kiadvány, kereskedelmi forgalomba nem kerül. A kiadványt névre szólóan küldjük meg, felhasználásáról a címzett gondoskodik.

Várjuk jelentkezését és írásait!

A FELDERÍTŐ SZEMLE Szerkesztőbizottsága